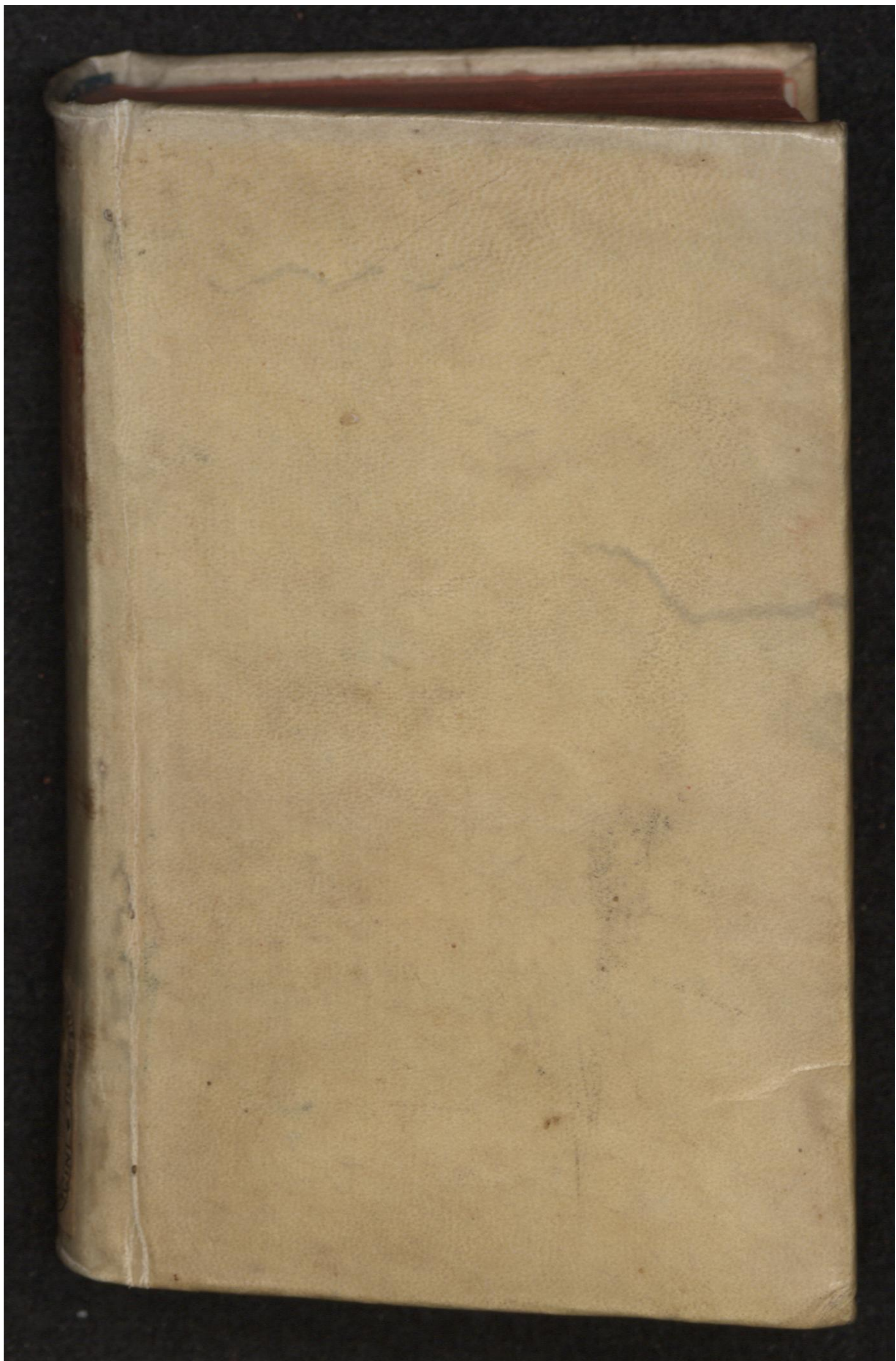
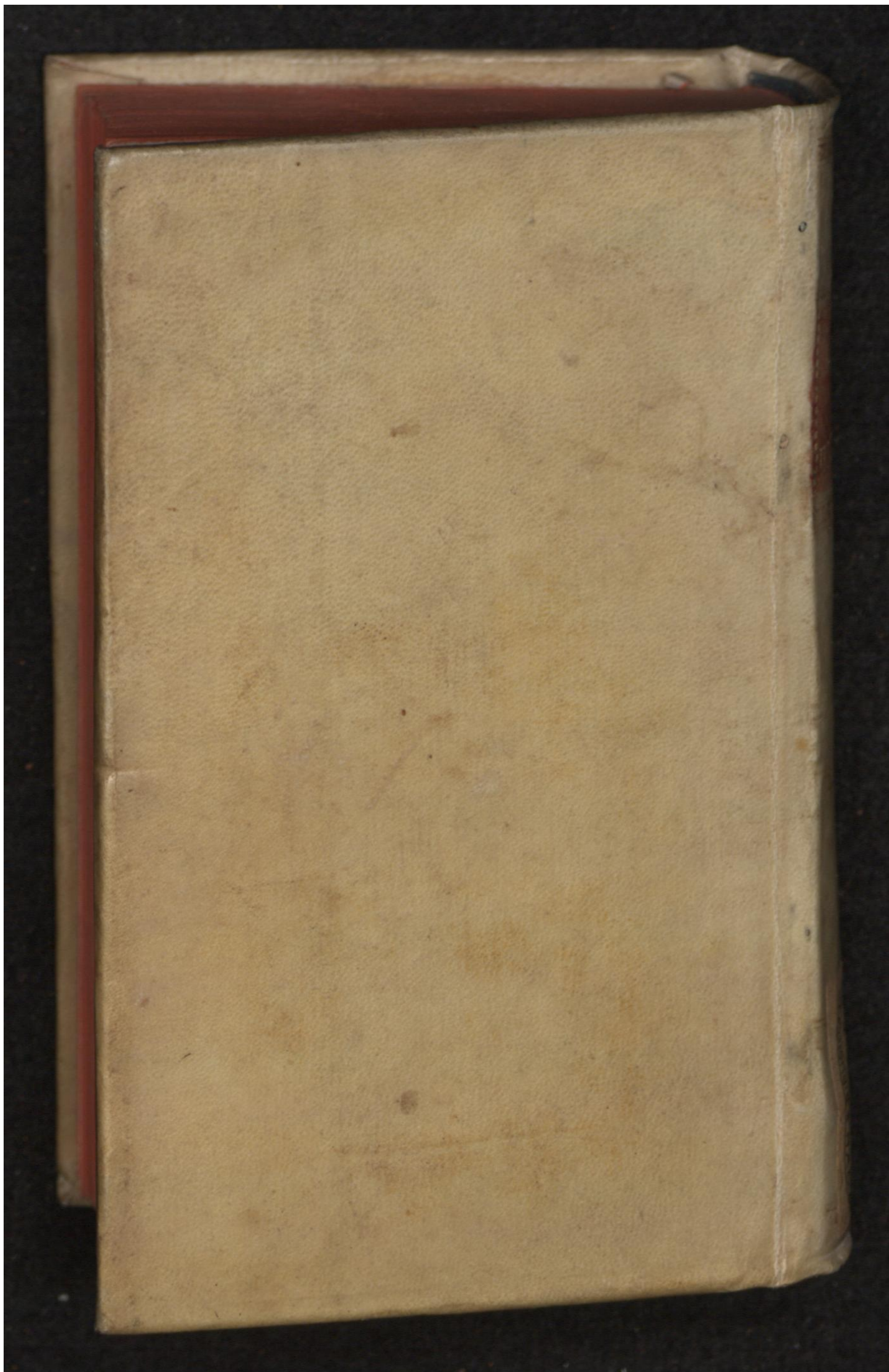

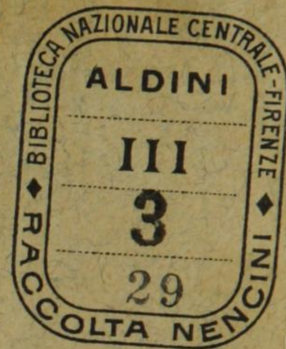

POLYBII
HISTORIARVM
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE ◆ RACCOLTA NENCINI
ALDINI
III
3
29

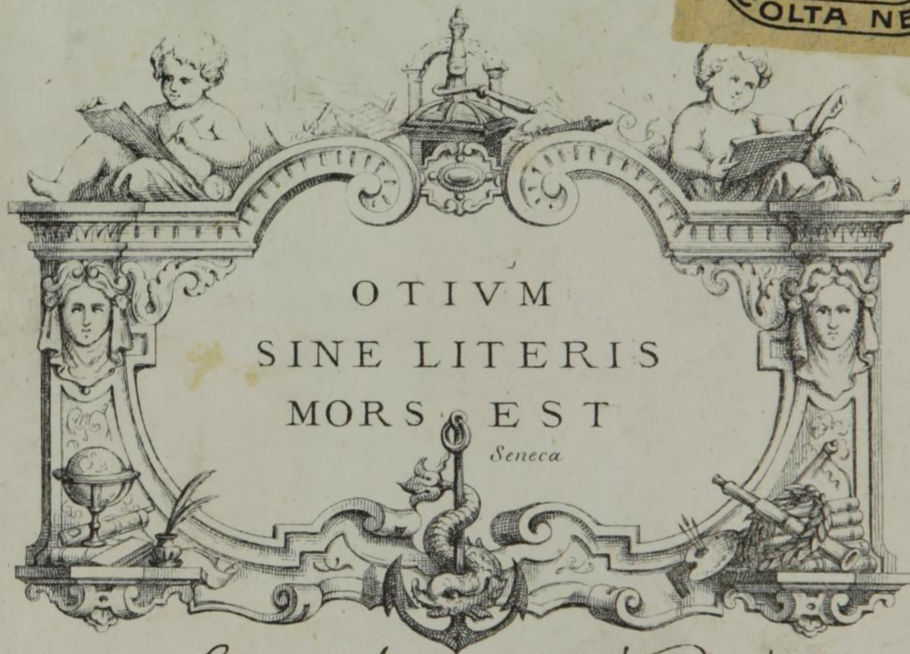

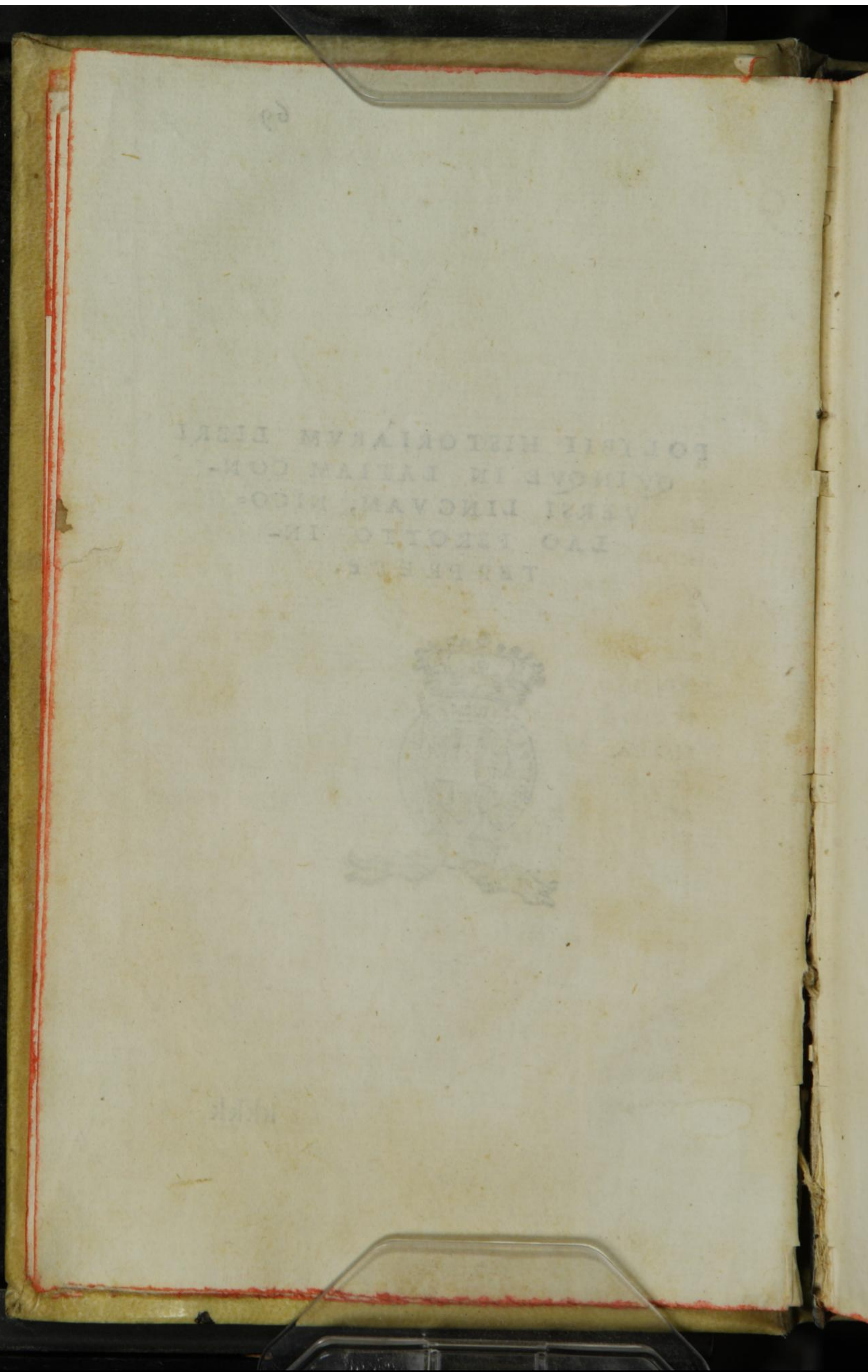

Ex Libris Joannis Nencini
1874

POLYBII HISTORIARVM LIBRI QVINQVE IN LATIAM CONVERSI LINGVAM, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

FRANCISCVS ASVLANVS LECTORI. S.

EA semper humani generis est infelicitas, id infortunium, ea calamitas, ut siquid grato deorum munere, mortalibus nobis datum sit, eo nequaquam diutius frui possimus: sed simulac illius iucunditate oblectari cœpimus, id extemplo euanescat: ac ueluti rapaci quodam inuidentis fortunæ liuore nobis incautis auferatur. quo fit, ut, quò quid uel dignius, uel charius habemus, hoc citius eo priuemur miseri. hoc uero ipsum rebus in omnibus clara uidemus luce: nam quid in humanis adeo firmum est, in quo spem certam ponere possimus? quid adeo stabile, in quo placido securi ocio quiescamus? Dij boni, & ipsamet nobis tam dubia, tam fallax est uita, ut nemini, ne horulam quidem, uiuere certo sit exploratum. Sed ne pluribus ego exemplis rem manifestam prosequar, hoc uel in hisce Polybij libris, quorum causa hæc scribimus: facile cognosci potest. hi profectò, ut optimi erant, ita breuissimo, iniqua hac sorte, inter mortales tempore uiguerunt: & uix à priscis suæ tempestatis hominibus, semel, aut iterum fuerunt lecti. adeo nobis infestam tulit fortuna legem, ut optima quæq; tam raptim è nostris effugiant oculis. Id unum autem dira hac in pernicie nos potest solari, q̄, etsi maxima huiusce operis pars deperdita sit (erant enim quadraginta historiarum libri) quinq; tamen adhuc nobis super sunt concinno scripti stylo: qui celeberrimum Polybij nomen uulgatis passim testantur lau-

dibus. his hercle facile uidemus, præclarum hunc scri
ptorem longe omnes alios, tum immensa uoluminum
magnitudine, tum optimo dicendi genere excelluisse. hic
profecto ille est, quem optimum scribendis in historijs
ducem, grauissimus inter romanos Titus L. ubique ferè
imitari uoluit. Huius igitur præclari authoris quinq;
libros, quandò plures habere non possumus, in latium
trallatos sermonem, tibi nunc damus bone lector. quos
æquo si legeris animo, tum et his excudendis nos sum-
ma usos solertia fatebere. hos etenim innumeris, qui te
passim interturbabant legentem: depurgauimus errori
bus. quo in munere non paruã nobis exemplaria græ-
ca attulerunt opem. quibus unà semper collatis, id tan-
dem effecimus, ut suum hoc opus saperet authorem.
Accipe igitur Polybium nunc romana loquentem lin-
gua: quem propediem patrio ipsius sermone historias en-
narrantem (fata adsint) audiueris. Sis felix.

NICOLAI PEROTTI IN POlybij historiarum libros prooemium, ad Q. Pont. Max.

a Bsolui tandē aliquando delegatum mihi abs te munus Pontifex Maxime, conuersis in latinum sermonem quinq; libris Polybij: qui soli nobis superstites ex amplissima illius historia remansere. quare immortalem superis habeo gratiam: quorum maiestate suggerente mihi fauorem opus perfeci: ut optatum Sanctitati tuæ, ita, nisi me animus fallit: gratissimum futurum. tibi uero ingentes ago gratias: agamq; dum uiuam: quod me unum ex multis, cui hoc munus delegares: elegisti. nam per immortalem deum, quid mihi, uel impræsentiarum gratius, uel ad posteritatis memoriam gloriosius iniungi potuit: quàm ut ueterem, atq; reconditam, sed tamen egregiam, ac luculentam præstantis, & sinceri authoris historiam in lucem proferrem: & quasi de nouo scribens, nostris hominibus, tanquam per manus traderem. mihi quidem ita iocundus hic labor fuit: ut maiorem mihi fingere uoluptatē, ne uoto quidem potuissem. primum, quod morem gerebā uoluntati tuæ: cuius maxima semper, ac penè immortalia fuerunt erga me, & meos beneficia. deinde, quod tanta uarietate rerum, & copia mirumimmodum oblectabar. quis enim suauior animo cibus offerri potest, quàm lectio historiæ? huius præsertim, in qua cum magnitudine, ac diuersitate rerum gestarum, splendor quoq; uerborum coniunctus est: & suauitas orationis

quibusdã quasi luminibus sententiarum respersa: ut mihi uideatur uno in opere Polybius & summus historicus, & orator maximus, & optimus philosophus fuisse. postremo, ꝙ non mediocrẽ me apud nostros hoĩes gloriam consecuturũ sperabam: si mea opera tã præclarus author ex peregrino, aliquãdo Romanus factus esset: et ommissa gentili lingua, latine loqͅ didicisset. uerũtamen omnem hanc meã uoluptatem, atqꝫ hoc omne solatium non parũ ad extremũ conturbauit imperfectio operis: qđ ex quadraginta ab illo editis uoluminibus, uix quinque prima nobis supersunt: atqꝫ hæc qdem ad apparatum cæterorũ scripta: ut mihi certe uideatur quasi de industria, huius authoris sermo ĩterruptus, dũ cõparata, ueluti quodã exordio, auditorũ beneuolentia, atqꝫ omnium auribus sibi conciliatis, rẽ ipsam aggressurus erat: de qua agebatur. o graue, detestabilemqꝫ iacturã. o cladẽ eò magis ab omnibus deplorandã, quo nemo nõ modo ex græcis, uerũ etiam ex latinis historicis, Romanorũ res gestas, uel uerius, uel copiosius, uel maiori cũ diligentia complexus est. scripsit enim, ut facile ex his quinqꝫ libris intelligi potest: quæcunqꝫ à Romanis sunt gesta à tempore, quo primũ extẽdere manus extra Latium cœperunt: quousqꝫ totius orbis imperiũ adepti fuere. atqꝫ hæc ita scripsit, ut latini ferè oẽs eũ deinceps sint secuti. nam, ut de reliquis taceã, manifestissimus argumentis deprehendi potest Titũ Liuium Patauinũ, historicorũ apud latinos principẽ, hunc potius, ꝙ̃ Fabiũ Pictorem, aut Pisonẽ, quos ipse memorat: secutũ fuisse. quippe & in ĳs, in qbus Polybius illos reprehendit: Polybĳ sententiã haud obscure sequitur: & ita nonnuquã

illius uestigijs inhæret: ut mihi qdem uigesimus primus liber Liuij, ex tertio Polybij libro ferè ad uerbũ trallatus eẽ uideatur. ac nihil sanè inter eos interest, nisi ꝙ Liuius aliquanto breuius res gestas refert: Polybius diffusius. Liuius portenta, ac prodigia plurima, & oracula, ac uisiones deorũ commemorat: Polybius his omnibus dimissis præcepta quædã inserit, ad uitæ institutionẽ necessaria. postremo Liuius conciones integras, atq; directas: Polybius obliquas exponit. qbus in rebus uter eorũ magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis iudicare: quippe q ne admirari qdem satis eorũ uirorũ doctrinam pro merito possem. uerũ equidẽ in Polybio breuitatem non desydero: in Liuio interdũ fortasse aliquid latius. flosculi uero sententiã, quos operi suo Polybius inserit: magis profectò mihi mentẽ implent, q̃ portenta Liuij, atq; prodigia. qd enim dici minus credibile potest, q̃ aut apparuisse deũ Annibali? aut in genu infantẽ semestrem: in foro olitorio triumphum clamasse? aut bouẽ sua sponte in tertiã contignationẽ ascendisse? aut in agro piceno lapidibus pluuisse? aut aliud qppiam huiusmodi factũ esse? quæ res ne ab eo qdem sunt creditæ: à quo scribuntur: nec dignæ sunt quæ in somnijs uisæ referantur. nã de obliqua oratione manifestũ est, qd Trogus Põpeius senserit. qui, ut Iustinus refert, in Liuio, & Sallustio reprehendere solebat: ꝙ conciones directas pro sua oratione, operi suo inserendo historiæ modum excessissent. sed quo magis in hoc uagatur oratio mea: eo magis augetur mihi luctus, et cõmiseratio quæ dam de tanta clade, iacturáq; librorũ. o si reuiuisceret Polybius: atq; hanc deformatã operis sui faciẽ agno

sceret: uix octaua sui parte superstitis, q̃ moleste, q̃ grauiter, q̃ acerbe ferret perlatos à se incassum tot labores, tot frustra euigilatas noctes, tot à se susceptas tã breui tempore euanituras, atq; occasuras cogitationes. quanq̃ eandem fortunã alij quoq; infiniti tã graeci, q̃ latini authores sunt experti. quantũ enim in utraq; lingua à doctissimus uiris relictũ legimus: quantulum est, quod superest librorũ? quod uitio tẽporum accidisse manifestum est. nam, quia homines longo iã tempore, optimarũ artium, ac disciplinarũ rudes, atq; ignari erant: nullo in precio habebantur libri: & aut situ squaloreq; paulatim marcescebant: aut aromatibus, ac pensis mulieribus tegẽdis dilacerabãtur. omnẽ aũt huius rei culpã ĩ principes eius saeculi refundendã arbitror. neq; enim idcirco illiteratos fuisse eos hoĩes existimo: q̃, aut tardiori ingenio, aut ĩbecilliori memoria eẽẽt, q̃ uel praesentes sint, uel ueteres illi fuerint: sed, quia ea tẽpestate ciuitatũ pricipes nimio luxu ad segnitiẽ se, torporeq; cõerterũt: similes quoq; reliquos ciues euadere necesse fuit. est enim ita cõparatum, ut qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerint: talis quoq; sit reliqua ciuitas. & quaecunq; morũ immutatio in principibus extiterit: eadẽ semper in populo sequatur. quoniã ergo illiterati principes erãt: caeteri quoq; rudes erant, atq; indocti. q̃ si qui forte ad studia se contulissent: nullus honor, nullũ praemium proponebatur. quae res in primis accẽdere, atq; inflãmare homines ad studia consueuit. nam sicuti. tẽperies, ac clementia aẽris copiã, atq; ubertatẽ frugũ, ita humanitas, et honor et beneficentia principis bonas artes, excellentiaq; ingenia producit. quid tandẽ causae fuisse arbitramur, q̃ tẽpore

Alexandri regis multa clarissimorũ uirorum ingenia floruerunt? nẽpe quia, & ipse doctus erat: et doctos maximo in honore pretioq; habebat. ferunt enim, cũ interiecto post illius mortẽ tempore, Archestratus nobilis poëta, præter modũ inopia premeretur: dixisse ei quẽdam: tu uero, si Alexandri ætate fuisses, in præmiũ cuiuslibet carminis Cyprũ, aut Phœnicẽ habuisses. Lycon uero Scarpensis comicus poëta Alexandri æqualis cũ audiente illo comœdiã recitasset: in qua uersum quendam nescio quid æris petentẽ inseruerat: confestim decẽ talẽtis donatus est. hac eadẽ ratione Atheniensiũ, & Lacedæmoniorũ, & Romanorũ tempore multi clarissimi uiri floruerunt. sed ne ueterũ duntaxat exẽpla sectamur: quæ causa est, ꝙ impræsentiarũ ita uigeãt studia literarũ: et tot se ingenia hominũ proferant, atq; ostentent? profecto quia te principẽ habẽt Nicolaë Quinte Pontifex Maxime. qui, ut es in omni doctrinarum genere excellens: ita doctos, et studiosos omneis sustentas, suscipis, foueas, amplecteris. quando enim memoriæ proditũ est in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse? quanta hoc tẽpore habentur: quo uel primi abs te, uel soli honorãtur. sub quo Rege, siue Imperatore, siue rep. tantã unq̃ liberalitatẽ, ac beneficẽtiã sunt experti? quantam sub te optimo, ac clementissimo Põtifice experiãtur? testes huius rei possem afferre quãplurimos: nisi excedere prooemij modum uererer. quis est. N. nõ modo in Italia, uerum etiam in Græcia, atque adeo omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hactenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit? ut iam uulgatum apud omnes gentes sit, munera tuæ Sã

ctitatis omnium ueterum principum, & imperatorum, & regum munificentiam non modo æquare, uerum etiam longo, ut aiunt, interuallo excedere. Quamobrem omnes iam spe præmij, gloriæq; erecti, ad studia literarum incumbunt: & pro sua quisque facultate, aut componunt nouum aliquid, aut græcum transferunt. multi ẽt uetera, & iã obsoleta, ac ferè deperdita conquirunt. ex quo fit, ut ego maximas immortali Deo habeam gratias: quod mihi datum sit nasci temporibus uitæ tuæ: neq; desperem aliquando futurum, ut sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt: quæ prius abdita erant, ac prorsus ignota: ita reliqui quoque Polybij libri in lucem redeant. quod si nobis fata concesserint: non recuso quantulumcunq; mihi uitæ deinceps superũm uoluntate erit: quantumq; à cura, & seruitio principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum translationem conferre: tuum modo mihi numen adsit Summe Pontifex: tantumq; ingenij aspiret: quantum eius operis magnitudo uidebitur postulare. interea si quando te à gubernaculis Ecclesiæ Romanæ ad ocium transtuleris: horum quinque uoluminum lectione animum oblectabis. Vale.

POLYBII HISTORIARVM LIBER PRIMVS E' GRAECO IN LATINVM CONVERSVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

I AB IIS, QVI RES gestas ante nos scripserũt: laudẽ historiæ prætermissam esse contingeret: fortasse necessarium uideretur: ut in nostri operis initio uniuersos ad suscipiendam, capessendam'q; historiam hortaremur: cum nulla hominibus facilior ad uitæ institutionem uia sit, q̃ rerum ante gestarum cognitio. uerũ cum nõ aliqui, neq; aliquatenus, sed omnes (ut ita dicam) hoc principio, hoc'q; fine utantur: ut uerã disciplinam, exercitationem'q;, ad res ciuiles historiæ cognitionem esse dicant: eamq; solam ob exẽpla alienorum incommodorum effectricem, et magistram, ut quis possit fortunæ uarietatem æquo animo ferre. profectò neminem puto iudicaturum necessarium fuisse: ut de ijs, quæ recte, & à multis dicta sunt: denuo sermo haberetur: à nobis præsertim, quibus nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus: satis super'q; est, ad hortandos alliciendos'q; omnium, tum iuuenum, tum natu grandiorum, ad hanc nostram historiam animos. quis er[illegible] rrem [illegible]o est hominũ uel prauus, uel ignauus, qui nosse re[illegible] nostri [illegible] modo, quo'ue regendi genere uniuersæ totius, quibu[illegible] fere orbis nationes domitæ, & intra triũ

& quinquaginta annorum ſpatium imperio populi
Romani ſubictæ fuerint? id qđ ante id tẽpus uiſum fue
rat nũquam. aut quis rurſus ita cæteris ſpectaculis, ac
diſciplinis deditus atq; affectus eſt, ut aliquid huic co-
gnitioni præponendum ducat? at, quàm grande, quamq́;
excellens ſit hoc noſtrum opus, palàm erit: ſi principa
tus, qui maxime, & dignitate, & gloria floruerunt: de
quibus ampliſſime ſcripſerunt hiſtorici: Romani impe
rij excellentiæ comparabimus. digni autem hi tandem
ſunt, qui comparentur. Perſarum quibuſdam tempori-
bus magna potentia fuit. ſed quotieſcunque transgredi
Aſiæ terminos auſi fuere: non in principatus ſolum,
uerum etiam in proprij capitis periculum inciderunt.
Lacedæmonij cum diu de græcorum imperio certauiſ-
ſent: tandem deſyderij ſui compotes facti, uix annos
duodecim imperare libere potuerunt. Macedones in
Europa quidem dominati ſunt ab Adria ad flumen
Iſtrum: quæ exigua quædam eius regionis pars eſt.
poſtea debellatis Perſis Aſiæ quoque principatum ha-
buerunt. ſed tamen hi quoque, & ſi complurium re
rum, atque locorum domini ſunt uiſi: magnam ta-
men orbis partem intactam reliquerunt. nam de Sici-
lia, Sardinia, Africa, ne contendere quidem cœpe-
runt: ferociores uero Europæ nationes, & quæ ma
gis ad occidentem uergunt: uix (ut ſic dixerim) co-
gnouere. Romani non aliquam orbis partem, ſed
uniuerſum ferè orbem ſubiugarunt. [illegible]terum ini-
tium noſtri operis erit, à temp[illegible]dem, o-
lympias centeſima & quadrag[illegible]bus uero
geſtis, apud græcos quidem, bellum ſociale appellatum:

quod primum cum Achæis aduersus Aetolos Philippus incœpit, Demetrii filius, ac Persei pater. apud eos uero, qui Asiam colũt: bellũ Syriacum, quod Antiochus, & Ptolemæus Philopater inuicem gesserunt. In Italia uero, & Africa bellum Romanorum, Carthaginensiumq́;, quod complures bellum Annibalis appellant. Hæc autem ea sequentur: quæ sunt ultimo loco à Sicyonio scripta. Ante hæc igitur tempora bella diuersis in locis sparsim gesta sunt. Postea uero euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia: & res Italicæ Libycæq; cum Græcis, atq; Asiaticis miscerentur: & ad unum finem omnia tenderent. quapropter & exordium nostri operis ab eo tempore sumpsimus. etenim cum in eo bello Romani Carthaginenses superassent: maiorem à se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent: eo primum tempore ausi fuerunt ad reliqua manus extendere: & cum potentia, ac uiribus in Græciam, Asiamq; traiicere. quod si eorum mores, atque instituta, qui de principatu orbis inter se contenderunt: cognita perspectaq; haberemus: fortasse non esset opus altius repetere, quibus uiribus, quaúe potentia freti tales tantasq; res aggressi fuerunt. uerum cum neq; Romani populi, neq; Carthaginensium instituta compluribus græcorum nota sint: neque eorum uires, neq; res gestæ: necessarium arbitrati sumus hunc, & sequentem librum, antequam historiam ingrederemur, præscribere: ne quis forte, cũ ad lectionem nostri operis se contulerit: dubitare possit, qui consilio, quibusq; uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eò animum induxerit: quo & or-

be terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur. cum potius ex his principiis, atq; hac nostra præparatione manifeste omnes intelligant necessarias Romanos facultates habuisse: quibus & rem talem tantamq; aggredi, & desyderii sui compotes fieri potuerunt. nam & huius nostri operis, & rerum hac tempestate gestarum pulchritudo in primis hæc est: ꝙ, quemadmodum fortuna omnes ferè totius orbis, terrarum res, ad unam partem inclinauit: & omnia ad unum, eundemq; finem referri coëgit: ita etiam per historiam, uniuersa eo ordine, quo gesta sunt: facile scribi, & simul omnia cerni, atque uideri possunt. hoc autem uel in primis nos animauit ad scribendam historiam: simul, ꝙ temporibus nostris nemo adhuc fuit: qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit. nam id multo minus nos fecissemus. uerum, cum plerosq; uideremus singillatim bella quædam perticularia, & res in illis gestas annotasse: uniuersalem uero, & dicam coniunctam rerum gestarum commemorationem, quando, aut unde inceperint: quomodo gestæ sint: quem finem habuerint: neminem prorsus, quod mihi notum esset: usque in præsentem diem attigisse: operæprecium fore censuimus: si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legendi, id, quod optimum simul, & utilissimum fortunæ opus fuit. nam cum multa in uita hominum fecerit præclara illa quidem, & admiratione digna: nihil tamen usque in præsentem diem fecit: quod sit rebus nostri temporis comparandum: quæ res quidem ex iis, qui priuatas scripserunt historias, minime intelligi posset. nisi forte quis sit: qui, cum præclaram aliquam ciuitatem tran

ſterit: aut ſeorſum pictam uiderit: putet ſe propterea uniuerſi orbis ſitum, figuram, atque ordinem intellexiſſe. quod nullo modo ueriſimile eſt. ac mihi quidem uidentur: qui per particularem hiſtoriam ſatis intelligi poſſe uniuerſe exiſtimant: non minus à uero deflectere: quam ſi quis, cum animati, atque formoſi corporis ſeparatas inuicem partes conſyderet: putet ſe propterea omnem eius animalis pulchritudinem, atq; ornatum intellexiſſe. etenim ſi quis diſtinctas illas, ac ſeparatas partes ſumat, coniungatq; inuicem: & animal adhibita forma, atque ornatu animi perfectum efficiat: deinde id rurſus illis oſtendat: profecto fateantur ſe longe antea aberraſſe: ſimilesq; ſomniantibus fuiſſe. quendam enim conceptum totius uiſis partibus facere certe licet: certam uero ſcientiam, ac cognitionem eius habere impoſſibile eſt. quapropter paululum conferre poſſe particularem hiſtoriam putandum eſt ad uniuerſi notitiam, ac cognitionem. ex commixtione uero rerum et ſimilitudine, & differentia accidere, ut nemo ſit, qui ea legens ſingularem non capiat ex hiſtoria fructum, ac uoluptatem. faciemus autem principium huius libri primam Romanorum ex Italia transfretationem: quæ eſt iis continua: quæ Timæus ultimo loco ſcripſit. fuit autem olympiade centeſima & uigeſima nona. quamobrem dicendum quidem eſt: quomodo quo'ue tempore res italicas compoſuerint: quibus facultatibus freti in Siciliam transfretauerint. nam in eam terram primo extra Italiam ſunt profecti. & eius quidem tranſfretationis cauſa ſimpliciter, & (ut ita dicam) nude dicenda eſt: ne cauſa cauſam quærente, totius rei princi-

pium, & conſideratio perplexa ſit. ſumendum etiam tale principium, quod ſic temporibus, ac rebus conſentaneum, & uniuerſis cognitum: quodq; ipſum ex ſeipſo conſyderari poſſit: etiam ſi opportuerit, temporibus paulo altius repetitis, res interea loci geſtas ſummatim commemorare. nam principio quidem ignoto, uel per Iouem ſubobſcuro, neque ea quidem, quæ ſequuntur: perſuadere, aut facere fidem poſſunt. quod ſi opinio de principio uera ſit, tunc omnis quoque conſequens ſermo facile auditorum auribus ſatisfacit. Annus erat poſt eam naualem pugnam, qua Cimon Athenienſis Xerxen ſuperauerat: decimuſnonus: ante bellum uero in Leuctris geſtum, quo Lacedæmonij pacem cum rege Perſarum inierant: ſextuſdecimus: cum Dionyſius ſenior Græcis, qui Italiæ oram incolebant: circa Elleporum ſuperatis, Rhegium Callabriæ ciuitatem obſidebat. Galli uero Romam, Capitolio duntaxat excepto, occupabant. quo tempore Romani percuſſo cum Gallis fœdere, & præter ſpem recuperata iterum patriæ libertate, gerere cum finitimis bella cœperunt: & mox Latinis omnibus ſuperatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, poſtmodum Samnitibus intulerunt. non multo interiecto tempore, cum Tarentini ob ea, quæ in Romanorũ legatos patrarant: ſe non ſatis tutos putantes, anno uno ante Gallorum in Italiam aduentum, Pyrrhum regem ad ſe uocaſſent: & ſimul ij, qui apud Delphos erant: bello ſuperati in Aſiam confugiſſent. Romani deuictis iã Tyrrhenis, atq; Samnitibus, Celtis uero in Italia cõpluribus prælijs profligatis, tunc primum in reliquas Italiæ partes facere impetum cœperunt, ueluti iam non

de alienis,

de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinentibus rebus contendentes, pugnandi artem ex bellis, quæ iam cum Celtis atq; Samnitibus gesserant: optime edocti. acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusq; copijs tandem ex Italia expulsis, rursus eos quoque, qui cum Pyrrho senserant: persequebantur. ac mox ueluti ex insperato omnium domini facti, & uniuersis, qui Italiam habitabant: præter Celtas subiugatis, deinceps Romanos, qui Rhegium tenebant: obsidere cœperunt. proprium enim quiddam, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt: ea tempestate accidit Messanæ, & Rhegio. Messanam enim non multo ante hæc tempora Campani sub Agathocle in Sicilia militantes urbis splendorem, atque opulentiam admirati, cum primum patrandæ rei oblatam sibi opportunitatem uiderunt: per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetum faciunt. ciues partim urbe eijciunt: partim trucidant. uxores, liberosq; eorum, prout cuiq; in ipso conflictu sors tulit: item postea fortunas, agrosq; inter se partiũtur. ita pulcherrimæ, opulentissimæq; urbis compotes facti, confestim huius sui facinoris imitatores repererunt. Rhegini enim tempore, quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam copias traiecit: aduentu eius deterriti, simul quod Carthaginenses tunc mari dominantes metuebant: populi romani opem, atque præsidium postularunt. missi ab Romanis ad Rheginos milites aliquandiu urbem tutati fidem ciuitati seruauerunt. erant numero quatuor millia hominum. quibus duces præerant Decius & Campanus. sed tandem Mamertinorum exemplo

permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habentes, ipsi quoq; Rheginis fidem uiolant, tum rei opportunitate, tum Rheginorum opulentia pellecti. ciues alios ex urbe depellunt: alios cædunt. deniq;, ut Mamertini fecerant: ciuitatem detinent. Romani, et si hanc Rheginorũ calamitatem graui, & iniquo animo ferrent: superioribus tamen bellis occupati subsidium ferre non poterãt. confecto autem bello Rhegium, ut mox dicebamus, profecti, urbem obsederunt: ac tandem expugnarunt. interfectis compluribus, qui in ipsa etiam uictoria præscij, quæ passuri forent, si superuiuerent, usq; ad extremum fortissime repugnarunt. trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam è uestigio missos consules in forum produci, ac uirgis cædi, & tandem, secundum patriæ morem, securi percuti fecerunt: quo, & illi scelerati facinoris pœnas darent, & ipsi suam erga socios fidem quantum fieri posset confirmarent. Vrbem, & agros, cæteráq;, quæ superfuerant, Rheginis continuo restituerunt. Mamertini (sic enim Campani se, capta Messana, nuncupabant) quandiu legio illa Romanorum Rhegium detinuit: præsidio eorum freti, non solum ciuitatem, & agrum suum tutabantur: uerumetiam finitimas plerasq; tum Carthaginensium, tum Syracusanorum ciuitates magnopere infestabant. nonnullas etiam Siciliæ urbes sibi tributarias fecerant. mox uero restituta Rheginis urbe, romanæ legionis præsidio destituti, ipsi quoque à Syracusanis obsidionem passi sunt ob causas, quas dicemus. non multo ante tempore, Syracusanorum copiæ, cum inter se, atque eos, qui reipublicæ præerant: orta seditio foret:

duces sibi creauere Artemidorum, & eum, qui postea
rex fuit: Hieronem, admodum quidem adolescentem,
sed ita uniuersis naturæ, atque ingenij dotibus ornatum,
ut nihil sibi regium, præter regnum, deesse uideretur.
hic suscepto magistratu, cum tandem caterua amicorũ
stipatus in urbem introijsset: ac diuersæ factionis ciues
superasset: adeo clementer, moderateq; uictoria usus fuit:
ut consentiente unanimi Syracusanorum omnium, qui
non facile in huiusmodi rebus conuenire consueuerant:
fauore dux iterato crearetur. Hieron igitur confestim ma
iora se, quàm ut dux esset, animo concipere manifestissi-
mis argumentis ostendit. Principio enim cũ Syracusa
nos animaduertisset, quotienscunq; copias, ducesq; eorum
extra urbem mitterent: seditionibus inter se uexari con
suetos: Leptinem autem intellexisset fide, atq; authori-
tate inter cæteros Syracusanos plurimum pollere, &
multitudini gratissimum esse: non inutile futurum pu-
tauit, si affinitatem cum ipso contraheret: quo haberet,
quem pro se in ciuitate posset relinquere: quotiens eum
ad res gerendas exire, copiasque in expeditionem edu
cere oporteret. Accepta itaque in matrimonium Le
ptinis filia, cum sciret ueteres Syracusanorum copias,
quæ ex conductis militibus erant: instabiles esse, rerũq;
nouarum auidas: dedita opera exercitum in barba-
ros, qui Messanam tenebant: educit: castrisq; iuxta cen
toripam positis, ac strictis circa Cyamossorum fluuium
aciebus, Syracusanos equites, peditesque secum tenet,
quasi per aliud iter hostes aggressurus foret. grega-
rium uero, ac conducticium militem circumueniri ab
hostibus ac profligari patitur. Ipse diuerso itinere

cum Syracusanis omnibus profectus incolumis in ciuitatem reuertitur. liberato per hunc modũ ueteranis gregariisq; militibus exercitu, nouum ipse fidũ militem iterato conducit. Itaq; rebus omnibus diligenter compositis, cum barbaros cerneret superiori uictoria stulte nimium temerarieq; elatos: ipse cum armatorum, et iam satis à se exercitorum ciuium, manu extra urbẽ profectus, citato itinere ad Nyleum agrũ peruenit. ibiq; iuxta Longani fluminis ripas ingens cum barbaris prælium collatis uiribus commisit. qbus tandẽ superatis, ducibusq; eorum captis, cum barbarorũ petulantiam hac uictoria repressam cerneret: Syracusas cum copiis reuersus, consentiente omniũ ciuiũ fauore, rex à sociis appellatur. Mamertini primũ romanæ legionis, ut supra diximus, præsidio destituti, deinde hoc graui prælio affecti, cum iam ferè animus cecidissent: pleriq; ad Carthaginenses confugiunt: eisq; & sese, & arcem dedunt. alii ad Romanos legatione missa ciuitatem illis tradunt: præsidiumq; ueluti ab eiusdem generis hominibus postulant. Romani diu inter se, quid faciendum esset, dubitarunt. per absurdum enim putabant se, qui paulo ante in proprios ciues, ob occupatum contra fidem Rhegium, tam grauiter animaduertissent: nunc Mamertinis, qui eiusdem sceleris rei essent: præsidium ferre. ueruntamen cum Carthaginenses cernerent iam non Africam modo, uerum etiam pleraq; Hispaniæ loca, insulas præterea omnes Sardonii, ac Tyrrheni maris ui, atque armis subegisse: periculosam sibi eorum uicinitatem fore suspicabantur: si Siciliæ quoque domini fierent. hanc autem facile in Carthaginensium potestatem uenturam intelligebant:

nisi Mamertinis suppetias mitterẽt. etenim Messana ca pta, quæ eis à nonnullis, ut supra diximus, offerebatur: confestim Syracusas quoq; recuperaturos haud dubium erat: præsertim cum reliquum Siciliæ sub eorum ditione foret. hæc cum Romani cogitarent: seruare Messanam omnino necessarium putabant: neq; pati, ut Carthaginenses, quasi pontem quendam, sibi constituerent: per quem transire in Italiam pro libidine possent. diu tamen hæc res in senatu agitata: tandemq;, cum iuuare Mamertinos turpius esse, q̃ commodius ob patrata scelera uideretur: rem infectam senatus dimisit. at populus Romanus, cum tot bellis defatigatus, atq; contritus, iam quiete aliqua egere uideretur: & simul ostendentibus ducibus utilitatem & commodum, quod ex ea re proueniri poterat: præstandum Mamertinis subsidiũ iudicauit. atq; ea sententia per plebem confirmata, confestim alterum ex consulibus Appium Claudium traducere in Siciliam exercitum, & Mamertinis ferre suppetias iubẽt. Mamertini de Romanorũ præsidio certiores facti, Carthaginensium præfectum, quem superius positum in arce diximus: partim terrore, partim dolo ex urbe eijciũt. Appium Claudium ad se uocant: ciuitatem in eius manibus ponunt. Carthaginenses præfectum præsidij, quod formidine simul, atque ignauia arcem amisisset: cruci affigunt: ac repente terra marique coactis copijs, classéq; circa pelorum posita, terrestribus uero copijs circa Messanam castra metati, urbem diligentissime obsident. interea temporis Hieron oblatam sibi opportunitatem ratus ad expellendos, fugandosq; è Sicilia Barbaros, qui Messanam tenebant: percusso cum Cartha-

ginensibus fœdere Syracusis profectus, positisq; ad aliam partem castris iuxta montem, quem Calchidicum uocant: eum quoq; exitum Mamertinis abstulit. At consul per noctem non sine periculo traiecto freto Messanã peruenit. cumq; hostes cerneret acriter undiq; urbẽ prementes: quippe q non modo terra, uerũetiam mari potẽtiores erant: obsidionem sibi partim turpẽ, partim periculosam ratus, primũ legatis ad utrunq; missis, an bello liberare Mamertinos rebus pace compositis ualeret: experiri uoluit. sed cum neuter hostium consuli præberet aures: tãdem coactus subire periculũ, decernere primũ cum Syracusanis statuit. igitur copias aduersus Hieronẽ educit: hortatur milites: acies struit. nec Syracusanorum rex certamini moram facit. diu, acriterq; pugnatur. tandem uictoria penes Romanos fuit. quippe q magna parte hostium cæsa, Regẽ usq; in castra persecuti sunt. consul interfectorum corporibus spoliatis, se cum exercitu in urbem recipit. Hieron iã planè oĩbus rebus suis metuens, proxima nocte Syracusas properat. postridie eius diei Appius cum Syracusanorum fugam persensisset: auctis animis persequi eos decreuit. conuocatis itaq; militibus iubet, ut curent corpora: dein cũ prima luce è castris proficiscitur: collatisq; cum hoste uiribus partim trucidat: alios cogit ĩ proxima oppida se recipere. in hũc itaq; modũ soluta obsidione, per Syracusanorũ, atq; sociorũ agros intrepidus, nemine obuiã eunte incursiones facit: deuastat cuncta: tandemq; ipsas Syracusas obsidet. hæc prima populi Romani cũ exercitu extra Italiã profectio fuit ob eas quas diximus causas. q̃, cum iudicauissemus totius nostri propositi cõmodissimũ fore principiũ:

ab ea potissimum incœpimus, repetitis paulo altius, quæ necessaria uidebantur: ne quã in reddendis causis dubitationem relinqueremus. nam quo tempore, quo'ue modo Romani summo in discrimine fuerint, ipsam quoq; urbem Romam amittendi: & quando rursus superata Italia exteros subiugare cœperint: necessariũ existimauimus ante omnia exponere: quò magnitudo imperij eorum, quæ postea secuta est, intellectis eiusmodi principijs, simillima ueri uideretur. qđ si in sequẽtibus quoq;, cum de claris ciuitatibus loquamur: aliquid forte paulo altius repetimus: nemo sit, qui miretur. id enim eo consilio facimus: ut principia nostra talia sint. ex quibus aperte liceat intelligere, quomodo qbus'ue rationibus ad eum quisq; statum peruenerit: in quo in præsentia permanet: quod hoc loco de Romanis fecimus. Verum, his omissis, tempus est: ut iam ad id, quod propositum erat: reuertamur, ea primo breuiter summatimq; exponentes: quæ ante ea tempora, de quibus scribere præcipue intendimus: gesta sunt: quorum primum est bellum à Romanis Carthaginensibusq; in Sicilia gestum. proximum huic bellum Punicum, quod res gestas primo Amilcaris, deinde Asdrubalis cum ijs, quæ sunt à Carthaginensibus gesta coniungit: quo tempore prima Romanorum in Illyrium, atque eas Europæ partes transfretatio fuit: præterea certamina Romanorum aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. eodem tempore apud Græcos quoq; bellũ gestũ, qđ Cleomenicũ appellatur: ad quod nostra hæc omnis præparatio tendit. nam singillatim res gestas omnis commemorare, neque nobis necessarium uidetur: neq; audientibus uti-

le. neq; enim historiam de illis scribere instituimus: sed summatim ea, quæ ad futuram historiam necessaria uibūtur: attingere. quapropter breuiter ea cōmemorantes, quantum in nobis erit: enitemur finem eorum, quæ præparationis gratia referemus: cum principio nostræ historiæ coniungere. ita enim continuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea, quæ à cæteris historia conscripta sunt: tetigisse: & discendi cupidis apertum, facilemq; ex omni parte uiam parauisse. uerum nobis uel in primis libuit primum hoc, Romanorum cum Carthaginensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere: q̄d neq; diuturnius bellum reperire facile foret: neq; maiores apparatus, neq; frequentiora facinora, neque plura certamina, neq; maiores utrinque rerum uarietates. quandoquidem ea tempestate uterque populus legibus suis integer erat: fortuna mediocris: uiribus par. unde siquis utriusq; ciuitatis uires, atq; imperium consyderare uoluerit: non tam ex sequentibus bellis, q̄ ex hoc facere cōparationem debebit. illud quoq; nos ad hoc bellum scribendum maxime impulit. quod ij, qui optime uidentur de eo scripsisse Philinus & Fabius: non parum à uero deflexisse mihi uidentur. q̄q̄ illos q̄dem de industria mentitos esse non ausim dicere. sed eos puto (ut amantes consueuerunt) suorum beneuolentia deceptos. nam & Philino quidem ex affectu, Carthaginenses oīa bene prudenter fortiterq; egisse uidentur: Romani contra. Fabius uero sententiæ est planè diuersæ. quam modestiā in cæteris uitæ partibus nemo fortassis sit, q̄ reprehendat. siquidem bonū uirum amicorum patriæq; amicū esse decet: & amicorū amicos colere, ini-

micos odisse. at eum qui scribendæ historiæ munus susceperit: omnia huiuscemodi moderari decet: & nõnunq̃ summis laudibus extollere inimicos: cum res gestæ eorũ ita exigere uidentur: interdum amicos necessariosq; reprehendere: cum errores eorum digni sunt, qui reprehẽdantur. ac ueluti si quis oculos animanti effoderit: quicquid superest corporis inutile fit: ita dempta ex historia ueritate, narratio omnis inutilis est. quamobrem neq; à reprehensione amicorum, neq; ab inimicorum laudibus, cum ita res ferat: abstinendum: neq; turpe putandum, si eosdem aliquando reprehendamus, interim laudemus. siquidem eos, de q̃bus scribimus: neq; semper recte facere, neq; continue errare uerisimile est. quod aũt hæc ita sint, ex his, quæ Philinus scripsit: facile intueri licet. is enim statim in principio secũdi libri ita scribit. Carthaginenses atq; Syracusani Messanam obsidebant: quò cum Romani milites traiecto freto aduenissent: cõfestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab ijs uicti, ac profligati in urbem regressi sunt. rursusq; aduersus Carthaginenses profecti, non solũ fusi fuerunt: uerum etiã magna pars eorum uiui capti. statimq;, cum hæc dixisset: Hieronem inquit, post id præliũ adeo timore perculsum fuisse, ut ut non solum incensis castris, atq; tentorijs per noctem Syracusas fugerit: uerũ etiam munitissima quæq; loca, quæ inter Messanã ac Syracusas erãt: dereliquerit. Carthaginenses quoq; refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris, per Siciliæ oppida se diuisisse: neq; post eum diẽ educere exercitum fuisse ausos: quin duces eorum, cum populorũ animos adeo perculsos cernerẽt: suasisse, ne amplius res eorum fortunæ

belli committendas ducerent. Romanos autem Carthaginenses insecutos non solum prouinciā deuastasse Carthaginensium & Syracusanorum: uerum ipsas quoq; Syracusas obsedisse. quæ res adeo omni ratione caret, ut eā refellere sit protinus superuacuum. quos enim paulo ante Messanam obsidentes, collatis manibus uictores fecerat: eosdem mox in fugam conuersos castra reliquisse, & perculsis animis sese in ciuitatē recepisse, tandemq; obsidionem passos esse commemorat. quos uero prælio superatos à Carthaginensibus obsideri dixerat: eos sine mora uictores, factis per agros hostiū incursionibus, ad extremum Syracusas obsidentes facit. hæc uero inuicem conuenire nequaquam possunt. aut enim, quod primo posuit: aut, quod mox subiecit: falsum sit necesse est. constat autem hoc uerum esse: cum neminem lateat Carthaginenses, atq; Syracusanos, relictis castris, se in urbē recepisse: Romanos uero citato gradu oppugnatum isse Syracusas. superest igitur quod primo posuerat falsum esse. & cum in eo prælio, quod propè Messanam gestum est: uictoria penes Romanos fuerit: authorem tamē illos bello à Carthaginēsibus superatos finxisse. talem frequēter reperias Philinū: neq; secus etiam Fabium: ut suis utrunque locis ostendimus. quapropter, ut eò reuertamur, unde discessimus: nos pro uirili nostra operam dabimus: ut studiosis nostri operis facile ueritas historiæ dilucescat. Cum igitur fama rerum ab Appio, cæterisque Romanis militibus bene strennueq; gestarum, ex Sicilia Romam peruenisset: consules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterque cum omnibus copiis in Siciliam missus est. erant in Romanorum

exercitu legiones quatuor. Romani omnes, præter auxilia, quæ singulis annis à socijs accersebantur. harum singulæ continebant peditum quatuor millia, equites trecentos. Igitur aduentu consulum pleræque ciuitates tum Carthaginensium, tum Syracusanorum ad Romanos defecerunt. Hieron cum iam Siciliæ populos cecidisse animis cerneret: & simul Romani exercitus multitudinem, ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus Romanorum. quàm, Carthaginensium partes sectari, legatos ad consules mittit: qui de pace atque amicitia tractarent. Romani, qđ Carthaginenses undiq; maria tenentes cernebant: &, ne aliquando intercludi commeatus possent: uerebantur: commodissimam fore huic rei Hieronis amicitiam rati, pacem cum Syracusanis his ferè conditionibus firmauerunt. ut rex captiuos, quos in uinculis habebat: Romanis sine precio restitueret: argenti insuper talenta centum penderet: &, ut deinceps Syracusani socij atque amici, populi Romani appellarentur. Hieron rex iam sub Romanorum tutela sponte constitutus, auxilijs & commeatibus, quotiens necessarium fuit: populo Romano abunde subministratis, reliquum ætatis suæ felicissimus Grecorum omnium fortunatissimusq; peregit. etenim hic mihi inter cæteros clarissimus uidetur fuisse: & consilijs suis omnibus diu feliciter usus, cum publicis tũ priuatis in rebus. uerum, cum primum earũ rerũ fama Romam peruenit: populus Romanus approbatis conditionibus pacis cum Hierone initæ, post eum diem haud necessariũ putauit Romanos oẽs copias extra Italiã mittere, duas tantũmodo legiões satis supq; esse ratus, simul

quod ascito in societatem rege, leuius fore bellum existimabat, simul qđ per eum modum maior futura erat copia rerum exercitui necessariarũ. cæterum Carthaginenses, ubi Hieronem uident hostem sibi factum: Romanos uero maiorem Siciliæ partem occupatam tenere: ualidiori ad resistendum potentia opus esse rati, Lygurũ, atq; Gallorũ multitudinẽ, præterea etiã plerosq; ex Hispania milites in supplementum scribunt. quibus in Siciliã traductis, cum Agrigentinorum urbem ad belli apparatum peropportunã esse cernerent: quod in fronte aduersus hostes munitissima erat: contractis in eam undiq; copijs, & commeatu abundantissime parato, illa ueluti quadam arce belli aduersus Romanos utuntur. consules fœdere cum Hierone percusso è prouincia decessere. post eos uero Lucius Posthumius, & Q. Aemylius consules creati in Siciliam cum exercitu ueniunt. hi primũ Carthaginensiũ rebus diligentissime cõsideratis, intellectoq; apparatu, circa urbem Agrigentum facto audacius, quã superiores fecerant: Siciliæ rebus incumbendum cẽsuerunt. quamobrem coactis in unum omnibus copijs, ipsum Agrigentum inuadunt: & non longius octo ab urbe stadijs castra metati, hostẽ mœnibus inclusum tenẽt. erat iam messis tempus: et longam fore obsidionem oẽs rebantur. quãobrẽ milites relictis castris audacius, q̃ res postulabat, colligendis frugibus intenti erant. Carthaginenses conspicati hostem palantem, & uagum per prouinciã securũ discurrere, magnã in spẽ adducti Romanorũ exercitũ eo die opprimi posse, m[illegible] a ui pars in castra hostiũ, pars in ipsos frumentatores impetũ faciunt. sed diuersitas morum, cum sæpe aliàs, tum maxime eo

die rem Romanam tutata est. nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locum, in quo constituti sunt: reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint. quo factum est, ut, cum Carthaginensium longe maior numerus foret: Romani tamen fortissime resistentes, multis quidem ex suis amissis, longe plures ex Carthaginensibus interfecerint: tandemq; non solum hostes à castris auerterint: uerum etiam eos insecuti, partem trucidarint: reliquos ouantes ipsi redire in mœnia præcipites coëgerint. cæterum tantus utrosq; metus ex huius diei periculo inuasit: ut deinceps, neque Carthaginenses inconsultius impetum facere in castra Romanorum auderent: neque Romani temere suos frumentatum abire paterentur. cumq; Carthaginenses iam non amplius in Romanos exirent, sagittis tantummodo eminus pugnantes: consules, in duas partes diuiso exercitu, alteram ad Aesculapij templum posuerunt: altera ad eam partem, quæ ad Heracliam spectat: castra metati. quod uero inter duo castra medium erat: ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo. & unam quidem fossam inter se, ac mœnia urbis fecerunt: quò ab egredientibus tuti forent: alteram uero extrinsecus: ne aliunde uenire subsidia possent: quæ plerunq; à uicinis ciuitatibus præstari obsessis urbibus consueuerunt. loca inter fossas, atq; exercitum media præsidijs militum diligentissime firmarunt. commeatum cæteraq; exercitui necessaria socij omnes in Erbesum oppidum summo studio congerebant. hæc postea ex eo oppido (haud enim procul aberat) milites Romani commodissime ferebant in castra. quinq; in hunc modum menses Carthaginenses

Romaniq; manserunt, neutram ferè in partem inclinantibus rebus, tandem uero, cum fames premere Carthegnenses cœpisset, ob ingentem multitudinem: quæ inclusa mœnibus tenebatur (erant enim ultra quinquaginta millia hominum). Annibal, penes quem summa imperij erat: iam rebus suis prorsus diffidens, confestim Carthaginem misit: qui & circumuallationem urbis nuntiarent: & opem, atque subsidium peterent. quibus rebus permoti Carthagnenses instructo exercitu, magnoq; elephantorum numero coacto, ac paratis nauibus, omnes ad Hannonem alterum Carthaginensium ducem in Siciliam miserunt. hic coactis omnibus copijs Heracleam profectus, principio rebus omnibus diligentissime consideratis, Erbesum oppidum, quod usque in eum diem horreum populi Romani fuerat: per proditionem recepit: & facultatem commeatuum, ac cæterarum rerum exercitui necessariarum hostibus ademit. quo factum est, ut Romani non minus obsiderentur, quàm obsiderent. eò enim, ob penuriam annonæ, & cæterarum rerum necessariarum redacti sunt: ut sæpenumero de dissoluenda obsidione consilium ceperint: quod tandem proculdubio fecissent: nisi Hieron Syracusanorum rex summo studio commeatum, & cætera necessaria exercitui suppeditasset. post hæc Hanno cum uideret Romanos morbo simul, atq; inopia rerum necessariarum grauiter urgeri (ingens enim exercitum pestilentia inuaserat) & suos promptos paratosq; ad prælium intelligeret: coactis ultra quinquaginta elephantis, & simul paratis omnibus copijs exercitum omnem ex Heraclea

educit . iubet equitibus numidis, ut præcedant: & con ferendo cum hostibus manus, eos irritent: & quantum in eis sit, hostium equites prouocare in prælium conentur: deinde insequentibus uertant terga: neq; prius desistant fugere, quàm ad se reuersi sint. Numidæ man data Ducis exequi: collatisq; cum altero exercituum manibus, hostes irritare. Romani equites confestim in eos erumpere: numidas temere insequi: Libes, prout eis mandatum fuerat, quousq; ad Hãnonem redirent: fuge re. tum Romanis terga dantibus, insequi: complures eorum interficere: reliquos usq; in castra fugare. his rebus ita gestis, Carthaginenses cum exercitu profecti, collem occupant nomine Torum non amplius decem stadijs à castris hostium remotum. hunc in modum duobus men sibus commorati, nihil omnino faciunt: præterquam quod sagittis interdum, telisq; eminus pugnant. interea Annibal multis, ac crebris per noctem ignibus, etiam plerisq; nuntijs ad Hãnonem missis, multitudinem amplius famem perpeti non posse significat: multos ex suis ob penuriam annonæ ad hostes defecisse. his tandem causis permotus Hanno in aciem copias educit. nec segniores ad prælium Consules accedunt ob eas, quas diximus, difficultates. utrique copias in locum æquum deducunt. conferuntur uires: acriter inter se concurrunt. prælium diu atrox fuit. tandem Romani primam Carthaginensium aciem in fugam uertunt. fugientes in elephantos præcipites eunt. qua re conterritæ pecudes agmina conturbant. per earum stragem subsecuti centuriones ad extremum terga uertere Pœnos

cogunt. per hunc modum profligati Carthaginenses, pars in prælio occisi, reliqui Heracleam se recipiunt. Romani elephantis fere` omnibus, qui in prælio fuerant: cæterisq; Carthaginensium rebus potiti in castra copias reduxerunt. adueniente uero nocte, cum propter ingentem lætitiam, quæ ex bene gestis rebus euenire frequenter consueuit: nec non ob laborem superioris prælij, negligentius a` Romanis custodiæ fierent: Annibal desperatis rebus, commodissimum tempus ad suam, suorum'q; salutem ob eas, quas diximus causas, adesse ratus, intempesta nocte cum copijs, quas Agrigenti habebat: egressus per medias hostium munitiones, manipulis palearum æquatis aggeribus, nemine pœnitus sentiente, cum suis omnibus incolumis euasit. Romani uero sub primam lucem re intellecta insecuti parumper uestigia hostium, mox omnes ad urbem capiendam reuersi, nullo iam repugnante, in portas ciuitatis impetum faciunt: exercitum omnem intra mœnia inducunt: urbem locupletissimam diripiunt, multitudine seruorum uarijs'q; prædæ generibus potiti. postquam Romæ nuntiatum est Agrigentum profligatis Carthaginensibus in populi Romani potestatem uenisse: romani sublatis animis, maiora mente agitare cœperunt. neque iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant: insistentes, aut Mamertinos Messanam'q; seruasse, aut Carthaginē sium opes contriuisse in Sicilia contenti erant: sed longe maiorum rerum spe concepta, Carthaginenses omnino e` Sicilia expellere cupiebant. ea re patrata, maximum sperabant incrementum res suas habituras. huic igitur rei, atque his de Sicilia cogitationibus omnes intenti erant,

tenti erant,

tēti erant, haud ignari pedestribus copijs Romanos sine dubio longe potentiores esse. igitur expugnato Agrigento, L. Valerius & T. Octacilius consules creati, magno militum delectu habito, in Siciliam mittuntur. ita Carthaginensibus mari sine controuersia dominantibus, quasi æquatum erat bellum. cuius rei argumentum est, quod post expugnatum Agrigentum, pleraque Siciliæ mediterranea oppida, ob metum pedestrium copiarum, ad Romanos defecerant. post uero aduentum classis longe plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentiæ sese Carthaginensibus dediderant. sic par utrinque ratio belli constabat. sed Italia sæpenumero ob nauales copias, uarijs hostium incursionibus, uexabatur. Africa uero classis omnino expers erat. his rebus diligenter consyderatis populus Romanus mari quoque cum hostibus congrediendum statuit. quæ res me uel in primis hortata est: ut præsens bellum pluribus uerbis conscriberem: ne quis forte hoc quoque principium ignoraret, quomodo, quando, & quibus causis adductus populus Romanus parandam sibi classem, & naualibus quoq; copijs cum hostibus dimicandum censuerit. cum igitur bellum aliter nullum finem habiturum uideretur: Romani centum & uiginti nauium classem ædificari curant. ex ijs centum quinqueremes faciunt: reliquas uero triremes. in huius classis apparatu perquam difficilis fuit quinqueremium ædificatio: quod nemo eiusmodi nauigijs per id tempus in Italia utebatur. quo magis admiranda est Romanorum excellentia, ac magnitudo animi. homines enim maritimarum re-

mmmm

rum prorsus ignari, quiq; nullam prorsus cogitationem maris ante eum diem habuerant: ita intrepide pelagus ingressi sunt: ut prius nauali bello cum Carthaginensibus certarint, quàm ullum eius rei periculum fecissent: cum per id tempus Carthaginenses concessione omniũ, principatũ maris partũ olim à maioribus suis, et quasi hæreditario iure sibi relictum tenerent. quod singulare testimonium est & rerum à nobis scriptarum, & audaciæ Romanorum. Nam cum primo Messanam traducere copias tentauerunt. non solum armatam nullam nauim habebant: sed ne paulo quidem longiorem, & ne lembum quidem ullum. at Tarentinorum, et Locrensium, et Neapolitanorum nauibus usi cum exercitu in Siciliam transfretarunt. erant eo tempore circa fretum Siciliæ cõplures Carthaginensium naues: quorum una quinqueremis, cum longius à cæteris uagaretur: casu fracta ad manus Romanorum peruenit. hæc exemplar eius generis Romanis præbuit: eius instar omnis eorum classis ædificata. dum uero quinqueremes parabantur: interea multitudo omnis ad remigium exercebatur per hunc modum. subsellijs in harena per ordinem dispositis, remiges insidentes ad uocem præcipientis, qui in medio eorum erat: omnes unà protendere brachia, ac reducere, remosq; per harenam mouere pariter docebantur: ad illius uocem simul omnes incipiebant: simul desinebant. per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingressi, post paucos dies uerum in undis periculum fecerunt. C. Cornelius consul, qui paucis ante diebus classi præpositus fuerat: omnibus nauibus ad fre=

tum perductis, ipse cum decem & septem Messanam proficiscitur: reliquas iuxta Italiæ oram relinquit. paratis Messanæ, quæ ad classis usum necessaria erant: cum res ita poscere uideretur: iisdē cum nauibus Liparas nauigat. per id tempus Annibal dux Carthaginensium Panormi cum classe erat. Is audito consulis aduentu, Boodem quendam ex Senatu Carthaginensi, ad ea loca cum uiginti nauibus misit: qui eò noctu superueniens, naues Romanorum in portu nactus inclusit. consul inopinato malo circumuentus, nescius quid consilij caperet: tandem sese hostibus dedit. Carthaginenses nauibus, & duce earum potiti, confestim ad Annibalem reuertuntur. non multis interiectis diebus, post adeo apertam, recentemq; Cornelij cladem, Annibal, cui arrisisse fortunæ benignitas uidebatur: non dissimili iactura affectus audierat Romanorum classem secus Italiæ littus nauigantem, haud procul à Sicilia esse. multitudinem hostium, atque ordinem, structuramq; nauium cernere mirum in modum ardebat. delectis igitur quinquaginta nauibus, Italiam petit. ibi, cum propter oram Italiæ contrario, quàm Romani, cursu ferretur: in classem hostium bene instructam paratam'que ex improuiso incidit: subitaq;, atque inopinata ui oppressus, naues ferè omnes amisit. ipse præter spem suam, atque opinionem omnium cum paucis suorum diffugit. Romani post hæc Siciliæ magis appropinquantes, aduerso casu Consulis per captiuos cognito, citato cursu, ad C. Duellium alterum consulem, qui pedestribus copijs præerat: mittunt. hunc aliquandiu præstolati, cum tandem ad eos per-

latum foret classem hostium non longe abesse: omnes nauali prælio se parant. sed quia eorum naues tardæ nimis, & ad celeritatem parum commodæ erant: singulis quibusque munimenta quædam aptant: quæ postea coruos appellauere. ea fuit machina huiusmodi. lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium. in eius apice rotam constituerant. huic præterea tabulæ inhærentes scalas conficiebant: quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. foramen tabulati per longitudinem erat. scalæ ab utroque latere usque ad genu munitæ. in ligni extremo ferrum erat instar malei peracutum: præterea anulus fune alligatus: ita, ut hæc machina machinis frumentarijs simillima uideretur. igitur simulac nauis hostium aduentabat, laxato fune scalæ dimittebantur: ferrum pondere, ac ui ligni super hostium nauim delapsum figebatur. si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebant, duo primi præferentes scuta, reliqui latera scutis protecti. si uero obliqua erat, hostium nauis in eam ex tota pariter naui, desiliebatur. facto igitur huiusmodi apparatu, ad nauale prælium. C. Duellius casu alterius Consulis, qui naualibus copijs præerat: quàm celerrime cognito, pedestrem exercitum tribunis militum relinquit. ipse ad classem maturat iter. hic, cum intellexisset Carthaginenses non longe à Mylis stationem habere: eò cum omni classe proficiscitur. Carthaginenses simulac aduentare hostem intellexerunt: magna spe adducti, quod maritimarum rerum rudes esse Romanos arbitraban-

tur: centum & triginta nauibus paratis, omnes ad uersus hostes in altum feruntur: nullum prorsus periculum timentes, perinde ac si in manifestam prædam pergerent. dux eorum erat Annibal: quem noctu Agrigento eduxisse copias, & per medias hostium munitiones effugisse memorauimus. Is septiremem habebat: quæ olim Pyrrhi Epirotarum regis fuerat. ut ergo appropinquare inter se classes cœperunt: corui in singulis quibusq; proris prospecti, ancipites pœnorum animos ob rei nouitatem, aliquandiu tenuerunt. tandem uero, quicquid id foret, re contempta, infestis signis in hostes feruntur. implicatis iam, ac simul colligatis nauibus, militibusq;, romanis ex suis in hostium nauigia per machinas prorumpentibus, Carthaginenses pleriq; trucidati, alij ob machinas hostilium nauium stupefacti, sese hostibus dediderunt. uisum est id certamen pedestri certamini q̃simillimum: nec periculum impar fuit. triginta Carthaginensium naues, quæ primæ aduersus Romanos impetum fecerant: captæ: inter quas fuit nauis prætoria, quam paulo ante Pyrrhi regis fuisse diximus. Annibal præter spem atq; opinionem suam aduersantibus rebus, in scapham prosiliens, fuga saluti suæ consuluit. reliqua Carthaginensium multitudo pari modo aduersum classem hostiũ cum impetu ferebãtur. ut uero hostiliũ nauiũ machinis primas suorum naues per artem captas intellexere: ad ludificandi artem conuersi non iam contrario impetu, sed obliquo in Romanos ferebantur, freti celeritate nauium suarum, & per eum modum uiolentiam coruorum declinare se posse existimantes. uerum ita instructæ paratæq; erant machinæ: ut undecunq;

appropinquantes hostes facile colligare possent. quamob rem Carthaginenses nouitate coruorum perterriti, tan dem in fugam uertuntur, quinquaginta nauibus in prælio ammissis. Romani iam præter spem in mari potentiam adepti, multo acrius bello insistere: factoq; in Segestanam oram itinere urbem obsidione liberare. mox inde profecti Macellam urbem expugnauerunt. post nauale bellum Amilcar Carthaginensium dux, qui tũ pedestribus copijs in Sicilia præerat: cum audisset in exercitu Romanorum inter milites Romanos, atq; auxilia sociorum uarias de uirtute ac gloria pugnandi contentiones agitari: ob eamq; rem socios à Romanis superatos per seipsos castra metari: citato itinere ad socios profectus, eosq; ex improuiso aggressus circiter quatuor millia hominum interfecit. his rebus ita gestis Annibal cum paucis illis, quæ à prælio superfuerant: nauibus Carthaginem rediјt. inde non multis interiectis diebus, cum classe & quibusdam claris triremium ducibus in Sardiniam mittitur. Hic paucis post diebus à Romanis in quodam portu inclusus classem ferè omnem amisit. ipse per hostium manus dilapsus, mox à Carthaginensibus captus, & crucifixus occiditur. Romani, ut pote qui iam pelago dominari ceperant: omni studio Sardiniam inuasere. proximo dehinc anno ab exercitu Romanorũ, nihil sanè memoria dignũ in Sicilia gestũ. creati deinde consules C. Sulpitius, & A. Rutilius Panormũ mittuntur: qđ illic per id tẽpus Carthaginensiũ copiæ erant. hi confestim eò traiectis oĩbus copijs ante urbẽ aciẽ struere: Carthaginenses mœnibus inclusi pugnandi copiam hostibus non facere. quod cer-

nentes Romani rursus relicto Panormo Hippanam oppidum petunt: & breui post tempore expugnant. Mysistratum quoq; interiecto tempore, quod obsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat: à consulibus capitur. Super hæc in Camerinenses, quæ ciuitas paulo ante à Romanis defecerat: ducto exercitu, ea quoq; urbs machinis atque tormentis expugnatur. capta est etiam ab ijsdem consulibus Aetna, & alia pleraq; Carhaginensium oppida. Lipparæ quoq; ab eisdem obsessæ. per idẽ tempus Aulus Rutilius consul, qui classi Romanorum præerat: apud Tyndaritanos stationem habebat. hic Carthaginensium classem non longe à litore conspicatus mandat suis, ut sese quàm celerrime sequantur. ipse cũ decem tantummodo nauibus ante alteram classem in altum nauigat. carthaginenses, cum hostes cernerent alios adhuc naues conscendentes, alios mare intrantes, primos longe à socijs remotos sibi propinquos esse: subito conuersi incredibili celeritate Romanorum naues circumsistunt: plerasque submergunt: parumq; abfuit, quin nauis prætoria cum omnibus, qui in ea erant: Carthaginensium in potestatem ueniret. remorum ac nimia celeritate freta tandem uix euasit. Inter hæc reliqua Romanorum classis in altum delata obuia fit hostibus: carthaginensium naues decem onustas capit. octo mari submersæ. reliquæ arrepta fuga Lipparas se recepere. ex ea pugna hac opinione utriq; discesserũt: ut prìmas uictoriæ partes sibi ascriberẽt. quare ardẽtius multo sese ad nauale bellum parabant. maritimus rebus lõge magis intenti erant. pedestres uero copiæ per id tempus nihil memoria dignum fecere, paruis quibusdam,

& nullius momenti rebus immorati. adueniente uero æstate instructis paratisq; rebus, ut supra ostẽdimus: ad bellum exeunt. Romani quidem cum quinqueremibus trecentis & triginta Messanam conueniunt. unde postea mouentes præter dextrum Siciliæ latus, superato Pachini promontorio, Ecnomon nauigant: quo in loco pedestres copiæ classem præstolabantur. Carthaginenses uero cum trecentis & quinquaginta nauibus mare ingressi Lilybei consistunt. Romanorum consilium erat nauigare in Africam: & eò omnem uim belli transferre: quò Carthaginenses non in Sicilia solum, uerum etiam in propria domo periclitarentur. contra Carthaginenses cũ cernerẽt, quàm facilis esset in Lybiam descensus, quam imbelles populi, hostibus semel prouinciam ingressis pugnare protinus cum Romanis cupiebant: atq; ita eorum transitum in Africam impedire. per hunc modum his ad resistendum illis, ad inferendam uim paratis haud dubie ex utriusq; obstinatione futurum certamen apparebat. igitur Romani ijs, quæ ad nauale bellum, & ad transfretationem in Africam necessaria uidebantur: diligentissime paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus collocant. classem omnem quadripartito diuidunt. Partes singulas duplici appellatione uocitant. prima quidẽ classis acies, & prima classis appellata. reliquæ eodẽ modo per ordinẽ præter quartã, quæ, ut in pedestri exercitu, triarij uocati. fuere in classe Romana supra centum & quadraginta millia hominũ. singulis quibusque nauibus trecenti remiges, & legionarij milites centum & uiginti imponebãtur. Carthaginenses duntaxat aptis ad

naualе bellum hominibus, claſſem refertam habebant. eorum omnis multitudo erat ſupra centum et quinquaginta millia hominum. quo fit, ut non modo præſentes uidenteſq;, uerum etiam audientes magnitudinem periculi, potentiam partium utriuſq; exercitus præclara facinora uirorumq́;, & nauium multitudinem obſtupeſcant. Romani cum animaduerterent neceſſarium fore, ut nauigatio obliqua fieret: ſimulq́; intelligerent hoſtes peritia celeriter nauigandi plurimum pollere: firmum atq; inſuperabile perficere agmen conantur. duas igitur ſexremes, in quibus M. Attilius, & L. Manlius uehebantur: æque diſtantes in fronte collocant. has prima, & ſecunda claſſis ab utroq; cornu, nauibus omnibus per ordinem ſingillatim diſpoſitis, ſequebantur: ita, ut continue diſtantia, quæ inter duas claſſes media erat: amplior fieret. roſtrum uniuſcuiuſq; nauis extra reſpiciebat. per hūc modum protractis, dilatiſq́; per duas claſſes aciebus, duo trianguli latera reſultabant. ijs tertiam claſſem quaſi baſem pari modo addiderunt: ita, ut tres acies ſic diſpoſitæ, plenam trianguli figuram perficerent. poſt tertiam claſſem ſingillatim ordinatæ erant naues, quibus equi uehebantur. hæ tertiæ claſſi funem præbebant. poſt eas triarij ſequebantur per ordinem: ſingulæ quæq; naues diſpoſitæ adeo, ut ex utroq; latere antecedentes ſuperarent. omnis Romanorum claſſis per hunc modum inſtructa. primæ partes, hoc eſt, duo latera triāguli in medio uacua erant: poſteriores uero, id eſt, quæ baſim ſequebantur: ſolidiores. claſſis tota firma, ac prorſus indiſſolubilis erat. At Carthaginēſium duces per idem tempus conuocata multitudine, hor

tari milites: ut magno fortiq; animo essent: si uincerent bellum, deinceps pro Sicilia futurum ostendere: sin uicto ria penes Romanos foret: nõ iam se pro Sicilia, sed pro patria, pro laribus, pro liberis dimicaturos. in hunc mo dum hortati militum animos, naues conscendere iubēt. quod cũ omnes alacri animo fecissent, per ea, quæ à du cibus cõmemorata fuerant: futura coniectantes, ad bellũ audacissime exeunt. duces interea ordinẽ Romanæ clas sis conspicati, in quatuor ipsi quoq; partes copias diuise re. harum tres in altum delatæ, extenso longius dextro cornu, tanquam hostem circũdaturæ consistunt, proris omnibus in hostem conuersis. quarta ad sinistrum cornu propter littus firmatur. duces Carthaginensium erant Hãno, & Amilcar. Hãno cũ uelocioribus nauibus dex tro cornu præerat. sinistri curã habebat Amilcar: quẽ apud Tyndaridas nauali bello profugisse diximus. is tũc cum omni robore in medio agmine uersatus, usus est hu iusmodi consilio. consules primo statim congressu, tenuẽ Carthaginẽsium aciẽ conspicati, facto in mediũ agmen impetu, in hostes prorũpunt. illi, sicuti eis ab Amilca re mandatum fuerat: simulata fuga, quo Romanorum classem disiungerent: statim cedũt. Romani cupidius in sequuntur. igitur prima, et secunda Romanorũ classis post hostes audacius profecta: tertia uero, quartaq; tar dius sequebatur. q̃obrem duæ primæ classes statim à re liqs separãtur. qđ simulac Carthaginenses senserũt, fa cto è naui Amilcaris, quẽadmodum ante conuenerat: si gno, repente simul omnes conuersi, insequentes Roma norum naues inuadunt. fit atrox prælium. ac celeri tate quidem, & arte ambiendi, eludendiq; longe præ-

stabant Carthaginenses: robore uero, ac uirtute militum, postquam ad pugnam uentum, & collatæ simul uires erant: Romani plurimum excellebant. tale itaque naualis pugnæ principium fuit. dehinc Hanno, quem dextro Carthaginensium cornu præfuisse diximus: ubi pugnam cum prima Romanorum acie inceptam uidet: superato mari, triarios inuadit. hic quoque ingens fit prælium: dubioq; euentu belli aliquandiu certatur. interim quarta quoque Carthaginensium acies, quæ propter littus constiterat: conuersis in hostem proris, classem, cui hippagines alligatæ erant: à fronte aggreditur. illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrime dimicant. tres totius certaminis partes, & tres pugnæ nauales, diuersis, longéq; disiunctis locis uno tempore cernebantur. &, quoniam numerus nauiũ in singulis pugnis erat penè par: certamen quoq; par erat. utriq; enim fortissime dimicare: omnia inter certantes quamsimillima esse. tandem superatus Amilcar, &, qui cum eo erant: fugam arripiunt. Lucius Manlius reliquias hostium persequitur. at M. Attilius, ubi triariorum, atq; hippaginum certamen uidet: cum integris secundæ classis nauibus, illis confestim succurrit. triarij, qui iampridem ab Hãnone oppressi, summo in discrimine uersabantur: aduentu Consulis instauratis uiribus, rursus acerrime dimicant. ita ancipiti malo circumuenti Carthaginenses, quod à fronte simul, & à tergo hostes haberent, freti celeritate nauium, in altum profiscuntur: atq; ita saluti suæ fuga consulunt. interea tertia classis Romanorum, quæ circa littus erat: à Carthaginensibus grauiter opprimi. L. Manlius, & M. Attilius triario-

rum, atq; hippagınum rebus in tuto relictis, diuerso itinere laborantibus succurrere. illi iam ueluti obsidionem pati. res eorum in extremo sitæ esse. quippe qui procul dubio iampridem perissent: ni coruos ueriti Carthaginenses adhærere hostilij classi formidassent: tantum propellere hostes ad littus conati. uerum consules repente circumuentis Carthaginensibus, quinquaginta eorum naues plenas capiunt. paucæ ad littus adactæ fugiunt. singilatim igitur tria prælia à Romanis, Carthaginensibusq; uno die commissa huiuscemodi fuere. tandem uero totius pugnæ uictoria penès Romanos fuit. fregerũt ipsorum naues quatuor & uiginti: Carthaginensiũ amplius triginta: plena nulla Romanorum nauis, à Carthaginensibus capta. Carthaginensium quatuor et sexaginta plenis Romani potiti. nõ multo post id prælium interiecto tempore, Romani instauratis, quas cæperant: nauibus, & ad classem adiunctis, commeatúq;, ac cæteris necessarijs rebus paratis, ueluti in Lybiam nauigaturi, discedunt. est in Africa locus: quod Mercurij promontorium uocatur: longe in pelagus contra Siciliam protendens. eò primum Romani peruenere. mox inde structis, ac reparatis nauibus, Clypeam nauigant. ibi non procul ab urbe expositis in terram copijs, naues subducunt: uallóq;, & fossa diligenter muniunt. ipsi obsidere urbem parant: nisi, qui urbem tenebant: sponte sese populo Romano dederent. Carthaginenses, qui paulo ante periculum naualis pugnæ fugientes, Carthaginem peruenerant: rati classem Romanorũ re bene gesta, recto itinere, Carthaginẽ nauigaturá, equestribus, pedistribusq; copijs, ac necessarijs nauibus, opportuna urbis loca mu-

niuerant. uerum, postquam expositis in terram copijs, Clypeam urbem obsideri à Romanis intelligunt: deposito domi metu, copias ad terrestre, naualeq; bellum necessarias parare: domi forisq; intenti esse: nihil, quod ad urbis, prouinciæq; custodiam pertineat: prætermittere. consules inter hæc expugnata urbe Clypea, præsidioq; militum imposito, missis præterea Romam legatis, qui Senatum, & de rebus gestis certiorem facerent: &, quid in posterum agendum foret, consulerent. postremo omnibus copijs in agrum Carthaginensem adductis, impetum in prouinciam faciunt. ac nemine obuiam procedente, regionem populantur. pulcherrima, ornatissimaq; ædificia incendunt. prædam omnis generis rapiunt. nexorum supra uiginti milia ad naues adducunt. interim nuncij Roma uenientes mandare Senatum dicunt: ut è duobus Consulibus unus in Africa cum necessarijs copijs maneret: alter cum classe Romam reuerteretur. cognita igitur Senatus uoluntate. M. Attilius Regulus cum quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditum, equitibus uero quingentis in Africa remanet. Manlius cum reliqua classe, atque omnibus alijs copijs, cumq; omni multitudine captiuorum, ex Africa soluens, Siciliam primo, mox Romam incolumis peruenit. Carthaginenses diuturnum fore Romanorum apparatum ad bellum animaduertentes, primum duos exercitus duces creant: Asdrubalem Hannonis filium, & Bostarum. præterea ex Heraclea Amilcarem, missis ad eum nuncijs, accersunt. is confestim Heraclea soluens cum quinque millibus peditum, equitibus quingentis, Carthaginem traijcit. tertiusq; ipse dux additur.

curam belli unà cum Asdrubale, & Bostaro suscipit. duobus igitur inter se de belli administratione consultantibus, placuit prouinciæ subsidium ferre: neq; tantam regionis stragem populationemq́; amplius pati. M. Attilius paucis interiectis diebus, ad urbem, quam Adim uocant: profectus, obsidere illam, atq; expugnare nititur. Quod ubi Carthaginenses sentiunt, summo studio urbi suppetias ferre, eamq́; obsidione liberare cupientes, aduersus Romanos cum omnibus copijs profecti, proximum collem ad dextram hostium positum occupauere: in eo, quoniam omni ex parte commodissimus uidebatur: castra metati. uictoriæ spem omnem in equitatu, atq; elephantis habebant. relicta itaque planitie, in altum, atq; præruptum locum exercitum ducunt: ueluti hostes, quid agendum esset, edocturi. quod proculdubio fecerunt. nam Romani cum elephantos, quibus maxime hostes confidebant: in prærupto monte prorsus inutiles esse ad bellum considerarent: minime expectandum censuerunt: donec hostium copiæ in planitiem descenderent. uerum opportunitate temporis usi, ex utroq; latere montem cinxere. quo factum est, ut equi, elephantiq; Carthaginensibus prorsus inutiles forent. mercenarij tantum milites, ex superiori loco egregie dimicabant. iamq́; legiones Romanas referre aliquanto pedem coegerant: cum repente ex alia parte superato monte, reliqui apparent. Carthaginenses cinctos sese undiq; ab hostibus animaduertentes, per abruptum montem derelictis castris, præcipites fugiunt. beluæ quoque, atque equites, postquam planitiem tetigere: tutò omnes inuadunt. Romani aliquantisper pede-

stres copias persecuti, spoliatis deinde castris, factisque per uniuersam prouinciam incursionibus, agros, atque urbes populantur. interiectis paucis diebus, Tunes oppidum circunsistunt, atque expugnant. ibiq; quod peropportunum bello id oppidum uidebatur: eratq; Carthagini, & prouinciae oppositum: castra locant. Carthaginenses paulo ante mari, nunc etiam terra, diuersis praelijs à Romanis superati, non quod multitudo hostium maior foret: sed, & quod duces illorum prudentia, & milites fortitudine praestarent: maximis praeterea cladibus afflicti, exiguam spem salutis trahebant. post nouissimum enim praelium, quo fusi, fugatiq; à Romanis fuerant: Numidarum ingens multitudo acta spe praedae, contra eos aduenit. ab ijs maiorem propè iacturam, quàm à romanis indies pati. gēs uaga, & rapax omnia populari. Carthaginenses metu Numidarum trepidantes, è prouincia ad urbem confugere. fame, atque moerore, cum propter multitudinem hominum, tum propter timorem diuturnae obsidionis, pariter uexari. Marcus Attilius, tametsi Carthaginenses cerneret terra, marique grauiter oppressos: ac proinde non multo interiecto tempore, urbē in eius potestatem uenturam speraret: tamen ueritus ne nouus Consul, qui propediem uenturus in Africam credebatur: res à se egregie gestas, sibi tandem ascriberet: de foedere agere cum Carthaginensibus coepit. Carthaginenses eam rem laetissimo animo accepere. mittuntur igitur ad consulem legati principes ciuitatis, qui de pace agant. hi cum ad eum peruenissent, tantum abfuit, ne foedus cum Romanis inirent: ut ne audire quidem responsum con-

ſulis æquo animo potuerint. Etenim M. Attilius iam rerum omnium potitus, quicquid Carthaginenſibus offerret, id eos loco beneficij, ac muneris accepturos ſperabat. contra uero Carthaginenſibus uidebatur nihil ſibi etiam ad extremum uictis à conſule grauius, nihil acerbius reſponderi potuiſſe. quapropter legati, non ſolum re infecta diſcordes diſceſſerunt: uerum etiam reſponſum conſulis, ut nimis graue, atq; ſuperbum mirum immodũ deteſtati ſunt. ea uero cum in Senatu Carthaginenſium retuliſſent: tametſi Carthaginenſes rebus ſuis iam pridem prorſus deſperauerant: tantam tamen auditis cõſulis petitionibus indignationem ſimul, atque audaciam animo conceperunt: ut ſubire potius extrema omnia, mortemq; ipſam prius experiri decreuerint: quàm aliquid, aut nomini ſuo ignominioſum, aut rebus à ſe antea præclariſſime geſtis indignum perpeti. redierat forte ea tempeſtate Carthaginem quidam ex ijs, qui principio ad conducendos mercenarios milites miſſi in Græciam à Carthaginenſibus fuerant. hic ſecum magnum militum numerum adduxerat: inter quos fuit Xantippus quidam lacedæmonius uir rei militaris peritiſſimus, & in bello non mediocriter exercitus. is audito Carthaginenſium conflictu, &, quemadmodum, quóue loco, aut tempore id accidiſſet: cognito, conſiderato præterea Carthaginenſium apparatu, equitumq;, atq; elephantorum multitudine, confeſtim ad amicos conuerſus, minime, inquit, hanc à Romanis cladem acceperũt Carthaginenſes: uerum ipſi à ſeipſis ob ſuorum Ducum imperitiam. ea uoce ſtatim per uniuerſam urbem, ac principes ciuitatis ſparſa, Carthaginenſes uocare ui-

rum, atq;

rum, atque eius sententiam experiri decreuerunt. cum igitur ad eos uenisset Xantippus: rationem rerum à se dictarum, ante oculos eorum posuit. causam cladis, quã à Romanis acceperant: ostendit: si sibi audire uellent: &, relictis montibus, deinceps per loca æqua grassari: illicq; locare castra, atque acies struere: se eos docturum, quo pacto, & res eorum in tuto esse, & hostes facile superari queant. his Xantippi uerbis permoti Carthaginensium duces confestim omnem totius rei bellicæ summam in eius manibus ponunt. erat iam ob hanc Xantippi uocem per omnem exercitum coortus rumor: & quidã in ore omniũ spe, atq; lætitia plenus sermo. ubi uero eductis ex urbe copijs, per ordinem cuncta disposuit: tantam inter ipsum, atque superiores duces, qui rei militaris rudes, atque imperiti fuerant: differentia apparuit: ut mox omnis multitudo clamore indicauerit: nihil se magis, quàm prælium cupere: adeo nihil mali pati se posse existimabant duce Xantippo. his ita gestis, Carthaginensium duces cognito militum ardore, ac cohortatis pro tempore animis, paucis interiectis diebus, aduersus hostem copias dimisere. erant in exercitu Carthaginensium plus, quàm duodecim millia peditum: equitum quatuor millia: elephanti propè centum. M. Attilius cognito hostium aduentu, quanquam & Carthaginensium iter per loca æqua, & castra in planitie posita, præter consuetudinem uerebatur: tamen dimicandi cupidus obuiam hostibus processit: suaq; castra non amplius, mille ducentorum passuum interuallo, longe à castris hostium collocauit. postridie eius diei duces Carthaginensiũ quid, quo'ue modo agendum foret, in=

ter sese consulere: multitudo omnis Xantippum conuersa, nomine eum appellare: sese ad maxima quæq; pericula subeunda promptam paratamq; ostendere: ut in prælium quamcelerrime copias educeret, hortari. duces Carthaginensium simul quod animatam, accensamq; ad belligerandum multitudinem conspiciebant: simul Xantippo adesse iam prælio commodissimum tempus testante, & multitudini, ut se pararet, & Xantippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur: permisere. Xantippus accepta à Ducibus Carthaginensium potestate, pugnandi copiam hostibus facit. in instruendaq; acie elephantos singulos quosq; per ordinem ante omnem exercitum in fronte disponit. post hos aliquo interuallo legionem Carthaginensium collocat. dextro deinde, ac sinistro cornu mercenariorũ multitudinem distribuit. expeditissimum quenq; militem, inter alas equitum ab utroq; cornu pugnare iubet. Romani paratos iam, instructosq; ad pugnam hostes conspicati, nullam prælio moram faciunt. aduersus elephantos expeditissimum quenq;, toto exercitu delectum militem opponunt. post hos multiplici subsidio aciem firmant. equitatum in utrunq; cornu distribuunt. signa militaria non in fronte, sed intra aciem continent. fit tota acies in fronte angustior: multiplicique subsidio firmatur: ne prærumpi medium agmen ab elephantis posset. Verum, ut ad uiolentiam elephantorum optime id à Romanis prouisum, ita ad periculum circumuentionis inutiliter. nam cum longe multitudine equorum præstarent Carthaginenses: coarctatio ipsa aciei facilem hostibus circundandi facultatem præbitura erat. structis itaque utrinque aciebus,

uterque initium prælij ab altero expectabat. simulac uero Xantippus elephantos concitari in hostes iubet: equitatum'q; ab utroque cornu in hostes infestissime ruere: Romani quoque, more patrio, tubas canere, & in confertissimos hostes acerrime concurrere iubent. ingens initur prælium. uerum equites Romani, multitudine hostilium equitum perterriti, confestim ab utroq; cornu fugam arripiunt. pedites uero in sinistro cornu positi, declinato elephantorum impetu, & simul multitudine mercenariorum contempta, in dextrum Carthaginensium cornu infestissime ruunt. conuersos'q; in fugam usque in castra persequuntur. at ij, qui iuxta elephantos constiterant: fœda beluarum strage, cateruatim conculcantur. anceps aliquandiu obrestistentium fortitudinem prælium fuit. sed posteaquam extremæ Romanorum legiones ab equitibus undique circunuentæ, coactæ sunt Carthaginensibus resistere: ij uero, quos in media acie elephantis oppositos diximus: impetu ferarum in firmissimam hostium cateruam acti, fusi ab illis, oppressi'q; fuere: tunc omni ex parte, laborantes Romani partim fœda immanium pecudum strage, conculcati, atq; oppressi, alij eodem in loco, quo initio constituti fuerant: ab equitibus occisi: Pauci ad extremum, nullam amplius rebus suis spem relictam cernentes, celeritate pedum salutem quæsiuere. sed ij quoq;, quoniam in hijs locis ubiq; planities erat: alij ab elephantis, equitibus'q; profligati: alij numero quingenti cum M. Attilio fugientes, mox in hostium potestatem uenerunt. in exercitu Carthaginensium octingenti mercenarij milites, qui aduersus sinistrum

Romanorum cornu constiterant: interfecti. e Romanis uero duntaxat duo millia, quos persecutos ad castra hostes paulo ante diximus: salui cum militaribus signis euasere. reliqui omnes trucidati, præter M. Attilium, atq; alios paucos, quos unà cum eo fugæ se commisisse diximus. Carthaginenses spoliatis hostium cadaueribus, cum consule, cæterisq; captiuis in urbem læti, atque ouantes reuertuntur. Hic si quis recte considerare uoluerit, multa inueniet ad humanæ uitæ emẽdationem utilissima. siquidem primo quam uanum, quamq; ridiculum sit, ob res secundas, atque exanimi sententia egregie gestas, aliquam in fortuna spem sitam habere. singulare uniuersis exemplum præbuit, M. Attilius: qui, cum modo tot uictorijs gloriosissime partis, nulla erga Carthaginenses ad extremum redactos, misericordia moueretur: pacemq; suppliciter orantibus negaret: mox ipse eò redactus est: ut eadem illa suppliciter à Carthaginensibus petere cogeretur. præterea, quod olim ab Euripide sapientissime dictum fertur: unicum rectum consilium, magnam militum manũ uincere, hoc tempore, ex ijsdem operibus fidem accepit. siquidẽ unus homo, atq; una sententia multitudinem, quæ antea inuicta semper, atq; insuperabilis fuerat: uicit, superauitq;: ac profligatam urbẽ, & collapsos tot uirorum animos instaurauit, atq; erexit. equidem hæc libenter commemoraui: ꝙ me nõ latet, quàm utilia sint ad humanæ uitæ emendationem. nam cũ duo hominibus modi propositi sint: quibus facile mutari in melius queant: unus ob suã cuiusq; calamitatem: alter ob alienæ calamitatis exemplum: proculdubio primus efficax

quidem magis est, uerum non sine detrimento eius, cui accidit. secundus uero, etsi non habet in se tantum uirium, ideo tamen præstat, quod omnis damni prorsus est expers. quo fit, ut priorem quidem modum nemo sit, qui sponte eligat: quandoquidem absq; dolore, atq; periculo accidere id nemini potest: hunc uero libenter omnes uenantur: quod per eum sine aliquo suo detrimento id, quod melius est: cernere unicuiq; liceat. iccirco recte consideranti, optima ad ueram uitam institutio uidetur esse experientia: quæ fit ex commemoratione rerum ab alijs gestarum. Hæc enim duntaxat semoto prorsus omni detrimento, optimos ueri boni iudices perficit. sed de his hactenus. Carthaginenses rebus ex sententia felicissime gestis, nullũ lætitiæ genus prætermisere, siue in agendis Deo gratijs, uictimisq; patrio ritu immolandis, seu in faciendis ludis, dandisq;, atq; accipiendis muneribus. Xantippus restitutis in pristinum statum Carthaginensium rebus, nõ longe post in patriam reuertitur, optime rebus suis consulens. nam præclara facinora, & res a quoq; egregie gestæ, magnam plerunq; inuidiã, & graues calumnias conflare solent: quibus ciues quidem affinium, atq; amicorũ multitudine freti, facile resistunt: hospites uero oĩs præsidij expertes, utroq; malo quã celerrime conteruntur. afferũt et aliã discessus Xantippi causam: quã suo loco latius referemus. Romani, ubi profligatũ in Africa exercitũ, captumq; consulẽ, ac reliquas copias in urbe Clypea obsideri nunciatũ est: confestim ad salutẽ eorum, qui relicti in Africa erant: conuersi, magnã classẽ parandã statuunt, & in Africã dimittendã. Carthaginenses interea Clypeã urbem obsidere, ac summa ui oppu

gnare nitebantur: ſperantes ſe propediem compotes fo-re eorũ, qui prælio ſuperfuerant. ſed tanta erat propu-gnantium Romanorum uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hoſtiũ conatus in irritum caderent. quamobrem deſperata ad extremũ expugnatione, obſidionem ſolue runt. nũciatur interea claſſem a Romanis parari: quæ rurſum ĩ Africã mitteretur. quo rumore ꝑmoti Cartha ginenſes, ad ueterẽ claſſem reficiendã, nouamq́; paran dã omni ſtudio incũbũt. ſtatim igitur inſtructis, armatiſq́; ducentis nauibus, obſeruare, atq; impedire Roma norũ nauigationem in Africã conabãtur. Romani facto apparatu trecentarũ et quinquaginta nauiũ. M. Aemy lium, & Seruiũ Fuluium conſules, principio ueris, cũ omnibus copijs traijcere in Africã iubẽt. igitur cõſules, qui Siciliã primo, deinde in Africam nauigaturi oras ſoluunt: iamq́; non lõge diſtant a Mercurij promonto-rio, cum ex improuiſo claſſem Carthaginenſiũ, quam obſeruare hoſtium aduentum diximus: obuiã habuere. factoq; in eam repente impetu, centũ & quatuordecim Carthaginenſiũ naues plenas cœpere. dehinc facto in Clypeã urbem itinere, ſuſceptaq́; romana iuuẽtute, pau cis diebus in Africa cõmorati, Siciliã repetunt. traiecto proſpere pelago, quod Africã, Siciliamq́; interiacet: cum non procul a Camerina urbe conſtitiſſent, in tantã pro cellã calamitatẽq́; incidere, ut ne referri qdẽ ſatis, pro rei magnitudine poſſit. ex quatuor enim et ſexaginta ſu pra quadringẽtas, nauibus, uix octuaginta icolumes a tẽpeſtate ſuperfuere: reliquæ oẽs, aut ſubmerſæ undis, aut ſcopulis infractæ, uniuerſum littus naufragijs, ca-daueribusq́; cõplerunt. maiorẽ iacturam uno tẽpore

mari factam, nemo ante nostram ætatem meminit. quæ res non tã fortunæ culpa accidit, quàm consulum temeritate. nautis enim sæpe monentibus, uitandum esse externum Siciliæ latus, quod importuosum, atq; infestum esset, præsertim eo anni tempore, inter orionis enim, & canis signa nauigabant: illi spretis, ac pro nihilo habitis nautarum uocibus, dum superioris uictoriæ fiducia elati, urbes quasdam hostiũ per id littus capere properant: exiguæ admodum spei gratia, in maximas calamitates inciderunt. ita rebus à se pauloante præclarissime gestis, turpi hoc naufragio fœdatis, temeritatis suæ pœnas luunt. enimuero Romani cum uiribus in omni re utantur: & quod semel decreuerunt: omnino perfici necessariũ ducãt: nihil'q; sibi ĩpossibile factu existimẽt, quod semel eis uisum fuerit: etsi plerũq;, ob eã animi obstinationẽ recte faciunt: interdum tñ in aptissimos errores dilabuntur: maximeq; in maritimis rebus. nã in terrestri prælio, cũ hominibus belligerãtes, qa certamẽ inter pares est: nó ab re sæpenumero uictoria potiũtur: q̃q̃ hic quoq; superantur aliquando. in mari uero, cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habentes, in maxima nunnunq pericula incidunt: quod, & nũc, et alias sæpenumero illis accidit: accidetq; posthac sæpius: quousq; eã animi temeritatẽ, qua sibi cuncta æque licere existimãt: represserint, ac cohibuerint. Carthaginẽses cognitis ijs, quæ Romanæ classi acciderant: quoniã nec terra inferiores se esse Romanis putabant, propter profligatum M. Attilij exercitum, nec mari, ꝓꝑ ingentem iacturam, ex naufragio factã, maiori iã studio ad pedestres simul, atq; maritimas copias parandas incũbunt. mox

Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouisq́; in-
super militibus, ac centum & quadraginta elephãtis, in
Siciliam mittunt. præterea ex ueteribus nouisq́; rostra
tis, classem ducentarum nauium efficiunt. Asdrubal
igitur copijs omnibus tuto Lilybæi expositis, elephantos
militesq́; continue exercere. Romanorum socios per Si-
ciliam infestare. deniq; omnibus rebus intentus esse. Ro
mani, etsi calamitas ex naufragio accepta, omnium ani-
mos fregerat: tamen, ne cedere Carthaginensibus uide-
rentur: nouam ducentarum & uiginti nauium classem
ædificandam curant. quod tanta celeritate factum est:
ut intra trium mensium spacium, ædificatæ naues fue-
rint, atq; in mare deductæ. quod uix credibile cuiquã
uideatur. cum ea classe A. Aquilius, & C. Cornelius
consules petere Siciliam, bellumq́; pœnis inferre iussi,
repente traiecto freto, Messanam peruenerunt. ibi acce-
ptis, quæ ex naufragio superfuerant: nauibus, totam si
mul classem trecentarum nauium fecere. hinc Panor-
mum profecti, quæ præcipua Carthaginensium ciuitas
erat: eam magna ui aggrediuntur: duobusq; è lateribus
castra metati, paucorum dierum interuallo, machinis, ac
ui tormentorum deposita arce, ingressisq; cũ impetu mi
litibus, eã partem urbis cœperunt: quæ Neapolis appel
latur. quo facto, reliqua pars urbis, quam urbẽ ueterem
uocant: metu exanimatis ciuibus, cõsulibus deditur. ca-
pto Panormo, consules relicto in urbe præsidio, Romam
reuertũtur. proximo dehinc anno C. Seruilius, & Cn.
Sẽpronius consules creati, accepta classe, in Siciliã traij-
ciũt: mox inde, in Africã profecturi. simulac uero in
prouinciã uẽtũ, diuersis locis copias exponũt: magnasq́;

ubiq; inferunt clades: nihil tamen memoratu dignum facientes. tandẽ in Lotophagorũ insulam puenere: quæ Mirmix dicitur: nec longe abest à parua Syrte. ibi ignari locorũ, per quæ proficiscebantur: in arcta quædã loca deuenere: ubi refluxu maris, in arido destituta classe, inopes cõsilij aliquãdiu cõstiterũt. mox cũ penè desperata iã salus foret, rediens unda eos recepit. uerũ nõ nisi euacuatis nauibus, omniũq; onere abiecto, euadere incolumes potuerũt. post cũ diẽ perterriti tot piculis Romani, cõtinue p undas ita iter fecerũt: ut fugæ similis eorũ nauigatio uideretur. interiecto tẽpore, rursus in Siciliã reuersi, superato Lilybæo, Panormi constiterunt. hinc cũ non longe post in Italiã nauigarent, tanta repẽte coorta tẽpestas fuit, ut supra centũ et quinquaginta naues, ex ea classe, procella maris, p uaria loca, disiectæ tandem naufragio pierint. tãtis calamitatibus acceptis, populus Romanus, etsi honorem, ac maiestatem imperij sui cæteris rebus anteponendam existimabat: tamen magnitudine miseriarum superatus, mari omnino abstinendum decreuit. paratis itaq; duntaxat pedestribus copijs, L. Cæcilius, & C. Curius consules, in Siciliam cum omnĩ exercitu mittuntur. his naues duntaxat sexaginta importandi frumenti gratia, datæ quo facto, accidit Carthaginensiũ rem denuo superiorẽ esse: quippe q, & mari sine controuersia imperitabant, sublata romana classe, & in pedestribus copijs ingentem spẽ sitam habebãt. neq; id iniuria: plata enim Romã fama, de bello in Africa gesto, profligatisq; Romanis, cũ cognouissent id in primis ui, atq; impetu elephãtorũ accidisse: q illi acies disiecissent, q ordines perturbassent, q maximã in exer-

citu stragem fecissent, tantus elephantorum terror post eum diem Romanos tenuit: ut proximo biennio, cũ sæpe in Africa, sæpe etiam in alijs locis obuij hostibus fuissent: nunquam tamen, aut congredi cum Carthaginensibus, aut ĩ locis æqs castrametari ausi sint, collibus semper, ac montibus, nullo alio, quam elephantorum metu se tutantes. quamobrem Romani pauore exercitus cognito, parandæ classi rursus omni studio incumbunt. habẽtis per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Mãlius consules designati, nouas quinquaginta naues ædificant: ueterem præterea classem, & necessarias copias parant. Asdrubal Carthaginensium dux, cui nota Romanorum formido erat: cum ex perfugis intellexisset alterum consulum, cũ parte copiarum in Italiã reuersum: solumq; Metellum uix cum media exercitus parte Panormi relictum, instante iam tempore messis, Lilybæo profectus, exercitum in panormitanum agrum induxit. Metellus, cognito hostium aduentu, cum Asdrubalem uolũtatem pugnandi habere intelligeret: intra mœnia exercitum continebat. quibus rebus maiora fiducia elatus Asdrubal, quod Metellum cernebat pauidum sese intra urbẽ continere: deuastato undiq;, atque incenso agro, tandem exercitum uersus Panormum mouit. consul tandiu in sententia non educendi exercitum permansit, quoad hostem traijcere flumen, quod iuxta mœnia urbis erat: coegit. postquam igitur elephantos, omnemq; exercitum, appropinquantes uidet Metellus, uelocissimum quemq;, et maxime expeditum militem exire, atq; irritare hostem iubet: quousq; uenire ad manus uniuersi cogantur. animaduertentes itaq; non lõge post,

quæ cogitauerat, ex sententia successisse: quosdam ex iis, qui maxime leues, atq; expediti erant: pro mœnibus supra fossam constituit: iubetq;, ut contra elephantos telisq;, uerubusq; eminus pugnent. quod si quando iratæ pecudes, cum impetu contra ipsos ferantur, in fossas se dimittant. inde rursus elephantos telis petant. mandat præterea ingentem telorum multitudinem extra urbem ferri, & in fossis collocari. ipse cum signis militaribus, diuersa regione urbis, quæ læuum hostium cornu spectabat: constitit. simul ac igitur pugnari cœptum: magistri elephantorum, qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriam cupiebant: non expectato Asdrubalis mãdato, beluas in expeditos concitant. illi, sicuti eis à consule iussum fuerat: statim terga uertunt: infestiusq; insequentibus beluis, in fossas se dimittunt. beluæ cum primum ad aggerem fossarum peruenere, uno tempore, et à multitudine urbana ex mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis, telisq; multifariam feriũtur. cumq; ultra aggerem progredi non possent, necessario terga uertentes, in suos ruunt: agmina perturbant: magnam suorum stragem faciunt. inter hæc Metellus alia urbis parte, eductis repente copiis, in hostes impetum facit. illi iampridẽ à bestiis turbati, & tunc tumultuario impetu à consule oppressi, facile profligantur. pars eorum trucidatur: cæteri fuga salutem quærunt. elephanti cum indis decem capti: reliqui, disiectis indis, finito prælio, omnes in potestatem consulis peruenere. his rebus feliciter gestis, magna fuit gloria Metelli consulis: quippe qui confessione omniũ, solus fuisse causa uidebatur: ut Romani milites non iã per saltus, montesq; discurrerent: sed æqs locis

dimicare cum Carthaginensibus auderent. uerum cum fama eius uictoriae Romam peruenisset: incredibili omnes laetitia affecti, non tam, quod captis elephantis, longe iam inferiores essent hostium uires, quàm quod sui, quia potiti beluis fuerant: audaciores iam facti ad bellum uidebantur. igitur, quemadmodum ab initio decreuerãt: parata rursus classe, consules in Siciliam mittunt: cupiẽtes aliquando bello finem facere. hi commeatu, caeterisq; necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traijciũt. erat hic annus huius belli quartusdecimus. Postq̃ igitur in Siciliam uentũ, consules acceptis pedestribus copijs, quae in insula erant: obsidere Lilybaeum pergunt: quod ea urbe expugnata, facile se sperabant bellum in Africam traducere posse. uerum Carthaginenses ijsdem planè, quibus Romani, rationibus moti, omni studio Lilybaeum seruare constituerũt: haud ignari, amisso Lilybaeo, nihil eis in Sicilia reliquum fore. nã praeter Drepanum, reliqua ferè omnis insula, sub Romanorum ditione erat. caeterum ne cui forte, ob ignorationem locorum, quae à nobis de Sicilia dicũtur: obscuriora uideantur: eius insulae situm paucis referemus. Sicilia omnis eodem ferè modo se ad Italiã, atq; Italiae terminos habet, quo Peloponnesus ad reliquã Graeciam, ac terminos eius. uerum hoc inuicem differunt, quod haec paruo admodũ freto, ab Italia diuiditur: illa exigua terra, cum reliqua Graecia coniungitur. siqdem ex Pelopõneso in Graeciã pedibus iri, ex Sicilia in Italiã non, nisi nauibus traijci, potest. forma Siciliae triquetra specie figuratur: quotq; eius anguli sunt, totidẽ promontoria ad extremũ efficiunt. horum, quod

in meridianam plagam dirigitur, abluiturq; siculo pelago, Pachynus uocatur. quod uero ad septentriones uergit, fretiq; terminus est, neque amplius ab Italia distat mille & CCCCC passibus, Pelorum appellatur. tertium, quod in Africam, ac hyemalem occasum extenditur, in ipsamq; Carthaginem spectat: neque amplius abest à littore Africæ, quàm millia passuum C & uigintiseptem, Lilybæum incolæ uocant: diuiditq; sardonicum pelagus à siculo. in hoc promontorio urbs ē eiusdem nominis: quam Romani eo tempore obsederūt, mœnibus, fossisq; munitissima, præterea etiā stagnis, q bus nauigantibus in portum iter est: difficilisq; admodū ingressus, nec, nisi peritis, expertisq;, obtinendus. Romani igitur Lilybæum obsidentes, binis castris ex utraque partæ urbem cingere. fossam, & aggerem, & crebra castella, per media loca excitare. machinas struere. nihil denique, quod ad expugnationem urbis conducere uideretur: prætermittere. In primis turrim quandam, quæ in littore sita erat, africanumq; pelagus spectabat, omnifariam machinis aggrediuntur: dehinc nouas quotidie addunt, disponuntq; per ordinem. tandem sex turres ei, quam modo dixi propinquas: omnes uno tempore arietibus muros ferientibus euertunt. itaq; cum ardua, periculosaq; obsidio foret, turribus partim laborantibus, partim impetu tormentorum euersis, machinis præterea indies magis, magisq; urbem infestantibus, ingens pauor, atque formido obsessorum animos occupat. erat eorum numerus, qui in urbe obsidebantur, præter urbanam multitudinem, ultra decem millia hominum. inter hæc Imilcon, qui ea tempestate urbi præ-

erat: obsidionem Romanorum magnitudine animi, & consilio sustinebat. ubicunq; Romani moenia arietibus cõquassabant: noua ipse moenia intra urbem sufficiebat. sicubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuiabat. ita semper operam, atq; laborem hostium frustrabatur. interdum eruptiones faciebat: opera hostium turbabat: si quo modo incendere machinas posset experiebatur. saepe etiam uel interdiu, uel per noctẽ hostes inuadebat: adeo, ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quam perire in ueris praelijs consueuerint. per id tempus quidam ex conductis militibus, qui ordinem in praesidio Carthaginensium ducebant: de prodenda Romanis urbe consilium ineunt: consensuq; commilitorium freti, per noctem moenia prosilientes, in castra Romanorum proficiscuntur. consulibus rem omnem exponunt. erat ea tempestate Lilybaei achaeus quidam nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbem tenentibus, Agrigentum à proditione liberauerat. hic cognitis ijs, quae de proditione agitabantur: è uestigio rem omnem Imilconi pandit. ille celeriter omnibus, qui ordines in exercitu ducebant: conuocatis, praeter eos, qui noctu moenia transgressi fuerant: uniuersa, quae de proditione intellexerat: eis aperit: rogat, obtestaturq;, ne per ignominiã dedere sese, atq; urbem hostibus uelint. magna insuper praemia, si in fide permanserint, pollicetur. cum respondissent omnes nihil sibi esse antiquius fide: confestim unà cum ipsis, ad Gallorum quidem multitudinem placandam Annibalem mittit, Annibalis filium eius, quem in Sardinia post amissam classem, cruci à Carthaginensibus fixum dixi-

mus: gratissimum hunc fore uniuersis ratus, quod simul cum illis sub patre militauerat. ad cæteros uero merce-cenarios milites Alexona ire iussit: quod magnam in eo uiro omnes fidutiam habebant. confestim, uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide, atq; beneuolentia erga Carthaginenses permanerent. quamobrem aduentantibus mox principibus proditionis, rogareq; eos, & , quæ cum Romanis egerant, aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis: sed ne audire quidem eorum uoces uoluere. quin telis lapidibusq; eos insecuti, procul à mœnibus fugarunt. ita Carthaginenses ex manifesto proditionis periculo summo in discrimine positi, parum abfuit, quin in hostium potestatem uenirent. sed Alexon, qui superiori tempore, ob suam in Agrigentinos fidem, non solum urbem, uerum etiam patriam, leges, libertatem seruauerat: nunc quoq;, ne Carthaginenses ad extremam pernitiem deuenirent, confessione omnium causa fuit. Carthaginenses, & si nihil ex ijs, quæ Lilybæi agebantur, intelligere poterant: suspicati tamen difficultates eorum, qui iampridem obsidebantur: quinquaginta nauibus ad hoc ipsum paratis, decem millia militum imposuere. classi præficiunt Annibalem Amilcaris filium, eum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybæum penetrare: suisq; subsidium ferre iubent. Annibal cum decem millibus militum primo ad Egusam insulam, quæ media est inter Carthaginem, ac Lilybæum nauigat. nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces lilybetani portus fere-

batur: suos omnis instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. consules partim repentino aduentu hostium perculsi, partim ueriti, ne, si congredi cum hostibus tentarent, nimia uentorum ui, suæ quoq; naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerunt. armati tantum ad littus, si forte hostem deterrere ab ingressu possent, concurrunt. interea multitudo omnis, quæ in mœnibus erat, aduentum suorum conspicata animos erigere: spe simul, atque lætitia trepidare: aduenientes plausu, sublatisq; in cœlum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus, cum suis nauibus aduolat: portumq; præter spem, atq; expectationem omnium ingressus, incolumes copias Lilybæi exponit. accepto mœnibus præsidio, incredibili omnes lætitia affecti: non tam aduentu nouarũ copiarum, quàm ꝙ Romani impedire Carthaginensiũ naues non fuissent ausi. Imilcon dux Carthaginensium, quoniam omnes suos promptos, animatosq; ad bellum cernebat: ueteres quidem milites, ob aduentum noui supplementi, nouos uero, quia anteactorum malorum expertes erant: minime prætereundam esse eam opportunitatem ratus, omni studio ad incendia machinarum incumbere decreuit. igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur: eorum animos confirmat: præmia singulis quibusq;, qui se fortiter gesserint, pollicetur. Carthaginenses uniuersis gratiam relaturos affirmat. eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuunt. uociferantes præterea rogant, ne cunctetur amplius: iam iam exire in hostes iubeat. dux exosculata militum fortitudine, confestim eos dimisit,

eos dimisit, mandans omnibus, ut corpora curarent: deinde præsto essent facturi, quicquid ab eorum ducibus sibi imperaretur. paulo post conuocatis ducibus, quid facturus sit indicat: partes distribuit: suum cuiq; locum designat: iubet, ut ipsi ante omnes alios in conticinio, locis sibi designatis, adsint. illi mandata ducis exequuntur. Imilcon eductis cum prima luce copijs, pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facile suspicati, haud segniter se habere: arma capere: rebus omnibus quammaxime intenti esse. igitur ubi primum egredi Carthaginenses cœperunt, à Romanis occurritur: ingens circa mœnia tumultus fit. Carthaginenses circiter uiginti millia hominum erant: Romani etiam plures. quoq; magis relicto omni ordine, pugnabatur, eò apertiora pericula erant. in tanta enim multitudine militum, uir aduersus uirũ, quasi singulari certamine congressus depugnabat. uerũ maxima pugna, atque ingens tumultus circa machinas erat. nam q ab utroq; exercitu in eo loco constituti fuerãt, illi quidem ad expugnandum, hi uero ad propugnandũ omni studio innixi, in tantum, tamq; atrox certamen deuenere, ut tandem in ijsdem, in quibus constituti fuerant, locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. sed qui inter eos commixti inter certandum fuerant: tanta audacia contra Romanos ferri: eorum machinas ferro, igne, telis, cæterisq; huiusmodi rebus impetere: ut Romani eo die, cum nullo modo incœptis hostium resistere possent: res suas in extremo propè sitas uiderint. post longum certamen Imilcon, quoniam multas in exercitu cædes fieri, nihil tamen sese proficere posse in

telligebat: receptui canere iussit. Romani, et si eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatum amittendi: tamen incredibili fortitudine animi, hostibus resistentes, tandem machinas, cunctaq; opera sua tutati sunt. post hæc Annibal cum ijs, quas secum adduxerat, nauibus, intempesta nocte, nihil sentientibus hostibus, Lilybæo soluens Drepanum ad Aterbalem Carthaginensium ducem proficiscitur. quoniam, tum propter loca oportunitatem, tum ob speciem, ac pulchritudinem portus, præcipua semper cura Carthaginensibus fuerat, eam urbē seruandi. distat autem à Lilybæo millia passuū non amplius quindecim. Carthaginenses interea, & si quid Lilybæo ageretur, scire magnopere cupiebant: tamen, quia ita iam post discessum Annibalis, pressa obsidio erat: ut neq; ingredi quisquam, nec egredi urbem ualeret: compotes desyderij fieri nullo modo poterant. per id tempus rhodius quidam nomine Annibal, clarus sanè uir, cognito Carthaginensium desyderio, pollicetur se naui, inuitis omnibus, Lilybæum aditurum, inspectisq; omnibus rebus, Carthaginensibus renuntiaturum. id quanq̃ hilari animo audirent Carthaginenses: tamen, quia Romana classis, in ipsis propè faucibus portus erat: impossibile esse, eam rem omnes rebantur. Rhodius nihilominus intrepide deducta naui, proficiscitur. cumq; in proximam insulam, quæ contra Lilybæum est: applicuisset: nactus postridie secundam auram, Lilybæum nauigat: per diemq; spectantibus hostibus, atque omni conatu, profectionem eius impedire loborantibus, portum ingreditur: cuncta, quæ animo conceperat: perficit. alter consulum tantam uiri audaciam admiratus, quo intercipere

abeuntem posset, per noctem decem uelocissimas naues, in faucibus portus continet: cum iis discessum Rhodii ipse quamdiligentissime obseruat: itidem reliquum exercitum factitare iubet. naues igitur, quae in faucibus portus erant: ex utraq; parte proxime paludem extensis remis, aduentum rhodiae ratis expectabant: hanc è uestigio, in eorum potestatem futuram arbitrantes. at Rhodius non per noctem, neq; ex abdito, sed palàm medio die, per medias hostium naues, adeo instructas, ac paratas, audacia simul, atq; celeritate fretus praeteruectus est. nec euasisse contentus, ubi paululum hostes praeterit, conuersa prora eos prouocauit: nemine omnium, ob stupendam eius nauis celeritatem, adire eum auso. Rhodius unica rate quasi triumphatis hostibus, Carthaginem rediit. senatui omnia, quae uiderat: curauit. eius exemplo moti postea complures, idem facere sunt ausi. quibus ex rebus accidebat nihil eorum, quae Lilybaei agebantur: à Carthaginensibus ignorari. Romani eam hostium ludificationem grauiter, & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere temptauerunt. quamobrē primum onerarias naues quamplures sabulo onustas, in profundum mittunt. hinc supra eas infinitam penè uim aggeris ingerunt: frustra tamen omnia factitantes. nam, & uasta profunditas cuncta simul absorbebat: & fluxus, refluxus'q; maris iniecta omnia passim diffundebat. aegre tandem ex una parte nonnihil aggeris constitit. eò confestim uelocissima quaedam Carthaginensium nauis, uasto impetu prorupit: qua confestim potiti Romani armatam, instructamq; in portu tenentes, aduentum caeterarum,

& maxime illius Rhodiæ cupide expectabant. illa cas-
su per noctem adueniens, solita uelocitate portum ingre-
ditur. sed dum redire uellet, secuta ex improuiso qua-
driremis premere fugientem cœpit. Rhodius principio ue
locitatem nauis admiratus, ubi eam diligenter perspexit:
& quadriremem Carthaginensium à Romanis captam
agnouit: iam desperata fuga, congredi cum hostibus sta-
tuit. postq̃ ad manus uentum, quia, & numero nauium,
& præstantia militum, Romani longe superiores erant:
nauis Rhodia nullo negocio expugnatur. Rhodius ipse
capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem
addita, ambas instructas, paratasq; continue in portu
tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum pro-
hibuere. urbs interea acriter à Romanis oppugnari: mœ
nia plerisque in locis ui tormentorum euerti. Imilcon
nouum continuo murum, pro euerso sufficere. in eru
ptionibus, & machinarum incendijs, nullam amplius
spem habere. in hunc modum cum aliquandiu perse-
ueratum esset, tanta repente uentorum tempestas co-
horta est: ut machinas omnes, atque opera stridore, ac
procella conflictaret: quarundam etiam turrim tabu-
lata alta deijceret. tantum uentorum turbinem græcus
quidam miles ex ijs, qui intus erant: aptissimum fore ad
incendia machinarum ratus, cogitationem sua duci ape-
rit. dux probata militis sententia, necessarijsq; omni
bus è uestigio paratis, confestim eruptionem facere su-
os, ac ignem machinis, tribus locis inijcere iubet.
quo confestim à militibus peracto, ignis ui uento-
rum facile in opera depellitur. quæ, quia arrida erant,
ac iam diu ad solem usta, igni facillime absumeban-

tur. & dominante uento, nulla humana ope resisti poterat. siquidem nouitate rei ita omnes perterriti erãt: ut neq; uidere, quid agerent: nec considerare quippiam possent. quin & cadentibus ex alto lignorum frustris percussi, & fumo obcæcati interdum cadebant: dum ferre præsidium machinis nitebantur. quóq; maiorem ob prædictas causas Romani difficultatem habebant: eò Carthaginensibus omnia commodiora erant. siquidem & cernere hostes, & omnes eorum machinas conspicari facile poterant. & si quid aduersus Ramanos iactabant, id uiolentia uenti facillime ferebatur, maioremq; in machinas impetum faciebat. tandem uero tanta uis ignis fuit, ut, et bases, quibus stabilitæ turres erant, cremarentur: & arietum capita liquefierent. post hæc consules in reficiendis machinis, operam ponere destiterunt. Aggere tamen, atq; fossa urbem undiq; cingentes lenta obsidione superare hostes decreuere: nec prius cum castris abscẽdere, quàm Lilybæo potirentur. Lilybetani refectis, quæ conuenerant, mœnibus, ociose iam obsidionem tolerabant. hæc cum Romæ nuntiata essent: Senatus, quod multi in obsidione interierant: & penè uacuefacta classis erat, nouo delectu habito, in supplementum decem millia hominum in Siciliam mittit. hi primo Messanam traducti, inde pedibus in Lilybetana castra iter fecere. iam Appius Claudius consulatum inierat: prioribusq; consulibus Romam reuersis, ipse apud Lilybæum exercitui præerat. hic simulac aduenisse supplementum uidet: uocatis ad se centurionibus, tempus inquit sibi uideri, ut cum omni classe Drepanum nauigent: Adherbalem Carthaginensium ducem, qui illic

erat, nihil tale suspicantem, ex improuiso aggrediātur: eum nouarum copiarū in Siciliam aduentum ignorare: neque existimare classem Romanorum, quæ tantam in obsidione Lilybæi iacturam hominum passa sit, aliquo modo nauigare posse. post ea uerba consulis, omnibus consilium eius approbantibus, ex ueteribus nouisq; copijs milites delegit: naues optimis quibusq; è toto exercitu delectis uiris compleuit. nam qđ, et nauigatio propinqua erat: & præmiorum spes maxima: omnes id munus hilari animo suscipiebant. paratis igitur omnibus, quæ necessaria uidebantur: nocte intempesta, nihil sentientibus hostibus, Drepanum uersus nauigat. aduenientæ uero luce, cum iam non longe à Drepano forent: nauibus Romanorum apparentibus, Adherbal, & si primum inopinato hostium aduentu perculsus fuit: statim tamen ad se reuersus, atque animo confirmatus, temptare omnino fortunam prælij constituit: & omnia potius experiri, quàm pati sese in portu, per ignominiam, ab hostibus obsideri. Quamobrem è uestigio turbam remigum ad littus cogit. mercenarios milites ex urbe, tuba conuocat. eos pro temporis angustia cohortatur. si fortiter dimicarint: spem uictoriæ, sin subire periculum recusarint: acerbitatem obsidionis ante oculos ponit. his dictis, omnibus præsto sese esse ostendentibus, uociferantibusq;, ne amplius tardaret: sed iam iam in hostes classem immitteret: Adherbal laudata militum uirtute, confestim naues conscendere iubet. admonet præterea omnes, ut in nauim suam oculos dirigant, eam alacri animo sequantur. nihilo deinde commoratus ipse, uti pollicitus erat: primus nauigat

diuersa regione portus, quàm Romani aduentabant. consul hostes conspicatus præter opinionem suam, non solum non cedentes, neque ad fugam paratos, sed potius summo studio manus conserere cupientes, naues suas, quarum aliæ iam intra portum erant: aliæ in ipsis faucibus: aliæ mox sequebantur: omnes referre gradum iussit. hic cum primæ naues iussu consulis iter uertissent: alijs, quæ ponè sequebantur: adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta est exeuntibus pariter, atque intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum res foret. Explicatis tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasque in ordinem iuxta littus collocabant: proris aduersus hostes conuersis. at consul, qui ab initio post omnem classem sequebatur: tum in altum profectus, læuum cornu obtinuit. inter hæc Adherbal cum quinque nauibus supra læuum Romanorum cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa, à pelago se firmauit. idem, ut aliæ quatuor naues, quæ suam sequebantur facerẽt: per nuncios imperauit. ita omnibus à fronte consistentibus, sublatis signis, à pelago in Romanos defertur: quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant. hoc enim ideo à Romanis prouisum fuerat: ut exeuntes è portu Carhaginensium naues facilius opprimi possent. uerum id postea magnam Romanis iacturam intulit, ob causas, quas dicemus. nã ut primum appropinquare inter se classes cœperunt: signis è prætorijs nauibus, ab utraq; parte sublatis, inuicem cõcurrentibus hostibus, pugna cõmittitur. diu acriter certatũ: ita, ut æquale esse piculũ uideretur. erãt

enim in utraq; parte ex omni exercitu delecti præstantissimi milites. semper tamen Carthaginenses præualebant: tum, q naues eorum ueloc iores erant: tum, q peritiores ad nauigandum remiges: tum uel maxime, q pelagus tenebant: per quod longe, lateq; pro eorum libidine, discurrere poterant. siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur: confestim celeritate nauium freti, in altum euadebant. ac si forte insequebantur hostes: in eos plurimæ simul conuersæ, eadem celeritate circumueniebant: maximasq; inferebant clades. nonnullas interim naues submergebant. Siue aliqui ex socijs periclitabantur: confestim sine labore, atq; periculo præsidium ferebant, aduersis puppibus in altum nauigantes. at Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat. siquidem in arcto coacti, neq; refugere cum opus erat, neq; seipsos tutari, neq; laborantibus succurrere poterant. &, quod in bello nauali præcipuum haberi solet: per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantes impetum facere, impossibile Romanis erat: tum, q naues eorum grauissimæ erant: tum, q remiges maritimarum rerum rudes, & ad nauigandum inepti. consul igitur cum rem in deterius labi cerneret: nauibus partim in littore confractis, nonnullis etiam submersis, desperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. circiter triginta naues ex omni classe, quæ huic forte propinquæ erant: eum secutæ. reliquæ omnes tres & nonaginta numero, in Carhaginensiũ potestatẽ uenere. præterea copiæ omnes captæ exceptis ijs, quæ proiectis in terram nauibus, perierant. Adherbal magnam ijs rebus gestis, laudem apud Carthaginenses

meruit:ut, qui singulari prudentia, ac magnitudine animi, omnia fœliciter peregisset. Appius uero Claudius à Romanis iurgijs, contumelijsq; uehementer affectus, quod adeo imprudenter se gessisset: quod rem Romanam summum in discrimen adduxisset. ipse tandem consulatu abdicatus, summa cum ignominia, in iudicio concidit. Romani, et si ingens se accepisse uulnus intelligebant: nihil tamen pristinæ magnanimitatis immemores, confestim reperta classe, nouisq; coactis copijs L. Iunium consulem in Siciliam mittunt. Hunc ijs, qui Lilybæum obsidebant: subsidium ferre, commeatumq;, & cætera exercitui necessaria subministrare iubent. ille cum sexaginta rostratis Messanam nauigat. hic contractis ab omni Sicilia, præterquam à Lilybæo, nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, præter onerarias, et, quas frumentationis causa secum habebat: numero circiter octingentas. earum mediam ferè partem, & quasdã ex rostratis quæstori tradit: ac ferre in castra commeatum iubet. ipse interea Syracusis manet: reliquas, quæ paulopost à Messana sequebantur, & frumentum ex mediterranea regione, à socijs imperatum, excepturus. per idem tempus Adherbal captiuos Romanorum, & naues, quas prælio acceperat, Carthaginem misit. hinc Carthalonem præfectum triginta nauibus ei traditis exire in hostem iubet. ipse paulopost cum septuaginta nauibus eum sequitur. Carthalonem admonet, ut quascũq; naues hostiũ possit, integras capiat: reliquas incendat. Carthalo igitur per noctẽ impigre facta nauigatione, cum ex improuiso classi Romanorũ, quæ in Lilybætano portu asseruabatur, superuenisset: maximo

in periculo rem Romanam posuit. nam cum inter eos, qui custodiæ gratia circa classem excubabant, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret: Imilcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die, aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus, hostes inuadit. ita ex omni parte circumuentis Romanorũ copijs, in non mediocre periculũ deuenerunt. præfectus Carthaginensium, paucis Romanorum nauibus partim captis, partim incensis, non longe post Lilybæo soluens, uersus Heracliam nauigat: ut commeatum, qui ex ea parte in castra Romanorum ferebatur, intercluderet. iter facienti speculatoriæ naues Carthaloni nuntiant, magnum nauium numerum aduentare. quo nuncio accepto, Carthalo nequaquam cunctatus, ꝙ ob res paulo ante egregie gestas, Romanos spernebat: aduersus eas properauit. eodem modo Romani quoque adesse classem hostium, à speculatoribus cognouere. uerum ij, cum se longe impares esse ad nauale bellum arbitrarentur: in proximum forte littus naues subduxere. erant in ijs locis recessus quidam, atq; anfractus, quibus desuper rupes imminebant. in ijs consistentes Romani lapidibus, fundisq; naues hostium arcebant. Carthaginenses, & si à principio tandiu obsidere illos, quoad eorum potirẽtur, decreuerant: tamen, cum propter naturam loci, nihil proficere se posse intelligerent: et Romanos acrius, quàm sperabant, resistere intuerentur: paucis tandem onerarijs nauibus acceptis, ad propinquum flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. interea loci consul peractis ijs, quorum gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promontorio, Lilybæum pete-

bat: ignarus earum rerum, quæ superioribus diebus suis acciderant. dux Carthaginensium aduentu consulis rursus per exploratores cognito, confestim aduersus eum properauit, cupiens procul à cæteris Romanorum nauibus, illi occurrere. at L. Iunius cum de longe aduentum hostilis classis prospexisset: magnitudine eius perterritus, committere pugnam non audebat: fugere ob propinquitatem hostium non licebat. quare ad loca difficilia, atq; periculosa conuersus, in proximo portu stationem fecit: decreuitq; potius extrema omnia experiri, q̃ pati, ut exercitus Romanorũ in potestatẽ hostiũ ueniret. id conspicatus Carthalo præfectus Carthagnẽsiũ, proficisci aduersus hostes destitit. sed medium quendã inter utranq; Romanorũ classem, portum tenuit: ratus per eum modum utriq; classi abeundi facultatem ablatum iri. interiectis diebus ingens procella insurgere cœpit: quam aliquandiu antea prouidentes Carthaginensium nautæ, ut qui magnam maritimarum rerum, locorumq;, in quibus erant, peritiam habebant: Carthaloni suaserunt, ut superato confestim Pachyni promontorio, uim tempestatis euitaret. id cum ille fecisset, cum omnibus suis incolumis euasit. at Romanorum classis ui tẽpestatis agitata, quoniam loca importuosa erant, ita ad extremum fracta est, ut nihil ex tot nauibus, quod utile in posterum foret, superauerit. his Romanorum tot, tantisq; calamitatibus, rursus accidit Carthagnẽsiũ rem superiorẽ fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum nauali prælio affecti, tunc uero omnino amissa classe, mari protinus excessere, in terra duntaxat spẽ habẽtes. contra uero Carthagnẽses, et maris impe-

rium sine controuersia tenebant: & in terra haud prorsus sine spe erant. igitur, & qui Romæ erant, & qui in castris apud Lilybæum, quanquam utriq; ob prædictas clades maxime afflicti forent: tamen in obsidione omnino persistendum esse censuere. quare, et illi, quæ necessaria erant, suppeditabant: & hi, quantum pro uiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius consul post amissam naufragio classem, curæ, ac solicitudinis plenus Lilybæum peruenit. ibi omni cogitatione quammaxime intentus, noui aliquid agere studet: quò acceptam ex superiori clade ignominiam minuat. quocirca non longe post, tenui quadam oblata occasione, Erycem per proditionem occupat: simulq;, & templo Veneris, et oppido potitur. Eryx est Siciliæ mons mari imminens ex ea parte, quæ ad Italiam spectat, inter Drepanum, ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. hic magnitudine omnes Siciliæ montes excedit, præter unũ Aetnam. in eius uertice planicies est: ubi Erycianæ Veneris templũ, quod sine controuersia omniũ Siciliæ templorũ opulẽtissimũ, atq; ornatissimũ ẽ. paulo infra uerticẽ urbs est eiusdẽ nominis, longissimũ ac difficillimũ undiq; habens aditum. hic consul uno in uertice, altero ad radices montis, qua aditus à Drepano erat, præsidio collocato, custodire utrunq; locũ pergit: sperans se per eum modũ, & urbem, & totum montẽ tuto tenere posse. Carthaginenses capto Eryce, Amilcarem cognomento Barcã, classi præficiunt. hic cũ omnibus copijs in Italiã delatus, maritimã orã populatus est. erat aũt annus eius belli decimusoctauus. hinc uastatis Locrorũ, ac Brutianorũ agris, cũ omni classe in Panormitanũ agrũ re-

uertitur. hic locum occupat bello gerendo aptissimum, inter Rhegium, ac Panormum alte mari supereminentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum. est enim mons, quem præcise undiq; rupes cingunt: in summitate habens planiciem quandam non minori ambitu, quàm duodecim millium passuum, peruiã, & culturæ aptissimam. est præterea maritimis auris præclare expositus: mortiferarum ferarum omnino expers, à mari, & à mediterranea regione rupes habens inaccessas: eas uero, quæ inter has mediæ sunt, haud facile peruias. in eo tumulus insurgit: qui speculæ simul, atq; arcis locum obtinet. portum habet amœnissimum, & ijs, qui à Drepano, uel Lilybæo Italiam petunt commodissimum: aquarum præterea copia insignem. aditus ad eum omnino tres sunt: & ij perdifficiles, duo à mediterranea regione, tertius à mari. in eo loco Amilcar castra posuit: ut qui neque propriam urbem neq; spem ullam habebat: sed medijs sese obijciebat hostibus. neq; tamen quiescere interea hostes permittebat. nam & mari sæpe ab eo loco delatus, in maritimam Italiæ oram omnia usque ad regionem Cumarum uastauit: & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormum positis, non longius ab exercitu Romanorum octingentis passibus, ibiq; tres ferè annos commoratus, multa & præclara facinora fecit: quæ particulatim commemorare difficillimum foret. Romanis igitur, quemadmodum supradiximus non solum in uertice, uerum etiam in radicibus montis Erycem custodientibus, Amilcar urbem Erycinam per fraudem capit: quæ media erat inter uerticem montis, & præsidia Romano

rum, quæ in radicibus erant. quo facto accidit Romanos, qui in uertice erant, à Carthaginēsibus obsessos, summo in discrimine uersari: nec minus sanè Carthaginenses ipsos in Erycina urbe premi duobus Romanorum præsidijs, altero supra uerticem, altero à radicibus montis obsessos: nec nisi unicam, & eam perdifficilem ad importanda in urbem necessaria, habentes uiam. ita inuicem & obsessi, & obsidentes summa obstinatione animorum utriq; perdurabant: extrema omnia tolerantes, & maximis quibusq; periculis sese obijcientes. cum in hunc modum traheretur bellum, & Amilcar Romanos mari quammaxime infestaret: ꝗ illi iam annos ferè quindecim mari abstinuissent: commoti maiorem immodum Romani, ut pote qui bellum aliter finem nunquam habiturum uidebant: ad studium parandæ classis iterum conuertuntur. uerum, quia exinanitū iampridem ærarium fuerat: priuatim ciues pro suis quisq; facultatibus contribuentes, plures unam simul quinqueremem ædificabant: & necessarios ad eam sumptus subministrabant: tantus erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperiumq; Romanum propagandum. in hunc modum ducentas quinqueremes parauere, instar eius nauis rhodiæ, quam apud Lilybæum captam supra ostendimus. huic classi præficiunt L. Lutatium cō sulem: eumq; adueniente iam uere, aduersus Carthaginenses mittunt. hic igitur cum omni classe ex improuiso in Siciliā delatus, primo aduentu Drepani portū, cæterosq;, qui circa Lilybæū erant, occupauit: uniuersis Carthaginensiū nauibus sese ad ducem pauide recipientibus. hinc Drepanum instructis machinis, cæterisq; ad

obsidionem necessariјs, expugnare nititur. & quia non longe aberat Carthaginensium classis: memor præteritarum rerum, quantum momentum bello maritimæ res afferrent: haudquaquam per ocium, atq; socordiam tempus conterebat: sed remiges, ac nautas assidue exercebat: neminemq; ex tota classe ociosum esse patiebatur. ita breui tempore factum est, ut Romani milites ad nauales pugnas aptissimi forent. Carthaginenses cognito aduentu Romanæ classis, confestim ipsi quoq; naues parant: frumento, ac cæteris necessariјs rebus onerant: ne quid ijs, qui apud Erycem obsidebantur, è necessariјs rebus deesset. Classi Hãnonem præficiunt. hic delatus ad insulam, quam uocant Hieronesum, inde nihil sentientibus hostibus, in castra ad Amilcarem nauigare, et euacuere naues, ac commeatum exponere properabat. at Lutatius aduentu hostium cognito, eorum consilium suspicatus (haud enim difficilis coniectura erat) optimis quibusque è pedestri exercitu militibus secum adductis, confestim ad Egusam insulam nauigat. hæc insula non longe abest à Lilybæo. hic hortatus pro tempore militum animos, ut in sequentem diem oēs sese ad pugnam pararent, edixit. postridie cum iam dilucescere dies cœpisset: consul prosperum q̃dem, ac secundũ adesse hostibus uentum cõspicatus, classi uero Romanæ planè aduersum, præterea mare turbidũ esse, ac procellosum, q̃d agẽdũ foret, aliquandiu dubitauit. mox uero considerans suos, si, durante procella maris, ad manus cum hostibus ueniãt, prælium duntaxat cum Hãnone, & cum naualibus copijs, & cum impeditis, atque onustis nauibus inituros, si uero prorogato pugnæ tempore, tranquillitatem ma-

ris expectent: iam necesse fore, ut cum euacuatis, ac maxime expeditis nauibus cum optimo quoque milite è pedestri exercitu, delecto, & quod maximum est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id tempus audiebatur: in certamen descendant: statuit tandem q̃uis turbido, & aduersante mari cum hostibus congrediendũ. uenïetibus igitur plenis uelis Carthaginensiũ nauibus, classem structam, atque paratam opponit. Carthaginenses ubi interceptum classis suæ cursum ab hostibus uident: nauesq; illorum ad certamen paratas, dimissis uelis ipsi quoque se ad prælium comparãt. hic cõfirmatis animis utrinq; confligitur. quo in loco cum omnia è diuerso forent, q̃ olim in pugna apud Drepanum fuerãt, non immerito diuersum quoq; res exitum habuere. Romani naues quàm celerrimas habebant: onera omnia exceptis, quæ ad belligerandum necessaria uidebantur, deposuerant. remiges eorum diu exerciti, & ob eam causam acres, ac ad certamen prompti erant. optimi quiq; milites ex toto pedestri exercitu delecti fuerãt. Carthaginensibus hæc oĩa contra euenerãt. eorum naues onustæ, & ob id ad res gerendas ineptæ erant: turba remigum, ac nautarum, ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis, milites noui, nec dum periculis assueti. nam ꝙ Romanos nunquam amplius mari quicq̃ molituros existimabant: omnem protinus rei naualis curam cogitationemq; deposuerant. quamobrem simulac pugnari cœptum, à Romanis superantur. naues eorum quinquaginta uel fractæ, uel submersæ: septuaginta plenæ captæ: reliquæ sublatis uelis, subita uenti mutatione, facta mirabili celeritate, sese ad Hieronesum ex fuga receperunt.

receperunt. consul post prælium cum omni classe Lilybæum reuersus, prædam, & captiuorum corpora inter suos diuidit. fuerunt enim è Carthaginensibus uiui capti præter eos, qui inter certandũ perierant, ultra decẽ millia hominum. Carthaginenses tali ac tanta clade perculsi, et si animo ad belligerandũ promptissimi erãt: diuersis tamen rationibus impediebantur. siquidem neq; ijs, qui in Siciliam erant, subministrare commeatum poterant, amissa classe, et hostibus mare undiq; tenentibus: et derelinquere ducem, ac milites optime de republica meritos, proditionis simile existimabant: quibus uero copijs, aut q̃bus ducibus contenderẽt, non habebant. quapropter misso ad Amilcarem quamcelerrime nuntio, potestatem illi tradunt, quicq̃d de republica uisum fuerit, faciendi. Amilcar optimi simul, ac sapientissimi ducis officium fecit. quandiu enim aliqua Carthaginensium rebus spes superfuit, nullum unq̃ laborem, nullũ periculũ euitauit: sed summa industria, atq; audacia fretus, oĩa pro adipiscenda uictoria haud secus, quàm cæteri duces, assidue subijt. ubi uero Carthaginiensium rebus nullam amplius relictam spem uidet, prudenter, ac moderato aĩo cedens tempori, legatos, qui de fœdere agerent, ad consulẽ misit. enimuero optimi ducis officiũ existimandũ est, posse nõ solum uincendi, uerumetiam cedendi tempora perspicere. Lutatius quoq; conditionem fœderis nequaq̃ aspernatus est, conscius difficultatũ, q̃bus ex diuturno bello populus Romanus premebatur. ita tandẽ de fœdere conuenit, huiusmodi cõditionibus præscriptis: amicitiam esse Romanis, Carthaginensibusq;, si id populo Romano uideatur: excedere prorsus omni Sicilia Carthaginenses: neq; post-

hac Hieroni bellum inferre: neq; contra Syracusanos, Syracusanorum'ue socios mouere arma: Carthaginenses sine precio captiuos omnes reddere: insuper talenta argenti euboica duo millia & ducenta Romanis, annos uiginti, pendere. has conditiones Romam missas, populus Romanus comprobare noluit: uerum in Siciliam decē uiros cum authoritate publica legatos misit. hi in Siciliā delati summam rei haudquaq̄ immutarunt: tempore pē dendi argenti duntaxat coarctato, ac mille insuper talentis additis. id præterea conditionibus addidere, ut nō solum Sicilia, sed etiam omnibus insulis, quæ inter Siciliam, atq; Italiam mediæ sunt, Carthaginenses excederent. per hunc itaq; modum primo bello, quod Romani aduersus Carthaginenses pro Sicilia gesserunt: finis impositus. Durauit id bellum continuos quatuor & uiginti annos, omnium sanè, quæ nos audiuerimus longissimum, atq; maximum. in quo, ut alia omittam memoratu digna, semel quinqueremibus ex utraq; parte amplius quingentis, iterum non multo minus, quam septingentis inuicem pugnatum fuit. amiserunt in eo bello Romani quinqueremes septingentas præter eas, quæ diuersis naufragijs perierunt. Carthaginenses uero circiter quingentas. itaque, qui ante eum diem admirati fuerant Antigoni, & Ptolemæi, & Demetrij copias, & classem, & Bella naualia, merito posthac magnitudine rerum à Romanis, Carthaginensibus'q; gestarum, omnem admirationem deposuere. quod si quis considerare uelit, quantum intersit inter quinqueremes, ac triremes, quibus Persæ aduersus Græcos, rursus'q; Athenienses, & Lacedæmonij bello inter se usi fuere: pro-

fecto nunquam maioribus copijs mari pugnatum intelliget. quibus ex rebus clare constat id, quod principio à nobis propositum fuit: Romanos neq; fortuna, quidam ut Græcorum putant, neq; casu, sed propria uirtute, audacia, magnitudine animi, tantum imperium consecutos, ut tandem rerum omnium potiti fuerint. quanquam erunt fortasse, qui dubitent, quæ causa sit, q̄ cum longe magis polleant hac tempestate terra, mariq; Romani, quippe qui uniuerso iam orbi dominantur, non tamen, aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classem conficere ualeant. uerum eius rei causam facile licebit intelligere: cum ad expositionem Romanæ reipublicæ morumq;, atq; institutorum eius uentum erit. nam de ijs præter propositum facere mentionem, neq; nobis commodum, neque lectoribus nostri operis utile foret. siquidē res ipsæ amplissimæ sunt: sed tamen usq; in hunc diem, ut id, q̄d sentio, dicam, nemini notæ, culpa eorum, qui historias scripserunt. ij enim partim ignorarunt, quæ scriberent: alij, & si recte intellexerunt, obscure tamen, ac prorsus inutiliter scripsere. enimuero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanè utriusque populi animos, resq; omnes duarum maximarum ciuitatum inter se simillimas inueniet. principio desyderium utriusq; simile fuit: magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis: uiri apud Romanos longe quidem præstantiores: sed dux Carthaginensium Amilcar cognomento Barca, Annibalis pater, qui postea bellum cum Romanis gessit, prudentia, & fortitudine nemini secundus. Fœdere inter Romanos, Carthaginensesq; percusso, similes fere

casus utrunq; populum excepere. Romani enim statim cum gente Faliscorũ bellum gerere cœperunt: quod tamen intra paucos dies, ciuitate eorũ potiti terminarunt. Carthaginenses uero per idem tempus finitimorũ, ac Numidarum, et aliorũ Africæ populorũ bello circumuenti, in extremũ ferè discrimen deuenere: tandẽq; non modo pro prouincia, sed pro seipsis, pro libertate, pro liberis, pro solo natali, coacti sunt dimicare. quod bellũ, cum memoratu dignũ sit: summatim, breuiterq;, sicuti ab initio proposuimus: referemus. nã quale, quamq; atrox sit id bellũ, quod omnes cruentũ uocant: facile quiuis ex rebus gestis eorũ temporum suspicari poterit. q̃ uero multa prouidere ducem exercitus, et lõge antea cauere oporteat, quidq; Barbari mores differant ab ijs, q sub disciplina, et legibus educantur, ex ijsdem planè rebus palàm fiet: quodq; præcipuũ est, ex cognitione earũ rerũ, facile intelligentur causæ eius belli, quod postea Annibal aduersus populũ romanũ gessit. quæ quoniam non modo apud eos, q historias scripserunt: uerum etiam apud eos, qui in ipso bello fuere: interdum dubiæ sunt, ac per obscuræ: operæpretium erit, si ueritatem rei studiosis nostri operis apertam faciemus. Amilcar post percussum cum Romanis fœdus, copias ab Eryce, in Lilybæum deduxit. hinc sese statim magistratu abdicauit. copias Gestoni duci, qui Lilybæi erat: transmittendas in Africam tradidit. Gesto, quod res nouas in tanta multitudine hominum, si simul in Africam delatæ forent, uerebatur: præsertim cum magna militibus stipendia deberentur: quæ propter inopiam ærarij, solui non poterant: prudentissime antea prouiderat, ne simul omnes, sed di-

uersis inter se temporibus, copiæ mitterentur: factis etiam de industria interuallis, ut facilius per partes prouideri posset: primiq; ante domum abijssent, quam secundi superuenirent. Carthaginenses partim negligentia, partim inopia ærarij, non solum non dimittebant copias, sed ut in urbe aduentum cæterarum expectarent, iubebant: quò simul cum omnibus, de stipendijs transfigeretur. cæterum cum multa in urbe, & per noctem, & interdiu à militibus maleficia committerentur: intolerabilisq; iam foret multitudinis intẽperantia: Carthaginenses accersitis ducibus, eos rogant, ut omnem multitudinẽ, quæ in urbem conuenerat, ad oppidũ Siccam traducant: ibiq; tandiu expectent, quoad reliquæ copiæ in Africam uehantur. præterea non nihil pecuniæ singulis quibusq; tradi iubent: quò facilius tolerare morã possint. duces dicto Carthaginensiũ obtemperantes, sine mora multitudinẽ educere cœperunt. uerũ cum singuli quiq;, queadmodũ superiori tẽpore fecerant: uellẽt impedimenta Carthagini relinquere, ueluti paulopost eò pro stipendijs reuersuri: Carthaginenses ueriti, ne, si id eis permitteretur: alij amore liberorũ, pars uxorũ gratia, uel non abirent: uel mox in urbẽ reuerterentur: & ita cõditiones ciuitatis nihilo meliores fierent: tandẽ hostiliter cũ omnibus rebus suis, exire inuitos coegere. ut igitur in Siccã traducti sunt milites: licentius iã per ociũ, atq; socordiam uitã agebant: id quod in exercitu perniciosissimũ est, & fons, atq; origo seditionũ omnium. quidam stipẽdia insolentius, quàm ante, ac longe maiora, quàm prius postulabant: oẽs memores munerũ, quæ inter pericula duces, cũ eos ad bellũ hortarẽtur, sibi polliciti fuerant: etiã

præter stippendia longe maiora expectabant. uerum spes sua eos frustrata est. nam simulatq; omnes in Sicca oppido conuenere: missus ad eos Hãno Carthaginensiũ prætor, non solum non attulit munera, quæ sperabant: sed de penuria ærarij multa locutus est: & aliquam sti pendiorum remissionem postulauit. quibus rebus commota multitudo, confestim insurgere cœpit: ingens tumul tus, magnaq; in oppido seditio orta: ut pote in tanta morum, atq; linguarum uarietate. nam Carthaginenses, ꝙ ex uarijs, diuersisq; hominum generibus, exercitum cõponerent: partim quidem recte faciebant: siquidẽ neq; conspirare inter se facile adeo diuersa gens poterat: & mandatis ducum facilius uniuersi obtemperabant. at si quando tumultus, aut seditio in exercitu oriebatur: tunc neq; mulcere quenquam, neq; alicui modum imponere licebat. gens ignara cum impetu ferebatur. ubi semel ad iram uentum erat: more ferarum continue magis crudescebat: neq; ullus erat sæuitiæ modus. quod ea tẽpestate in exercitu Carthaginensium, euenit. erant enim Hispani alij, alij Galli, quidã Lygures, itẽ Baleares, Græci etiam non pauci, Afri plurimi, fugitiuorum, et transfugarum ingens numerus. quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiꝗ licebat: neq; alius ad eam rẽ modus inueniri poterat. prætorẽ singulorum linguam nosse impossibile erat. plures uno tempore ad conuocã dam multitudinẽ, adhibere interpretes, stultissimum uidebatur. reliquum erat, ut id per duces eorũ fieret: quot Hãno è uestigio expertus, frustra laborauit. siquidẽ alij mandata ducũ nequaꝗ intelligebant: alij aliter referebant, ꝗ dicerentur: pars id ignorantia, pleriq; uitio facie

bant. quamobrem ira, impetu, tumultu, omnia plena erant. inter cætera querebantur, à Carthaginensibus neminem ex ijs, sub quibus in Siciliam militauerant: quiq; munera eis polliciti fuerant: ducem ad se missum. tandem uero raptis per iram armis, cõtempto Hãnone, & cæteris ducibus, Carthaginem uersus profecti, apud oppidum Tunes, quindecim millibus passuũ à Carthagine, castra locant. erant hi supra uiginti millia hominum. Carthaginenses tunc demũ se circũspicere, tunc errata sua recognoscere cœperunt: cũ nullũ amplius rebus suis remediũ erat. ingens enim Carthaginensium error fuit, tantã cõductorũ militũ multitudinẽ, finito bello, in unum locum coegisse: nec eo minor liberos, uxoresq; eorum, aut cætera impedimenta non retinuisse Carthagini: quibus, si res postularet, ueluti obsidibus uti possent. tamen cum tantam multitudinem hominum haud parum formidarent: nihil, quo illorum iram leniri posse arbitrarentur, prætermittere: iubere, ut in castra eorum à suis frumentum, & cætera necessaria portarentur, uiderenterq;, quo pretio illi uellent. crebras præterea legationes ad eos ex Senatu Carthaginensi mittere. at mercenarij milites, singulis diebus noui aliquid cogitare: audaciores iam facti, ꝙ timeri sese à Carthaginensibus senserant: quodq; bello Siculo exerciti erant: & Carthaginenses, nullas prorsus urbanas copias habere intelligebant. quãobrem, ubi prius debita sibi stipendia petere consueuerant: nũc ẽt interfectorum equorũ pretia exolui sibi postulabant. neq; ijs contenti, rursus multorũ annorum frumentum deberi sibi asserebant: pro eò, inauditum, ante eũ diem, pretiũ flagita-

bant. deniq; quotidie noui aliqd, quo bellum mouerent, reperiebant. pessimi quiq;, & maxime seditiosi milites, in exercitu prævalebant. Carthaginensibus omnia sese facturos pollicentibus, tandem inter eos conuenit, ut omnia, quæ in dubio essent, unius arbitrio cõmitterentur: quo duce, illi in Sicilia usi forent. sed enim Amilcarem barcam, sub quo in Sicilia militauerant, non satis diligebant: ꝙ, neq; nunc in tanta dissensione, ad eos ijsset: & antea sponte sese magistratu abdicasset. Gestonem uero omnes unanimiter amabant: quoniam, & dux in Sicilia fuerat: & erga eos perhumaniter se gesserat, cum cæteris in rebus, tum uel maxime in traductione copiarũ in Africam. huic igitur summam rei committendam omnes censuere. Gesto è uestigio cum pecunijs, mari profectus, simulac Tunes appulit, principio duces conuocat: deinde singulas quasq; nationes congregari iubet. hic eos partim præteritarum rerum increpat: partim præsentium admonet: in futurum, ut Carthaginenses, quorum milites longo tempore fuerunt: colant, longa oratione hortatur. tandem suadet, ut suum quisq; stipendium æquo animo capiat: id uero per nationes diuidere cupiebat. erat in exercitu campanus quidam, qui nuper seruus è Sicilia à Romãis trãsfugerat: uiribus corporis, atq; audacia in rebus bellicis insignis, nomine Spẽdius. hic metuens, ne, si fœdus cum Carthaginensibus fieret, in domini sui potestatem deueniret, ac secundum leges populi romani cederetur: summam audaciam uerbis, ac re ipsa quæcunq; moliri: quo oĩa magis ꝑturbarẽtur, seditionem, quàm fœdus, bellũ, ꝗ pacem, præoptare. præterea etiam Afer quidam nomine Matho, qui liber qui-

dem erat: atq; in Sicilia pro Carthaginensibus dimicauerat: sed quia multa in dissensione seditiose fecerat: supplicium formidabat. hic igitur conuocata Afrorũ multitudine, admonet, ut prudenter rebus suis consulant, neq; dubitent Carthaginenses, cum primum cæteri milites, accepto stipendio, in prouincias reuersi fuerint: omnem suam iram in Libyes conuersuros: ita illos sibi persuasisse, omnem seditionem initium habuisse ab Africanis: proinde uideant quid agant. quibus uerbis commota mirum immodum multitudo, simul q mentionem duntaxat de stipendio à Mathone factam intelligebant: nihil aũt neq; de precio interfectorum equorum, neq; de frumento tot annorum ab eo commemoratum: extemplo omnes simul in contionem, deliberandi causa uenere. hic Spendio, ac Mathone uehementer in Gestonem, ac reliquos Carthaginenses inuehentibus, omnes facillime aures præstabant. quod si quis præterea aliter consulere nitebatur, non expectabant idem'ne, quod Spendius, an diuersum sentiret, intelligere: sed confestim iactis in eum lapidibus, interficiebant. multi in hunc modum non solum duces, uerum etiam priuati homines cæsi. nihil'q; aliud in tanto tumultu, per totum exercitum audiebatur, q̃ uerbum, inijce, inijce, pariter omnes clamabant. eoq; magis eorum animus sæuiebat, q pauloante ebrij à cœna surrexerant. itaq; si quis dicere, inijce, semel cœpisset, confestim ita undiq; lapides concurrebant, ut ne fugæ quidem locus ullus relinqueretur. ita cum nemo amplius consulere in contione quippiam auderet: Spendium, & Mathonem unanimi consensu, duces sibi constituere. Gesto, & si tantumtum in multitudine tumul-

tum, ac seditionem cerneret: tamen utilitatem patriæ cæteris omnibus rebus præponendam existimabat. itaque cum intelligeret, crudescentibus indies magis multitudinis animis, res Carthaginensium summum in discrimen adduci, etiã cum sui capitis periculo insistere, atq; experiri omnia decreuit. & nunc uocatis ad se principibus coniurationis, nunc singulis separatim nationibus accersitis, eorum animos precibus, pollicitationibus'q; mulcere conabatur. at illis non dum frumentum, quod petierãt: consecutis, et tamen deberi sibi affirmantibus, acriter'q; petentibus, Gescon sese id libenter daturum respondit: si Mathonem in eius manibus ponerent. at eã uocem indignata multitudo, in tantam insolentiam prorupit, ut confestim pecuniam omnem, quæ ad dissoluenda stipẽdia parata erat: diripuerint: Gesconem'q; ipsum, ac cæteros, qui cum eo erant: Carthaginenses cœperint. Matho autem, ac Spẽdius multitudinis duces, ut celerius exardesceret bellum, immane aliquot patrare facinus properabant. quamobrem insolentia multitudinis collaudata, una cum pecunijs etiam sarcinas Carthaginẽsiũ rapuere. Gesconem, cæteros'q;, qui cum eo erant: post multas contumelias duci in uincula iusserunt. ipsi posthac crudeli, & ante eum diem inaudita inter se facta coniuratione, apertum cum Carthaginensibus bellum gessere. ex huiusmodi igitur causis natũ est, tale'q; prinpium habuit bellum, quod Africanum dicitur. Matho, ac Spendius patratis ijs, quæ supra memorauimus: confestim per omnes Africæ populos, legationes mittunt, ad libertatem eos prouocantes: &, ut sibi contra sæuum populi Carthaginensis, crudele'q; imperium adiumen-

to esse uelint: rogantes. omnibus fere' Africæ populis inceptum comprobantibus, commeatuq;, & copiis habunde subministratis, duces diuiso inter se exercitu, pars Vticam, alii Hipponem, q hæ ciuitates in conspiratione dissenserant: obsedere. Carthaginenses, qui rẽ qdẽ familiarem duntaxat agricultura sustentare: publicas uero pecunias ex tributis Africæ colligere: præterea cõductis tantummodo militibus bella gerere consueuerant: tunc iis non modo priuati, sed ea omnia in capitis sui perniciem conuersa animaduertentes, multis uno tempore difficultatibus premebantur: nec quo se uerterent satis sciebant. tantoq; hæc grauiora eis uidebantur: quanto præter spem acciderant magis. etenim longo, ac difficili in Sicilia bello fatigati, percusso ad extremum cũ Romanis fœdere, sperabant sese aliquandiu quiescere, ac respirare posse. at id longe contra euenit. Bellũ enim subito exarsit infestius multo, ac periculosius q̃ antea. siquidem primo de possessione Siciliæ cum Romanis certabãt: nũc uero pro seipsis, pro liberis, pro patria, subire pericula cogebantur. ad hæc nulla amplius arma, nullæ nauales copiæ, nullius classis apparatus, apud eos erant: ut, qui tot naualibus prædiis uicti, ac profligati fuerant, nulla præterea in posterũ tributa, nullũ amicorũ, aut sociorũ præsidiũ expectabant. tunc demũ intelligentes quãtũ inter externũ, ciuileq; bellũ interesset: cuius mali causa profecto' ipsi sibiipsis fuere: et .n. supiori bello, q iustas se causas habere putarẽt: supbe nimiũ, atq; auare Africæ populis imperauerãt: uniuersorũ fructuũ medietatẽ abstulerãt: tributa duplicauerãt: nullũ ẽt iis, q per ignorantiam deliquerãt: remittere crimẽ uoluerãt. magistra

tuum eos duntaxat honeſtauerant: non, qui benigne, ac clementer ſe geſſiſſent: ſed, qui grandem ærario pecuniã cumulaſſent: quemlibet iniuſte per eos in populum ſæuitum foret: qualis fuit is, quẽ ſupra memorauimus Hanno. q̃bus rebus factum eſt, ut populi Africæ nõ ſolũ hortatu multorũ, uerum ẽt unico nuntio, facile ad rebellionẽ induci poſſe uiderentur. ſiquidem mulieres ipſæ, ꝗ ſuperiori tempore uiros, liberosq; earũ, ob nõ soluta uectigalia, duci in ſeruitutẽ uiderant, in ſingulis q̃buſq; ciuitatibus conſpirauere, nihil relictorũ ſibi bonorũ occultantes: ſed mundos ẽt mulieribres, quod dictu incredibile uidetur, ad ſoluenda ſtipendia ſponte conferentes. q̃bus ex rebus tantũ Mathoni, ac Spendio facultatũ cõparatum: ut non ſolũ militibus, quæ principio coniurationis polliciti fuerant: abũde perſoluerint: uerũ ẽt ad futuros belli apparatus ſatis ſuperq; habuerint. q̃obrẽ nõ præſentia ſolũ, uerũ etiã futura proſpicere recte conſulentem cõuenit. Carthaginenſes, & ſi tot undiq; calamitatibus circumuenti forent: nõ tamen omnino animi concidere: ſed quantis pro anguſtia temporis licuit, paratis mercenarijs militibus ducem præficiunt Hannonem: hinc urbanam iuuentutem armant: equites etiam urbanos exercẽt: reliquias nauium, triremesq; partim ueteres inſtaurãt: partim nouas inſtruunt. interea Matho, & Spendius, cum iam ſeptuaginta armatorum millia ad eos ex Africa conueniſſent, diuiſis, quẽadmodum ſupra diximus, inter ſe copijs, Vticam, atque Hipponem obſidebant: nondum tñ deſertis caſtris, quæ apud Tunes oppidum ante conſtituerant: ex quo fiebat, ut Carthaginenſes omni Africa excluderentur. ſiq̃dẽ Cathagi

in promontorio sita est, in mare protendens, insulæq; speciem habet, nisi ꝙ arctissima tellure Africæ coniungitur. urbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur. Latitudo telluris, quæ eam cum Africa iungit, nõ amplius, q̃ tria milia passuum continet. huius ab una parte, quæ in mare protenditur, non longe abest Vtica ciuitas: in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positis, Carthaginenses ab reliqua Africa excludebant: ac modo noctu, modo interdiu, ad mœnia usq; Carthaginis prorumpentes, tumultu, & trepidatione urbem complebant. inter hæc Hanno, quæ bello necessaria erãt, diligentissime parauit. erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. at paulo post aduersus hostes, cum exercitu profectus, quod recte discernere tempora nesciret: magnam ducis imperitiam præ se tulit. missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primo impetu hostes elephantorum multitudine perterritos, dissipauit: mox uero adeo imprudenter se gessit: ut ipsos obsessos, in quorum subsidium uenerat, maximum in discrimen, & extremam ferè pernitiem adduxerit. nam cum balistas, tormenta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarum urbium machinas, secum Carthagine detulisset: castris ante mœnia urbis positis, pugnam cum hostibus commisit. illi cum elephantorum uiolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusq; ex suis interfectis, in proximum collem natura, & arborum frequentia munitissimum se recepere. Hãno duntaxat aduersus Numidas bella gerere solitus, qui ubi semel fugam arripuere, uix ad ter

tiam diem consistere solent, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus tantummodo curando corpori operam dabat. hostes uero sua Amilcare in Sicilia militare consueti, ac sæpe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simulatq; Hannonem Vticam ingressum cognouere, exercitumq; fiducia uictoriæ securum degere, repente castra hostium agressi, eorum partem interficere, reliquos cum ignominia sese in urbem recipere coegerunt: machinis, & cætero belli apparatu, nemine iam contra dicente potiti. neq; hoc solum tempore Hannonis imprudentia Carthaginensibus obfuit. nam paucis interiectis diebus, cum castra hostium apud SorZam oppidum forent, nactus opportunissimum tempus, quo hostes, bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto, superare facile potuisset, utrunq; tempus ignauia, atq; socordia prætermisit. Carthaginẽses itaq; cum Hannonem imperite uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant: huic elephantos septuaginta tradunt: omnẽ præterea conductũ militem, & transfugas, item equites, pedites'q; urbanos, ita, ut uniuersi essent circiter decem millia hominum. hic è uestigio cum exercitu profectus, incredibili uirtute, uno tempore, & animos hostium fregit, & obsidionem Vticæ dissoluit: & dignus ea gloria, quam ex rebus gestis antea cõparauerat, eaq; expectatione, quæ de eo apud omnes erat, apparuit. fuit autem prima eius industria hunc in modum cognita. Promontorium in quo Carthago sita est, aspero admodum dorso, ac montuosis saltibus ad reliquam Africam coniun

gitur. uiasq; habent ea loca perdifficiles, atq; inaccessas, & magna ex parte manu factas. igitur tumulos omnes, qui itineribus imminent, Matho occuparat: præsidijs ea loca diligentissime firmauerat. fluit præterea per hæc loca Machæra fluuius altis quidem ripis, ac prærapido gurgite, nec nisi unico ponte transmeabilis. supra pontem urbs est nomine Sephyra: hanc eodem modo Matho tenebat. quibus ex rebus accidebat, ut non modo exercitui Carthaginensium, sed & priuatis quibusque hominibus præclusus in Africã transitus foret. quæ cum animaduerteret Amilcar, nihil intentatum relinquens, quo exercitum in Africam traduceret: tandem hoc consilio usus fuit. animaduerterat cursum eius fluminis, quod supra memorauimus, interdum flante uento ita distineri, ut stagnarentur ferè eius hostia, nec multum per id tempus in mare deflueret. itaque facilem fore per ea tempora secus mare transitum suspicatus, rem nemini pandit, duntaxat quæ exercitui ad profectionem necessaria erant, parat. hinc opportunum ei rei tempus expectat. quod simul atque aduenit, per noctem cum exercitu profectus, nemine id sentiente, præter fluuij ostia copias omnes traducit. orta uero luce, & hostibus, & ijs, qui in urbe erant, tantæ rei miraculo obstupefactis, Amilcar aduersus eos, qui Sephyram custodiebant: exercitum mouit. Spendius ubi traductas ab Amilcare copias intellexit, rapto confestim agmine, in subsidium suorum proficiscitur. ita sibi inuicem utriq; exercitus opitulabantur. erant autem Sephyræ ad decem millia hominum: Vticæ uero circiter quindecim

millia. hi facile à se circumueniri posse Carthaginenses arbitrati, si utrinque aduersus eos proficiscerentur, & sub idem tempus alteri à fronte, alteri à tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt. at Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte elephantos habens, deinde equites, ac leuis armaturæ milites, postremo legionarios. ubi uero hostes ardentius in suos irruentes cernit, subito mutari ordines, ac totum conuerti agmē iubet, ita, ut qui à fronte erant conuerso itinere de industria, quasi fugam facerent: qui uero postremi incedebant, alia ex parte flectentes, in primam frontem properarent. quo facto Libyes, qui utrinque Carthaginensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur: statimq; ad manus ueniunt. simulac uero equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irruentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dissipantur: ac postremo se fugæ committunt. alij à legionarijs militibus, à latere inuadentibus magna cum cæde profligati: alij ab elephantis, equitibusq;, qui post legionarios ruebant: pessundati. ad sex millia hostium in eo prælio cecidere: capti circiter duo millia: reliqui fuga accepta, partim ad Sephyram urbem, nonnulli in castra, quæ circa Vticam erant, se recepere. Amilcar his rebus felicissime gestis, hostes, qui Sephyram aufugerant insecutus, urbem primo aduentu cæpit, militibus, qui in ea erant, ad oppidum Tunes è uestigio fugientibus: hinc per reliquā prouinciam grassatus, pleraq; oppida in potestatem redegit: alia tormentis, ac manu militari expugnauit

ex quo

ex quo factum est, ut Carthaginenses, qui paulo ante nullam rebus suis relictam spem cernebant: pristinum robur audaciamq; resumerent. Matho per id tempus Hipponem obsidebat. hic Spendio, & Autarico gallorũ duci persuaserat: ut hostes insequerentur: & plana quidem loca, ob elephantorum, equitumq; hostilium multitudinem euitarent: radices uero montium tenerent: neq; ab hostibus, ob multa, quæ accidere poterant, longe secederent. præterea numidas, Libyesq; frequentibus nuntijs sollicitabat: monens, atque orans, ut sibi præsidium ferrent: neq; paterentur tam opportuna. ad libertatem Africæ tempora. in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorum millibus, ex omni multitudine, quæ apud Tunes erat, assumptis, per radices montium, non longe ab hostibus castrametabatur. habebat præterea una gallos, qui sub Autarico militabant. erant hi circiter duo millia hominum: nam reliqua gallorum multitudo, bello Siculo, Romanis Erycem obsidentibus, ad eos transfugerat. cum interea, Amilcar in quadam planitie undique montibus circunsepta, cum omni exercitu moraretur: auxilia Numidarum, Afrorumq; magna multitudine Spendio superuenire. quo factum est, ut exercitus Carthaginensium tribus undique hostium castris cingeretur: à fronte Afri, à tergo Numidæ, ab latere Spendius imminebat. in tam iniqua conditione, maxima diu Amilcarem dubitatio tenuit, quid sibi agendum foret. erat per id tempus inter Numidas Narua quidã nobilitate generis clarus, ac in primis manu promptus. is semper Carthaginensibus affectus fuerat: & tunc in primis Amilcaris uirtutem admi-

rabatur. quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum Amilcare iniret: in eius castra proficiscitur, habens secum Numidas circiter centum. cum'q; iam propè foret, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar eius uiri audaciam admiratus, unum ex equitibus ad eum mittit. ille iccirco se uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq; id credente, Numida equum, atq; hastam ijs, qui secum erant, tradit: ipse intrepidus ad Amilcarem proficiscitur. cuncti admirabãtur, obstupebant'q; tam unius Numidæ audaciam. tandem uero in colloquium uocatus, narrat sese omnibus Carthaginensibus mirifice affectum semper fuisse, Amilcaris uero amicitiam iam pridem summopere optasse: proinde adesse nunc sese nunquam duci defuturum, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo, sine fraude, communicaturum. ea re audita Amilcar, tantam animo lætitiam concepit, tum, ob audaciam adolescentis, quod adeo intrepide ante eius conspectum profectus fuerat: tum, ob simplicitatem, qua inter loquendum fuerat usus: ut non modo eum rebus suis socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem tradituram iureiurando affirmarit: dummodo fidem Carthaginensibus seruaret. posthæc Narua ad suos reuersus, postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erant, ad Amilcarem transit. ea manu militum Carthaginensibus addita, Amilcar iam cum hostibus dimicare ausus fuit. Spendius item auctis suorum uiribus, aduentu Afrorum, ac Numidarum, exercitum in loca æqua deducit: ac sine mora cum hostibus congreditur. fit atrox prælium. tandem Carthagi-

nenses, & multitudine elephantorum freti, & Narua egregie operam nauante, uictores in eo prælio fuere. Autoritus, & Spendius desperatis rebus, fugam arripuerunt. ex reliquis ad decem millia hominum in prælio cæsi: capti uero circiter quatuor millia. post id prælium, Amilcar captiuis omnibus, qui secum militare uellent, licentiam concedit: armaq; ex defunctorum hostium spolijs præbet. cæteros uero ad se uocatos hortatur, ne posthac arma aduersus Carthaginenses moueant: se omnium, quæ usq; in eum diem patrarant: impunitatem concedere: proinde si uelint, licere unicuiq; in patriam reuerti. per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam custodiebant: Mathonem, ac Spendium imitati, Carthaginenses omnes, qui in insula erant: inuadunt. Bostarum ducẽ, ac reliquos, qui cũ eo erant: in arcẽ adductos, paulo post obtrũcant. Hannone rursus duce in Sardiniá cum nouis copijs misso, conducti milites, confestim simul cum ueteranis, contra eum conspirant: & mox excruciatum cruci affigunt. posthæc dignam tam atroci scelere pœnam ueriti, Carthaginenses omnes, qui in insula morabantur, passim interfecere: oppidisq; oĩbus, atq; arcibus potiti, ipsi post eum diem insulam tenuere: donec orta inter se, ac Sardiniæ populos seditione, ab illis expulsi, in Italiam uenerunt. per hunc modum Sardinia à Carthaginensibus defecit insula, & magnitudine, & multitudine hominum, & omni fructuum genere excellens. de qua, quoniam multi ante nos scripsere: non duximus necessarium ea repetere, quæ à multis tradita, omnibus notissima sunt. Matho, ac Spendius, & unà Autoritus Gallorum dux,

uereti ne Amilcaris benignitas, in dimittendis captiuis, præsertim oblata impunitate, apud Libyes, cæterosq; conductos milites præualeret: crudele aliquod facinus machinari conabantur: quo multitudinis animos à Carthaginensibus omnino alienos faceret. igitur concionem aduocare iubent: quò simulac omnis multitudo conuenit: tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos, ex Sardinia missus. tenor literarum fuit, ut Gestonem, cæterosq; captiuos diligenter custodirent: esse enim in exercitu nõnullos, qui Carthaginensium gratia, liberationem illorum quærant. Spendius huiusmodi occasionem nactus, primo hortatur milites, ne simulatæ Amilcaris clementiæ, in dimittendis captiuis, fidem adhibeant: nõ enim idcirco eos dimisisse, quò saluos eẽ cuperet: sed ut per illorum dimissionem, omnium simul potiretur: neq; de aliquibus, sed de uniuersis supplicium sumeret. præterea admones, ut Gestonem, & cæteros Carthaginenses diligenter obseruent: neque abire per negligentiam permittant. nam si aliter fecerint, statim sese, & hostibus contemptui futuros, et in rebus gerendis maxima incommoda subituros. & enim quis dubitet, si tam egregius dux, tamq; præstans in re militari ex eorum manibus per socordiam dilabatur, confestim uniuerso exercitui suo eundem inimicissimum fore? adhuc eo dicente, alter à Tunete tabellarius aduenit, eiusdẽ planè sententiæ literas afferens: quibus in concione recitatis, Autoritus dux Gallorum assurgens, unam, inquit, salutis uiam sese rebus suis prospicere, si omnis spes, quam in Carthaginensibus habeant, præcedatur, quandiu quis ad illorum benignitatem respexerit, si

dum in bello socium esse non posse. itaque illis maxime credere opportere: illos audire: illis mētem adhibere, qui quam acerbissima contra Carthaginenses consulerent: qui uero aliter suaderent: proditores, atq; hostes iudicandos esse. hæc cum dixisset: hortatur, suadetq;, ut Gestonem, ac cæteros, qui cū eo in uinculis erant: item Carthaginenses omnes, qui postea capti forent: grauiter excruciatos necent. erat hic maximæ in concionibus authoritatis: ꝙ eius orationem plurimi intelligebant. nam homo longo tempore militiæ assuetus, Punica lingua utebatur: quæ iam ob diuturnitatem eius belli omnibus ferè notissima erat. igitur oratio eius fauore militari excepta à multitudine laudatur. uerum multis, ex singulis quibusq; nationibus: simul euntibus, consultātibusq; inter sese optimum fore, ut duriora illa supplicia tollerentur, præsertim in Gestone, cuius multa erga se beneficia extabant: nihil prorsus, quod ab illis diceretur, intelligi poterat, utpote multis simul, & singulis propria lingua consulentibus. cum uero tandem constaret, eos supplicia Carthaginensium deprecaturos, seditiosus quidam, qui tum forte aderat, sublato clamore, inijce, inquit: quo uerbo audito, continuo omnes uno impetu à multitudine lapidibus obruuntur: adeo ut paulopost eos, ueluti à feris lanitos propinqui eorum extulerint. Post hæc Gestonem, & reliquos captiuos, qui numero septingenti erant, extra uallum producunt. ibi à Gestone incipientes, quem pauloante ex omnibus Carthaginensibus, ueluti de se optime meritum, rerum suarum arbitrum elegerant, singulorū manus præcidunt, membra dilacerant, & ad extremū fractis cruribus,

adhuc uiuos in scrobem quandam coniiciunt. Carthagi nenses supplicio suorum ciuium cognito, quid agerent, non habebant, duntaxat quod in eis erat, supra modũ affligebantur: ac tantam urbis ignominiam, tãtam suorum ciuium calamitatem deplorabant. deniq; ad Amilcarem, atq; Hannonem alterum Carthaginensium ducem legatis missis rogant, obtestanturq́;, ne tantam in cõciues suos crudelitatem inultam relinquant. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad sepulturam petant: ad crudelissimos hostes transmittunt. illi non solum cadauera eis negant, uerumetiã Carthaginenses admonent, ne posthac caduceatores ad se mittant, neq; etiam legatos: si secus fecerint, idem de illis, quod nuper de Gestone, suppliciũ sumptũ iri: quod reliquum sit, sese unanimi consensu iam diu constituisse, fixumq́; animis tenere, ut quicunq; è Carthaginensibus in potestatem suã ueniant, duris affecti supplicijs necentur: qui uero ex Carthaginensiũ socijs capiantur, eos præcisis duntaxat manibus, Carthaginẽ remittant. quã postea rẽ diligentissime obseruarũt. quo fit, ut si quis hæc recte intueatur, non dubitet affirmare, nõ modo corpora hominũ, & quædã in illis ulcera ita interdũ crudescere, ut sanari nullo modo possint: sed id longe magis humanis animis accidere. ut enim in ulceribus euenit, ut si illis medicamentũ curandi gratia adhibeas, ulcus ipsum ui medicaminis refricatũ augescit: si uero curã eius negligas, longe magis sua ipsius natura extenditur: neq; prius desinit, q̃ omne subiectũ corpus corruptũ, labefactumq́; sit: ita animis quoq; consimiles interdũ morbi, ac tabes accidunt: ut nullũ ex reliquis animalibus homine atro-

cius, atq; efferacius fiat: cui si interdum ueniã, aut im punitatem aliquã concesseris, aut aliter benignitate eum fueris prosecutus, id omne dolum, fraudemq; existimãs deterior fit, & erga beneficium longe magis infidus: si uero te contra opposueris, nihil est adeo durũ, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur, laudem sibi eã temeritatẽ existimãs: donec ad extremũ omnino efferatus animus humanam naturã exuit. quarũ rerũ initiũ, ac sane maiorem partem mali mores afferunt: & deprauata à teneris annis educatio. additamenta postea multa sunt: sed in primis auaritia ducũ, atq; crudelitas, quæ omnia ea tempestate & multitudini, et in primis ipsis ducibus accidere. inter hæc Amilcar Hannonem alterum Carthaginensium ducem ad se uocat, ratus cõgregato simul omni exercitu, facilius perduci ad finem res bellicas posse: hostium uero quoscunq;, aut tunc captiuos apud se habebat, aut postea in eius potestatem uenẽre, bestijs obiecit, unã tantum belli dissolutionẽ uidẽs, si aliquando posset hostes radicitus euertere. Per id tempus cum uiderentur Carthaginenses longe meliori spe bellum gerere, subito mutata fortuna, uerti in contrarium res cœperunt. simulac enim in unum duces conuenere, tanta inter eos dissensio orta est: ut non solũ curam persequendi hostes omiserint, sed potius opprimendi se facultatem hostibus præbuerint. quibus rebus promoti Carthaginẽses iussere, ut è duobus ducibus alter in urbẽ reuerteretur: alter, quẽ milites mallẽt, in exercitu maneret. accessit ad hæc, ꝙ onerariæ ferè oẽs, qbus ad ferẽdũ in castra frumentũ, cæteraq; necessaria iportãda utebãtur, aduersa tẽpestate correptæ, naufragiũ fecerãt.

præterea Sardinia, ex qua plurimum subsidij, ad res bellicas habere semper consueuerant, à Carthaginẽsibus, uti supradiximus, defecerat. & nequid eorum calamitati deesset, Hipponẽses, atq; Vticenses, qui soli ex omnibus Africæ populis non solũ in eo bello, sed etiam Agathoclis, Romanorumq; temporibus continue Carthaginensibus fidem seruauerant: tunc mutata uolũtate ad hostes defecerunt: Carthaginensesq; omnes, qui præsidij causa apud illos erant, unà cum eorum ducibus crudelissime interfectos mœnibus præcipitauere: neq; eorum cadauera petentibus ad sepulturam ciuibus reddere uoluerunt. his rebus elati Matho, ac Spendius ipsam Carthaginem obsidere aggrediuntur. Amilcar tunc Annibalem Carthaginensium ducem collegam habebat: hũc enim miserant Carthaginenses repulso à cura belli Hánone per milites, qbus in dissensione ducũ data fuerat à populo potestas, quẽ uellent retinendi. cum hoc igitur & narua coniunctus per prouinciam discurrebat, præcidens undiq; hostibus cómeatum (maximá enim, cum in hac, tũ in cæteris rebus præsentia, natura'ue operam nauabat) Carthaginenses undiq; ab hostibus circũuenti, confugere ad socias ciuitates cogebantur. qbus ꝑ ea tempora Hieron Syracusanus magna submisit auxilia suppeditatis oibus, quæ à Carthaginensibus petebãtur. siqdẽ salutẽ illorũ plurimũ rebus suis códucere sibi ꝑsuaserat, & ad impium in Sicilia, & ad amicitiã cũ populo Romano conseruandã: ne Carthaginensibus omnino oppressis, liceret Romanis oia, quæ collibuissent, nemine iã contradicente, ꝑficere: prudẽter sanè, atq; astute. nũq̃ enim huiusmodi res cótemnendæ sunt: neq; ꝑmittendũ

cuiusquam principatum in tantum crescere, ut neq; de manifesta iustitia apud eũ dubitare liceat. Romani quoq; fœdere cum Carthaginẽsibus astricti, nihil industriæ, quo minus omnẽ illis opem præstarent: prætermisere. à principio enim orta inter utrunq; populũ quædam dissensio fuerat ex huiusmodi causis. Carthaginenses cum primũ obsideri ciuitas cœpit, circiter quingentos homines, q ab Italia quæstus gratia nauigantes, frumentum in castra hostiũ deferebant, capi, et in carcerem conijci fecerunt. eã rem grauiter, & iniquo animo populus romanus tulit. uerũ cum paucis interiectis diebus, ob eã rem legatos Carthaginem misissent: Carthaginenses benigniter omnes, q in uinculis erant, dimisere. quæ res usqueadeo grata Romanis fuit, ut confestim captiuos omnes Carthaginensium, q ex bello siculo apud eos remanserant, sine pretio liberauerint: semperq; post eum diem Carthaginensibus subsidiũ petentibus, dederint: mercatoribus, q sub eorum imperio erant, ut frumentũ Carthaginem exportarent, permiserint: cõtra uero ferre in castra hostiũ commeatum omnibus prohibuerint. præterea quo tẽpore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginensibus defecere, missos ad se legatos, q insulam populo romano traderent, audire noluerunt. Vticenses uero paulopost se, ac sua pari modo illis dedentes respuere: nullaq; in re transgredi leges fœderis uoluerunt. Carthaginenses talibus amicorũ præsidijs subleuati, obsidionẽ tolerabant. Matho uero, ac Spendius nõ minus obsidebantur, q̃ obsidebant: siqdem in tantã rerũ necessariarũ penuriam eos Amilcar adduxerat: ut tãdẽ coacti fuerint obsidionẽ dissoluere. interiecto tẽpore opti

mis quibusq; ex omnibus copijs, militibus delectis, & quinquaginta millibus hominum, simul congregatis, con festim contra Amilcarem contendunt. cæterum planitiē ob elephantorū, atq; equitum, q sub Narua erant, mul titudine semper uitabant: loca duntaxat edita, ac nō faciale peruia præoccupare nitebantur. quo tempore, etsi ui ribus, atq; audacia haudquaq̄ inferiores erant hostibus, ob imperitiam tamen rei militaris sæpenumero à Car thaginensibus superabantur. tum deniq; recte discernere licuit, quantum inter peritiam ducis, ac temeritatē im peritæ multitudinis interesset. nam cū per singulos dies prælia committerentur: Amilcar nil temere, nil impru denter gerendo, Spendij audaciam domuit. nonnunquā enim simulata fuga in insidias præcipitē traxit: inter dum ex improuiso hostes aggressus magnū eis terrorē iniecit. quicunq; uero uiui in eius potestatē uenere fe- ris laniandos obiecit. tandem castris circum copias ho- stium positis, in locis, hostibus quidē prorsus incōmodis, Carthaginēsibus uero cōmodissimis, eò difficultatis eos adduxit: ut neq; pugnare cū hostibus metu equitū, atq; elephantorū auderent: neq; fugere tuto possent, fossā un- diq; ac uallo circūsepti: et ad extremū fame coacti, suis inuicē corporibus uescerentur: dijs eā ultionē dignā sce leribus, quæ in proximos patrarant, inferentibus. Igi tur neq; ad manus cū hostibus ueniebant: cū et uictoria Carthaginensiū, et genus supplicij in ꝑto forent: neq; de fœdere mentionem faciebant: cū nullū misericordiæ locū sibi relictū ob sꝑiora scelera intelligerent. Præsi diū duntaxat à Tunete singulis diebus expectantes o- mnia tolerabant. postquam uero & captiuorū, & mi-

nistrorum corpora crudelissime absumpta. (hoc enim alimento diutius usi fuere) incerto consilio inter angorẽ famis, ac formidinem supplicij fluctuabnt: tandem uero adire hostes, ducemq́; de fœdere alloqui decreuere. Misso igitur Caduceatore, petunt: ut liceat legatos ad Amilcarem mittere. cum id impetrassent: legati ad ducem ueniũt. cum quibus Amilcar ita paciscitur: ut liceat Carthaginensibus decem ex hostibus quos uelint eligere: reliqui cum singulis tunicis abire impune possint. Id cum firmatum inter eos esset: Amilcar inquit, eos sese, q̃ præsentes erant, secundũ pactionem eligere. in hunc itaq; modum Spendius, et Autaricus, alijq́; exercitus primores Amilcari tradũtur. Lybies, ubi captos eorũ duces intellexere: rati fidem à Carthaginẽsibus fractã, q̄d eius pactionis ignari fuerant: captis armis in parte castrorum se tutabantur. Eos Amilcar elephantis, ac reliquis copijs aggressus continuo oppressit: omnesq́;, qui supra quadraginta millia hominum erant: trucidauit: iuxta locum, quem Serram uocant, à similitudine instrumenti, quod hac appellatione in præsentia notatur: ita appellatum. His rebus gestis Carthaginenses, qui pauloãte de sperasse de salute uidebantur: confirmare animos, ac ut res aliquãtisper resumere cœperunt. Amilcar, & unà cum eo Narua, atq; Annibal ꝑ prouinciã, urbesq́; discurrũt. hinc magna Afrorũ multitudine in Carthaginẽsiũ partes cõuersa, multisq́; receptis urbibus, Tunes exercitum ducunt. Mathonẽ, ac cæteros, qui cũ eo erant: obsidere aggrediuntur. Ab eo latere oppidi, q̄d ad Carthaginem spectat: Annibal castrametabatur: Amilcar uero ad eã partẽ, quæ huic opposita erat. Hic adducto Spẽ-

dio, cæterisq;, qui in uinculis erant: omnes in conspectu hostium crucibus sustulerũt. Matho interea digressis hostibus, cum conspicaretur Annibalem temere nimiũ, atq; imprudenter in castra cum exercitu redeuntem: haud prætermittendam eiusmodi occasionem ratus, facto in Carthaginenses impetu, plerosq; eorum interficit: reliquos fugat: castra depopulatur: impedimenta omnia diripit. dux ipse Annibal uiuus capitur. Hunc è uestigio ad crucem Spendij tractum diuersis affectum supplicijs, illius corpore deposito uiuum eidem cruci affigunt. Triginta præterea ex nobilitate Carthaginẽsi uiros circa Spendij corpus crudelissime trucidãt: fortuna utrinq; uicissim facultatem ulciscendi se præbente. Amilcar nec satis propere eruptionem hostium intellexit, ob distantiã castrorum: nec, postquam intellexit: ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. quamobrem Tunete profectus, exercituq; ad Machæram fluuium ducto, iuxta fluminis Hostia secus littus castrametatus est. Carthaginenses clade suorum præter spem accepta, rursus rebus suis diffidere cœperunt: sed statim ad se reuersi, saluti ciuitatis omni conatu incumbunt. Triginta senatores ad Amilcarem legatos mittunt. cum his Andonem priorem ducem, nouo iuuentutis facto, proficisci iubent. Senatoribus mandant: ut priuatas ducum simultates omnino dissoluant: coganťq; eas communi consilio bellum gerere: acerbitatem temporum, & præsentis rei necessitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis simul ducibus, post multos uariosq; sermones tandem Hannonem, atque Amilcarem ignoscere sibi inuicem, & parere Carthaginensibus cogunt. Ita posthac omnia com-

muni duorum ducum consilio administrabantur. Qua propter bellum aduersus Mathonem gerentes post multos casus, quos & apud Leptem oppidum, & aliis in locis habuere: tandem ex composito decernere cum hostibus statuerunt. Vtriq; ad hoc alacres ueniebant. Igitur socios omnis conuocant: copias undiq; contrahunt: praesidia etiam ex ipsis urbibus educunt, tanquam de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Postquam ex utraq; parte omnia ad pugnam instructa, parataq; erãt: ex composito se inuadunt. fit atrox praelium. ad extremum uictoria penès Carthaginenses fuit. Hostium magna pars inter certandum caesi. reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, non longe post sese Carthaginensibus dedidere. Vticenses duntaxat, atq; Hipponenses conscii perpetrati à se sceleris, neque ullum ueniae aut misericordiae locum sibi relictum putantes, in pertinacia permanserunt. Vsqueadeo omnibus in rebus plurimum mediocritas potest: praestatq; nihil sponte uideri affectasse: quod cuiquam intolerabile futurum sit. Ad extremum Amilcare, atq; Hãnone quamproxime eos castra mouentibus sublata omni spe, dedere sese, atq; ea pacisci, quae Carthaginensibus uiderentur, coacti fuere.

Per hunc modum finis africo bello impositus ita prospero Carthaginensium euentu: ut non solum omnem Africam recuperarint: uerum uniuersos rebellionis principes meritis tandem suppliciis affecerint. Siquidem Matho, reliquiq; captiui in triumphum à iuuentute carthaginensi per urbem ducti dignas tandem sceleribus suis poenas luère. Tribus ferè annis, & quatuor mensibus id bellum durauit, omnium, quae nos audiuerimus, crude

litate ac omni scelerum genere maximum. Romani ea tempestate suasionibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in insulam pergebant. Cæterum Carthaginensibus id ægre ferentibus, quod ad se potius spectare insulam dicebant: & iã copias, quas in Sardiniam mitterent, parantibus, Romani eam nacti occasionem, bellum illis indixere: quærentes eum belli apparatum non tam contra Sardiniam, quàm contra se ipsos fieri. At Carthaginenses, quod se per id tempus minime idoneos esse ad bellum denuo cum Romanis gerendum intelligebant: cedentes tempori usquead eo omnes belli causas auertere conati sunt: ut nonmodo insulam reliquerint: uerumetiam mille & ducenta talenta, ne se in præsentia bello infestarent: Romanis miserint. Hæc igitur ita gesta fuere.

POLYBII HISTORIARVM LIBER SECVNDVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SVPERIORI LIBRO EXposuimus: quando Romani compositis Italiæ rebus exterarum nationum res aggredi cœperunt: quomodo in Siciliam nauigarunt: quas ob causas pro hac insula bellum cum Carthaginensibus gesserunt: quo primum tempore nauales copias pararunt: & breuiter quæcunq; in hoc bello utriq; ciuitati usq; ad finem accidêre. in quo Carthaginenses quidem prorsus Sicilia excesserunt: Romani uero omnem insulam præter ea loca, quæ Hieró Syracusanorum rex tenebat: imperio suo adiecere. Hinc à nobis commemoratum: quo pacto orta inter Carthaginenses, & conductos eorum milites seditione bellum exarsit: quod africanum nominatur: & quò tandem inaudita hominum crudelitas euasit: postremo quem finem eiusmodi res habuere. Nunc uero quæ hæc secuta sunt: summa ti conabimur pſcribere: singula quæq;, quẽadmodum initio proposuimus, attingentes. Postquã Carthaginẽses Africæ res cõposuere: confestim Amilcarẽ cũ exercitu in Hispaniã mittunt. Hic cum omnibus copijs profectus Annibale filio comite, q tũ ferè nonũ ætatis suæ annũ agebat: superatis colũnis Herculis magnã Hispaniæ

partem Carthaginensibus recuperauit. In ijs locis annos circiter IX commoratus, multis Hispaniæ ciuitatibus bello subactis, plerisq; etiã pacta salute atq; impunitate bonorum, in fidem Carthaginensium receptis, dignam tandem rebus à se gestis mortem obijt. si quidem aduersus atrocissimos uiros, ac potentissimos populos bellum gerens, & maximis quibusq; periculis, intrepide sese, ac cum summa omnium admiratione subijciens extremum uitæ diem morte confecit. Carthaginenses exercitui Asdrubalem Amilcaris socium præfecerunt. Romani per id tempus in Illyrium, atq; eas Europæ partes cum exercitu transfretarunt. quæ res diligenter animaduertenda est ab ijs: qui uere & propositum nostrum, & originem atq; incrementum romanæ potentiæ intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex Pleurati filius fuit. hic equestres, pedestresq; copias longe plures habuit, quàm quispiam cæterorum regum: qui ante eum Illyrio regnauerant. Atqui mercede à Demetrio Philippi patre corruptus, Medionijs, qui ab Aetolijs obsidebantur: subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent ut suis institutis, ac legibus uterentur: tandem uiribus aggredi eos cœperunt: positisq; circa urbem diuersis in locis castris, eam obsedêre, omnem uim atq; machinam adhibẽtes, quo urbe potirentur. Cæterum cum interea comitiorum dies aduenisset: essetq; dux alter exercitui præficiendus, obsessorum rebus adeo iam extenuatis, ut nihil aliud, quàm deditione cogitare uiderentur: Asdrubal Aetolos adit: atq; æquum, inquit, esse, sese, qui tot labores periculaq;

res periculaq; in ea obsidione perpessus fuerat: fortunis quoq; hostium, si uincerentur, atque armis potiri. Fuere ea tempestate complures, ex ijs præsertim, ad quos peruenturus eiusmodi magistratus uidebatur: qui eam conditionem moleste ferentes, multitudinem rogarunt: ne quid noui decernerent: sed rem omnem integram ei, quem fortuna uellet, reseruarent. Tandem ab Aetolis decretum: ut quicunq; urbis potiretur: prædam omnem, fortunas, atq; arma cum Asdrubale diuideret. Cum hæc ita se haberent: essetq; postridie comitiorum dies: quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouusq; creandus erat: per noctem circiter centum lembi Midioniam, ad loca urbi uicina nauigarunt. in his erant Illyriorum decem millia. Vbi ad portum uentum est: ac iam dilucescere dies cœpit: clàm maturato gressu in terram descendunt: & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei, atq; audacia Illyriorum, omnium simul corda, mentesq; perstrinxerat: animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs confisi uiribus, maiorem equitum, atq; armatorum partem ante castra in plano collocant: cum alia quadam equitum atq; expeditorum militum parte loca quædam peropportuna non longe à castris præoccupant. Illyrij impetu repente in expeditos facto, tum ob multitudinem militum, tum quod agmen in medio densissimum erat: sine mora eos expulere: equites uero, qui unà erãt: recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coegerunt. hinc ex opportunis locis in eos, qui constituti in planitie fuerant: citato agmine irruentes è uestigio o-

omnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti eos insequuntur. Aetolorum magnam partem cædunt: alios capiunt: armorum, atq; impedimentorum omnium sine controuersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentisq;, atq; omni præda nauibus impositis, solutis lembis è uestigio domum redeunt. Midionij recuperata præter spem salute, aduocatoq; concilio, cum de alijs rebus inter se consultant: tũ in primis de diuisione prædæ, armorumq; hostilium: fortuna quasi de industria uim suam ex ijs, quæ illis acciderant: cæteris quoq; hominibus ostendente. nam quæ propediem passuros se se ab hostibus uerebantur: eadem ipsi iubente fortuna intra paucorum dierum spatiũ hostibus intulerunt. Aetoli uero eò calamitatis redacti omnibus documento extitere: nunquam futuris rebus ueluti iam factis confidendum esse: neq; spem in ijs collocandam: quæ euenire aliter possunt: sed continue partem aliquam ijs, quæ præter spem accidere ualent: reseruandam, cum omnibus in rebus (quando quidem homines sumus) tum uel maxime in bellicis. Agron rex, postq̃ lembi uictores affuere, cognitis suorũ rebus gestis incredibili lætitia elatus, q Aetolos tantopere uiribus suis confidentes à suis uictos intelligebat: intempestiuis conuiuijs, & ppotandi peruigilandiq; insanæ dulcedini deditus, in ægritudinem incidit: qua paucos post dies consumptus diem suũ obijt. Extincto Agrone in locum eius Teucam uxorem suffecere. hæc regnum per fidem amicorum administrabat. Atq muliebri usa ingenio, & ad illam duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarum rerum cogitans, primum omnibus suis concessit: ut, qui priuatim naui-

care uellent: deprædari quoscunq; impune possent. post hæc parata ingenti classe, eam emisit, oppositam omnem prouinciam sibi inimicam esse ducibus asserens. hi primo impetu Elienses, Messeniosq; inuadunt. quippe eas frequenter regiones Illyrij populabantur. nam & propter longitudinem maris, et q mediterraneæ erant præcipue earum regionum ciuitates: non facile obuiare Illyriorum incursionibus poterat. intrepidi per omnem prouinciam discurrebant: uastabant, diripiebantq; omnia.

Per idem tempus cum forte in Epyrũ proficiscerentur exportandi commeatus gratia: phœnicem uenêre. Erant tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti: qui mercede ab Epyrotis conducti urbem tutabantur. cũ his habito sermone de proditione ciuitatis, haud reluctantibus Gallis in terrã descendunt: statimq; et urbe, et omnibus, quæ intus erant, Gallis iuuantibus potiuntur. Epyrotæ ea re cognita, extemplo cum omni populo suppetias ferunt: et non longe ab urbe iuxta, propinqui fluminis ripas castrametantur: tabulas, ut ab ijs, qui in urbe erant, tuti forent: è ponte dirimunt. Interea cum eis nũtiaretur: Scerdilaidũ cum quinq; millibus Illyriorum pedestri itinere per angusta Antigoniæ loca aduẽtare: exercitum diuidunt. partem in Antigoniam seruatum ea loca transmittunt: reliqui ibidẽ securi permanent: perinde, ac si nullũ ab hostibus periculũ metuerent. Illyrij, quos esse in ciuitate diximus: cognita et diuisione exercitus, et negligentia hostiũ, intempesta nocte urbẽ exeũt: pōti tabulas imponũt: flumẽ traijciunt: & munitũ natura locũ nacti, reliquũ noctis quieti pagunt. Vix dies aduenerat: cum instructis utrinq; aciebus prælium collatis

uiribus capessunt. Victoria penès Illyrios fuit. Hostium paucos fuga seruauit: cæteri aut occisi, aut capti. His tot tantisq; obsessi calamitatibus Epyrotæ, desperata prorsus salute, legatos ad Aetolos, atq; Achæos mittunt: ab ijs opem precantur. Illi miserati eorum iacturam, præsidiumq; afferre cupientes, Helicranum proficiscuntur. Illyrij quoq;, quos Phœnicem cœpisse supra memorauimus: cum Scerdilaido coniuncti ad eundem locum uenêre. nec longe ab illis castrametati capessere prælium studebant: sed difficultas locorum id prohibebat. & allatæ interim à regina literæ: quibus amputari moras, & reuerti ad se omnes iubebat: quod nonnullæ Illyriorum ciuitates ad Dardanos defecissent. Quamobrem depopulati omnem prouinciam, inducias Epyrotis concessêre. in quibus libera quidem corpora, & ciuitatem eis reliquerunt: multitudinem uero seruorum, & reliquam omnem prædam adduxerunt ad naues. Ita pars mari, alij terrestri itinere per angustias Antigoniæ domum reuersi, non paruum terrorem maritimis Græciæ ciuitatibus reliquerunt. nam cum munitissimam, potentissimamq; Epyrotarum urbem præter fidem atq; expectationem omnium deprædatam cernerent: non iam agris, ut antea, sed sibi ipsis, suisq; ciuitatibus timebant. Epyrotæ rebus suis præter spem compositis, tantum abfuit ut uel eos ulcisci conarentur: à quibus iniuriam acceperant: uel ijs referre gratiam, qui sibi opitulati fuerant: ut statim missis ad Teucam legatis societatem cum Acarnanibus, atq; Illyriis inierint. Quapropter Illyrios deinceps secuti Achæis, atq; Aetolis hostes fuere, non solum ingrati erga

beneficos, uerumetiam imprudentissimi rerum suarum ab initio consutores. nam quod pleriq; interdũ, cum homines sint, ex insperato in grauissimas clades incidunt: non tam eorum, qui patiuntur, q̃ fortunæ, & eorũ, qui agunt, culpa euenit: quod uero sponte sese, & per imprudentiã nonnulli calamitatibus obijciũt: apertus eorũ, qui patiũtur, error est. Ideo si quos in grauiorẽ aliquẽ casum fortunæ sæuitia deductos intelligemus: nõ solum misericordia prosequimur, sed quantũ in nobis ẽ, ueniam, opemq; præstamus. quos uero per imprudentiã, aut peruersitatẽ suorum sibi malorũ authores cognoscimus extitisse: reprehendimus: culpamus: atq; odio habemus. quod merito Epyrotis ea tempestate à cæteris Græcis accidere debuisset. nã quis adeo rerum expers: qui non ueritus communẽ apud omnes de leuitate atq; inconstantia Gallorũ famam, urbem nobilissimã, & in qua totius rei summa constituta erat: fidei eorũ credere ausus foret? & præsertim eorũ Gallorũ: q primo proprijs laribus expulsi à suis fuerant: ꝙ infidi fuissent erga cognatos, atq; affines: hinc à Carthaginensibus recepti: ꝙ bello à Romanis infestarẽtur? Primo audita defectione conductorum militum, qui sibi deberi stipẽdia dicebãt: deprædari Agrigentũ urbem fidei eorum cõmissam cœperunt, numero circiter mille hominũ existentes. dehinc rursus in Erycinã urbem à Carthaginensibus præsidij gratia inducti, obsidentibus eã Romanis de prodenda hostibus ciuitate consiliũ cœperunt. quod cũ eis non successisset: ad Romanos transfugere. à qbus in fidẽ recepti, rursus Erycinæ Veneris tẽplũ depopulati sunt. Romani scelere, ac ꝑfidia barbarorũ cognita, cum primũ pacã

ficati cum Carthaginensibus fuere: inermes nauibus im positos omni Italia expulerunt. Hos Epyrotæ legum, et reip. suæ custodes fecere: eorum fidei pulcherrimam ac feliciſsimam ciuitatem credidere. quis igitur eos non reprehendat? ac omnium suorum malorum causam ipsos sibi ipsis fuisse asseueret? Magna quippe stultitia est: tale præsidium præsertim barbarorum hominum in urbem inducere: quod aut uiribus, aut multitudine magis, quàm ciues polleat. Sed hæc de Epyrotarum imprudentia satis. Illyrij, & anteactis temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestarant: et ex Phœnice, cum eam nuper urbem colerent: pleriq; interdum à classe diuisi italici generis mercatores deprædati erãt. Id ante eum diem Romanis sæpe ad eos relatum contempserãt. tunc uero cum plures simul de iniuria Illyriorum quæstum ad senatum uenissent: legatos in Illyriũ Caium, et Lucium Coruncanos misêre. Teuca, cum lembi è Phœnice incolumes reuertissent: speciem ac magnitudinem prædæ admirata (siquidem ea urbs inter omnes Epyri ciuitates feliciſsima erat) auxit contra Græcos animum: ac longe magis belligerandi studio exarsit. sed nequid tum noui tentaret: domesticæ seditiones impediebant. Cæterum compositis in Illyrio rebus, cum Issam obsideret: quæ sola ciuitas usq; in eum diem in pertinacia durauerat: legati Romanorum ad eam uenêre. quibus dato dicendi, quæ uellent, à regina tempore, de iniurijs sibi illatis disserebant. regina superbe nimium, atq; insolenter eos audiebat. cumq; illi dicendi finem fecissent: effecturam inquit sese: nequa ab Illyrijs iniuria publice Romanis hminibus inferretur. prohibere

uero Illyrijs ne priuatim è mari quam quisq; possit utilitatem capiat, haud esse regibus consuetum. Ad ea reginæ uerba qui inter duos legatos iunior erat, intrepide quidam magnanimum responsum, sed non satis pro tempore respondit. At quoniã, inquit, Romanis o Teuca optimus mos est: priuatas iniurias publice ulciscendi, iuuandiq; iniuria affectos: dabimus operam dijs uolentibus: ut non longe post regias istas consuetudines cogaris emendare. Ad hæc regina temere sanè, ac muliebri ingenio eò iracundiæ prorupit: ut neglecto iure gentium, cum legati reuerterentur, miserit post eos, qui iuniorem illum authorem eiusmodi uerborum obtruncarent. Romani, fama tanti facinoris in urbem perlata, extemplo ad belli apparatum intenti esse. milites scribere: classem ædificare: nihil deniq; prætermittere, quod adultionem tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longe plures, q̃ antea, lembos in Græciam mittit. eorum pars Corcyram nauigant. alij Dyrrachiensium portum petunt: & dum se aquæ, & commeatus gratia eò proficisci simulãt: consilium capiendæ urbis meunt. Dyrrachiẽses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbẽ inermes pmittunt, aquæ et cõmeatus gratia uenire eos rati. At illi, ubi sese intra urbẽ admissos cernũt: nudatis, quos in aquarijs urceis abscõditos gestauerãt, gladijs, custodes portæ obtrũcãt: porta potiũtur. hinc excõposito irruẽtibus à littore reliqs magnã mœniorũ partẽ occupãt. Ciues, etsi tali, ac tã repẽtino casu nonnihil pterriti fuere: acriter tñ, ac forti aĩo propugnãtes diu restiterũt: tandẽq; Illyrij excedere mœnibus coacti. Itaq; ui p negligentiã in piculo fuerãt et urbẽ, et patrios lares amis

tendi: per fortitudinẽ nihil mali perpessi, prudentius in posterũ rebus suis cõsuluere. Duces Illyriorũ solutis ex templo nauibus in altum profecti, & cum iis, quos nauigare Corcyram diximus, coniuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperato malo circumuenti, nec suis freti uiribus, legatos ad Achæos, atq; Aetolos mittunt: præterea ex Apollonia, & Dyrachio petunt subsidium: rogantq;: ne expelli sese per scelus natali solo à barbaris patiantur. Ii casum Corcyrensium miserati, decem Achæorum catafractas naues muniunt: ac paucis interiectis diebus Corcyram nauigant, sperantes sese primo aduentu obsidionem barbarorum soluturos. At Illyrii septem Catafractis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus societatem inierant, acceptis, Achæis obuiam procedunt: nec longe ab insulis, quas Paxos appellant, eos nacti, ineunt prælium. Acarnanes, & naues Achæorum, quæ aduersus eos pugnabant: æquales erant in certamine: atq; integræ in congressibus permanebant: præterquam ꝙ uiri ex ipsis pugnantes uulnerebantur. Illyrii uero quaternis simul lembis connexis naues hostium implicabant: & undiq; circundatas impediebant: Hinc in eas cum impetu prosilientes facile ob multitudinem superabant. Per hunc modum quatuor Achæorum quadriremes ab Illyriis captæ: quinqueremis una submersa cum omnibus, q intentus erant: inter quos fuit Marcus Caryneus, uir maxime apud Achæos authoritatis: & quandiu uixit, omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acarnânes pugnabant: simulac Illyriorum uictoriam prospexere: freti celeritate nauium, uer

terunt terga: & omisso prælio, domum incolumes remi grarunt. Illyriorum multitudo hac uictoria elata facilius, atq; audacius solito urbem obsidebat. Corcyrenses iam omni spe destituti, tolerata aliquandiu obsidione, ad extremum Illyrijs sese dederunt: præsidiumq; eorum, & ducem præsidij Demetrium Pharium intra urbem accepere. His rebus gestis Illyriorum duces iterato Dyrrachium reuersi, urbem obsedere. Per idem tempus cō sules Romani C. Fuluius cum classe ducentarum nauium & A. Posthumus cum terrestribus copijs Roma profecti. Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obsidionem. sed cum sero uenisse se intelligeret, Illyrijs iā urbē adeptis: nihilominus nauigare in insulā statuit, tum intelligendi gratia quid actum foret: cū ut ea, quæ de Demetrio senserat, experiretur. Quippe Demetrius, quoniam exhibitum sibi ab æmulis apud reginam negotium intellexerat: mulieris iram ueritus miserat Romam, qui & urbem, & cætera, quorum dominus erat: Romanis pollicerentur. Corcyrenses igitur aduentu Romanorū hilares facti, cōsentiente Demetrio, & præsidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis: & urbem, ac postremo se ipsos fidei eorum commisere: ita demum se tutos fore contra scelera Illyriorum rati. Romani Corcyrensibus in amicitiam receptis, Demetrio duce itineris usi in Apolloniā nauigāt.
Eodem tempore A. quoq; Posthumius terrestres copias Brundusio trāsfretabat. erant circiter uiginti millia peditum: eqtum duo millia. His simul omnes Apolloniam uenere: statimque urbem in fidem recepta, Dyrachium nauigarunt: ꝙ obsideri ab Illyrijs urbem intellexerāt.

Illyrij aduentu Romanorum cognito, præ timore ſolu-
ta obſidione paſſim fugiunt. Romani Dyrrachio quoq;
in amicitiam recepta ad loca magis intra Illyrium na-
uigant: multis in itinere receptis oppidis. Interea legati
è Parthenia obuiam Romanis ueniunt, ſeſe, & ciuita-
tem ſuam dedentes. quibus unà cum ijs, qui ab Atinta-
nis mittebantur: in fidem receptis, iter uerſus Iſſum fa-
ciunt: quod eam quoque urbem audiuerant ab Illyrijs
obſideri. Qua, ſimili modo diſſoluta mox obſidione, po-
titi, pleraq; in Illyrio oppida per uim expugnauere. in
quibus non ſolum pleroſq; milites, uerumetiam tribu-
nos militum aliquos, & quæſtorem amiſerunt. uiginti
quoq; Illyriorum lembis potiti: qui commeatum uehebãt
in caſtra. Ex ijs, qui Iſſam obſidebant: nonnulli, qui ex
Pharo erant: Demetrij gratia ſalui permanſere: cæteri
omnes profligati Narbonem fugerunt. Teuca perquam
paucis comitantibus Rhizonem ſe recepit, oppidum ſanè
munitiſſimum, & procul à mari in ipſa Rhizonis flu
minis ripa ſitum. Poſthæc conſules pleriſq; Illyriorum
ciuitatibus Demetrio traditis, cum claſſe, atq; omni pe-
deſtri exercitu Dyrachium reuerterunt. Hinc C. Ful-
uius cum magna naualium ac pedeſtrium copiarum
parte Romam nauigat. Poſthumius uero Dyrrachij cõ
moratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo dele-
ctu ex finitimis ciuitatibus habito, ſtatiua faciebat: Ar
dienſes, cæteroſq;, qui ſe fidei Romanorum tradide-
rant: ſecum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad
populum Romanum miſit: qui de fœdere agerent. tan-
demq; his conditionibus initum fœdus fuit. Vt Teuca
quotannis tributum Romanis ſolueret: ut omni Illyrio

excederet: paucissimis quibusdam locis exceptis: &, quod maxime ad Græcos attinebat: ut nauigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque ijs inermibus. His peractis Posthumus ad Achæos, atque Aetolos legatos mittit: qui causam belli, & transfretationis Romanorum edoceant: res gestas referant: conditiones legant initi inter eos fœderis. Hi peracto consulis imperio, ab utroque populo humanissime recepti rursus Corcyram redierunt: magno metu liberatis Græciæ ciuitatibus ob fœdus cũ Illyrijs percussum. quippe ea tempestate Illyrij non aliquorum, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Romanorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atque eas Europæ partes hæc, & ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quoque, atque Athenas misêre: quo tempore Corinthij eius belli, quod aduersus isthmios gerebant: participem esse populum romanum uoluerunt. Asdrubal ea tempestate (nam hic res hispanas supra dimisimus) incredibili uirtute imperium Carthaginensium in Hispania adauxerat. urbem condiderat: quæ à quibusdam Carthago, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem non solum ad res Hispaniæ, uerumetiam Africæ commodissimam. de cuius situ, &, quam præstare utrique prouinciæ potest, utilitate aliâs opportuniorem nacti locum disseremus.

Romani, cum intelligerent uires Carthaginensium usqueadeo in Hispania creuisse: ne eam quidem partem negligendam putauere. sed ignauiã suam accusantes, qꝑ anteactis tẽporibus ꝑ socordiã quasi dormiẽtes adolerẽ

in Hispania Carthaginensium nomen permiserant: recuperare quod omissum fuerat, decreuerunt. Verum mouere in præsentia aduersus Carthaginenses bellum non audebant, ueriti imminentem Romanæ urbi Gallorum multitudinem: quorum impetum in dies magis formidabant. Quamobrem componere primum cum Asdrubale de rebus Hispaniæ, deinde aggredi Gallos, et utcunq; cessura res esset, subire periculum statuerũt: haud dubij, se nõ solũ non dominari Italia, sed ne tuto quidem patriam, aut proprios penates tenere posse, nisi domitis Gallis. Missis igitur ad Asdrubalem in Hispaniã legatis, percussum cum Carthaginensibus fœdus fuit. In quo inter cætera cautum: ne liceret Carthaginẽsibus Iberum fluuiũ cum armis trajcere: per reliquam Hispaniam impune progredi ualerent. His compositis, extemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt. quod summatim exponere operæpretium duximus: quo præparatio ad reliquam historiam, quemadmodũ ab initio proposuimus: dilucidior fiat. repetemus autem paulo altius ab eo tempore, quo primum Galli obtinuerunt Italiam. quippe hanc historiam non solum iucundam, ac scitu & memoria dignã, uerumetiam necessariã putauimus ad intelligendum quibus postea uiris, aut quibus locis fretus Annibal imperiũ Romanorum ausus sit inuadere. Primũ uero de prouincia dicemus: quis eius situs sit: & quo modo se ad reliquã Italiã habebat. qppe hoc pacto quæ ad rerum gestarum cognitionem attinent, facilius poterunt intelligi: descriptis primo locorum, ac regionis proprietatibus. Omnis igitur Italia trianguli figuram habet. Latus, quod Orientem spectat: Ionio

mari, & sinu Adriatico terminatur. quod uero ad meridianam regionem, atq; occasum uergit: Siculo, & Tyrrheno clauditur pelago. hæc latera inuicem copulata apicem trianguli faciunt propositum Italiæ promontorium: quod Cocynthum incolæ uocant: & meridianam plagam spectans, Ionium ac Siculum diuidit mare. Tertium latus, quod ad gelidissimum Septentrionis axẽ, & mediterranea loca prætenditur: terminat continuatio Alpium: quæ à Massilia, & locis supra Sardoum pelagus sitis incipientes, usq; ad intimum Adriatici maris sinum continue extenduntur, exiguo quodam spacio in medio relicto. Huic lateri, quod terminari Alpibus dicimus: & quasi trianguli basem intelligimus: à meridiana regione uersus Septentrionem subiacent campi extrema totius Italiæ, omnis Europæ maximi atque uberrimi. horum etiam forma triangularis est. apicem trianguli facit Appennini, atq; Alpium copulatio non longe à mari Sardoo supra Massiliam. Latus, quod Septentrionem spectat: quemadmodum supra diximus: Alpes faciunt: quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uero, quod ad meridiem uergit: perficit Appenninus. hic ad tria millia & LX stadia protenditur. Basigi locum tenet littus ipsum maris Adriatici. eius magnitudo est à Sena urbe usq; ad intimum eiusdem maris sinum. hæc duorum millium & quingentorum stadiorum spatio continetur. Ita omnis camporum circuitus X millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facile dixerim. ita enim in omnia frugum genera fœcunda est: ut sæpenumero nostra ætate modius frumenti siculus non amplius quatuor

obolis uenum erit: ordei uero non amplius duobus: dolium uini tantũdem. milij praeterea, & farris tanta copia est: ut opinionẽ hominum superet. Quàm uero glandibus abũdet: quae ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producũtur: uel id in primis testimonio est: quod, cum infinitam penè porcorum multitudinem italici generis homines alant et ad sacrificia facienda, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitibus apparatum: ijs omnibus abunde haec regio alimenta subministrat. Iam uero q̃ta particulariũ etiam rerum, quae ad uictũ hominum spectant: in ea prouincia copia sit: ex hoc licet intelligere: quod uiatores, cum in hospitia diuertunt: nunquam de rebus, quas sint accepturi particulatim paciscuntur: quod caeteris in locis fieri consueuit: sed quantum singuli quiq; homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt. hi uiatoribus honorifice acceptis, & omnibus ad uictum necessarijs abunde subministratis, non amplius, quàm siliquam capiunt. haec oboli tertia pars est. id pretium raro excedunt. Hominum uero tanta copia: ea proceritas, ac pulchritudo corporum: tantum in rebus bellicis robur: ut facilius sit id ex eorum rebus gestis, quàm ex cuiusquam oratione intelligere. In Alpibus ab utroq; latere loca montuosa habitant, ad eã partem, quae uersus Rhodanum, et Septentrionem spectat: Galli, q Transalpini appellantur: ad eã uero, quae campis imminet: Taurisci, Agones, & alia pleraq; barbarorũ genera: à q̃bus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt: ideo Transalpini dicti: q̃d trans montes colant. Sũma uero Alpiũ iuga tum propter locorum asperitatem, tum q̃a altae niues premunt terram gelu,

et perpetuo pene rigore constrictæ: tantum abest ut ab ho minibus colantur: ut nullũ quidem uestigium extet humanum. Apenninum uero à principio supra Massiliã, ubi cum Alpibus coniungitur: Lygures colũt: præterea omne id latus, quod mare Tyrrhenum, & campos spectat: uersus mare qdem usq; ad Pisanã urbẽ, quæ prima Tyrrheniæ ciuitas ad occidentẽ uergit: uersus mediterraneã uero regionem Arretiũ usq;. Post Lygures Tyrrheni habitant: mox utrũq; Apẽnini latus Vmbri. Dehinc Apẽninus distans à mari Adriatico circiter quingenta stadia dimissis campis cõuersus ad dexterã, et per mediã Italiã transiens protendit in Siculũ pelagus. Campi uero, qui ĩter Apẽninum, et Adriaticũ sinũ medij sunt: usq; ad urbẽ Senã extendũtur. Padus fluuius, quẽ poetæ Eridanũ uocant: ortum habens in radicibus Alpiũ, ubi quasi apicẽ trianguli esse supra memorauimus: in planitiem uersus meridiẽ defluit: hinc sese ad orientem flectens, duobus ostijs prorumpit in Adriaticũ sinum. aquarum multitudine præter cæteros Italiæ oẽs abundat. quippe oẽs aquæ, quæ ab Apennino, Alpibusq; descendũt: in unũ coeũt Padi alueũ. Aestiuo, q̃ hyemali tẽpore maior fluit, ob liquescentiũ niuiũ multitudinẽ. Nauigatur à loco, quẽ incolæ Volanã appellant: uersus Alpes circiter duo milia stadiorũ. Vbi primũ oritur: simplex est: mox in duos alueos diuisus, binis in sinum Adriaticũ ostijs erumpit. Padoam, Volanamq; incolæ uocant: Volana portum efficit inter omnes maris Adriatici portus, tutissimum. Padum eius loci habitatores olim Bodencum uocauere. Multa præterea de hoc fluuio Græci scriptores referunt: utputa Phaetontem ex auriga patris præci-

pitem in eum decidisse: continuas Heliadum lachrymas: quas deinde arbor reseruat: incolas loci ex eo die pullatis uestibus, quas in signum mœstitiæ gestare incœperant: assidue usos: atq; alia plurima: quæ nos in præsentia omisimus, superuacua fore rati ad nostri operis præparationem: posthac cum se locus offeret: quantum res postulare uidebitur, referemus: præsertim cum Timæum constet ea, quæ ad hanc regionem attinent, ignorasse. Campos omnes, quos Apennino, atq; Adriatico mari terminari diximus: olim habitauere Tyrrheni: quo tempore Phlegræos etiam campos, qui circa Capuam, et Nolam sunt: tenebant. Cum iis ob uicinitatem loci frequenter Galli conuersabantur. hi specie ac fœcunditate regionis pellecti, exiguam quandam nacti occasionem exercitum comparant: factoq; in Tyrrhenos impetu, finibus expellunt. campos deinceps ipsi tenent. Inter Padum, atq; Alpes habitant Laii: mox Lebitii: dehinc ingens Insubrum natio: post non longe à ripa fluminis Cenomani. Loca uero mari Adriatico uicina antiquum ex Paphlagonia genus colit. hi Veneti appellati. neq; moribus, neq; ornatu corporis, sed tantummodo lingua à Gallis differunt. Inter Apenninum rursus, & Padum primo Anânes: post Boii: inde Egones: postremò Senones: qui iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorum incoluerunt. Præcipuæ igitur authoritatis populi ex Gallis, qui in Italia morabantur: hi sunt. uillas habitabant nullis septas mœnibus: apparatuum omnium prorsus expertes erant. in terra super strato gramine dormiebant. uescebantur carne. bellicas solummodo res, atq; agriculturam exercebant: &

simplicem

simplicem uitam uiuentes neq; scientijs, neq; alijs artibus operam dabant. diuitias suas in auro, & pecudibus habebant: quod hæc sola, cum ferret necessitas, quocunq; libêret, facile transferri possent. amicitijs comparandis maximum quisq; studium adhibebat. quippe is maxime pollens inter eos putabatur: qui factiosis abundaret. principio duntaxat eam regionem tenebant: postea plerosq; ex uicinis audacia eorum deterritos sibi asciuere. Interiectis temporibus, cum bellum aduersus populũ romanum gererent: superatos prælio Romanos, ac turpiter in fugam conuersos persecuti, triduo post initam pugnam Roma, præter Capitolium, potiti sunt. Sed Venetis per id tempus regionem eorum infestantibus retrocedere coacti, fœdere cum Romanis percusso, ac restituta urbi libertate, domum remigrarunt. Hinc intestinis inter se bellis uexari cœpere. nam qui Alpes incolebant, animaduertentes uires istorum in dies summopere augeri, plerunq; aduersus eos mouebant. Interea Romani instauratis uiribus, res Latinorum composuere. Annus erat post captam urbem trigesimus: cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertuntur. Romani, quod aduentus eorum repentinus fuit: et neq; exercitum cogere, neq; à socijs auxilia conuocare potuerunt: haudquaquã aduersati Gallis fuere. Ceterũ post duodecimum annum cum iterum Galli eodem reuerterentur: è uestigio Romani aduentu eorum cognito, obuiam alacres cum exercitu processere, nihil magis quàm dari sibi ab hostibus pugnandi copiam cupientes: qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorum perterriti, simul orta inter se seditione, per noctem terga

uertentes turpi fuga redierũt in patriam: atq; annos tredecim quieti permansere. postea cum uires populi romani in dies quammaxime augeri cernerent: de pace agere cœperunt: qua impetrata, ad trigesimum annum quieuere. Iam uero Transalpini iterato eos infestare. hi, ne utrinq; premerẽtur ueriti, per generis affinitatem precari: ne sibi inimici essent: munera præterea opima offerre: ut bellum in populum romanum conuerterent, hortari: se omnibus uiribus eis affuturos ostendere. Id ubi ꝑsuasum illis intelligunt: omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrrheniam profecti (quippe magnus Tyrrhenorum numerus apud eos morabatur) facta ingenti præda domum incolumes reuertuntur. hic orta inter eos pro diuisione prædæ, seditio usqueadeo processit: ut non solum prædæ uerũetiam imperij magnam partem perdiderint. quod frequenter accidere Gallis consueuit, ob immoderatas eorum crapulas, atq; ebrietates.

Quarto dehinc anno cum Samnitibus coniuncti denuo Romanos inuadunt: plurimos eorum cædunt. Non multis interiectis diebus eos iterato aggressi, iuxta Sentinatum regionem præliũ ineunt: plurimos obtruncant: reliquos ad suã quenq; domum fugere compellunt. Post decimũ annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriã profecti, Arretiũ obsident. Romani Arretinis auxiliũ ferentes non longe ab urbis mœnibus dimicarunt. In qua pugna superati Lucio consule amisso M. Curium in eius locũ suffecere. Hic statim legatos in Galliã ad redimendos captiuos mittit. qui cũ eo peruenissent: uiolato iure gentiũ à Gallis interficiũtur. Quo scelere indignati acriter Romani, nouo delectu habito penetrare in Galliã ag

grediuntur. Sed parũ processum erat: cum eis Senones occurrunt. Hos collatis signis e uestigio aggressi superant. magnã partem interficiunt: siqui superfuerant: sedibus fugant: regione potiuntur. nouã ipsi in urbẽ coloniam inducunt. eã ueteri nomine, ꝙ primo a Gallis habitata fuerat: Senam appellant. Est autem ea urbs, quemadmodũ supra memorauimus, in littore Adriatici maris sita: ubi campi Italiæ terminãtur. Boij, cũ Senones proprijs finibus fugatos a Romanis itelligerẽt: ueriti ne ipsi quoq; idẽ paterentur, coacto exercitu, Tyrrhenisq; oĩbus in subsidiũ uocatis, arma aduersus Romanos mouent: nec multis interiectis diebus prælium ineunt. in quo Tyrrhenorũ magna pars cæsa: Boiorũ ad extremum q̃paucissimi fugêre. Nec tamen ob eam stragem cecidere animis. quin proximo anno iterũ aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuentute, quæ ad usum armorũ apta uidebatur: in Romanos exeunt. ubi adeo fusi, profligatiq; fuere: ut penè ad internitionẽ delerentur. Quamobrẽ mitigatis parũper animis, fœdus cũ Romanis ꝑ legatos percutiũt. Erat, dũ hæc gerebantur, tertius annus post traiectionẽ Pyrrhi in Italiã: et quintus post eam cladẽ: quã Galli apud Delphos passi fuere. Ita ea tẽpestate fortuna quasi pestis quædam hostilis in Gallos immissa passim omnes persequebatur. Verum enimuero ex ijs prælijs, quæ supra memorauimus: duplicem utilitatem Romani cepere. nam & assuefacti dimicare cum Gallis, quorum nomine nihil apud eos tetrius, nihil horribilius esse consueuerat: præstantissimi aduersus Pyrrhum certatores facti sunt: & ita Gallorum audaciam paulatim contriuerunt: ut nõ longe post securi, primo cum Pyrrho de Italia,

deinde cum Carthaginensibus de imperio Siciliæ dimicauerint. Galli superioribus prælijs uexati, quinq; et quadraginta annos qeuere: nõ uiolata pace, quam cũ Romanis habebant. Postq̃ uero senes, qui & conspexerant sæpe pericula: & uarias experti fuerant iacturas: naturæ concesserũt: insurrexere iuuenes ĩgenio prauo, rudes, & præteritarum rerum omnino inexperti. Hi (ut fert natura hominum) confestim nouis rebus studere cœperunt: & quocunq; res ferret, infesti Romanis esse: à Transalpinis etiam auxilium aduocare. Verum id principio duces tantum inconsulta plebe peragebant. quo factum est, ut uenientibus Ariminum cum exercitu Trãsalpinis, multitudo Boiorum, quæ huiusmodi rerum ignara erant, aduentum Transalpinorum uerita, cum ducibus suis in dissensionẽ uenerit: ætati, atq; Gallo, regibus interfectis, prælium cum Transalpinis commiserint. Romani quoq; ea tempestate aduentu Transalpinorum deterriti, copias eduxerant. sed cum primũ Gallorũ inter se conflictum audiuere: domũ iter uerterunt. Quinto dehinc anno M. Lepido consule, C. Flãminius legem ad ad populũ tulit: ut ea regio Galliæ, quã Picenum uocãt: unde Senones fuerãt expulsi: militibus romanis diuidere tur. quæ res causa extitit: ut nouũ bellũ statim suscitatũ fuerit. nã pleriq; ex Gallis, ac præcipue Boij, q proximi Romanis erãt: eã rẽ grauissime ĩdignabãtur: rati Romanos iã nõ amplius de pricipatu, aut gloria, sed de præda atq; interitu suo certaturos. Boios igitur, atq; Insubres in sententiã trahunt: cõmuniq; consilio trans Alpes legatione missa Cõgolitanũ, atq; Aneroestẽ Gallorũ reges, itẽq; alios eius prouinciæ circa Rhodanũ habitantes populos,

ac præcipuæ Gessatas, q ex eo, q mercede militare sole ant, ita appellātur: aggrediūtur. Hortantur: ut coacto exercitu in Italiam trāseāt. in præsentia utilitatē belli, in posterū magnitudinem romanæ felicitatis illis ostendūt. quæ sint parata commoda, si uicerint: ante oculos ponunt. simul dant illis fidem: se socios belli futuros. res gestas maiorum suorum in memoriam reuocant. eos nō solum prælio fudisse olim Romanos iactant: uerum etiam post prælium incredibili celeritate urbem Romā cepisse. dehinc rebus omnibus, quarum ea urbs refertissima erat, potitos, cum in ea mensibus septem imperassent: sponte restituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis suis feliciter in patriam reuersos. Hæc iactando monendoq;, ita reges ipsos, populosq; Galliæ ad bellum incenderunt: ut neq; maior unquam exercitus, neq; ex ualidioribus pugnacioribusq; militibus, neq; omnia apparatu insignior ex ijs Galliæ partibus descenderit.

Hæc ubi Romam delata fuere: tantus in urbe terror coortus est: ut confestim nouos delectus facere cœperint: commeatum parare: interdum copias ad fines suos educere: ueluti iam præsentibus Gallis: qui tamen nondum proprijs sedibus excesserant. quæ res non parum Carthaginensibus profuere ad imperium in Hispania propagandū. Siquidē Romani hæc, quēadmodū supradiximus, magis necessaria putātes, q hi populi eorū ceruicibus imminerēt: negligere res hispanas coacti sunt: quoad res Italiæ cōponerētur. Itaq; renouato cū Asdrubale duce Carthaginēsiū, quēadmodū supra memorauimus, fœdere, totis iā animis in bellū gallicū uersi, id unū p id tēpus maxime cogitabant: quo pacto aduersus Gallorum

impetum resistere possent. Galli coacto circa Rhodanū exercitu, & cum ingenti multitudine hoīum superatis tandē Alpibus, in cāpos, q sunt circa Padū, descenderūt. cum his confestim Insubres, Boijq; magna multitudine coniunguntur. Veneti uero, & Cenomani legationibus Romanorū deliniti amicitiā populi romāi societati Gallorū prætulerunt. Quāobrem reges ob suspitionē eorū partem copiarū Insubribus præsidij gratia relinquere coacti, ipsi cū reliquo exercitu castra uersus Hetruriam mouerunt, ducentes peditū circiter quinquaginta millia, equitū uero, ac bigarū duo millia. Romani, cū primum supatas à Gallis alpes cognouere: L. Aemyliū consulē cum exercitu Ariminū miserunt: ut illic oppositus hostibus, transitū eorum prohiberet. unus uero prætorū proficisci in Hetruriā iussus: q alter cōsulū C. Attilius principio consulatus sui in Sardiniā cum classe nauigarat. Ciuitas tota mœsta, atq; soliciata erat: nec sine ingenti metu tanti Gallorū conatus expectabantur. ueniebat. in mētem uetustæ cladis: & quasi fatalē Romanæ urbi gentē oēs formidabant. Itaq; maximus iāpridē exercitus paratus erat: noui insup delectus quotidie habebātur. admonuerant socios: ut instructi, paratiq; forēt. præterea ut descriptiones oīum copiarū totius Italiæ ad senatum referrētur, mandauerant: oēm simul multitudinē italici exercitus nosse cupientes. frumenti insup, telorumq;, ac cæterarū rerū bello necessariarū tantum apparatū fecerant: quantū nemo ante nostrā ætatem meminit. Nec sane cæteri Italiæ populi segniores. adeo enim aduētu Gallorū perterrefacti omnes erant: ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro corū imperio certari, sed pro

sua singuli quiq; salute, pro ciuitate, pro patria existima rent. propterea omnes Italiæ populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatum populi romani, & magnitudinem copiarum, quas ea tempestate habebat: commemorare: quo manifeste omnes intelligant: quales, quantasq; res, quibus tunc uiribus aggredi Annibal fuerit ausus: & quibus copijs potentiæ Romanorum oppositus urbē Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum consulibus quatuor legiones urbanæ in expeditionem exiuerant. harum singulis quinq; millia & ducenti pedites, equites uero trecenti inerant. habebant ēt ijdem consules auxilia sociorū. horum numerus erat triginta millia peditum, eqtum uero duo millia. Erāt præterea tumultus gallici causa hæ copiæ paratæ: à Tuscis, atq; Sabinis peditū circiter septuaginta millia, eqtum uero ad quatuor millia. hi statim, ut Galli trāsire Apenninū nunciati sunt: uersus Hetruriā missi: atq; eis prætor urbanus præfectus est. Post hos Vmbri, & Sarsenates Apennini accolæ ad uiginti millia coacti. Veneti item, atq; Cenomani circiter uiginti millia. hi oēs in Apennino cōsistere iussi erant: ac in Boiorū agros, cum facultas daretur, irrūpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerāt. Erant præterea in urbe Roma paratæ aliæ copiæ: quæ præsidiorū gratia tenebātur: et, si qd subitaneū accideret, iussa senatus expectabāt. Romanorū uiginti millia peditū, eqtes uero mille et qngenti: sociorū aūt triginta millia peditū, eqtū duo millia. In tabulis uero relatæ erant copiæ Latinorū octuaginta millia peditū, eqtum quinq; millia: Sānitiū septuaginta millia peditū, eqtum

septem millia: Lapigum, ac Mesapiorum peditum quinquaginta, equitum uero sexdecim millia: Lucanorũ peditum triginta, equitum tria millia: Marsorum autem, et Marrucinorum, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorũ peditũ uiginti, eqtum quatuor millia. Erant quoq; per id tẽpus in Sicilia, & circa Tarentũ legiones duæ præsidij gratia cõstitutæ. harũ singulæ habebãt peditũ quatuor millia & ducentos, equites uero ducẽtos. Insup Romanorũ, ac Cãpanorũ multitudo erat circiter ducẽta et quinquaginta millia peditũ, eqtũ uiginti tria millia. Ita omniũ copiarũ, quæ senatui, populoq; romano subiectæ erant: numerus fuit peditũ supra centũ et quinquaginta millia, eqtum uero circiter sex millia. oĩum autem simul ex tota Italia armatorũ numerus septies centena millia peditũ, eqtũ ad septuaginta millia. aduersus quos Annibal uix uiginti millia hominiũ habens in Italiam ausus est irrũpere. Sed de his aliâs latius. Galli tandem supato Apẽnini iugo, in Hetruriã descẽderũt, oĩa ferro, igniq; uastantes. cũq; iã circa urbẽ essent, q̃ Clusiũ appellant: distatq; ab urbe Roma non amplius triũ dierũ spacio: nũciatur eis: Romanorũ copias, quas præsidij gratia in Hetruria collocatas diximus: simul cõuenisse: ac se insequi. Quo nũcio accepto Galli, è uestigio iter in Romanos tumultuosius cõuerterũt. cũq; in conspectu essẽt, iã occidente sole: sua utriq; castra muniuere. Obortis deinde tenebris Galli erectis de more ignibus eqtatum omnẽ in castris relinquũt, iubẽtes: ut cũ prima luce postq̃ hostibus cõspicui fuerint: iter post eos arripant. ipsi occulta fuga cũ omni multitudine peditũ Fesulas uersus iter faciunt, eo cõsilio: ut simul eqtes suos recipent: simul in-

sequētes hostes circūuenirēt. Romāi sub prima luce Gallorum eqtes tumultuosius abire cōspicati, fugam & trepidationē existimantes, rapto post eos agmine incautius feruntur. quos simulatq; nacti fuere: conuersantibus undiq; ex cōposito Gallis, atrox initū est certamen. Tandē Gallis numero atq; ferocia animi longe præstātibus, Romanorum circiter sex millia in ea pugna cecidere: reliqua ois multitudo salutē pedibus quæsiuit. eorū magna pars recepit sese in tumulū, situ atq; natura loci munitū. Hos principio Galli obsidere aggressi. sed qm & transactæ noctis uigilijs, & eius diei labore confecti erant: ad curanda duntaxat corpora uertuntur: relicto ibidem præsidio equorum: qui diligenter tumulum custodirent, eo proposito: ut, nisi postridie se sponte dederent: totis uiribus eum locum expugnarēt. Per idē tempus L. Aemylius consul, quem Arimini cum exercitu fuisse memorauimus: cognito Gallorum in Hetruriam transitu, & quod uersus urbem Romam cum exercitu properarent: præsidium ferre socijs maturat. cumq; iam superatis Apennini saltibus non longe ab hostibus castra posuisset: q ad tumulū confugerant: cognito aduentu consulis (id enim p nocturnos ignes intelligebatur) auctis confestim animis, quosdā e suis inermes per propinquā syluā ad eum mittunt: ac omnē rei gestæ seriē nuntiant. Cōsul in tanto sociorū periculo minime cunctandū ratus, tribunis militū mandat: ut cū prima luce pedestres copias educere maturent: ipse cū equitatu præcedens iter uersus tumulū facit. Gallorū quoq; duces ex nocturnis ignibus aduentū consulis coniectati, cōcionē aduocarunt: ut qd agendū foret, cōmuni cōsilio decerneretur. Tū rex Ane

roestes, stultum esse, inquit, antequam tantum prædæ abi gant, (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omnium rerũ copia in Gallorũ potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere: & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere. proinde primo in patriam reuertendũ: relictisq; ibi sarcinis, atq; impedimentis, Hetruriam denuo, si uideatur, repetendum: ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroestis cum omnibus placuisset: Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis præda per littus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemylius consul susceptis copijs, quæ in tumulum confugerant: Gallos cum exercitu persequebatur. non enim pugnare ex composito cum tanta multitudine conducere rebus suis existimabat: sed commoditatem aliquam loci, aut temporis opportunitatem censebat expectandam: qua uel hostes terrere, uel abactam recipere prædã ualeret. Per idẽ tempus C. Attilius alter consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat: expositis in terram copijs, contrario quàm Galli itinere per littus inferi maris Romam uersus ductabat exercitum. Atqui iam Galli non longe aberant à Telamone Tusciæ ciuitate: cum quidam ex eis, qui exercitum antecedebant, in Romanos ex improuiso incidentes, captiq;, rem omnem consuli exposuerunt, non longe abesse Gallos nunciantes: Lucium uero Aemylium consulem ponè sequi. Quibus rebus auditis, C. Attilius partim nouitatem rei admiratus, partim adductus in spem uictoriæ, ꝙ obiecisse sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebatur: legiones tribunis militum tradit, iubens: ut aduersus hostes proce

dant quouſq; locorum opportunitas ſinat . ipſe interea
imminentem uiæ collem conſpicatus ad rem gerendam
peropportunum quò tendere iam Galli uidebantur: col
lectis equitibus, locum præoccupare conſtituit: & pri-
mum ſeſe periculo obijcere, ſperans per eum modum,
ſi uictoria penès Romanos foret, ſummam totius rei ſibi
attributum iri. Galli principio aduentum conſulis igno
rantes, coniectatiq; ex his, quæ cernebant, L. Aemy-
lium conſulem per noctem cum equitibus præceſſiſſe,
quo loca bello opportuna præoccuparet: confeſtim equita
tum omnem, ac partẽ expeditorum præmittunt ad eum
collem occupandum. cum uero captum iã ab Attilio col
lem ex captiuis intellexiſſent: confeſtim pedites iubent
præcedere: à fronte ſimul, atq; à tergo aciem ſtruunt:
quod hos quidẽ poſt tergum inſequi uiderent: illos uero
à fronte conſiſtere, & ex captiuis, & ex ijs, quæ in præ
ſentia acciderãt: ſcirent. Qui cũ L. Aemylio erant: etſi
aduenisse Piſas ex Sardinia copias dicebatur: nondũ tñ
eam rẽ compertã habentes, tunc è certamine, quod in
colle fiebat. planè cognouerunt. iã enim q̃proxime ho-
ſtes acceſſerant. Quãobrẽ ingenti lætitia profuſi eqtes
æmyliani p̃ proximũ callem in ſubſidiũ eorũ, q̃ pro col
le pugnabãt: trãſiuere. Aemylius uero ipſe cũ legionibus
ſolito ordine poſt Gallos iter maturabat. Galli, ubi ſe ab
hoſtibus utrinq; circũuentos uidêre: contra Aemyliũ, q̃
à tergo ſequebatur: Geſſatas, atq; Inſubres conſtituerũt:
à frõte aũt aduerſus C. Attiliũ Taurinos, et q̃ circa Pa
dũ habitant, Boios: Carros, cæteráq; impedimenta unũ
in locũ extra utrãq; aciẽ collocarunt: prædã uero omnẽ
in proximũ tumulũ, relictis q̃ eã cuſtodirent equitibus,

exposuerũt. Ita cũ bifrontem aciẽ constituissent: accidit eã nonmodo terribilem aspectu, uerumetiam ad pugnã dum efficacissimam esse. Boij quidam, atq; insubres auratis fulgebant sagulis. Gessatæ uero ob magnitudinem animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiusmodi ornamentis abiectis, nudi tantũ cum armis ante omnes stabant, rati per eum modum aptiores sese, & magis expeditos ad bellum fore. siquidẽ densæ in ijs locis sentes implicarent uestes: & armorũ usum præpedirent. Principio certamen in colle erat omnibus conspicuum: simul hinc atq; illinc cõcursantibus eqtibus, et summa uirtute ab utroq; agmine pugnantibus. Hoc in loco C. Attilius consul fortissime dimicans occiditur. Caput eius ad Gallorũ reges delatum. Romanorũ equites haud ob eam rẽ cecidere animus: sed longe atrocius prælio incũbentes, tandẽ non solum collem tutati sunt: uerũetiam Gallorum eqtatum omnem fuderunt. Interea cum peditum inter se acies appropinquassent: præliũ commissũ nonmodo præsentebus uisu, uerũetiam cæteris auditu horrendũ, mirabileq; futurũ. Primo enim cũ ex tribus exercitibus pugna constaret: facile sibi quisq; persuadere potest, non solũ aspectum, uerumetiam usum eius prælij nouũ atq; horribilem aspicientibus fuisse. deinde quis nõ ambigat, uel in præsentiarũ, uel eo tempore, si interfuit: utrũ Galli peiores partes in eo prælio habuerint: quod non solũ à fronte, uerumetiã à tergo ab hostibus premebãtur? an meliores? simul ꝙ cũ utroq; exercitu pugnabant: simul ꝙ utraq; pars impetũ hostiũ ab altera propulsabat: ut sese inuicẽ uno tempore utriq; protegerent: &, quod præcipuũ est: à fronte qdem prærũ

pere, a tergo uero fugã sperare minime possent. habẽt enim hunc in primis bifrontes acies usum: ꝙ nullã militibus uertendi terga spẽ præbent. Atq; Romani simul in spẽ uictoriæ ducebantur: ꝙ medios hostes quasi de industria sibi oblatos cernebant: simul ordinẽ, strepitũq; gallici exercitus formidabant. Terribilis erat classicorũ sonitus: cum quibus omnis simul Gallorum multitudo tantum clamorem ululatumq; attollebat: ut incredibilis uociferatio audiretur: nec tubæ solum, militesq;, uerum etiam circunstantia omnia loca uocem emittere uiderentur. Terribilis etiam præcedentium nudorum hominum aspectus. magna enim ac nuda corpora, & bellici quidam motus sub clipeis, miraculo simul & formidini erant. his accedebat splendor, & pulchritudo ornamentorum. quippe tota acies torquibus aureis, & uirgatis sagulis fulgebat. quæ aspicientes Romani, partim obstupebant: partim spe prædæ uehementius incendebantur. Tandem uero sagittarijs, qui aciem romanam ex more præcedebant: tela passim emittentibus, qui posteriores erant, armis tecti facile se tutabantur. qui uero ante alios nudi pugnabant: re longe aliter, q̃ sperarant, procedente, maxime infestabantur. prægrandia enim, ac nuda corpora scuto gallico protegere omnino nequibant. itaq; spicula intro adacta facile cohærebant. Deniq; cum infestius ferirentur: & sagittarios cum propter distantiam loci, tum propter multitudinem uolantium undiq; telorum ulcisci nequirent: in desperationem adducti, & quasi rabie furentes, alij in hostes temere ob dolorem ruentes opprimebantur: alij pedem ad suos referentes fœdati sanguine terrebant cæterorum animos:

atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum iactantia Gessatarum, qui antesignani in prælio erant, domita, Iusubres, & Boij, & Taurini prælium excepere. Neq; iam sagittis eminus, ut ante, sed quominus pilis, & gladijs certabatur. Hic uero, quantum nũquam aliâs, atrox prælium fiebat: nec quicquam erat in tantis exercitibus segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longe impares erant. quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uero debilia erant. Romani autem & scutis ad protegenda corpora ualidioribus utebantur: & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper & in uniuerso certamine, & singulorum congressibus Galli superati passim cadebant. Stetit tamen immota eorum acies: donec equites romani è colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc denique turbati Galli passim prosternuntur. pedites quidem in ijsdem locis, in quibus constituti fuerant: cæde re: equites uero in fugam se uerterunt. Perierunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum: decem millia dũtaxat, inter quos & Congolitanus rex fuit: uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uero Gallorum rex Aneroestes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset: non longe post omnes sibi mortem consciuere. His rebus gestis, L. Aemylius consul spolia hostium Romam misit: prædam uero ijs, quorum fuerat, restituit. ipse cum omnibus copijs per Lyguriam in Boiorum agrum profectus, omnia uastat, populaturq;: & intra paucorum dierum spatium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur. armis, torqui-

busq; (id genus ornamenti est ex auro: quod Galli circa collum gestare solent) Capitolium ornat: reliquam uero prædam, & captiuos omnes ante se in triumphum ducit. Per hunc modum tanti Gallorũ conatus, quos non solum populus romanus, uerumetiã tota Italia formidarat, in irritum deuenere. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fuluium, & T. Manlium creatos nuper consules in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hi simulac prouinciam ingressi fuere: Boios in ditionem populi Ro. uenire compulerunt. Deinde cum in reliquos Gallos grassari cœpissent: multitudine imbrium, ac subinde pestilentia impediti desistere coacti sunt. Post hos creati consules P. Furius, & C. Flaminius rursus in Galliam cum exercitu profecti, receptisq; in amicitiam Ananibus, qui non longe à Massilia habitant: mox in Insubrum agros legiones traduxere, non longe ab eo loco, quo Adua fluuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerant. à quibus nonmodo in trãsmittendo amne, uerumetiam in muniendis castris cum magna detrimenta Romani suscepissent: statim ex eo loco discesserunt: profecti'que in Cenomanorum regionem, & illorum copijs (erant enim socij Romanorum) ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad Alpes spectat: in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longe lateq; uastantes. Principes Insubrum immutabile hoc Romanorum consilium animaduertentes, tentare fortunam belli, & cum Romanis decer-

nere ſtatuerunt. Coacto itaq; exercitu, & ſignis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ ſublatis, cæteriſq; neceſſarijs rebus paratis, aduerſus Romanos intrepide profecti, non longe ab illorum copijs caſtrametati ſunt, numero circiter quinquaginta millia hominum exiſtentes. Romani cum ſe numero longe inferiores eſſe perſpicerent: aduocare Gallorum, cum quibus ſocietate iuncti erant: auxilia cogitabant. Cæterum quoniã cũ eiuſdẽ generis hominibus dimicandũ illis eſſe intelligebant: periculoſum uidebatur eiuſmodi hominibus in eo diſcrimine, atq; ijs præſertim locis ſalutẽ ſuam committere. Ita ancipites conſilij tandẽ periculoſum conſiliũ capiũt. Caſtra erãt apud Aduã amnem: ubi et pons erat ad ulteriorem fluminis ripam. uocatos igitur ad ſe Cenomanos tranſire amnem iubent, Cum omnis multitudo tranſiſſet: pontem reſcindunt: uno tempore & illis facultatem coniungendi ſeſe cum hoſtibus auferentes: & ſuis unam duntaxat ſpem ſalutis in uictoria relinquentes. quæ cum feciſſent: copias in aciem educunt: poteſtatemq; pugnandi Inſubribus faciunt. Vicerunt id prælium Romani prouidentia tribunorum. hi enim, ꝙ ex ſuperioribus pugnis animaduerterant Gallorũ gentem primo impetu acerrime dimicare: mox uero labaſcere animis, atq; confringi: enſes præterea illorum, quemadmodum ſupra memorauimus, unam duntaxat plagam uehemẽtem habere: ſed eſſe ad crebriores ictus prorſus inutiles: cum ſtructæ iam acies eſſent: acceptas à triarijs haſtas anteſignanis tradidere: admonentes ut Gallorum impetum tamdiu diſtinerent: quoad primus ille ardor animi efferueſceret: tum dimiſſis haſtis, enſibus uterentur. Illi

tur. Illi tribunorũ imperio parentes ex cõposito ĩ Gallos irruunt: pectoráq; eorum hastis feriunt. Galli in præci dendis hastis omnem impetum effudere. tum deniq; Romani abiectis hastis, pedem pedi conferentes Gallorum conatum omnino inutilem fecere: quippe auferentes ijs spatium ex distantia pugnandi: quod proprium eius gẽtis est: propterea quod obtusi sunt gladij ipsorum: nec nisi ad demittendos ex distantia ictus propter longitudinem utiles. Ipsi uero breuioribus ensibus freti, nec cæsim, ut illi, sed punctim ora pectoráq; Gallorum crebris ictibus ferientes, magnam partem hostium interfecere. Tantum in eo prælio ualuit prouidentia tribunorum. nam consul haud sanè prudẽter locum ad pugnam elegerat. quippe structa acie iuxta ripam fluminis abstulerat Romanis, quod proprium esse illorum uidetur: nihil loci eis relinquens ad referẽdos ex acie pedes. Quod si quid inter pugnandum tantillum retrocedere coẽgisset: incadere omnes in profluentem oportebat ob inscitiam consulis. præclaram tamen (ut diximus) uictoriã propria uirtute adepti fuere. & ingenti captiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti incolumẽ Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno Galli tantis cladibus afflicti pacem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius consules creati, ne id à senatu impetrarent, educere omni celeritate in prouinciam exercitum maturant. Quamobrem Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri iterato exercitum comparare. conductisq; XXX millibus Gessatarum, quos cis Rhenum habitare supra memorauimus: omnes in-

structos paratosq; in armis habere: Romanorum aduentum præstolari. Consules igitur adueniente uere, copijs in Insubres ductis, Acerras urbem, quæ est inter Padum, & Alpes: obsedere. Insubres, etsi ferre auxilium obsessis nequibant: propterea φ media loca fuerant à Romanis præoccupata: ad dissoluendam tamen obsidionem toto animo intenti, partem copiarum trans Padum mittunt. hos obsidere Clastidium oppidum sociorum populi Ro. iubent: rati ea difficultate coactos consules urbem obsidione soluturos. Id simulac consulibus nunciatum fuit: M. Claudius cum equitatu, & parte expeditorum ferre obsessis auxilium properat. Galli postquam aduentum consulis cognouerunt: soluta mox obsidione, aduersus Romanos intrepidi fecerunt iter: structaq; acie in conspectu constitere. sed principio quidem Galli, incidentibus ex improuiso in ipsorum equites Romanis, meliores partes habuerunt. postea uero undiq; circunuenti ab equitibus romanis fusi passim, profligatiq; fuere. multi in flumium metu hostium præcipitati, uorticibus absorpti periere. magna pars ab hostibus cæsa: reliqui uiui capti. At Galli, qui apud Acerras obsidebantur: simulac superatos apud Clastidium suos audiuere: fuga saluti suæ consulentes, Mediolanum præcipuam Insubrum ciuitatem petierunt. Cornelius urbe, quæ et frumento, & omni genere commeatus refertissima erat, potitus, Gallos persequitur: nec longe à Mediolano exercitum duxit. Cum uero obuiam Galli non prodirent: mediolanensem agrum populatus copias reducebat. Galli redeuntem insecuti extremum lacessere agmen cœpere: plerisque Romanorum obtruncatis: nonnullis

& in fugam conuersis: donec Cornelius cum legionibus conuersus omnes ad prælium cum hostibus capessendum cohortatus est. qui mandatum consulis alacrì animo audientes, in Gallos audacissime irruunt. Galli maximis nuper detrimentis affecti, haud diu resistere: sed reuocato extemplo gradu in proximas alpes aufugerunt. Hos persecutus consul, simul prouinciam omnem populatus est: simul Mediolanum profectus, urbem per uim in populi romani ditionem redegit. Quibus rebus gestis duces Gallorum nullam amplius salutis spem sibi relictam uidentes, sese, resq; suas omnis in populi romani potestate posuerunt. Hic tandem belli gallici finis fuit: quo nullum usq; in hunc diem uel obstinatione animorum, uel militum audacia, uel atrocitate præliorum, uel multitudine interfectorum, uel numero copiarum maius aut audiuimus, aut legimus: q̃q̃ & consilijs, & inceptis, & quotidianis deliberationibus prorsus inutile fuerit: propterea ꝙ Galli ira potius atque impetu mouentur, quàm ratione. De quibus cum consideraremus quàm breui tempore è natali solo expulsi à Romanis fuerint, paucis quibusdam locis sibi intra Alpes relictis: consentaneũ existimauimus, cum primos eorum conatus, tum omnem rerum successum ac postremo ultimum interitum ipsorum breuiter commemorarre: id maxime proprium historiæ existimantes, huiusmodi res casusq; fortuitos posteris tradere: nec forte nostri homines eiuscemodi rerũ ignari uanas, ac frequentes barbarorum infestationes facile pertimescant: sed certi q̃ leuiter, quamq; nullo negotio ea gens post primos statim impetus, si quis eis obstiterit, infringatur, & cor=

ruat: omnem potius fortunæ euentum experiri malint: quàm aliquid necessarium, ut Barbaris cedant, prætermittere. Equidẽ qui Persarum aduersus Græcos, Gallorumq; contra Delphos res gestas scripserant: plurimum profuisse arbitror ad certamina Græcorum pro communi patriæ libertate. Et certe nemo uel diuitijs alicuius, uel armis, uel multitudine hominum deterritus à patriæ & communis soli defensione desistet: si sibi ante oculos ponet res ea tempestate gestas: considerabitq; quot millia hoīum, quas uires, quãtos apparatus uirtus Romanorum cum ingenio & ratione pugnantium superarit: fregerit: profligauerit. Sed enim Gallorum terror non solum priscis temporibus, uerum & nostra ætate sæpenumero Græcorum animos inuasit. Quæ res me uel in primis animauit: ut eorum res gestas summatim quidem, sed tamen ab origine referrem. Verum ut aliquando eò reuertamur, unde discessimus: Asdrubal dux Carthaginensium annos octo in Hispania commoratus, tandẽ per insidias noctu à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum causa domi occiditur: uir non modo bellicis artibus, uerum & eloquentia ad mouendos hominum animos adeo pollens potensq;: ut magnã imperio carthaginensi accessionem fecerit. Copiæ, quæ in Hispania erant: Annibali filio eius adhuc satis adolescenti ob egregiá iuuenis indolẽ, et incredibilẽ in ea ætate magnitudinẽ animi, tradũtur. Hic in ipsis statim principijs hostem se populi romani futurũ declarauit. qđ nõ longe post accidit. Ex eo tempore uariæ inter Romanos, Carthaginensesq; suspitiones oriri cœptæ. Quippe Carthaginenses, quod expulsi è Sicilia fuerant: se-

creto Romanis insidias machinabantur. Romani uero è contrario consilia eorum intelligentes, non satis Carthaginensibus fidebant. quibus rebus facile intelligebatur: non post longum tempus bellum inter eos futurum. Per idē tempus Achæi, & Philippus Macedoniæ rex, cæteriq; eorum socij bellum aduersus Aetolos gerebāt: quod sociale appellatur. Nos igitur, cum bellum à Romanis contra Carthaginenses in Sicilia atq; Africa gestum, cæteráq;, quæ id bellum secuta sunt, commemorauerimus: ac deinde secundum ordinem nostræ præparationis uentum sit ad principium socialis belli, & secundi belli carthaginensis, quod Annibalis bellum appellant: atq; ex his temporibus nobis institutum sit nostræ narrationis initium facere: consentaneum est: ut iā ad res in Græcia gestas ueniamus: quo per hunc modum simili undecunq; præparatione facta, cum ad eūdem rerum omnium exitum uentum fueritis: institutam à nobis historiam inchoemus. cum enim non unius duntaxat, aut alterius gentis, quemadmodum cæteri scriptores fecere: utputa Græcorum, siue Persarum, sed omnium simul totius orbis partium, quæ in nostram notitiam uenerunt, res gestas scribere præposuerimus: non absurdum erit: notissimarum gentium, locorumq; totius orbis breuiter ante initium nostri operis meminisse. De his igitur, quæ in Asia, atque Aegypto gesta sunt: satis erit à nostris inde temporibus referre: quod multi ante nostram ætatem res gestas eorum scripsere: suntq; ferè omnibus in promptu: nec quicquam ex eo tempore immutatum est: quod sit à scriptorum commentarijs alienum. quæ uero Achæi, Mace-

cedonesq; gessere : breuiter nobis ab initio repetenda sunt : q earum rerum (quemadmodum supra memorauimus) incredibilis mutatio fuerit nostris temporibus, nam cum multi ante hæc tempora laborassent: ut Peloponnenses in unam ad uoluntatem redigerent: neque id perficere potuisset : q omnes suo potius commodo, quàm libertati patriæ studerent : tanta hac nostra tempestate immutatio facta est: ut non solum amicitiam, societatemque inter se inierint : sed etiam ijsdem legibus usi sint, ijsdem ponderibus, ijsdem mensuris, ijsdem nummis, præterea ijsdem principibus, ijsdem consultoribus, ijsdem iudicibus : ut nulla alia res Peloponneso deesset quin omnis una ciuitas foret: nisi q non erant una mœnia habitantium : cætera omnia uel eadem, uel quamsimillima erant. Primum autem quomodo regnare inter Peloponnenses cœperit Achæorum nomen, haud absurdum erit ostendere. Nã hanc qui appellationem ab initio sortiti fuere : neque regione cæteris præstant : neque urbium multitudine, neque diuitijs, neque uirtute. siquidem Arcades, atque Lacedæmonij multitudine uirorum, urbiumq; non parum cæteros antecellunt : uirtute ac rebus gestis nemini Græcorum secundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hi, quos modo memorauimus : uel cæteri Peloponnenses pati æquo animo possunt: se non solum in rempublicam, uerumetiam in nomen Achæorum transmutatos ? Ac fortuna quidem hoc factum esse, stultissimum esset asserere. Causa potius huius rei perquirenda est : sine qua nihil nec eorum, quæ ratione fiunt : nec eorum, quæ præter rationem agi ui-

dentur: perfici potest. Est autem hæc, ut mea quidem fert opinio: æqualitas, & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur: & quoddam quasi exemplar ueræ reipu. quippe sinceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerosque Peloponnenses sponte sua æmulos, atque imitatores eius reipu. fecit: alios ad id rationibus, persuasionibusq́; adduxit: nonnullos cum tempore paulatim coëgit: ita tamen: ut statim postea animos eorum sedaret. nam cum nemini quicquam superesse ab initio permisisset: sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore: statim ad eam amplitudinem Achæos perduxit: duabus rebus ad id efficacissimis usa, æqualitate, atq; clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est: quæ Peloponnenses unanimes inter se, atque concordes ad eam felicitatem, in qua modo sunt, perduxit. Verum hic mos uiuendi, atque hæc ratio administrádæ reip. longe ante hæc tempora apud Achæos fuit: quod infinitis penè testimonijs licet ostendere. sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tempore in ea regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabatur: cœtus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit: magna rerum publicarum mutatione facta, ut pote principibus uniuscuiusque ciuitatis temere interfectis, accidit ea loca, easque urbes maximis cædibus, seditionibusq́; uexari. Quocirca uariæ ad eos undecunque legationes componendarum rerum gratia confluxere. At illi cæteris posthabitis, Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt. quin etiá non multo

interiecto tempore, omnino instituta illorum imitari, atque eam remp. effingere decreuerunt. Siquidem Crodematæ, Sybaritæ, Caulonitæ compositis inter se unanimiter rebus, primo Omarij Iouis templum publice constituerunt: ubi & contiones fieri, & cum populo agi posset. præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ijs duntaxat uti, suamque rempu. componere uolebant. Sed à Dionysio Syracusarum tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Gallis, desistere ab incœpto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profligatis, Thebanis uero iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnem Græciam tumultus, atque incredibilis perturbatio orta, præsertim apud hos ipsos Lacedæmonios, atque Thebanos: cum et illi superatos se arbitrarētur: & hi nondum se uictoriam insecutos existimarent. Veruntamen uterque populus cōmuni consilio solos ex omni Græcia Achæos delegere: qubus rerum omnium, quæ in ambiguo erāt: iudicium permitteret: non tam uires, aut potentiam eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouincijs minor) quàm fidem, atq; integritatem populorum: quæ ea tempestate apud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat: sed res gestæ nullæ: gloria dignæ forent. Itaque respu. eorum parum augebatur: ꝙ neminem uirtutibus suis dignum principem haberent: semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. at postquam interiectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere: clari è uestigio, atque illustres facti sunt. perfecerunt

H, quod optimum omnium erat: Peloponnesium inter se concordiam. cuius authorem, ac ducem fuisse nemo ambigit Aratum Sicyonium: qui uero rem coeptam confirmauit, atque perfecit: Philopoemenem Megalopolitanum: Tertium autem, qui eam auxit, amplificauitq;: Lycortam, & caeteros eius sequaces. Quae uero à singulis gesta fuerint: & quemadmodum, quo'ue tempore, hinc ostendere conabimur: quãtum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus post hac summatim referemus: quod ipse in commentarijs suis omnia fuerit non minus uere, quàm aperte copiose'q; complexus. De caeteris uero paulo diligentior, atque prolixior sermo erit. Atqui & faciliorem nobis narrationem, & discentibus apertiorem historiam futuram arbitramur: si ab his temporibus repetemus: in quibus Achaeorum populi, qui à principibus Macedoniae per ciuitates diuisi fuerant: rursus in unum quasi corpus coaluerunt: & ita aucta confestim ea gens fuit: ut ad hanc amplitudinem peruenerit: de qua hactenus particulatim diximus: & quae durat usque in praesentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesimaquarta: cũ Patrẽses, et Dymensorina animis conuenere: tẽpore quo Ptolemaeus Lagi filius, & Lysimachus, et Seleucus, & Ptolemaeus Ceraunus uitã obiere. omnes enim sub hac olympiade diem functi sunt. Superioribus itaque temporibus hic erat Achaeorum status. Regnari apud eos coeptum: tempore quo Tisamenes Horestis filius post descensum Heraclidarum Lacedaemone expulsus loca, quae sunt circa Achaeiam: occupauit. Ab hoc continue

per successionem usq; ad Sygi tempora reges habuere. Postea uero moleste ferre regnum cœperunt: q filij Sygi iam non legitime, sed per tyrannidem prouinciam gubernarent. Igitur rempu. à regibus ad populum transtulerunt. et reliquum quidem tempus usq; ad Alexandri, Philippiq; ætatem uarie uarijs temporibus se gessere. conati tamen, quantum in se fuit, rempub. publice administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat: quæ nostra quoq; ætate extant, præter Olenum, & Elicem: quas solidas ante certamen Leuctricum terræmotus absorbuit. hæ sunt. Patræ, Dymæ, Phare, Tritea, Leontia, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carynia. Post Alexandri uero ætatem, & ante eam olympiadē, de qua modo locuti sumus: tanta inter eos maxime propter reges Macedoniæ dissensio orta est: ut diuisæ inter se ciuitates id demum conducere sibi arbitrarentur: si arma aduersus se inuicem hostiliter ferrent. Quibus ex rebus accidit: alias Achæiæ ciuitates præsidium Demetrij, Cassandriq;, & non longe post Antigoni intra urbem recipere: plerasque à Tyrannis, qui tunc in Græcia complures erant: occupari. Centesima uero & uigesimaquarta olympiade (quemadmodum supra memorauimus) rursus conuenire inter se ij populi cœperunt: tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam transfretauit. Principio conuenere Dymenses, & Patrenses, & Tritenses, & Pharenses. postmodum uix elapso quinquennio Egirenses eiecto extra urbem præsidio illis adhæserunt: quos Burij interfecto tyranno, ac non longe post Ceraunij secuti. quippe Iseas Ceraunioru ea tempestate tyrannus cum eiectum Egira præsidiū,

interfectumq; à Burijs tyrannum, se uere bello undiq; circunuentum intelligeret: deposito principatu, & pacta ab Achæis salute, urbem administrationi eorum reliquit. Sed quamobrē hæc tam alte à nobis repetita sunt? Primo ut palàm omnibus fiat, quo pacto, quibus'ue temporibus, q primi Achæorum rursus hanc rem publicam, quā florere hac tempestate cernimus: instituerit: deinde ut non solū historiæ nostræ, uerumetiam rerum ab illis gestarum cognitis ipsorū institutis, facilior apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ rei publicæ mos, una ratio fuit: per quam seruata continue erga suos omnes æquabilitate, & ijs, qui uel per se, uel per reges occupare eorum patriam conabantur: frequenter bello profligatis, tandē opus hoc pulcherrimum perfecerunt, partim suis uiribus freti, partim auxilio sociorum. Nam quæ sunt ab his secutis postea temporibus in ea prouincia gesta: ad Achæos referenda sunt. q cum multis, maximisq; in rebus socij Romanorum fuissent: nunquam sibi quicquam ex rebus gestis ascripsere: ad nullam protinus rem, nisi ad Peloponnesi libertatem, atque concordiam intenti. Verum hoc ex ipsis rebus gestis manifestius apparebit. Quinq; igitur & uiginti annos cum his pariter rem publicam administrarūt à principio hæ, quas modo memorauimus, ciuitates, quæstorem unum, & duos duces uicissim creātes: postea rursus unum duntaxat ducē decernere statuerunt: cui summa rerum omnium committeretur. Primus omnium eum honorem adeptus fuit Marcus Geryneus: post quem perfectis quatuor annis dux creatus fuit Aratus Sycionius: cum esset annorum uiginti. Hic

statim singulari uirtute, ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit: & rei publicae Achaeorum, cui iam inde ab initio affectissimus fuerat: adiunxit. Nec longe post cum octo annis imperasset: dux denuo electus, si qua uia arcem Corinthi, quam tunc Antigonus tenebat, capere posset, animum intendere coepit: qua mox potitus, perterritis omnibus, qui Peloponnesum colebant: Corinthijs uero tyrannide liberatis, eam quoq; urbē Achaeis addidit. idem etiam de ciuitate Megarensium paucis interiectis diebus effecit. Haec gesta sunt anno ante eum Carthaginensium conflictum: quo Carthaginenses omni Sicilia excedere, ac tributum populo romano pendere sunt coacti. Aratus huiuscemodi rebus intra breue tempus strenue peractis, reliquū aetatis in administratione reipub. consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unum finem dirigens: ut Macedones Peloponneso eijceret: tyrannides infringeret: communemq́;, ac patriam libertatem unicuique conseruaret. Itaque quandiu Antigonus uixit: facile & conatui, ac omnifariam machinis ipsius, & cupiditati Aetolorum restitit: utrisque alioquin eò temeritatis atque audaciae prolapsis: ut foedus inter se inuicem de diuisione ciuitatum Achaeiae facere non erubuerint. Mortuo uero Antigono, initaq; inter Achaeos, atque Aetolos societate, cum bello à Demetrio infestarentur: dissensiones, atque discordiae paulisper sedatae: communisq́;, & mutua quaedam amicitia inter eos orta est. postquam uero Demetrius, qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit: tempore quo primum Romani Illyrium transfretarunt: incredibile rebus Achaeorum additamentum accessit. Quippe omnes Ty-

ranni, qui in Peloponneso regnabant: in desperationem adducti sunt, tum propter Demetrij mortem: quo duce, atq; imperatore uti consueuerant: tum ꝙ Aratum cernebant totis uiribus adniti: ut Tyrannides deponerentur: & ijs quidem, qui sese sponte imperio abdicarent: summos honores, premiaq; proponere: ijs uero, qui in pertinacia permanerent: metum, terroremq; inijcere: deniq; uniuersos hortari: ut tyrannides dimitterent: patrias in libertatem uendicarent: & in rempub. Achæorum conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuo Demetrio singulari prudentia futura præuiderat: confestim deposita tyrannide reipu. Achæorum ascribi uoluit. Aristomachus quoq; arguorum tyrannus, & Xenon Hermioniorũ, & Cleomnus Phliasiorum, depositis tyrannidibus in eandem remp. confluxere. Quibus ex rebus cum ea gens mirumimmodum adoleuisset: Aetoli ob innatam eis cupiditatem Achæis inuidentes, sperantesq; se ciuitates, quæ unà coaluerant, dissoluere posse, quemadmodum ab initio fecerant: Acarnanum ciuitates cum Alexandro, Achæorum uero cũ Antigono se diuisuros pollicentur. Ita simuli spe in sententiam trahunt Antigonum: qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus à Philippo filij Tutor: & Cleomenem regem Lacedæmoniorum. nam cum Antigonum ea tempestate Macedonibus imperantem cernerent, uirum bellicosum, & ob ammissam Corinthi arcem Achæis maxime infestum: facile sibi persuadebant: si Lacedæmonios quoq; eo bello adiutores haberent, se haud dubie eam gentem armis undiq; circunuẽtum oppressuros. quod proculdubio euenisset: nisi, quod

illi minime considerauerant: Aratum singulari uirtute, ac magnitudine animi uirum propugnatorem habuisse. Totis itaq; uiribus iniquissimum bellum aggressi, non solum quod sperabant, perficere nequiuerunt: sed econtrario Aratum, qui ea tempestate Achæis præerat: & omnem illorum gentem robustiorem, audaciorem'q; fecere: duce callide omnia ac diligenter prouidente: quemadmodum ex sequentibus liquebit. Nam cum uir prouidus animaduerteret, pudere Aetolos palàm Achæis bellum indicere, ob recepta nuper ab illis in bello demetriaco beneficia: proptereaq; Lacedæmonios, ut id ipsi factitarent, hortari: tanta deinde inuidia ob res Achæorum secundas premi: ut Cleomeni, qui Tegeam, Mantiniam, Orchomenum'q;, amplissimas Aetoliæ ciuitates sibi per fraudem sustulerat: non solum irati non fuissent: sed eas regi lætissime confirmassent: præterea nulla ab Achæis iniuria lacessitos, duntaxat immani cupiditate regnandi omnem bello occasionem quæritare: patiq; in præsentia haud inuitos ut fœdus sibi à rege uiolaretur: auferrentur'q; per fraudem amplissimæ ciuitates, ea tantum fine, ut auctæ per eum modum Cleomenis uires facilius Achæorum rempublicam labefactare possent: cum inquam hæc omnia Aratus, cæteri'q; Achæorum duces animaduerterent: statuerunt inter se bellum quidem nemini indicendum: sed conatui Lacedæmoniorum totis uiribus resistendum esse. Principio igitur hæc inter se duces decreuere. interiectis uero temporibus cum animaduerterēt Cleomenem oppidum quoddam, quod postea Atheniense appellatum: in regione Megalopolitarum intrepide ædi

ficantem, & iam sese apertum, atq; acerrimum Achæorum hostem indicantem: congregato concilo decernunt bellum aduersus Lacedæmonios non iam ex addito, sed palàm esse suscipiendum. Bellum igitur, quod cleomenicum appellatur: per ea tempora huiusmodi initium habuit. Achæi primum per seipsos sine cuiusquam subsidio resistere Lacedæmonijs cœperunt: simul quod gloriosius nomini eorũ futurum arbitrabantur, per seipsos, quàm per alios ciuitates, patriamq; tutari: simul quod seruare cũ Ptolemæo amicitiam totis uiribus adnitebantur: ueriti ne forte is ægre ferret, si ab alijs potius, quàm à se præsidia quæritarent. Iam uero procedente bello cum Cleomenes pessundata republica legitimum imperium in tyrannidem uertisset: & bello alioquin fortiter, prudenterq; uteretur: Aratus quod futurum erat, longe prospiciens, quippe quem minime latebat consilium atq; audacia Aetolorum: sedulo irritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaq; animaduerteret Antigonum industria atq; experientia rerum, præterea etiam fide præter cæteros præstantem: & reges consideraret natura quidem neminem uel hostem: uel amicum habere: sed ex eorum commodo amicitias, inimicitiasq; metiri: conuertere se ad eum regem decreuit: omnemq; belli euentum illi ante oculos ponere: postremo unà belli societatem inire. Verum id palàm facere, complures causæ prohibebant. quippe ea re intellecta Cleomenes, atque Aetoli diligentius se paraturi ad bellum uidebantur: & Achiui nouitate rei perterriti, quod ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostem confugere existimarent: magna ex parte bellum de-

deserturi. quamobrem nequid huiusmodi acideret: non modo nemini consilium aperiebat: sed multa præter sententiam faciebat, loquebaturq;: queis contrariũ eius rei, quam moliebatur, ostenderet. Cum itaque Megalopolitanos cerneret ob uicinitatem, quam cum Lacedæmone habebant, bello præter cæteros quammaxime affligi: neque ullum ab Achæis, qui eodem bello premebantur, expectare præsidium: fœdere præterea, atq; amicitia cum Macedonibus coniunctos esse: quorum singularia fuerant erga Philippum Amynthæ filium beneficia: non dubitabat, eos, quamprimum infestari à Cleomene cœpissent: Antigoni, atque Macedonum præsidium imploraturos. Itaq; secrete consilium suum Nicophani, & Cercidæ Megalopolitanis aperit. hi ei paterni hospites erant: ac præter cæteros ad componendam rem aptissimi uidebantur. Per eos itaq; Macedonas hortatur: legatos ad Achæos mittant: rogentq;: ut secum unà præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanem, atque Cercidam legatos ad Achæos mittunt: & ut inde consentientibus Achæis ad Antigonum proficiscantur, iubent. Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad regem legati, quæ in mandatis habebant, referunt: et ex ijs quidem, quæ ad patriam eorum spectabant: duntaxat necessaria breuiter summatimq; exponunt. de uniuersa uero re plura, ut ab Arato edocti fuerant, uerba faciunt. Aetolorum, Cleomenisq; conatus quid possint: quo tendant, ante oculos ponunt. esse id bellum in præsentia quidem Achæis periculosum: sed posthæc, si illi uoti compotes fuerint: ipsi Antigono longe

pernitiosius

pernitiosius futurum. Neminem quippe dubitare: Achæos uno tempore amborum uiribus oppressos, facile pessundatum iri: at Cleomenem, Aetolosq́; si ea uictoria potiti fuerint: haudquaquam in ijs finibus permansuros, longe minus dubium esse. quippe Aetolorum cupiditatem credendum non solum non Peloponnensium, sed ne totius quidem Græciæ finibus contentam fore. Cleomenis uero ambitionem, tametsi in præsentia Peloponnesi tantummodo principatum appetere uideatur: tamen si uoti compos fuerit: non prius ab incœpto destiturā: quam omnem Macedoniam subiugauerit. His, atque alijs huiuscemodi rationibus regem admonent: ut futura diligenter prospiciat: consideretq́; quid rebus suis magis conducere uideatur: uel unà cum Achæis, atq; Bœotijs bellum in Peloponneso pro imperio Græciæ contra Cleomenem gerere: uel derelicta maxima gente, non longe post aduersus Aetolos, Bœotios, Achæos, atque Lacedæmonios in Thessalia pro principatu Macedoniæ certare. Quod si Aetoli pudore ducti, ne concordiam tempore demetriaci belli cum Achæis initam uiolare uiderentur: in amicitia, quemadmodum in præsentia faciebant, persistere simularent: Achæos per seipsos satis superque esse ad Cleomenis iniurias propulsandas. Itaq; si fortuna secundis rebus secum ageret: nihil opus esse aliorum subsidio: sin uero rebus suis iniqua Aetolos potius respiceret: regem, ut sibi adesset, obtestabantur: neque opportunum tempus prætermitteret: Peloponnenses, antequam ad internitionem delerentur, conseruaret. De fide ac præmijs nullam in præsentia curam habendam dicebant. inuen-

turum esse Aratum in summa rerũ necessitate modum, quo utriq; rei satisfaceret. hunc ipsum, tempus, quo opus præsidio foret, regi indicaturum. Antigonus auditis, quæ relata per legatos fuere: Arati prudentiam summo pere commendauit: seq; ad omnem rei euentum paratum respondit. dedit præterea ad Megalopolitanos literas: quibus significauit: præsto fore à se subsidium: dum modo id uolentibus Achæis fieret. His peractis, Nicophanes, & Cercidas domum reuertuntur: redditisq; Antigoni literis, beneuolentiam ac promptitudinem regis ostendunt. Megalopolitani his rebus lætitia affecti, mittunt denuo ad Achæos legatos: rogantes, ut fœdus cum Antigono ineant: ac totius rei summam fidei illius credant. Aratus intellectis particulatim à Nicophane rebus, & studio regis erga Achæos, seq; ipsum cognito, incredibilem cæpit animo uoluptatem: simul quod haud frustratum se spe sua esse intelligebat: simul quod Antigonus præter spem Aetolorum haud aspernari amicitiam suam uidebatur. Stabat tamen in sententia à nemine petendi subsidium: nisi summa rerum necessitudine cogeretur. quod si accideret: nequaquam id per se solum, sed per omnes simul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne, si forte rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs superatis, ad extremum aliquid noui contra rempublicam Achæorum tentaret: causam cuius rei sibi ascriberent: quod regem sibi ob captam Corinthi arcem infensum admittendum intra patriæ limites per imprudentiam censuisset. Cum igitur legati Megalopolitanorum ad consilium uenissent: & recitatis primo literis regis be

nignitatem atque amicitiam ostendissent: ac postremo Achæos hortati forent ad res cum Antigono componendas: atque ad id prompta esse omnis multitudo uideretur: procedens in medium Aratus regis benignitatem facile amplexus est. dehinc multitudinis studium summis laudibus extulit. Verum pluribus eos hortatus est: ut per seipsos seruare ciuitates, & patriam conarentur. Si id fieret: nihil neq; præclarius, neq; utilius fore. Quod si rebus suis omnino fortuna aduersaretur: omnia prius experienda: & postquam nullam amplius intelligerent spem sibi relictam esse: tunc demum ad amicorum præsidia confugiendum. Id consilium facile multitudo omnis probauit. decretumq; à concilio fuit: nequid in præsentia noui tentaretur: sed per se ipsos Achæi præsens bellum administrarent. Cum uero interea Ptolemæus Cleomeni auxilio esse, & necessaria ad bellum suppeditare cœpisset, cupiens eum per hunc modum Antigono infestum facere: ꝙ Lacedæmoniorum potius, quàm Achæorum uiribus Macedoniæ regnum consequi posse sperabat: Achæi autem primo iuxta Lycæum ex improuiso Cleomeni obuiam facti, cæsi, ac profligati fuissent: dehinc rursus in Laodicea non longe ab urbe Megalopoli cum ex composito ad manus uenissent, ingentem iacturam passi: tertio propè Dymeam in loco, quod Hecatombeum appellatur: adeo fusi, dissipatiq;: ut penè in extremum periculum incidissent: tunc demum tot malis circunuentus Aratus, moram omnem amputandam censuit: subsidiumq; ab Antigono, uti à principio statuerat, petendum. Filium itaque legatum ad regem

mittit ea confirmatum, quæ de subsidio inter se conuenerant. Verum anceps consilij, ac non parum solicitus erat: q̄ neque Antigonum cum præsidio uenturum sperabat: nisi arcem Corinthi, q̄ Acrocorinthium uocant: et ipsam Corinthiorum urbem fidei gratia accepisset: neq; intelligebat Achæos posse inuitis Corinthijs eam urbem Macedonibus tradere. Quamobrem dilatum consilium fuit: ut de modo dandæ fidei consideraretur. Inter hæc Cleomenes rebus feliciter a se gestis elatus, intrepide per omnem prouinciam discurrere: ciuitates partim persuasione, partim terrore sibi asciscere. Cum uero per hunc modum Caphyas, Pellenem, Pheneum, Argos, Phliantem, Cleonas, Epidaurum, Hermionem, Tryzenem, & ad extremum Corinthum cepisset: castra non longe ab urbe Syciniorum posuit: pariterq; Achæos ab ea, quam supra diximus, solicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, simulatque nunciatum est: eiectum à Corinthijs ex urbe præsidium Achæorum: missosq; ad Cleomenem legatos, qui urbem ei traderent: optimam ad eam rem occasionem nactus, arcem, quæ ab Achæis tenebatur: Antigono restituit. quæ res & offensam, quam apud regem contraxerat, purgauit: & fidem ac munimentum quoddam, & ueluti receptaculum futuri belli regi breuiter. Cleomenes, postquam conuenisse cum Antigono Achæos intellexit: arcemq; illi sponte tradidisse: confestim soluta obsidione castra non longe ab Isthmo traduxit: Atque eum locum, qui medius est inter arcem, & eos montes, quos incolæ Onios uocant: uallo ac fossa diligentissime muniuit: ut qui iam animo spem conceperat,

totius se Peloponnesi imperio potiturum. Antigonus iampridem ad bellum paratus opportunitatem temporis præstolabatur. Cum uero ex his, quæ acciderant: appropinquare profectionem Cleomenis in Thessaliam, sicuti ab Arato didicerat, coniectaretur: missis ad Achæos de omni re nuncijs, ipse cum exercitu uersus Isthmum per Eubœam iter facit. Nam Aetoli aduentũ ipsius ægre ferentes, ei nunciarunt: ne intra Thermopylarum angustias exercitum duceret. quod si faceret: armatos inter se eius impedituros. Igitur Antigonus, atq; Cleomenes aduersus se inuicem castra posuere: ille animo ingrediendi Peloponnesum: hic studio arcendi eum à finibus suis. Achæi etsi maximam in uniuersum iacturam passi erant: haud tamen prorsus cecidere animis: sed quamprimum rebellasse contra Cleomenem Aristotelem Argiuum senserũt: in eius auxilium profecti Timoxeno duce, Argos cepere. Quæ res non mediocre momentum attulit uiribus Achæorum. siquidem et Cleomenis impetus ob eam rem non parum repressus: & animi militum prostrati fuere: ut res ipsæ facile ostẽderunt. nam cum & locorum opportunitate, & copia commeatus, & uiribus atq; audacia militum longe præstaret Cleomenis exercitus: tanta repente facta est immutatio rerum, capta argiuorum ciuitate: ut Cleomenes dimissis ijs omnibus fugæ similẽ profectionem fecerit: ueritus ne ab hostibus undiq; circumueniretur. Profectus autem est Argos. ubi facto in urbẽ impetu, expugnare eam totis uiribus nititur. Sed hinc Achæis fortissime resistentibus, illinc Argiuis ob pœnitentiam commissi erroris acerrime propugnantibus, ea quoq; spe frustratus,

facto per Mantiniam itinere, copias Spartam traduxit. Antigonus Peloponnesum ingressus, Acrocorinthum capit. Hinc citato gradu Argos contendit: Argiuos pluribus uerbis laudat: res ciuitatis componit. dehinc rursus uersus Arcadiam ducto exercitu, ex munimentis a Cleomene extructis extrahit præsidia: eaq; per egyptanam regionem profectus Megalopolitanis tradit. Ipse Egiũ, ubi Achæorum conciliũ erat: se transtulit. Hic multa de rebus præsentibus loquitur: futurorũ etiã haud paucis admonet. postremo omniũ sociorum dux creatus, exercitũ ꝑ hyemẽ in agro Corinthiorũ detinet. Ineunte aũt uere copias educit. coniunguntur una Achæi. Itaq; triduo Tegeã profectus obsidere urbẽ aggreditur. Tegetã conspicati Macedones, fossis, cuniculis, atq; omnifariã machinis ad expugnationẽ urbis intentos, desꝑata prorsus salute sese hostibus dedunt. Antigonus cõpositis in urbe rebus, cõfestim Laconicen traducit exercitũ. Ita Cleomeni, q̃ se intra fines suos continebat, appropinquans, exiguis interdũ certaminibus manus cũ hoste conserit. Interea ꝑ exploratores nunciatur: milites ab Orchomeno in subsidiũ Cleomenis uenisse. Quamobrẽ conuerso itinere Orchomenũ contendit: urbẽq; nullo negotio capit. Post hæc Mãtiniam ciuitatem obsidet: qua mox potitus, uersus Heream, et Thelphusam legiones ducit. & eas quoq; urbes per deditionem sine interuallo accipit. Post hæc huiusmodi sunt tempestates insecutæ: uti opus necessario intermitteretur. itaq; macedones domi in hibernis relinquit. ipse cum mercenarijs proficiscitur Egium: ut interea cum consilio de rebus necessarijs disputet. Per id tempus Cleomenes, cum animaduerteret Antigo

num relictis domi copijs Egij moram trahere: distan tem Megalopoli amplius trium dierum spatio: eam uero urbem ut situ uastam, ita hominibus uacuam esse: multis præsertim pauloante in ijs prælijs, quæ iuxta Lycæum, & Laodicyam facta memorauimus, inter certandum interfectis: præterea eo tempore propter præ sentiam Antigoni negligentius obseruari: facile est adductus in spem urbis capiundæ. Eò itaq; repente pro fectus comitantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules, extorresq; Megalopoli uitam trahebant: ab ijs noctu intra mœnia admittitur. Facta uero luce parum abfuit quin cum omni exercitu periclitaretur: Megalopolitanis fortissime resistentibus. ueruntamen ad extremum & multitudine militum, & quia opportunissima quæque loca præoccupauerat: uoti compos fuit. Vrbem captam, spoliatamq; funditus euertit: ut nulla in posterum spes ipsius denuo ædificandæ relinqueretur. Id mihi quidem eo consilio uidetur fecisse: ut Lionensibus, Megalopolitanis, Stimphalijs, cæterisq; propinquis populis ostenderet nihil proditoribus aut ijs, qui res nouas molirentur: tutum esse. nam Clitoriorum uirtutem, ac gloriã unius hominis peruersitas fœ dauerat. Is fuit Thearces: quem merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt: dicentes eum aduenæ cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Cæterum cum non desint, qui inter huius historiæ scriptores Philarchum cæteris omnibus præponant: cum tamen plerunque contraria Arato & dicat, & sentiat: utile, immo potius necessarium iudicauimus: nobis præsertim, qui sumus Aratũ secuti:

hanc partem nequaquam praeterire silentio: ut facilius discerni à mendacio ueritas possit. Hic igitur multa passim per uniuersam historiam, prout libido animi tulit: locutus est, quae refutare in praesentia superuacuũ duximus: rati ea duntaxat penès hunc authorem discu
* tiẽda nobis esse: quae ijs tẽporibus, quopios meminimus: id est in bello cleomenico, gesta fuerunt. haec sanè satis superq; erunt ad reliquos eius authoris errores intelligendos. Principio cum niteretur ostendere Antigoni, & Macedonum, praeterea etiam Arati, atq; Achaeorũ crudelitatem: Mantinienses inquit, cum primum in eorum potestatem uenêre: omnia saeua, crudeliaq; ab hostibus passos. antiquissimam, nobilissimamq; Archadiae ciuitatem in tot erumnas, tot calamitates incidisse: ut uniuersam Graeciam ad lachrymas mouerit. Post haec dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad cõmiserationem studet: refert mulierũ mutuos amplexus: crines passos: nudatas papillas: uirorũ, et foeminarum gemitus, atq; ululatus: paruos liberos, & confectos aetate parentes circum se trahentium. Hoc uero homo in malis ambitiosus passim per uniuersam historiam facit, ubique uulnera gemitus, cruorem ante oculos ponens: ut nihil in operibus eius legi contingat non muliebre, atque effoeminatum. Atqui scriptorem rerum gestarum decet, non mouere hominum affectus: neque orationem ad id aptam perquirere: neque calamitates mortalium insectari: quod tragoediarum scriptores faciũt: sed dicta, factaq; hominum uere referre: etiam si mediocria fuerint. neque enim est idem historiae, atque tragoediae finis: sed planè contrarius. quippe in hac elabo

randum: ut uerisimili oratione audientium animos in spem, metum, solicitudinem, uoluptatem, aut aliud huiuscemodi affectum trahamus: illic autem totis uiribus adnitendum: ut studiosis nostrorum operum dicta factáq; hominum uere referamus. quamobrem illic uerisimilibus rebus opus est: ut spectatores facilius decipiãtur: hic ueris: quia in utilitatem legentium scribuntur. Adde ꝙ idem author plerunque inter scribendum nullam neq; causam, neque rationem earum rerum adducat: sine quibus neq; ad misericordiam, neque ad indignationem mouere quempiam iuste possumus in rebus mortalibus. nam quis est, qui non indignum putet: hominem liberum loro cædi? tamen si quis ob patratum à se delictum quid passus fuerit: iure eum id passum fatemur. porro si castigandi, emendãdiq; gratia q̃spiam hominem liberum uerberarit: non'ne honore, ac gratia dignus ab hominibus iudicabitur? Eodem modo ciuem interficere nefas est: idq; punitur acerrime. at si quis furem, aut adulterum interfecerit: non'ne insons est? Quod si proditorem patriæ, aut tyrannum quispiã obtruncarit: non ab omnibus laudabitur? commendabitur? extolletur? Ita in omni re finis, & intentio hominis spectari debet. Mantinienses igitur primo relicta republica Achæorum, Aetolis se patriamq; sponte tradiderunt: nec longe post Cleomeni. Inter hæc, dum sub republica Lacedæmoniorum uiuerent: anno ante Antigoni ad eas partes aduentum quarto iterum ab Achæis duce Arato capti fuere. quo tempore tantum abfuit ut ob contractam offensam mali quippiam paterentur: ut incredibile omnibus apparuerit: quàm facile, quamq;

celeriter uterq; populus in unam denuo rempublicam coaluerit. quippe Aratus, simulatq; potitus est urbe: mandauit suis: nequid alienum tangerent: postea uocatos ad se ciues hortatus est: ut bono animo essent: suisque rebus fruerentur. futuros enim saluos: quandiu sub republica Achæorum manerent. Mantinienses, qui omni prorsus spe destituti uidebantur: Arati uerbis summopere recreati, è uestigio sententiam mutant: & quorum modo perniciosissimi hostes erant: in proprias domos admittunt: cum iis res, fortunasq; suas comunicant: nihil deniq; prætermittunt: quod ad ineundam firmissimam amicitiã pertinere uideatur. Neq; id iniuria. nescio enim an aliqui unq̃ uel in manus mitiorum hostiũ uenerint: uel in maiores fortunæ casus lapsi cum minori detrimento surrexerint. quod Arati, atq; Achæorum humanitas fecit. Post hæc cum & futuras inter se seditiones, & Aetolorum, ac Lacedæmoniorum machinas longe prospicerent: mittunt ad Achæos legatos, qui urbem fidei eorum tradant: ac subsidium postulent. Achæi sine mora trecentos uiros ex suis sorte deligunt: hos proficisci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achæorum, relicta patria, fortunisq; suis omnibus, Mantiniæ moram trahebant: & libertatem, ac salutem urbis tutabantur. mercenarios præterea circiter ducentos secum habebant. Non multo interiecto tempore seditio inter Mãtinienses oritur. quamobrẽ aduocatis cõfestim Lacedæmoniis, urbẽ eis tradũt: et, ne quid sceleri desit: Achæos omnis obtrũcant. quo nescio an pniciosius aliquod facinus memorari possit. nã si recedere omnino à fœdere, atq; amicitia Achæorũ statuerãt: fuerat saltem præsidiũ

incolume in patriam remittendum. quippe hæc consue-
tudo etiã cum hostibus iure gentiũ seruari solet. Sed hĩ
ut facilius facerent fidẽ sui erga Cleomenem & Lace-
dæmonios animi: eò immanitatis ac uecordiæ processe-
re: ut uiolato iure gentiũ ne amicis quidem parcerent.
Quod igitur tantopẽ in eos sæuierint, q̃ etiam pauloãte
urbe eorũ per uim potiti oẽs ueluti insontes dimiserãt:
& in præsentia patriã, ac libertatem eorũ tutabãtur:
qua pœna, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudiciũ
par tanto sceleri excogitari poterit? an ut unà cum libe-
ris, atq; uxoribus uenum eant? at hoc iure belli etiam
de his, qui nihil sæuum, nihil crudele commiserunt: fie-
ri licet. Non igitur maiori pœna, & grauiori exemplo
digni putabantur? Quo circa si ea tantum passi fuere,
quæ scribit Philarchus: non solum non credendum,
Græcos ob eam rem miseratione affectos esse: sed potius
laudasse iudicium Achæorum: q̃ tantam, tam'q; inau-
ditam crudelitatem censuissent acerrime puniendam.
Quamobrem cum nihil aliud fuerint ea tempestate
Mantinienses passi, quàm quod spoliati fortunis suis,
& uenundati ab hostibus fuere: quis non uideat hunc
historiarum scriptorem nonmodo fuisse mendacem, ue-
rumetiam incredibilia dictu scripsisse: &, ut ignoran-
tiæ cumulus accederet: ne id quidem animaduertisse: q̃
Achæi in Tegeatas eodem tempore à se prælio captos
nihil tale moliti sunt. Atqui si eius rei causa crudelitas
Achæorum fuisset: profecto Tegeatæ quoq; eandẽ crude-
litatẽ forent experti. Sed cum hæc diuersitas duntaxat
aduersus Mantinienses fuerit: manifestum: ipsam quoq;
causam iracundiæ diuersam apud eos extitisse. Rur-

sus hic ipse author Aristomachū Argiuum refert clarissima familia ortum Arguorum Tyrānum fuisse antiquam à tyrannis originem ducentem. hunc ab Antigono, atq; Achæis captum, ac Cenchream adductum iniustissimam, atq; iniquissimam omnium mortalium necem tulisse. facit præterea eū ubiq; sui similis per noctem uoces quasdam in uinculis emittentem: quibus uicinos partim crudelitate rei perterritos: partim, ut rem certius intelligerent: nonnullos etiam grauiter indignatos ad eum locum cursitasse; & alia quædā muliebria, atq; effœminata: quæ impræsentiarū omittimus: cōtētī ijs, quæ hactenus cōmemorata à nobis fuere. Ego uero Aristomachū arbitror, etiā si nihil aliud aduersus Achæos deliquisset, præterq̄ ꝙ pessundata republica libertatem patriæ in tyrannidem conuerterat: quamlibet magno cruciatu dignū extitisse. quanq̄ præclarus author cupiens illius gloriam extollere, & cōmemoratione malorum, quæ pertulerat, mendicare ab audientibus misericordiam, non solum tyrannum fuisse scribit: uerumetiam è tyrannis genitum. quo qđ grauius, aut perniciosius dici potest? hoc enim nomen quasi seminariū in se continet crudelitatis: & oēs hominum iniurias, sceleraq; cōplectitur. Atqui Aristomachus, ēt si grauissimos cruciatus passus fuisset: ut Philarchus tradit: non tamen dignas uel unius diei pœnas luisset. In quo cū Aratus Argos cū Achæorum manu per insidias ingressus uindicare in libertatē Arguos niteretur: tandem nemine ob metum tyranni se mouente, exire urbe coactus est. Quāobrē Aristomachus occasione sumpta, quod conscij aduentus Achæorum fuissent: LXXX ciues trucidari in

conspectu necessariorum iussit: fœdum prorsus, miserandumq; spectaculum. Sed longum esset ipsius per omnem uitam crudelitatem referre. quippe hanc à maioribus suis quasi hæreditario iure habuit. Igitur si huiusmodi exemplis, ac cruciatibus affectus fuit: haud est indignum censendum. siquidem longe indignius fuisset: sceleratissimum hominem post tot uirorum cædes, tot rapinas ueluti insontem impunitum mori. Neq; Antigoni, atq; Arati sæuitiæ ascribendum est: ꝙ tyrannum, quo bello potiti legitime fuerant: interfici in uinculis iusserunt: quem etiam tempore pacis capere, & summis afficere cruciatibus optimũ simul, atq; honorificum fuisset. quod uero præter hæc Achæos & prodiderit: quibus supplicijs dignus iudicabitur? Deposuerat non multis ante temporibus tyrannidem ob Demetrij mortem omni spe subsidij destitutus. Quo tempore Achæi eum nonmodo saluum fecere: uerumetiam ita humaniter, ac benigne susceperunt: ut & iniurias omnis, quibus usus in tyrãnide fuerat: ei dimiserint: & in suam rempublicam acceptum maximis honoribus affecerint: ac demum ducem Achæorum creauerint. At homo omnium sceleratissimus oblitus tantæ humanitatis atq; clementiæ, statim cogitare cœpit quo pacto inire Cleomenis amicitiam posset. nec multis interiectis diebus, non sine ingenti periculo Achæorum tempore maxime necessario ad hostes defecit. quem post paucos dies in bello captum, non Cenchreis ꝑ noctem in uinculis interfici dignum erat: quemadmodum Philarchus scribit: sed per omnem Peloponnesum circunductum post multa maximaq; supplicia tandem crudelissime trucidari. ueruntamen homo omni genere

ſceleris præditus nihil grauius pertulit: q̃ quod in uincu lis ſtrangulatus eſt. Adde: ꝙ idem author Mantinienſium calamitates pluribus uerbis proſequitur: quaſi decere ſcriptorem hiſtoriæ putet duntaxat res crudeles, atq; in iuſtas legentibus exponere. De Megalopolitanorũ uero uirtute, ac magnitudine animi, qua per id tẽpus uſi fue re: nullam prorſus mentionem facit: perinde, ac ſi ma gis proprium hiſtoriæ foret ſcelera atq; flagitia homi num, q̃ quæ iuſte honeſteq; facta ſunt, commemorare: præclari uiri minus laudis ex rebus egregie geſtis aſ ſequi, quàm ex ſæuitia ac crudelitate uiderentur. Præ terea quo pacto Cleomenes ciuitatem ceperit: integram ſeruauerit: tabellarios Meſſenem ad Megalopolitanos cũ literis miſerit: ut in incolumen patriam reuerterentur: ſibiq; adeſſent, hortatus fuerit: quo deinde modo Megalo politani literas, dum legerentur, abſolui non pmiſerint: et uix à tabellariis manus abſtinuerint: cæteraq; huiuſ modi leuia, atq; humilia conſectatur. quod uero ſeque batur: quodq; maxime proprium erat hiſtoriæ, præter mittit: laudem uidelicet, atq; memoriam rerũ egregie ge ſtarum. At quid ei erat impedimento? nam ſi eos qui ſo lummodo uerbis, ac uoluntate bellum pro ſociis ſuſtinẽt, bonos uiros putamus: qui uero populationem patriæ, incendia, obſidiones patiuntur: non ſolũ laudamus, atq; admiramur: uerumetiam gratiis, muneribusq; proſequi mur: qbus laudibus Megalopolitanos efferemus? quibus ſtudiis complectemur? nõ ne maximis, atq; ampliſſimus? Hi primo prouinciam Cleomeni reliquerunt: deinde o mnino ſe patria abdicarunt: ne ab Achæorum ſocietate recederent. poſtremo cum præter ſpem, atq; opinionem

omnium reuerti incolumes in patriam possent: maluerunt uitam in exilio trahere, dimissis domibus, sepulchris, templis, fortunis, omnibus deniq; rebus necessarijs: quam aliquid uiolatæ socijs fidei signum præ se ferre. Quo quid maius, aut præclarius factum est unquam uel in posterum fiet? Cui igitur rei magis attentos reddere auditores scriptorem historiæ opportebat? aut quibus exemplis melius poterat hortari homines ad fidem seruandam? res'q; egregie gestas imitandas? Ac Philarchus nullam huiusmodi rerum mentionem fecit, cæcus (ut mihi quidem uidetur) ubi pulcherrimæ res occurrunt, & inter cæteras maxime memoratu dignæ. Addit non longe post: cepisse Lacedæmonios Megalopoli prædam sex millium talentorum: ex quibus duo millia Cleomeni ex consuetudine dedisse. Vbi quis non statim admiretur inscitiam, atq; ignorantiam hominis de diuitijs, & potentia Græcorum? quæ maxime nota esse historico debent? Equidem ita affirmo: non ijs temporibus, quibus & a regibus Macedonibus oppressæ & uarijs inter se bellis exhaustæ erant Peloponnensium uires: sed ea tempestate, qua iunctæ unà cunctæ ciuitates secunda fortuna potiri uidebantur: haud tantum pecuniarum ex omni Peloponneso colligi potuisse. Nam quis ignorat: Athenienses, quo tempore cum Thebanis bellum aduersus Lacedæmonios gessere: ut exercitum decem millium hominum, & classem triremium centum pararent, facto censu, non solum ærarium publicum, uerum etiam proprias domos, ciuitates, omnem deniq; prouinciam exhausisse? & uix tandem congregare potuisse sex millia talentorum, ducenis quinquaginta exceptis? Ex quo haud absur-

dum uideri debet, quod modo de Peloponneso affirmauimus. At iis temporibus in urbe Megalopoli nemo sit, qui audeat dicere amplius q̃ trecentorum talentorũ prædam potuisse capi: præsertim cum clare apud omnes constet: homines tam liberos, quàm seruos Messenem confugisse. Maximum uero huius rei argumentum est: q, cũ per id tempus Mantinienses, q neq; uiribus neq; fortunis inferiores Arcadibus erãt: ut hic ipse author testatur: cincti undiq; obsidione ita in manus hostium uenissent, ut neque fugere quispiam, neq; surripere quicquam potuisset: ad extremum tamen præda omnis etiam cum corporibus non amplius trecentis talentis æstimata ab omnibus fuit. Cæterum quod mox subiungit: quis non magnopere admiretur? Venisse inquit decimo ante id prælium die à Ptolemæo oratorem: qui Cleomeni nunciaret: negare Ptolemæum se ad belli impensas suppeditare aliquid uelle. proinde eum hortari: ut pacem cum Antigono faceret. qua re audita, Cleomenem statuisse de omni simul re confestim decernere, antequam id ad aures militum ueniret: ne forte indignarentur: nullam sibi amplius spem stipendij relictam intelligentes. At si nuper sex millia talentorum Megalopoli lucri fecerat: quid erat Ptolemæi præsidium necessarium? cui trecenta solummodo talenta satis superq; fuissent ad uires Antigoni confringendas? simul igitur asserere Cleomenem omnem spem stipendij in Ptolemæo collocatam habere, simul tantum pecuniarum Megalopoli nactum affirmare, non'ne summa inscitia est? Longa mihi suppeditaret oratio: si cætera uitia, quibus egregius scriptor & hic, & ubique scatet: persequi uellem. sed hæc in

præsentia

præsentia satis esse existimaui. Post Megalopolis captiuitatem Antigono in ciuitatem Arguorum in hibernis commorante, Cleomenes, cum primum per anni tempus licuit, copias cogere cœpit. hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Arguorum regionem educit. Fuere pleriq;: qui eum ob hanc rem ueluti audacem nimis, ac temerarium reprehenderunt, propter situs locorum asperos, ac natura munitissimos. Alij id melius considerantes, sapienter eum fecisse existimauere. nam cum animaduerteretur Antigonum uictoriam in * manibus, ut qui longe multitudine militum præstaret: dimisso domu exercitu paruam admodum mercenariorum manum secum habere: huiusmodi quædam cogitare cœpit: facile sibi fore prouinciam sine discrimine ingredi. quod si per eam ferro igniq; uastatam usq; ad mœnia urbis pergeret: necessario Arguos Antigonum, quod talia per desidiam pateretur, increpaturos. qui si murmure multitudinis commotus aduersus hostem exire cogeretur: quidni esse sibi uictoriam in manibus? ut qui lõge in multitudine militum præstaret? sin uero fretus ratione in urbe permaneret: se, factis per omnem agrum incursionibus, ac non paruo terrore hostibus relicto, suorum uero animis confirmatis, tuto ad proprias sedes reuersurum. Quæ res ita planè, ut cogitauerat, euênit. nam cum passim uastari prouinciam multitudo cerneret: Antigonum reprehendere. ille nihilominus prudentissimi ducis officio fungi: sese intra urbem continere: Cleomenes per omnem regionem intrepide discurrere. Ita tandè rebus ex sententia gestis, deuastata prouincia, perterritis Arguis, suis uero ad futura bella audacio-

ribus factis, securus domum reuersus est. Ineunte autem uere, cum Macedones atque Achæi reuersi ex hibernis forent: Antigonus cum exercitu Laconicen proficiscitur: Macedonum intra phalangem habens circiter decem millia: sagittariorum ad tria millia: equites trecentos: præterea ferentarios mille: Gallos totidem: mercenariorum tria millia peditum: equites trecentos: Megalopolitanos circiter mille, instar Macedonum armatos: quibus dux præerat Cercidas Megalopolitanus: ex socijs uero Boiorum duo millia peditum: equites ducentos: Epyrotarum mille pedites: equites quinquaginta: Acarnânum totidem: præter hos etiam mille & sexcentos Illyrios: quibus præerat Demetrius Pharensis: ita ut omnis summa copiarũ esset octo & uiginti millia peditum: equites mille & ducenti. Cleomenes aduentu hostium per exploratores cognito, omnis aditus, qui in prouinciam patebant: militibus, fossis, ac sectis arboribus diligenter muniuit. ipse aditum, quem Sellasiam uocant: cum exercitu occupauit: ratus (id quod euenit) hostes per ea loca iter facturos. erant eius copiæ circiter uiginti millia hominum. Duo colles huic loco imminebant: quorũ alterum Euam incolæ uocant: Olympum alterum. Via inter hos media est: quæ per ripam profluentis fluminis ducit Spartam. Cleomenes igitur occupatis collibus, ualloq; & fossa diligentissime munitis, in Eua gregarium militem, ac socios posuit. ijs ducem reliquit germanum suum Euclidẽ. ipse cum Lacedæmonijs, & mercenarijs in Olympo cõstitit. equites autem in planitie supra utranq; fluminis ripam cum parte mercenariorum collocauit. Cum ad ea loca appropinquasset Antigonus: uno tempore & diffi-

cilem locorum situm, & miram Cleomenis in dispo-
nendo exercitu industriam conspicatus, quippe qui nul
lum optimi ducis officium prætermiserat: abstinen-
dum sibi prælio in præsens tempus existimauit. itaque
haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam
castra posuit. Vbi paucis quibusdam diebus commora-
tus, loca omnia, atque exercitum hostium lustrabatur.
postea lacessere ad prælium hostes tentauit. Sed cum nul
lum prorsus uacuum custodia locum offenderet: (si-
quidem Cleomenis prouidentia omnia diligentissime con
struxerat) ab incœpto destitit. Veruntamen ad ex-
tremum communi consensu prælio inimicitias diri-
mere statuerunt. ita prorsus uno tempore duos duces
uirtute, consilio, ac sapientia pares fortuna coniunxe-
rat. Antigonus igitur ijs, quos in Eua collocatos dixi-
mus: Macedones scutatos opponit: item Illyrios, co-
hortesq́;, in plures partes diuisas alternatim disponit.
his Alexandrum Ameti filium, & Demetrium Pha
rensem duces præfecit. post hos Acarnânes, & Cre-
tenses collocat. postremo duo millia Achæorum sub-
sidij gratia subsequi iubet. Equites non longe à ri-
pa fluminis aduersum hostium equitatum constituit:
Alexandro duce cum duobus millibus peditum il-
lis relicto. ipse cum mercenariorum, ac Macedo-
num manu contra Olympum constitutus, inire cum
Cleomene prælium decreuit. Deductis igitur in aciem
mercenarijs, Macedonum phalangem statim subse-
qui iussit. quippe locorum angustiæ ne secus fieret
impediebant. Signum erat Illyrijs inchoandi certa-
minis: cum primum ostensum ex locis, quæ circa

Olympum erant, linteum prospicerent. nam hi per no ctem sub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis con stiterunt. Megalopolitanis quoq;, atq; equitibus signum ineundi prælij erat: cum primum à rege purpuream uestem erectam aspexissent. Iam igitur certaminis tem pus aduenerat: & Illyrij datum ab Antigono signum notauerunt. hortantur pro tempore socios: ut forti, ma-gno'q; animo sint: uictoriam sibi in manibus esse non dubitent. Post hæc omnes incredibili audacia ad expu-gnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ mili-tes, quos cum equitatu Cleomenis in planitie relictos su-pra memorauimus: ubi animaduertêre cohortes Achæo rum omni subsidio nudas esse: à tergo iam collem ascen dentes insecuti, maximum in discrimen adduxerunt. si quidem à dextra Euclides cum gregarijs militibus à frontibus præstabat: à læua uero mercenarij milites de tergo pertinacissime irruentes impressionem faciebant. Quibus ex rebus accidebat eos uno tempore ab utroq; hostium agmine circumueniri. Id ubi animaduertit Phi lopœmenes Megalopolitanus: statim quod optimum fa-ctu erat, excogitauit: id'q; aperuit ducibus. Sed quia & adolescens admodum erat: nec ducatum unquam fue-rat assecutus: parum ei adhibitæ aures fuere. Quapro-pter ad conciues suos conuersus, parta, inquit, nobis est ui ctoria fortissimi uiri: si me sequimini. facto'q; contra hostium equitatum impetu, audacissime eos inuadit. Mercenarij, qui de tergo expugnantes collem infe-stabant: audito ingenti strepitu, simulque equorum certamen conspicati, retrahunt gressus: & ad equi-tum subsidium, ubi constituti ab initio fuerant: re-

uertuntur. Per hunc modum turbatis hostium ordinibus, Illyrij, atq; Macedones, cæteriq; unà ab Antigono constituti magno impetu in hostes feruntur. Ex quo post hæc clara apud omnes opinio fuit: Euclidem eo tempore Philopœmenis industria, ac magnitudine animi superatum. unde & Antigonum tradunt, cum postea Alexandrum interrogasset, quamobrem haud expectato, uti conuenerant, signo mouisset aduersus hostes equitatũ? atq; ille respõdisset: id à se minime, sed ab adolescente quodam Megalopolitano, se inscio, factum: dixisse: adolescentem quidem optimi ducis, Alexandrum uero ignari adolescentis officio functum. Qui autem cum Euclide cacumen collis tenebant: ascendentes hostium cohortes conspicati, facile imperitiam suam ostendêre. neq; enim cunctandum erat: quoad hostes ad uirtutem collis integri peruenirent: sed fretos opportunitate locorum obuiam hostibus procedere: & ex superiori loco impetum in eos facere oportebat: postea, cum opus foret, ad dexteram conuersos confestim sese ad tuta recipere: dehinc rursus in hostes ferri. per hunc modum fractas tandem, dissipatasq; Macedonum copias facile uertissent in fugam. At hi, tanq̃ uictoriam in manibus haberent: planè contrarium fecere. siquidem immoti in loco, ubi collocati à Cleomene fuerant: aduentum hostium præstolantes constiterunt: rati eo maiorem fore hostium conflictum: quo ex altiori loco, & prærupto magis colle proiecti, præcipitatiq; essent. Verum mox inscitiæ suæ pœnas dedêre. quippe Macedones sine impedimento superato colle, postq̃ in æquum locum uenerũt: pedem pedi conserentes, tanta audacia in medios hostes

prorupere: ut eos statim in præcipitem ac pernitiosissimam fugã conuerterint. Atrox eodẽ tempore prælium etiam inter equites gerebatur: ubi operæprecium erat aspicere quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achæi concurrerent: quippe omnibus pro libertate patriæ dimicantibus. Præcipue tamen inter cæteros Philopœmenis uirtus clara, atq; illustris habebatur. Hic, cum eius equus telo grauiter confossus exanimis cecidisset: nihilo timidior factus, pedestri certamine diu atrocissime se exercuit. ad extremum utrunq; crus sagitta transfixus cum incredibili animi robore spirauit. Reges quoq; in Olympo cum mercenariis, ac leuis armaturæ militibus prælium inierant. Erant hi circiter quinq; millia hominum: qui interdum priuatis certaminibus inuicem congressi, nonnunquam uniuersi simul fortunam belli tentantes, diu uariam uictoriam experti fuerant: eratq; ad extremum æquo marte discessum. At postquam Cleomenes relictum ab Euclide collem, sociosq; in fugam conuersos animaduertit: equites uero iam ad summam desperationem redactos: undiq; formidine circunstrepẽte, patefacere propinquum aditum, & fronte per unum ex lateribus aciei exercitum educere decreuit. Iubet itaq; tubicines receptui canere. ac statim per eum modum reuocatis leuis armaturæ militibus, phalanges ex utraq; parte conuersis hastis prælium capessunt. fit atrox certamen: tantisq; animis utrinq; concurritur: ut modo cedentibus Lacedæmoniis, modo facta impressione Macedones cedere compellentibus, diu anceps uictoria fuerit: & cuius laus prima esset, difficile iudicium uideretur. Ad postremum Lacedæmo-

nĳ superati, cum se fugæ commisissent: passim instar pecudum cæsi, trucidatiq; fuere. Cleomenes paucis quibusdam equis comitatus Spartam incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythium profectus, naues, quæ iam dudum ad necessarios usus paratæ erant: conscendit: atque Alexandriam cum amicis nauigat. Antigonus nemine iam resistente Sparta potitus, cum cæteris in rebus magnanimiter se, ac perhumaniter erga Lacedæmonios gessit: tum uel in primis: ut salua integraq; re publica patrĳs institutis uiuerent, permisit. Paucos deinde dies ibi commoratus, cum ei nunciatum esset: Illyrios Macedoniam ingressos, prouinciam deuastare: in patriam cum exercitu reuertitur. Ita semper maximas res pro libidine fortuna uersat. nam si uel id prælium Cleomenes aliquanto diutius distulisset: uel saltem post fugam Spartæ commoratus, spem aliquandiu protraxisset: proculdubio discedente Antigono, summa totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaque Tegeam Antigonus ĳs quoque integram rem publicam permisit. postridie Argos aduenit: tempore quo omnis populus ad celebrandos Nemeæ ludos conuenerat. Huic effusa omnis multitudo obuiam procedit. in hunc oculos ciuitas uniuersa, in hunc suspensa ora conuertit. hunc laudibus efferunt: hunc omnibus non humanis tantum, uerumetiam diuinis honoribus & commune Græcorum concilium, & per se singulæ quæq; ciuitate honorant. Demum Macedoniam properat. Vbi cum uagantes offendisset Illyrios structis utrinq; aciebus eos ador-

tus, post longum certamen superauit. Verum tantis inter certandum clamoribus usus est: ut pro fluuio sanguinis paucos post dies interierit: ingenti spe fraudatis Graeciæ populis: quàm de eo non tam propter armorum usum, quàm propter uirtutem atq; integritatem regiam conceperant. Regnum Macedoniæ Philippo Demetrij filio reliquit. Verum si quis forte à nobis quærat: cur præsens bellum tam longe repetitum tot uerbis scripserimus? sciat: nos illud consulto fecisse. nam cum hoc tempus in ea potissimum tempora incideret: de quibus scripturi in præsentiarum sumus: dignum, immo potius necessarium iudicauimus, quemadmodum institutum ab initio fuerat: Macedonum, ac Græcorum statum, qualis ea tempestate extiterit: notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiã morbo consumpto, Ptolemæus Philopater regnum suscepit. Seleucusq; diem functus est Seleuci Callimaci & Pogonis filius. Huic Antiochus frater in regno Syriæ successit: Ita simile quiddam his accidit: atq; superioribus illis, qui post mortem Alexandri ea regna obtinuerant: idest Seleuco, Ptolemæo, & Lysimacho. illi enim centesima & uigesima quarta olympiade, uti supra memorauimus: hi uero centesima & trigesima nona diem suum obierunt. Nos igitur, postquam totius nostræ historiæ præparationem exposuimus: satisq; abunde declaratum est, quo tempore, quo modo quibus causis populus romanus omni Italia potitus exterarum gentium in regna adortus fuerit: quis eo tempore Græciæ, ac Macedoniæ status, quis Carthaginensium extiterit: consentaneum arbitramur: cum

ad ea uentum sit tempora, uti ab initio fuerat institutum: in quibus Græci sociale, Romani Annibalis bellum gessere: reges uero Asiæ inferioris Syrio imperio contenderunt: præsentem librum unà cum huiusmodi rerum commemoratione, & hac permutatione regnorum terminare.

POLYBII HISTORIARVM LIBER TERTIVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SATIS EST A NOBIS IN primo libro ostensum: ꝙ sociale, Annibalisq;, & syriacum bellū ueluti principia, ac fundamenta rerum à Romanis gestarum subiecimus. ubi etiam redditæ sunt causæ: quæ nos: ut repetitis altius principiis secundi libri historiam connecteremus, impulere. nunc uero ipsa bella, causasq;, à quibus & orta sunt, & tam longe lateq; diffusa: demonstrare conabimur: si prius conatum populi romani quàm breuius fieri poterit, exposuerimus. nam cum unum opus, ac ueluti unū spectaculum sit, quod scribere aggressi sumus: quo pacto, quando, aut quamobrem uniuersæ orbis partes in populi romani ditionem peruenere: idq; & principium cognitum habeat, & tempus definitum, & finem certum: profecto utile existimauimus: res etiam, quæ intra principium, ac finem huiusmodi bellorum gestæ sunt: duntaxat memoratu dignas summatim commemorare:

rati p̄ hunc modū studiosos nostri operis totius historiæ
cognitionem facilius adipisci posse. multa siquidem ani-
mus noster ex uniuersalis historiæ cognitione ad parti
cularium rerum historiam necessaria percipit: nec pa-
rum etiam particularium rerum peritia ad uniuersa-
lis historiæ scientiam confert. quod si utrunq; inuicem
iunctum ueluti unam ex ambobus faciem præbeat: in-
credibilem sanè legentibus fructum affert. Verum
nos quidem de summa totius operis satis superq; duobus
superioribus libris diximus. particulariū uero rerum,
quæ medio tempore gestæ fuerunt: principia quidem
sunt hæc, quæ supra memorauimus, bella: finis uero re
gum Macedoniæ interitus: tempus inter principium fi-
nemq́; medium, anni quinquaginta. intra quos tales, ac
tantæ res gestæ sunt: quales quantasq́; superior ætas
intra tam breue temporis spacium nunquam tulit. de
quibus nos à centesima & quadragesima olympiade
scribere incipientes, hunc ordinem seruabimus. Princi
pio ostendemus causas, unde id bellum, quod Annibalis
appellatur: inter Romanos, ac Carthaginenses oriri
cœpit. ut Carthaginenses Italiam ingressi, maxi-
mum in discrimen populum romanum adduxerunt:
ut repente inciderunt in spem non solum reliqua Ita-
lia: sed ipsa etiam urbe Roma potiundi. post hæc
exequi conabimur, quo pacto Philippus rex Macedo-
niæ post bellum cum Aetolis gestum compositis in Græ
cia rebus, in Carthaginensium quoq; spem deuenit:
Antiochus uero, & Ptolemæus Philopater post lon-
gam dissensionem tandem pro inferiori Syria bellum
inter se gessere: Rhodij autem, & Prusias illato By-

Zantijs bello, abstinere eos Ponto coegerunt. Hic huiusmodi narratione terminata, de institutis, atq; re publica Romanorum dicere aggrediemur: quod hæc ueluti peculiaris, populi Ro, in tantum uires eorum auxit: ut non solũ Italia, Siciliáq;, præterea & Gallijs, atq; Hispanijs incredibili celeritate potiti fuerint: sed tandem superatis bello Carthaginensibus, totius orbis imperium affectarint. Hinc ueluti per transgressionem narrabimus, quo pacto Hieronis Syracusani imperium dirutum, prostratumq; sit: item uarias turbationes, quæ in Aegypto fuere: præterea quemadmodum post Ptolemæi regis interitum Antiochus, & Philippus iunctis inter se consilijs de diuisione regni puero relicti gerere bellum cœperunt: Philippus aduersus Aegyptum, ac Samum: Antiochus aduersus Syriam, atq; Phœnicem. Post hæc receptis summatim Hispaniæ, Libyæ, atq; Siciliæ rebus, sermonem protinus simul cum ipsarum rerum mutatione ad loca Græciæ transferemus. expositis enim naualibus prælijs, quæ Attalus, & Rhodij aduersus Philippum gessere: item Romanorum, ac Philippi bello commemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit: quem finem habuerit: seruata serie rerum, ad indignationem Aetolorum ueniemus: qua indixere Romanis bellum: Antiocho ex Asia aduocato. cuius belli causas unà cum transfretatione Antiochi in Europam executi, primo ostendemus, quomodo Antiochus è Græcia fugerit: dehinc, quo pacto bello superatus, omni prouincia, quæ est citra Taurum: Romanis cesserit: tertio, quibus

uiribus freti Romani post Gallorum, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiæ imperium uindicauerint: omnesq; citra Taurum habitantes populos barbarorum timore, & Gallorum temeritate liberarint. Post hæc commemoratis Aetolorum, ac Cophallinorum rebus infeliciter gestis, Eumenidis, Prusiæq;, & Gallorum bellum aggrediemur: item Ariarati bellum contra Pharnacem. Dehinc de concordia Peloponnensium, & incremento reip. Rhodiorum breuiter locuti, narrationem nostram pariter cum rebus gestis concludemus: repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit: in Aegyptum expeditionibus: itẽ bello persico, & interitu regni Macedoniæ. quibus ex rebus facile intelligi poterit: quomodo Romani singula quæq; aggressi haud longo interuallo uniuersum terrarum orbem subiugarunt. Quod si ex rebus prospere, siue infeliciter gestis liceret uirtutem à uitio, aut laudatum hominem ab illaudato discernere: profecto hic finem facere opportuisset: narrationemq; ad ea, quæ nouissime explicare à principio proposueramus: conuertere. nam & tempus trium ac quinquaginta annorum in hæc desit: & imperium Romanorum ita propagatum est: ut in posterum omnes clare intelligerent: id factu necessarium fore: quod populus romanus iuberet. Verum quoniam iudicari hæc ex euentu rerum non recte possunt: cum sæpenumero ea, quæ factu optima uidentur, nisi opportune fiant, ingẽtes afferant iacturas: & econtrario, qui in aduersum aliquem casum inciderunt: si id forti ac magno animo tolerent, plerunq; fortunam suã in melius uertant: dignum iudicauimus: his,

quæ ſcripta à nobis ſunt, etiam illud addere: quæ conditio uictorum fuerit: quæ ratio administrandi imperij: quomodo reliquæ urbes, regiones, loca ſponte ad eos deſciuerint: præterea qui mores, quæ'ue instituta apud omnes fuerint, tum uitæ priuatæ, tum in uniuerſum totius reipublicæ. ſic enim & præſentibus palàm fiet: fugiendum'ne, an potius ſponte eligendum ſit imperium populi romani: & poſteris: utrum laude & memoria dignæ: an econtrario uituperandæ omnino ſint res geſtæ Romanorum. in hoc enim conſiſtet imprimis noſtræ historiæ utilitas: ſiue ad præſentes, ſeu ad poſteros reſpexeris. Quippe nec qui bella gerunt: nec qui de bellis iudicant: finem bellorum ſtatuunt ipſam uictoriam: nec ut imperio ſuo cuncta ſubijciant. neq; enim prudens quiſpiam icirco cum finitimus bellum gerit: ut fuſos, profligatosq; inſpiciat hoſtes: neq; multa maria nauigat, duntaxat transfretandi gratia: neq; artes, & diſciplinas illarum tantummodo cauſa ſectatur. ſed omnes ad hæc mouemur ob id, quod ſequi exinde cernimus, uel iucundũ, uel utile, uel honeſtum. Quamobrem & finis noſtri operis merito dicetur: noſſe, quæ conditio omnium fuerit poſt acquiſitum à Romanis imperium orbis terrarum: quouſq; rurſus noua rerum turbatio orta eſt. De qua quoniam multæ, maximæq; res memoratu dignæ acciderũt: quibus ipſe non ſolum ſpectator magna ex parte, uerũ etiam hortator, atq; adiutor interfrui: haud inuitus facto quaſi alio principio ſcribere decreui. Hæc turbatio fuit: in qua Romani quidem bellum aduerſus Celtiberos mouerunt: Carthaginenſes uero aduerſus Maſaniſſam Libyæ regem. quo tempore in Aſia quoq; Attalus, & Pru

ſias inuicem contendebant: Ariarathes autem Cappado ciæ rex à Roferne per Demetrium regno expulſus, non longe poſt per eundem in paternum imperium reſtitutus eſt. At Demetrius Seleuci filius, cum annos duodecim regnum Syriæ tenuiſſet: cæteris regibus aduerſum ſe conſpirantibus, uita ſimul, ac regno ſpoliatus fuit. Romani Græcos, quos bello perſico patrio ſolo extorres egerãt: ciuitatibus ſuis reſtituerunt. ipſi non longe poſt Carthaginenſibus bellum intulere ob cauſas, quas dicemus. Ita cum Macedones quidem ab amicitia Romanorum, Lacedæmonij uero ab Achæorum rep. deſciuiſſent: ſecuta eſt communis totius Græciæ calamitas. Sed hæc de apparatu noſtro ſatis. Vtinam mihi tantum uitæ deinceps deorum uoluntate ſit: quantum ad perficiendum inceptum opus ſufficiat. quanquam mihi perſuadeam, etiã ſi longiora uiuendi ſpacia nobis negarentur: non defuturos tamen in tanta eruditorum multitudine, qui opus noſtrum ad finem perducerent: & quod nobis repentina mors uetaſſet, exeq conarentur. uerũ cũ res, quæ memoratu digniores uidebantur, abunde commemorauerimus, cupidi ut lectoribus noſtri operis omnia & in uniuerſum et per ſpecies innoteſcant: tempus eſt: ut iam propoſiti noſtri memores ad narrationem ueniamus. Ex his, qui res geſtas Annibalis ſcripſerunt: pleriq; cupientes cauſam eius belli oſtendere, quod inter Romanos, Carthaginenſeſq; exarſit: primam quidem aſſerunt: ꝙ Carthaginenſes Saguntum obſederunt: ſecundam: ꝙ præter fœdus cum Romanis percuſſum Iberum amnem tranſgreſſi ſunt. Ego uero hæc quidem initium belli fuiſſe exiſtimo: cauſas uero minime. multum enim inter principia

rerum, ac causas interest. nisi forte quispiam aut Alexandri transitum in Asiam causam fuisse dicat eius belli, quod aduersus Persas gessit: aut Antiochi descensum ad Demetriadem eius belli causam, quod est cum Romanis incoeptum. quod neq; uerũ est, neq; uerisimile. nam quis adeo rerum ignarus eas belli causas uocet: quarum partem Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bellum persicum parauerat? siue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendũ? Sed hæc hominum sunt non animaduertentium quantum inter principium, causamq; intersit: & quod causæ omnibus in rebus primæ sunt: principia uero ultima causarum. Equidem ita existimo: principia dici primas hominũ actiones in rebus, quæ iudicatæ, ac deliberatæ sunt: causas uero: quæ iudicium, deliberationemq; præcedunt: quæq; efficiũt ut ita iudicemus, deliberemus'ue: ut cogitationes, consilia, ratiocinationes, cæteraq; huiusmodi. Hoc autem ex sequentibus palàm fiet. Nam quæ causæ belli persici fuerint: aut unde id bellum ortum sit: facile erit cuiuis perspicere. Prima quidem fuit, Græcorum cum Xenophonte per tot indomitas nationes, & barbaras gentes in patriam reditus. in quo nemo barbarorum per tanta itineris spacia, totq; hostilium terrarum anfractus Græcis se opponere ausus fuit. Secunda, transfretatio Agesilai Lacedæmoniorum regis in Asiam. in qua cum nihil dignum, nihil uiribus suis aduersum comperisset: ueluti triumphatis barbaris ob turbationes, quæ in Græcia exarserant: retrogredi coactus est. His enim rebus Philippus rex Macedonum ignauiam, atque segnitiem Persarum expertus, & simul fretus

sua atq; Macedonum in rebus bellicis promptitudine, grandi præterea spe præmij allectus, cum primũ Græcorum sibi beneuolentiam haud dubie conciliatam intellexit: sumpta occasione, q̃ Persæ in Græcos asperrime sæuissent: omni conatu bellũ contra eos mouit. Quapropter causæ quidem huius belli dicendæ sunt, quas primo memorauimus: occasiones, quas secundo loco diximus. principiũ autem transfretatio Alexandri in Asiã. eius uero belli, quod sub Antiocho contra romanis gestum est: causa extitit indignatio Aetolorum. Hi enim, cũ in bello Philippi, sicuti supra memorauimus, spreti atq; contempti fuisse à Romanis uiderentur: non solum Antiochum in subsidium adhibuerunt: sed omnia & facere, & perpeti decreuere. tanta eorum animos superioris temporis indignatio ceperat. occasio uero fuit Græciæ libertas: sub cuius spem finitimas ciuitates in sententiam suam trahere conabantur. principium uero belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadem. Verum nos quidem huius rei pluribus uerbis meminimus: non quo ueterum scriptorum aliquem insectaremur: sed ut studiosorum utilitati consuleremus. nam quemadmodum medici nihil prodesse ægrotantibus possunt: si morborum causas ignorant: ita qui circa res gestas uersantur: omni prorsus utilitate carent: nisi & loci, & temporis, & causarum, atq; occasionum omnium ratio constet. Nihil igitur uel magis necessarium, uel tantopere quærendum: quàm causas rerum omnium, quæ accidũt, nosse. siquidem ex opportunitate maxime interdum res oriri solent: facillimumq; est cuilibet rei in ipso introitu obsistere. Atqui Fabius Romanus historicus eius bel-

li, quod

li, quod Annibale duce inter Carthaginenses, atq; Romanos exarsit: causam fuisse refert sæuitiam, atq; crudelitatem Annibalis in Saguntinos: & Asdrubalis ambitionem, ac immanem regni cupiditatem. Hunc enim inquit, cum imperium Carthaginensium in Hispania mirifice auxisset: paulopost Carthaginem delatum, remp. eorum pessundatis legibus conuertere in tyrannidem tentasse. Quod cum principes eius reip. intellexissent: facto inter se concilio ab Asdrubale dissensisse. Quare motum Asdrubalem relicta Africa confestim esse in Hispaniam reuersum: resq; Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine authoritate senatus Carthaginensiũ tractasse. Annibalem uero, q ab ineunte ætate sub eo imperatore meruerat: eiusdem planè consilij fuisse, refert. Quocirca tunc Hispaniensium rebus potitum Asdrubalis uestigijs planè institisse. ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum inuitis Carthaginensibus. Siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus reip. cura foret: qui facta Annibalis in Saguntinos non maxime improbarit. Hæc locutus, addit post captiuitatem Sagunti uenisse Carthaginem legatos romanis qui Annibalem in pœnam rupti fœderis deposcerent. Quod si negaretur: bellum Carthaginensibus indicerent. Si quis uero Fabium roget: quidnam uel opportunius, uel iustius, uel conducibilius esset Carthaginensibus: quandoquidem ab initio (ut idem inquit) factum Annibalis ægre tulerant: quàm ipsum authorem culpæ & criminis reum poscentibus Romanis ad piaculum tradere? atque ita communem patriæ hostem per alios ulcisci? statumq; ci-

uitatis suæ quietum facere, authore bellorum eiecto: cum id duntaxat decreto fieri liceret? quidnam respondere possit? profecto nihil. At hi tantum abfuit ne quid tale agerent: ut decem & septem annos in bello continue cum Romanis perseuerauerint: neq; prius destiterint: q̃ omni spe nudati non solum in patriæ, uerumetiam in capitum suorũ discrimen deuenerint. Sed quorsum hæc de Fabio, & scriptis eius? Non quo fidem authori detrahamus: quandoquidem scriptorum ipsius uanitas facile per se ipsam legentibus apparet: uerum ut studiosos eius hortemur: ne tam authoris antiquitatem, q̃ ipsam rerum gestarum seriem animaduertant. sunt enim nõnulli: qui non tam scripta ab authore, q̃ ipsum amplectuntur authorem: &, quia ille tempore, quo hæc gerebantur, uixit: senatuiq; Romano interfuit: nihil ab eo dici posse non uerum existimant. Ego uero adhibendam quidem in multis huic authori fidem existimo: haud tamen usquequaq; credendum. siquidem res ipsæ, quæ, qualesq; fuerint, quomodo conueniant, considerandum. Cæterum ut eo reuertamur, unde discessimus: causa quidẽ eius belli, quod Romani cum Carthaginensibus gesserunt: prima existimari debet indignatio Amilcaris: cui Barcæ cognomen erat. fuit autem Annibalis pater. Hic enim in bello siculo haudquaquam à Romanis uictus est. nam exercitum omnem, cui præerat: iuxta Erycem singulari uirtute seruauit incolumem. Sed cum Carthaginenses nauali prælio profligatos cerneret: tempori consulendum ratus, pacem cum Romanis iniit: nequaquam tamen indignatione deposita. quin continue opportunitatem aliquam præstolabatur: qua Romanos

ulcisci posset. & nisi turbulento mercenariorum militum motu res Carthaginensium uexari cœpissent: è uestigio bellum renouasset: sed intestino malo impeditus rem in aliud tempus destulit. Romani uero periculum Carthaginensium animaduertentes in mercenariorum dissensione, bellum eis minati sunt. quod illi ut euitarent: nullam conditionem respuebant: sicuti superioribus libris ostendimus: sine quibus nec quæ in præsentia diximus: nec quæ relaturi posthac sumus, intelligi possunt. tandemq; cum Romani desistere à proposito aliter non uiderentur: consilij, atq; subsidij inopes Sardinia eis cesserunt: tributoq;, de quo primo conuenerant: mille & ducenta talenta addiderunt. quæ res secunda, & maxima causa extitit eius belli, quod postea ortum est. Amilcar enim, cum ad indignationem eius totius quoque Carthaginensis populi indignatio accessisset: simulatque extincto mercenariorum tumultu, res patriæ compositas, sedatasq; intellexit: bellum in Hispania aggressus est: studens hac ueluti præparatione uti ad bellum contra Romanos gerendum. Hæc uero tertia causa eius belli existimari debet: idest felix Carthaginensium in Hispania successus. his enim aucti Carthaginensium animi, audacius postea huic bello incubuerunt. quod autem Amilcar maxima causa extiterit secundi belli punici, quanquam decennio ante mortuus: multis quidem testimonijs comprobari potest. Sed satis in præsentia erit, quod sequitur, referre. quo tempore uictus à Romanis Annibal relicta Africa cursum ad Antiochum direxerat: Romani conatum Aetolorum animaduertentes,

legatos ad Antiochum miserunt: qui uoluntatem regis explorarent: & sub specie legationis apparatum eius specularentur. Hi simul ac fauere Aetolis Antiochum intellexerunt: paratumq́; inferre Romanis bellum: omnibus diebus assidui circa Annibalem fuere: studentes eum assiduo colloquio suspectum inuisumq́; regi facere. neque eos consilium suum fefellit. quippe Antiochus tanta familiaritate reconciliatam ei cum Romanis gratiam existimans, diu Annibalem suspectum habuit. uerum interiecto tempore accidit, ut in consilium uocatus à rege, liberiorem loquendi locum nactus sit. Tunc commemoratis multis tandem, ueluti indignabundus in hæc uerba prorupit. Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitum in Hispaniam traiecturus erat: annum ætatis agebam ferè nonum. Tũc patre Ioui sacrificante, altaribus adhærebam. At pater meus sacrificiis rite peractis, secedere parumper ab aris cæteros iussit: meq́; solum ad se uocatum perhumaniter, & blandienti similis, an uellem in expeditionem duci? rogauit. qui cum id non solum libenter acceptassem: uerumetiam pueriliter deprecatus forem: pater capta dextra mea, & altari admota, uoluit, ut tactis sacris iureiurando assererem: me, cum primum per ætatem liceret, hostem populi romani futurum. Itaq; quandiu hostis romanis eris ô rex: licet in tuto credas omnia: nec quicquam de Annibale suspiceris. simulatq; uero uel fœdus cum Romanis percusseris: uel in amicitiam redieris: tunc noli expectare alium de me calumniatore: sed statim ueluti hostem populi Ro. cauendum puta. Semper enim quantum in me erit, illis ad-

uersus ero. Hæc cum intellexisset Antiochus & uere, & præ dolore ex animo ab Annibale dicta: confestim suspitionem omnem. Hoc itaq; apertissimum testimonium est inimicitiarum Amilcaris, infestiq; aduersus Romanos animi. q̃q̃ id ex ipsis rebus intueri liceat. eiusmodi enim hostes populo romano reliquit Asdrubalem filiæ suæ uirum, & Annibalem filium: ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuisset accedere. Verum Asdrubal quidem morte interceptus, suum aduersus Romanos animum ostendere non potuit. Annibali uero tempora concesserunt, ut factus uoti compos paternum odium longe lateq; diffunderet. Idcirco eos, qui in publicarum rerum administratione uersantur: intueri hæc diligenter, & exactissimo studio examinare decet: ne eos lateat animus illorum, cum quibus uel iunguntur fœdere: uel pace conciliantur: quando id cedentes tempori faciant: quando animo non ulterius sæuiendi: quo ab ijs quidem, qui opportunitatem maleficiendi præstolantur: cauere assidue possint: ijs uero, quos uel subiectos imperio suo, uel ueros amicos norint: quandocunq; res ferat, secure ac fideliter utantur. Causæ itaq; secundi belli punici hæ sunt, quas hactenus diximus: principia uero: quæ mox referemus. Carthaginenses grauiter, atq; iniquo animo ferebant iacturam ablatæ sibi à Romanis Siciliæ. hanc eorum indignationem (sicuti supradiximus) intercepta per fraudem inter motum Africæ Sardinia, & superimpositum stipendium augebat. quas ob res, simulatq; imperium in Hispania auxissent: ultro arma iniecturi Italiæ uidebantur. mortuo autem Asdrubale, cui post Amilcaris obitum summa imperij

commissa fuerat: anteq̃ nouum ducem crearent: expectare exercitus uoluntatem decreuerant. ut uero è castris nuncius aduenit Annibalem ingenti omnium clamore, atq; assensu imperatorem appellatum: aduocata è uestigio concione, unanimi consensu electionem exercitus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio nihil cunctandum ratus, exercitum in Oladum fines, ueluti per transitum ducit. hinc discedens Carteiam urbem, caput gentis eius obsidet: nec multis interiectis diebus expugnat. Quo metu perculsæ reliquæ ciuitates, ultro se Carthaginensibus dederunt. Exercitus uictor præda onustus Carthaginem Nouam in hiberna deducitur. Ibi Annibal prædam omnem inter milites liberalissime partitus, mirifice omnium beneuolentiam sibi conciliauit: nec paruam futurarum rerum militibus spem adiecit. Vere primo rursus in Vacceos exercitum ducit. Ermandicã mox potitur. Arbacalam uero ob magnitudinem ciuitatis, & multitudinem, uirtutemq; oppidanorum diu defensam, post longam tandem obsidionem non sine discrimine ui capit. Posthæc repente in maximum periculum præter opinionem incidit: Carpetanis eum ex Vacceis regressum, prædaq; onustum adortis. quæ gens & ferocia, & multitudine hominum cæteros eius prouinciæ populos antecellit. Cum ijs etiam se coniuxerant profugi ab Ermandica: quos Oladum exules in eam sententiam adduxerant. Quod si Carthaginenses aperto prælio una concurrissent: profecto uicti, profligatiq; fuissent à Carpetanis. Verũ Annibal prælio abstinuit: & callide hostibus cedens, castris supra ripam Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit: ut, cum

hostē aquā ingressum uiderint, adoriātur peditū agmen. in ripa elephantos præterea quadraginta disponit. ita cum & flumen, & feras ueluti concertantes haberet: omnia ex setentia processerunt. nam barbari metu cessisse Carthaginenses rati, sublato clamore passim in amnem ruunt. Quare magna pars eorum iuxta exitum fluminis absumpta ab elephantis per ripam grassantibus: & ad se delatos inaniter conculcantibus obtriti: pleriq; autem ab equitibus in ipso flumine trucidati: ꝙ eques corpore armisq; liber facilius per medios gurgites rem gereret: peditemq; uix uado fidentem infestaret. posteriores, quibus regressus in suam ripam facilis erat: retrocedebant. cum tandem Carthaginenses omnibus copijs amnem ingressi uniuersos in fugam uerterunt. Erant autem Carpetani unà cum Olcadibus, atq; Vacceis ultra centum millia hominum. quibus superatis, nemo trans Iberum fuit: qui postmodum resistere Carthaginensibus auderet: præter Saguntinos. Hos nondum bello infestare Annibal uoluerat: ne prius causam aliquam belli Romanis præberet: ꝙ cætera omnia iuxta Amilcaris parentis admonitionem sibi constantissime asciuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuntios mittebant, simul soliciti de rebus suis, & uelut præscij futurorum: simul, ne Romanos laterēt feliccs Carthaginensium in Hispania successus. At Romani post multos, uariosq; de eadem re nuntios tandem oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginem Nouam in hiberna secesserat. Vt primum uero

aduenisse legatos Romanorum nuntiatum est: ad se admitti iussit: & loquendi quae uellent, potestatem fecit. Hi primo Annibali denuntiant: ut à Saguntinis abstineat: esse enim socios populi romani: deinde, ne Iberum transgrediatur: id enim in foedere cum Asdrubale icto caueri. Quae cum audisset Annibal: ut iuuenis, & bellico ardore feruens, quiq; facillime omnia per principes factionis suae in senatu Carthaginensi obtinebat: ac iam iam in bellum aduersus Romanos exarserat: legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorum: increpans populum romanum: quod nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab ijs literas accepissent, ut ad componendas res legatos Saguntum mitterent: per iniuriam quosdam è principibus ciuitatis interfecissent: quos ulcisci se uelle minatus est. esse enim hunc ueterem Carthaginensibus morem: ne iniurias suorum inultas patiantur. Ex alia parte nuntijs Carthaginem missis, quid agere opus sit consulit: cum Saguntini societate Romanorum freti plerisq; Carthaginensium oppidis grauis iniurias intulerint. Deniq; omnis inconstantiae, atq; indignationis plenus, & ardore belli gerendi fluctuans, nullam ueram rationem adducit in medium: inanes tantummodo, ac ratione carentes causas sectatur. quod his accidit: qui uicti perturbationibus animi, officium deserunt. nam quanto melius erat id dicere? Optimo quidem iure petere à Romanis Carthaginenses: ut Sardiniam, stipendiumq;, quod iam tot annis in summa eorum necessitate per iniuriam abstulerant: restituerent. id ni facerent: bellum se eis indicturos. At nunc praetermissa uera causa, falsam hanc de Sagun-

tinis fingens, non solum præter rationem, uerumetiam per summam iniuriam moturus bellum uidetur. Legati Romanorum, etsi necessario suscipiendum esse bellum intelligebant: Carthaginem tamen profecti, eadem illis quoq; denunciarunt. Verum Romani quidam non in Italia se, sed in Hispania dimicaturos, Saguntumq; ueluti monumentum ac receptaculum belli habituros sperabant. Quamobrem ad id se parantes, componere primum res illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximum se, ac diuturnissimum bellum, & procul à finibus Italiæ habituros. Accidit per ea tempora: ut Demetrius Illyriorũ rex oblitus complurium populi romani erga se officiorum, cũ eos cerneret hinc Gallorũ, illinc Carthaginensium terrore pulsos: oẽmq; suã spẽ in regibus Macedoniæ haberet: ꝙ particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenẽ Antigonus gesserat: oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorũ subiecta erant, uastaret: urbes expugnaret: terminos in fœdere noiatos trãs grederetur: plerasq; insulas è Cycladibus diriperet: & quasi tempestas quædam cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerunt: uidentes florentem ea tempestate Macedonum principatum, componere omni studio res illyricas in præsentia nitebantur: sperantes id facile factu fore: seq; paucis diebus & Illyriorum inscitiam castigaturos esse: & ulturos Demetrij ingratitudinem. Verum res longe aliter, q̃ sperabant, euenit. nam dum tempus huiusmodi rebus teritur: Annibal omnium spe celerius Saguntum capit. Quo factum est: ut bellum iam non in Hispania, sed propè urbem Romam, & per omnem Italiam exardesceret, Romani tamen hoc con-

silio freti, L. Aemylium in Illyrium cum exercitu misere: qui res eius prouinciae componeret. Anno primo centesimae & quadragesimae olympiadis Annibal Carthagine Noua cum omnibus copijs profectus, Saguntum petit. Ciuitas ea ultra Iberum sita est radicibus montis, qui Hispanos à Celtiberis diuidit: circiter mille passus distans à mari. Cuius incolae & copia terrestriũ fructuum, & multitudinis incremento, & uirtute militari caeteris Hispaniae populis praestant. Huius fines infesto exercitu ingressus Annibal, peruastatis passim agris, ad obsidionẽ urbis omnis machinas adhibet: commodissimum rebus suis fore ratus: si ea per uim poti retur. Primum enim ablaturum se Romanis spẽ gerendi in Hispania belli animaduertebat. praeterea, non paruum metum caeteris iniecturum. ex quo & ciuitates Hispaniae, quae iam in eius potestatem deuenerant: fideliores futurae, & quae adhuc in libertate uiuebant, è uestigio se dediturae uidebantur. tertio, ꝙ se deinceps tuto ad reliqua progredi posse intelligebat: nullo hostili loco post se relicto. Praeter haec, sperabat se ingentem pecuniam comparaturum: qua postmodũ in rebus agendis uteretur: militum uero animos confirmaturum, ob summam utilitatem, quam quisq; ex praeda urbis caperet. postremo etiam beneuolentiam ciuium, qui Carthagini morabantur: sibi conciliaturum, ob munera, quae de manubijs ad eos missurus foret. His rationibus fretus, omni studio obsidioni urbis inhaeret: multitudinis animos nunc ira in hostes stimulando, nunc spe praemiorum accendit. interim se ipsum exemplum praebet, tum in conficiendis, admouendisq; ad moenia machinis: tum

in adeeundis locis, ubi magis imminens periculũ ostendebatur. omnia deniq; non secus agit: q̃ si nihil inter se, atq; militem interesset. Per hunc modum octo continuis mensibus animo & corpore fatigatus, tandem Saguntum ui capit. Vbi maxima pecuniarum copia parta, multisq; captiuis in potestatem redactis, illam quidem in necessarios belli usus, uti statuerat, seruauit: hos uero inter milites pro dignitate cuiusq; partitus est. reliquam autem suppellectilem dono Carthaginensibus misit. Quibus peractis, haudquaq̃ opinione sua frustratus est: sed omnia ei ex sententia successerunt. siquidem & militum animos promptiores in posterum reddidit ad subeunda pericula: & Carthaginenses sibi obsequiosiores fecit: & ipse maiorem rerum gerendarum facultatem ob partam pecuniæ summam adeptus est. Dum hæc agerentur: Demetrius Illyriorum rex cognito consilio atq; apparatu Romanorum, confestim Dimaliam urbem præsidio, & commeatu diligentissime muniuit. In reliquis uero oppidis Illyrij, eiectis diuersæ factionis hominibus, suos tantum manere passus est. ipse electis ex omni exercitu sex millibus ueteranorum, Pharum petijt. Inter hæc Aemylius consul in Illyrium applicuit integris omnibus copijs. ubi cum animaduertisset: hostes forti ac constanti animo esse: ꝙ situ ac munitionibus Dimale freti. irritum fore Romanorum aduentum opinabantur: eam primum urbem omni conatu censuit oppugnari debere: ratus, id quod euenit, si ea caperetur, facile reliquas perculsas timore in potestatem Romanorum uenturas. hortatusq; milites, & admotis urbi ma-

chitis, Dimalam obsidet. qua intra septem dierum spatium ui capta, adeo animos hostium fregit: ut repente ex omnibus illyricis ciuitatibus legati aduenerint, se se fidei Romanorum dedentes. Quibus in amicitiam receptis, ictisq; cum singulis pro cuiusq; conditione fœderibus, exercitum uersus Pharum mouet: ubi Illyriorum rex immorabatur. Hic, quoniam eam urbem & natura loci munitissimam esse intelligebat: & electorum ex omni numero militum præsidio firmatam: cómeatu præterea & cæteris rebus ad bellũ necessaĳs abundantẽ: ne difficilis, & perq̃ diuturna futura esset eius obsidio, uerebatur. quamobrem diu consilij anceps tandem hanc uiam ingreditur. Facto per noctem in insulam cursu, magnam partem copiarum intra syluam densissimis obsitam arboribus collocat. ipse orto iam die cum uiginti nauibus palàm propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicati, ac earum numero contempto, denso agmine procurrunt ad portum: ut Romanos à littore arceant. ubi inito cum illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur: multis continue ex urbe in subsidium suorum exeuntibus. tandemq; omnis in eum locum ciuitas confluxerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerant: audito clamore, per loca abdita tempestiue eodem concurrerunt: occupatoq; colle, qui intra urbem & portum natura munitissimus erat: reditum hostium in urbem prohibent. quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deserunt: atque omnes in unum congregati se inuicem hortantur, uelu ti ex composito cum his, qui collem occupauerant,

conflicturi. Romani uero iam appropinquantes Illyrios conspicati, instructis aciebus eos aggrediuntur: atq; alacres capessunt prælium. iam etiam pars altera à nauibus aderat: hostesq; premebat à tergo. Ita undiq; concurrentibus Romanis, Illyrijs uero non solum à fronte, uerumetiam à tergo laborantibus, diu atrociter pugnatur. Tandem uictoria penès Romanos fuit. Illyriorum maxima pars cæsa. pauci se intra urbem receperunt: reliqui in deserta insulæ profugere. Demetrius ad Lembos, quos fugæ gratia, si qui tale accideret, tribus in locis parauerat: clã perlatus, insequenti nocte præter opinionem omnium saluus euasit. profectusq; ad Philippum Macedoniæ regem, reliquum ætatis suæ apud eũ egit: uir alioquin audax, atque robustus: sed temere, ac parum considerate in rebus bellicis se gerens. quapropter exitum quoq; talem habuit: qualis ante acta eius uita fuerat. nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset: nimia audacia profusus turpissime ab hostibus interfectus est. Verũ quæ de his particulatim dicenda erunt: cum ad ea tempora uentum fuerit, disseremus. Aemylius Pharo repente potitus, urbem funditus euertit. hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio romanorum additis, rebusq; omnibus, uti statuerat, in prouincia compositis, ineunte iam autumno Romam reuersus est: ubi cum summa gloria receptus triumphauit: iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerum etiam fortissime egisse. Cum interea nuncius de excidio Saguntí Romam peruenisset: haudquaquam de bello inferendo est inter patres consultum: ut quidam scripsere, addentes rationes & causas,

quæ animos eorum in utranque partem impellebant. quo quid inconstantius dici potest? quomodo enim credibile est: ut, qui proximo anno bellum Carthaginensibus denuntiarant, ni Saguntinorum finibus abstinerent: ijdem nunc capto per uim Sagunto, an sit cum Carthaginēsibus belligerandum, an contra bello abstinendum, inter se consulant? quid uero minus credibile? quàm ex una parte senatum, perinde ac si de summa rerum dubitaret: tristicia, atq; mœrore incredibili affectum? ex altera uero pueros omnes, qui duntaxat duodecimum annum trangressi essent: in senatum à parentibus perductos, & consiliorum omnium particepes, nihil unquam cuiquam secretum aperuisse? Hæc profecto neq; uera sunt, neq; uerisimilia. Sed de huiusmodi scriptis, qualia sunt Chereæ, & Solyli: satis. non tam enim historiæ, q̃ fabulæ anicularum uidentur: & ijs similes: quæ in tonstrinis memorari solent. Romam nuncio capti Sagunti, sociorum'q; indigne peremptorum accepto, extemplo legatos Carthaginem mittunt, duo denunciaturos: quorum alterum ignominiam pariter, ac detrimentum allaturum Carthaginensibus uidebatur: alterum uero in summum discrimen imperium eorũ adducturum. Petebant enim: ut uel Annibalem in pœnam rupti fœderis senatui traderent: uel bellum sibi à populo romano indictum scirent. Legati, postquam Carthaginem uenerunt: datus'q; eis est senatus: non sine Carthaginensium indignatione iussa patrum exposuere. quo peracto, Carthaginenses elegerunt Annonem, qui de iure suorum dissereret. Is primo fœdus Asdrubalis ueluti nunquam cum Romanis ictum præterire: deinde etiam, si ictum fuerat: non

teneri eo Carthagnenses asserere: φ absq; authoritate senatus, & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorum exemplum: φ fœdus à Luctatio consule in Sicilia ictum, quia id sine authoritate populi romani factum erat: infringi debere iudicauerint. Deniq; in hoc uno fœdere per totam orationem insistere: id sæpius lectitare: in eo nullam de Ibero factam esse mentionem, asserere: sed tantummodo de socijs utriusque populi caueri. hoc uero ad Saguntinos nihil attinere: quippe qui tempore icti fœderis nondum erant socij Romonorum. Legati eam de iure fœderum disceptationem ut alienam à dignitate populi romani atroci oratione respuerunt: dicentes, eam facile tolerari posse: si res Saguntinorum integra foret. nunc uero excisa Sagunto, uiolatisq; iniquissime fœderibus, uel patratorem sceleris Romanis dedant: quo manifestum omnibus sit: Saguntum publico Carthaginensium consilio minime oppugnatum: uel, si id nolint: consilióq; eorum expugnatam urbem fateantur: se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit. Verum nobis quidem necessarium uisum est haud tacitam hanc partem præterire: ne uel eos, qui in rebus gerendis uersantur: quorumq; interest hæc exactissime considerare: in rebus maxime necessarijs lateat ueritas: uel discendi cupidi inscitia atq; errore scribentium decepti labantur: ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli punici usque in nostram ætatem inter Romanos, ac Carthagnenses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrunq; populum initum est statim post eiectum urbe regũ nomen, L. Iunio Bruto, & M. Vale

rio consulibus. Sub quibus etiam Ioui Capitolino templum dicatum, duo detriginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem. quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus. Tanta enim facta est mutatio romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem: ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt: pleraq; non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc ferè continentur. Amicitia esto populo romano, carthaginensiq;: item Romanorum Carthaginensiumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorũ ultra promontoriũ Pulchri non nauiganto, nisi uel intempestatis, uel hostili impetu coacti. siquis ob huiusmodi causas eò applicuerit: nihil emito: nihil'ue sumito: nisi quantum ad sacra, uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintum inde abito. Iis, qui mercimonij gratia aduenerint: immunitas esto: præter scribam, & præconem. Quotcunq; præsentibus his in Africa, uel Sardinia uenum ierint: de his publica fides esto. Si quis Romanorum in Siciliam uenerit: ubi Carthaginenses imperent: æqua omnia sunto. Carthaginenses iniuriam non inferunto Ardeatibus, Antiatibus, Aricænis, Circæis, Terracinensibus, alijs'ue Latinis: quotcunq; imperio populi romani parent. Si qua ciuitas non pareat: aliena esto. Si Carthaginenses ceperint: populo romano integram reddunto. Præsidiũ in Latio nullum ædificanto. si perduelles prouinciam ingressi fuerint: non pernoctanto. Huiusmodi ferè primum fœdus fuit. Promontorium uero Pulchri Carthagini adiacens ad Aquilonem uergit. Vltra hoc meridiẽ uersus nauigare Romanos, Carthaginenses non permiserunt: ea causa: (ut mihi quidem uidetur) ne in eorum

notitiam

notitiã uenirent loca syrtibus propinqua: quæ illi propter fertilitatẽ regionis Emporia appellantur. Si quis uero intempestatis, uel impetu hostium huiusmodi loca applicuisset: nihil sumere licebat: præter ea tantummodo: quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia opus forent. cæteris prorsus abstinebant: atq; intra quintum diem inde abire cogebantur. Carthaginem uero, & ad cætera Africæ loca, quæ cis promontorium erant: item in Sardiniam, atq; Siciliam, ubi Carthaginenses imperabant: nauigare mercimonij gratia licebat: dataq; ijs à Carthaginensibus de seruando iure publica fides erat. Verum in hoc quidem fœdere Carthaginenses uidentur de Sardinia, atq; Africa ut de proprijs prouincijs sermonem facere: de Sicilia autem longe secus. addunt enim: in eam Siciliæ partem: ubi Carthaginenses imperent. Eodem modo Romani de Latio fœdus ineunt: de reliqua uero Italia nullam faciunt mentionem: quod nondum sub imperio foret ipsorum. Post hæc aliud fœdus initum est: in quo additi sunt Tyrij, et Vticenses. Cuius fœderis uerba hæc fuere. Amicitia esto populo romano, socijsq;, et Carthaginẽsibus, Tyrijs, atq; Vticensibus, eorumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorum ultra promontorium Pulchri nec prædæ, nec mercaturæ gratia nauiganto. Si quod oppidum in Latio Carthaginenses ceperint: quod populo romano non sit subiectum: prædam omnem ipsi habento: oppidum Romanis reddunto. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo: qui cum fœdus populo romano sit: in portum populi romani non adducito. Si quis adductus fuerit: atque à Romanis deprehendatur: dimittito. Idem Ro=

mani in locis, ubi Carthaginenses imperant: faciunto. Si aquam, uel commeatum sumpserit Romanus: iniuriam non inferto quibus amicitia, fœdus'ue cum Carthaginensibus fuerit. Si fecerit: publica iniuria esto. In Sardinia, atq; Africa nulli Romanorum, sociorum'ue negociantor: ne'ue oppidum possidento: nihil emunto: præter res ad sacra, & ad nauigia necessarias. Si quas naues eò tempestas detulerit: intra quintum diem abeunto. In Sicilia, ubi Carthaginenses imperent: item Carthagini, Romani omnia faciunto, negociantor'q;: quæ facere, negociari'q; ciuibus Carthaginensibus licet. Idem Romæ Carthaginensibus ius esto. In hoc quoq; fœdere Carthaginenses Sardiniam quidem, atque Africam suas prorsus ostendere uidentur: Siciliæ uero duntaxat eam partem: quæ ipsorum imperio pareat. A Romanis etiam cautum: ne Carthaginenses iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeiis, terracinẽsibus, cæteris'q; Latii ciuitatibus. de reliqua uero Italia nulla mentio facta est. Post hæc tertium fœdus inter Romanos, ac Carthaginenses ictum est: tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam traiecit, ante initium primi belli punici. In eo fœdere eadem, quæ in superioribus, comprehendũtur: deinde adiiciuntur hæc. Si cum Pyrrho fœdus percusserint: curato uterque populus: ut auxilium ferre alterutri liceat iis, quibus bellum infertur. Si Carthaginenses, socii'ue auxilium Romanorum implorabunt: nauigia præbento ad traiiciendum, belligerandum'q;. Si Romani, socii'ue Romanorum postulabunt: mari Carthaginenses opitulantor. In terram uero ut descendant, nemo compellito. Suis quisq; stipendia sol-

uito. In primo fœdere iusiurandum ita factum accepimus. Primum Carthaginenses deos patrios iurati sunt. deinde Romani per lapidem secundum uetustissimum ritum, Martis, Quiriniq; numinibus additis, iusiurandũ præstiterunt. Ritus uero lapidis fuit huiusmodi. Fœcialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes conuenerat: hæc uerba dixit. Si recte, ac sine dolo malo hoc fœdus, atq; hoc iusiurandum facio: dij mihi cuncta felicia præstent. sin aliter aut ago, aut cogito: cæteris omnibus saluis in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus: in proprijs templis, in proprijs sepulchris, solus ego peream: ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus, manu lapidem deiecit. Hæc cum ita sint, & in hodiernum diem tabulis æneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Iouis: ubi ab ædilibus diligentissime custodiuntur: quis non magnopere admiretur: Philinum historicum, non q hæc ignorauerit: (nam multi nostra quoq; ætate Romanorũ, Carthaginensiũq; antiquissimi: quiq; huiusmodi rerum studiosissimi semper fuerunt: hæc ignorant) sed q his plane contraria scribere fuerit ausus? contineri enim in fœderibus ait: ut Romani omnĩ Sicilia, Carthaginenses uero omnĩ Italia abstinerent: ic circoq; Romanos in prima transfretatione in Siciliam fœdus ac iusiurandum transgressos: cum nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secundo libro aperte Philinus scribit. quæ nos breuiter in primo libro commemorata in hunc locum reseruauimus: ut de his particulatim dissereremus: rati id uel maxime necessarium fore: ne quis errorem Philini secutus, à ueritate

deflecteret. Quod si qui transfretationem Romanorum in Siciliam ideo reprehensione dignam censuerint: quod Mamertini ab ijs in amicitiã recepti, præsidiumq; non longe post in summo discrimine laborantibus missum fuerit: cum paulo ante Messanam primo, deinde etiam Regium, opulentissimas Siciliæ ciuitates crudelissime diripuissent: fortasse id non immerito fecerint. quod uero præter fœdus ac iusiurandum in Siciliam traiecerint: non nisi ignari hominis esset asserere. Finito in Sicilia bello aliud fœdus ictum. cuius hæc ferè summa fuit. Excedere Carthaginenses non solum omni Sicilia, uerum etiam insulis omnibus, quæ inter Siciliam, atq; Italiam forent. Vtriusq; socios apud utrunq; populum tutos esse: neutrum in alterius locis imperare: aut ullũ munimentum ædificare: aut mercenarium militem conducere: alterius socios neutrum in amicitiam recipere. Carthaginenses duo millia & CC talenta in annos X pendere: in præsentia mille: captiuos præterea omnis sine precio Romanis reddere. Rursus cum bellis Africano acriter infestarentur: Romani indicto
* eis bello, ut nouum fœdus inirent, coegerunt. in quo continebatur: ut Carthaginenses Sardinia excederent: stipendioq; mille & CC talenta adderent. Post hæc omnia, ultimum fœdus in Hispania cum Asdrubale ictum. in quo cauebatur: ne liceret Carthaginensibus Iberum flumen armatis transire. Hæc sunt igitur fœdera: quæ inter romanum, & carthaginensem populum inita sunt ab initio usque ad secundum bellum punicum: quod Annibale Carthaginensium duce gesserũt. Verum enimuero quemadmodum in transfretatione Si=

aliæ non uiolatum à Romanis iusiurandum ostendimus: ita post hæc ꝑ summam iniuriam indictum Carthaginensibus à populo Ro. bellũ, facile quisq; perspexerit, tum: cum fœdus de Sardinia percusserunt. siquidem nulla ratio eius belli assignari potest. sed manifeste deprehenditur: Carthaginenses præter omniũ fœderum iura, iniquitate temporũ coactos & Sardinia excessisse, & auxisse stipendia. Nam quod Romani dissimulant: se propterea id facere compulsos: ꝙ mercatores suos mari infestassent: iam antea dissolutum erat: captiuis oĩbus à Carthaginensibus sine pretio restitutis. Quibus de rebus quando ea, quæ particulatim dicenda erãt, superiori libro memorauimus: nunc ad secundi belli punici causas ueniamus: atq; utri populo ascribendæ sint, ꝑscrutemur. Carthaginenses igitur reddebant eas, quas supra retulimus, causas. Romani ob indignationem excisi Sagunti nullas in præsentia referebant. hæ uero sunt, quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primo quidem non fuit fœdus Amilcaris cũ Luctatij fœdere comparandũ: ut Carthaginenses dicere ausi. siquidem & in Luctatij fœdere additum: ita id ratum fore: si populus censuisset: in fœdere Asdrubalis nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautum: ne liceret Carthaginensibus Iberum transgredi: in illo: ut socij utriusq; populi tuti forent. quibus uerbis non ij tantum comprehensi: qui tunc essent. additum enim in fœdere fuisset: uel, ut neutri liceret nouos socios asciscere: uel, ut nouiter in societatem acciti fœdere non comprehenderentur. hoc uero nemo sane mentis affirmarit. nam præterq̃ ꝙ ante id tempus obseruatum semper fue-

rat: ne qui eorum etiam, qui nouiter in societatem rece pti erant, iniuria afficerentur: quis credat: duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate uel recipiẽdi in amicitiam, quos uellent: uel receptos in fidem defendendi? enimuero intentionem eorum in fœdere ineundo hanc in primis fuisse reor: ut præsentes socij tuti forent: nec recipi in societatem ab alterutro possent: nouorum uero sociorum gratia prouisum: ne mercenariũ militem conducere, ne imperare quicq̃ in alterius prouincia liceret: omnesq́; apud utrunq; populũ tuti essent. Hæc cum ita sint: illud quoq; manifestum est: Saguntinos compluribus annis ante Annibalis ætatem fidei Romanorum commendatos fuisse. Cuius rei uel maximum argumentum ne à Carthaginensibus quidem negari potest: ꝙ Saguntini orta intra ciuitatem seditione, non ad Carthaginenses, q̃q̃ finitimos, & iam summam in Hispania obtinentes, sed ad populum Ro. se uerterunt: quo authore ciuilis dissensio sedata, atq; restincta est. Si quis igitur excidium Sagunti causam huius belli fuisse dixerit: idem Carthaginenses per iniuriam bellum gessisse cum Romanis, fateatur necesse est, tum ex fœdere Luctatij: in quo continebatur: ne quis alterius socijs iniuriã inferret: tum ex fœdere cum Asdrubale icto: quo cautum: ne Carthaginenses Iberum flumen armati transirent. si uero propter ablatam Sardiniam, auctumq́; stipendium exarsisse eos in id bellum existimet: profecto non immerito id ab illis factum uidebitur: qui expectata opportunitate temporis ulcisci se uoluerint. Sed non deerunt fortasse: qui hæc parũ considerantes, me supuacuo censeant huiusmodi rationes adeo diligenter inquirẽ

re. Ego uero ita sentio: si qs omnibus necessarijs ita instructus sit: ut nulla re extrinsecus egeat: huic iucundã quidẽ, nõ tamen fortassis necessariã fore præteritarum rerũ cognitionẽ. si qs aũt id neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare ausit: cũ hõ sit: ac præsentẽ felicitatẽ, ut sunt res humanæ fluxæ atq; instabiles, labi posse intelligat: nonmodo iucundã: uerũetiam necessariã rerũ gestarũ pitiã dixerim. Etenim quo pacto qspiã uel illatã sibi, aut patriæ iniuria, socios, atq; adiutores ad eã propulsandã inuenerit? uel nouis rebus studẽs, alios in sententiã suã traxerit? uel prospere cedẽtibus cũctis, suorũ aĩos recte confirmauerit? nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitum, perspectumq; habuerit? Ita.n. in rebus præsentibus paratus semp, atq; instructus ea loqui, atq; agere poterit: quibus & consilia cunctorum intelligantur: & ueritas oĩbus patefiat. præteritæ quippe res optima gerẽdarum rerũ documenta sunt: facileq; nobis ostendũt uniuscuiusq; rationes, consilia, machinas: qd nobis gratiã, opẽ, beneficium parere possit: qd queq; aduersus nos mouere: qd ad misericordiã, qd ad indignationem, qd ad iustitiã atq; æquitatẽ impellere. quæ oĩa & publice, & priuatim plurimũ in uita mortaliũ momenti habẽt. Quapp ego qdẽ ita censeo: scriptores historiarũ, eosq;, q in earum lectione uersantur: nõ tam res gestas, q̃ qd eas sequatur, atq; antecedat, aĩaduertere oportere. nam siqs ex historia tollat, qd, quõ, cuius gratia actũ sit: q finis fuerit: quod superit, ueluti cõtentio quædã, nõ doctrina erit: & in præsentia qdem iucunditatis fortasse aliquid, in posterum uero nullam prorsus ad uitam humanam utilitatẽ afferet.

At enim dicent aliqui, nec facile haberi huiusmodi historia, nec ullo modo perspici atq; uideri poterit, ob multitudinem, magnitudinemq; librorum. Verum hi quidem ignorant, quanto facilius sit habere, atq; perdiscere quadraginta libros recte in ordinem digestos: ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiam, usq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uero orbis partium à fuga Cleomenis usq; ad bellum Romanorum cum Achæis iuxta Isthmum comprehensæ sint: q̃ tot particularium historiarum uolumina uel tenere, uel legere. nam præterq̃ ꝙ & numero, & magnitudine librorum nostra superant: difficile est quicq̃ apud eos certi comprehēdere: primo, ꝙ non idem omnes de iisdē rebus scribunt: tum, ꝙ res simul gestas prætereunt: quæ si inuicem conferantur: longe clarius discerni ueritas potest: deniq;, ꝙ id, quod maxime proprium est historiæ: ne attingere quidem possunt: hoc est ea, quæ res gestas præcesserunt: quæq; secuta sunt: & præsertim quæ ad causas attinent. Nos autem ita bellum Antiochi consideramus: ut à philippico causam sumpsit: philippicum: ut à punico: punicum: ut à Siculo. ubi, quæcunq; interea rerum sunt gesta: & ad idem caput referri possunt: diligentissime rimantur. quæ omnia apud eum quidem, qui uniuersalem historiam scribat: facile intelligere licet: apud eos uero, qui de particularibus bellis differunt: utputa persico, aut philippico: impossibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summam se putet posse intelligere. quod fieri non potest. Itaq; quanto præstat didicisse aliquid perfecte, q̃ id tantummodo audiuisse: tanto historia nostra particularibus bellorum

descriptionibus præstantior existimanda est. Cæterum ut ad id, unde in hoc diuerticulum excessi, reuertar: legati romanorum ubi tergiuersantes Pœnos animaduertere: nullum amplius uerbum fecerunt. sed qui inter eos natu grãdior erat: sinum è toga factum senatui ostendens, hic, inquit, uobis bellum, pacemq; portamus. utrũ placet sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. cumq; is, excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi planè id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset: accipere se, alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthagini Nouæ in hibernis erat: militibusq;, si qui forte suos inuisere uellent: redeundi in patriam potestatem fecerat: quo post tot labores exhaustos corpora, animosq; ad omnia deintegro patienda renouarent. præterea fratrem Asdrubalem instruit: quo pacto Hispaniã, si eum decedere prouincia oporteret: regere, tueriq; ab omni populi romani conatu debeat. Dehinc Africam quoq; ualido præsidio firmat: aduocato ex Hispania supplemento. nam afrum militem in Hispaniam acciuerat: callide nimirum partitus copias: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa ueluti mutuis pignoribus obligati meliores essent. In Africam mittit equites mixtos ex multis gentibus mille ducentos: pedites ad XIIII millia octingentos quinquaginta: præter hos etiam Baleares funditores octingentos septuaginta. horum maiorem partem distribui per Africam iubet: reliquos Carthagini præsidio esse: simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delectæ iuuentutis peditum quatuor millia: eos non tam præsidium, q̃ obsides Carthaginem duci. In Hispania

uero Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinq;: sed aptas instructasq; remigio duas & triginta quinqueremes, triremes quinq;. addit deinde eqtes lybiphoenices, mixtum punicum Afris genus, circiter quadringentos quinquaginta: Ilergetes trecentos: Numidas, Maurosq; accolas Oceani ad mille octingentos: pedites autem ex Africa XI millia octingentos quinquaginta. Ex Lyguribus trecentos: ex Balearibus quingentos: &, ne quod terrestris auxilij genus deesset: elephantos unum & uiginti. Nec admirari quispiã debet: si non minori diligentia hæc à nobis memorãtur: q̃ si ab imperatore exercitus census militum fieret: neq; nobis succensere: ꝙ mendaciũ instar minuta quædã ac leuia sectemur: quo facilius scriptis nostris adhibeatur fides. Nos enim, cũ apud Lacinium tabulã æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat: positã in eo loco ab Annibale, quo tpe per Italiam grassabatur: adhibendã ei omni ex parte fidẽ duximus. ideoq; hanc fuimus in præsentia secuti. Annibal, cum rebus Africæ, atq; Hispaniæ prouidisset: reditum eorum præstolabatur: quos ad sciscitandos Gallorũ aios, quà traducendus erat exercitus, miserat. nam q̃a & fertilissimam esse eã regionem intelligebat: & multitudinem hoium refertam: qui uirtute atq; experiẽtia in rebus bellicis plurimum pollerent: essentq; ob bellũ gallicum, quod supiori libro huius rei gratia memorauimus: populo Ro. infensissimi: præmiserat eò qui illorũ animos donis conciliarent: & transitum Alpiũ specularentur. sperabat enim bellum sibi duntaxat in Italia gerendũ: si per angustos Alpium saltus fauentibus Gallis

incolumem traducere exercitum posset. Reuersis itaque nuncijs, ubi expectationem, ac desyderium Gallorum intelligit: transitumq; Alpium difficilem sanè, ac laboriosum, non tamen usquequaq; inaccessum esse: instante iam uere, copias ex hibernis aduocat. Allatum per idem tempus de his, quæ Carthagini gesta erant, ad eũ nuncius indignationem eius aduersus Romanos auxerat: spem uero de fide ac beneuolentia suorum mirifice confirmauerat. Itaq; quamprimum copiæ omnes in unũ conuenerunt: Annibal aduocata concione, non iã occulte, sed palàm milites uarijs adhortationibus ad bellum contra Romanos incitat. ut ipse pauloante, ut cæteri Carthaginensium duces, ob expugnatum Saguntum postulati ad supplicium fuerint, edocet. fertilitatem, opesq; prouinciæ, ad quàm profecturi sint: præterea amicitiam, atq; societatem Gallorũ ostentat. Quibus dictis cũ animos oium alacres, & nihil magis, q̃ discessum expectantes aiaduerteret: fidem ac uirtutem eorum laudat: dieq; profectionis indicto, concionem dimittit. Paratis interea oibus, quæ ad iter necessaria erant: ut primum statutus dies aduenit: cum nonaginta millibus peditum, equitum XII millibus profectus, Iberum traiecit. nec multis interiectis diebus Ilergetes, Bargusios, Ausetanos, Aquitaniã, cæteraq; usq; ad Pyreneũ montẽ oppida subegit: ut oium opiniõe celerius: ita nõ sine multis atq; atrocibus prælijs, ac plurimorum militum cæde. Ore huic omni præfecit Hannonem: quẽ Bargusijs etiam dominum constituit: ꝙ magis huic populo diffideret: ob amicitiam, qua astricti cum Romanis erant. decem millia peditum Hannoni ad præsidium tuendæ regionis dedit.

& equites mille. omnia eorum, qui cum Annibale proficiscebantur: impedimenta eidem reliquit. Totidem ferè ex Hispanis militibus domum remisit: tum quia grauari eos longinquitate uiæ, insuperabiliq; Alpium trãsitu senserat: tum ut cæteris quoq; præberet spem in patriam quandoq; reuertendi: nec minus ut hoc uidentes Hispani, quos domi reliquerat: alacriori animo, si quando supplementi usus foret: in Italiam proficiscerentur. Ipse cum reliquis copijs numero CCCCC millibus peditum, equitum ferè nouem millibus, Pyreneum transgressus, ad proximum Rhodani hostium tendit, non tam multitudine, q̃ uirtute militum stipatus: utpote qui triũ & uiginti annorum durissima militia inter Hispanas gentes exercitati uictores semper extiterant. Verum ne ob ignorationem locorum hæc pars obscurior foret: referendum breuiter censuimus unde discedens Annibal, quibus, quantisq; locorum spacijs superatis, quas Italiæ partes ingressus fuerit: neq; ipsas locorum appellationes adiecimus: ut quidam historici faciunt, putantes ita prorsus rem omnem perfecte intelligi: si nomina locorum in notitiam uenerint. Atqui ego quidem ita censeo: in relatione locorũ, quorum cognitionem habemus: plurimũ mom̃eti nomina afferre: & ut facilius intelligantur res ipsæ: & pertinacius memoriæ hæreant. ubi uero loca ipsa ignota sunt: similem esse appellationem eorũ ijs uocibus: quæ, præterq̃ ꝙ aures percutiunt, nullam prorsus significatione͂ habent. ita fit ut, cum mens nostra nihil omnino ex eo nomine comprehendat: neq; id referre ad aliquid sibi cognitum possit: uana penitus, atq; inutilis narratio fiat. quamobrem inuestigandus

modus est: quo de locis incognitis loquentes, quatenus liceat, auditores in notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus communis notio est diuisio huius, quo claudimur, mundi: per quam omnes etiam inerudití, Ortum, Occasum, Meridiem, Septentrionem nouimus. secunda est: per quam unicuique supradictarum partium partes orbis terrarum accommodantes, in cognitionem locorum, quæcunq; uidimus, quodammodo deuenimus. Sed cum orbis terrarum multæ partes sint: quædam inhabitabiles: aliæ contrario q̃ nos situ ab Antichtonibus habitæ: in præsentia de situ duntaxat eius plagæ, quam nos incolimus: dicendũ.
Hæc cum in tris partes diuidatur: unam Asiam uocant: Africam aliam: tertiam Europam. Hanc diuisionem mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt: Tanais, & Nilus. His Asia ab reliquis partibus diuiditur: ingenti perpetua fronte uersa ad Orientem, tamen Meridiem atq; Septentrionem duobus lateribus aspiciens. Africa uero ab Asia quidem Nilo, ab Europa mari nostro separatur: uersáq; ad Meridiem nihilominus ad Iberum Occasum usq; ad columnas Herculis protenditur. Itaque hæ duæ partes, si quis in uniuersum consideret: Meridiem ab Oriente interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem Septẽtrionem uersa ab Oriente utriq; opponitur: extenditurq; usque ad Occasum. Eius præcipua pars Septentrionem spectat intra Tanaim, & Narbonem fluuium: qui non longe distat ab ora Massiliæ, ac Rhodani Hostijs: quæ in Sardoum defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone usque ad Pyreneum montem: extenditurq; à mari no

stro ad Oceanum. Reliquam uero Europæ partem à Pyreneo ad occasum, hoc est usq; ad columnas Herculis, ab latere circuit mare nostrum: ab altera Oceanus. Ora, quæ mari nostro abluitur: usq; ad columnas Her culis Hispania uocatur: pars, quæ Oceanum spectat: cõ mune quidem nomen non habet: ut quæ recens in cogni tionem nostram uenit: sed longe lateq; à barbaris colĩ tur. de quibus suo loco particulatim dicemus. nam quem admodum ea regio, quæ iuxta Aethiopiam est: ubi Asia, atq; Africa iunguntur: usq; in nostrá ætatem igno ta est: nesciturq; utrum perpetua sit, et continens: an clau datur pelago: ita omne id, quod intra Tanaim, atq; Nar bonem ad Septentrionem uergit usq; in præsentem diẽ ignoratur. somniantq;: si qui de ijs uel loquuntur aliqd, uel scribunt. Enimuero hæc referre operæpreciumfuit: ne ijs, qui eorum locorum ignari sunt: obscura omnia fo rent, quæ scripturi sumus: sed per eas cœli ac terræ re- giones, quatenus fieri posset, in cognitionem ueri trahe- rentur. Nunc ad rem redeamus. Carthaginenses ea tempestate omnem Africæ oram tenebant, quæ mari no stro abluitur: ab aris Philenorum haud multum distan- tibus à magna syrte usq; ad columnas Herculis. conti- net ea longitudo sexdecim millia stadiorum. transgres- siq; paruum fretum, quod inter Africam, atq; Europam interiacet: omni Hispania potiti erant usq; ad Pyreneum montem: qui eam prouinciam à Gallis diuidit. distat au tem hic locus ab angustijs freti, ubi sunt columnæ Her- culis: circiter octo millia stadiorum: inde ad Nouam Car thaginem, unde Annibal in Italiam transiturus mo- uerat: stadiorum tria millia. hæc ab Ibero duobus

millibus & sexcentis stadijs distat. Iberus uero ab exitu Rhodani tribus millibus & ducentis. Ita enim summa cum diligentia dimensa ea loca per Romanos fuere. exitus uero Rhodani à radicibus Alpium, unde in Italiam transitur: mille & trecentis. reliquæ Alpes mille & ducentorum stadiorum spacio continentur. quibus transactis, statim obuia fit ea pars Galliæ, quà Padus fluit. itaq; à Noua Carthagine usq; ad Italiæ fines nouem millium stadiorum iter facere Annibalem oportebat. q si longitudinem uiæ animaduertas: iam ferè dimidium itineris confecerat: si uero difficultatem locorum aspexeris: maior pars profectionis supererat. Annibal igitur omni conatu Pyreneum transgrediebatur, non sine metu Gallorum: ne forte situ locorum freti transitum eius in Italiam prohiberent. Interim Romam de ijs, quæ Carthagini dicta, actáq; per legatos fuerant: perlatum: & simul Annibalem omnium opinione celerius Iberum cum exercitu transgressum, aduentum in Italiam maturare. quæ res non paruū metum patribus iniecerunt: eo maxime: q conaturum aduersus se auidas semper armorum gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam consulibus prouincias nominant: P. Cornelio Hispaniam: T. Sempronio Africam cum Sicilia. his sex legiones in eum annum decernunt: sociorum quantum ipsis uideretur: classis, quantū parari posset. Dum Romæ scribuntur milites: classisq;, & commeatus, & cætera ad transfretationem necessaria parantur: omni studio ad perficiendas colonias incumbunt: quas circa Padum in Gallia nuper inchoauerant. iam ædificata erant oppida: oppidanis

ut intra triginta dierum spacium adessent, mandatum: decreta singulis colonijs sex millia hominum. quæ citra Padum ædificata: Placentia, quæ ultra, Cremona appellata. eam rem grauiter & iniquo animo ferentes Boij, nec ueterum irarum immemores, ubi Carthaginensiũ aduentum compertum habuere: à Romanis defecerunt: dimissis obsidibus, quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant. arreptisq; repente armis, & ad id ipsum sollicitatis Insubribus, tantum tumultum in agrũ supradictis colonijs assignatum fecerunt: ut perterrita ita omnis multitudo unà cum triumuiris Romanorum, qui ad diuidendos agros uenerant: Mutinam confugerit. quos persecuti Boij, urbem obsidione cinxerunt. Cum aliquantisper obsidio durasset: simulari cœptum de pace. euocatiq; à Gallorum principibus ad colloquium legati, contra ius gentium, ac uiolata fide comprehenduntur: negantibus Boijs, nisi sui obsides sibi redderentur, eos dimisuros. Cum hæc de legatis nunciata essent: L. Manlius prætor, qui tum in his locis cum copijs erat: ira accensus, subsidiũ ferre obsessis maturat. Quod ubi Boij intellexere: in sylua, quæ uiæ propinqua erat: insidias ponunt: uenientemq; inexplorato hostem aggressi, magnam partem Romanorum cædunt. Reliqui ægre in apertos campos emersere. ubi refectis aliquandiu militum animis, cum nihilominus instare post terga Boios animaduerterent: præcipiti fuga Cannetum uicum contendêre. Qui tumultus postquam est Romam perlatus: patres ueriti ne diuturna obsidione præsidium Romanorum periclitaretur: Attilium prætorem cum copijs delectu nouo consulis conscriptis auxilium ferre obsessis iubent.

sis iubent. consuli, ut in eorum locum nouum delectum habeat, mandant. Hic fuit gallicarum rerum usq; ad aduentum Annibalis status. Consules interea paratis omnibus necessarijs, Roma profecti, P. Cornelius in Hispaniam cum sexaginta longis nauibus, Sempronius in Africam cum centum & sexaginta quinqueremibus. Hic tanto impetu res bellicas aggressus tantum in Lilybæo apparatum undiq; congressit: ut mox ipsam Carthagnem obsessurus uideretur. Cornelius uero per orā Hetruriæ, ac Lygurum profectus, quinto die peruenit Massiliam: proximumq; Rhodani ostium (nam pluribus diuisus amnis in mare decurrit) cum classe ingressus est. Hic cum Annibalem superare iam Pyrenæos montes didicisset: satis tamen adhuc eum putabat abesse, tum propter difficultatem loci: tum ob multitudinem Gallorum: qui frequentes circum ea loca habitabant. Verum Annibal incredibili celeritate Gallis omnibus partim precio, partim metu pacatis, ad Rhodani transitum per maris Sardoi littus cum exercitu properabat. Quod postquam consul intellexit: etsi inops consilij erat ob celerem Annibalis aduentum: nullum tamen optimi ducis officium prætermisit. Eductos è nauibus milites ab iactatiōe maritima reficit. tribunos quonam in loco occurrendum hostibus foret, edocuit: trecentos delectos equites ducibus Massiliensibus, & auxiliatoribus Gallis ad explorandа hostium consilia præmisit. Annibal iā Rhodano propinquus transfretare quamcelerrime festinabat. Itaq; aduocatos omnes fluminis accolas muneribus sibi conciliat. ab his lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianum illorum usum lembos emit: nouas

item lintres cauari ex singulis arboribus iubet. quod etiam milites ipsi & copia materiæ, & facilitate operis inducti faciunt. Vnde uix duorum dierum spacio tātum nauium, lintriumq; comparatum est: ut abunde ad traijciendum sufficeret: singulis laborantibus ne sociorum auxilio indigerent: sed proprijs lignis se, suaq; transueherent. Inter hæc ad ulteriorem ripam fluminis maximus barbarorum numerus confluxerat: quo Carthaginenses à transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intelligens se neque ui traijcere flumen posse, hostibus ex aduerso omnem ripam obtinentibus, nec tuto ibi consistere, ne undique à barbaris circunuenire tur: prima noctis uigilia Hannonem Bomilcaris regis filium cum parte copiarum mittit. his duces itineris nō nullos ex incolis loci tradit. qui per ripam Rhodani ad uerso flumine ad ducenta stadia profecti, supra paruæ insulæ circunfusum amnem constiterunt. Nam quia illic diuidebatur aqua: non immerito minus altus esse alueus existimabatur. cæsis igitur è uestigio arboribus, rates fabricatæ: quæ ad uirorum, cæterarumq; rerum transfretationem sufficerent. Ita impediente nemine, tuti Rhodanum traiecerunt: nactiq; locum natura munitissimū, corpora nocturno itinere, ac labore operum confecta quiete unius diei refecerunt: omnibus ad consilium opportune exequendum intentis. Iam idipsum Annibal cum cæteris copijs facere maturabat. Sed eum angebat consilium traijciendorum elephantorum: qui numero septem & triginta erant. Igitur insequenti nocte qui fluuium transierant: cum primum lucescere aurora cœpit: per ripam fluminis profecti aduersus barbaros,

quod conueniſſe ad eum locum diximus: contendunt. Annibal autem paratas habens copias, omnis iubet ut ad traijciendum ſe præparent, lembos equitibus impleant, paratis inſtructisq; ad bellum: ut, ſi ita res ferret, extemplo egreſſi uſui forent. lintres uero expediti occupent: peditesq; ut maiori tranquillitate fluminis tutius traducerentur: undarumq; impetum firmius ſuſtinerent: ſuperiori parte fluminis ad dexteram lembos ponit: quo uehementiorem illum, ac præcipitem aquæ fluxum exciperent. equos à puppibus nantes loris trahi iubet tris & quatuor ſimul: duobus uiris ad utrunq; latus puppis ſedentibus. Quo factum eſt ut maior pars equorũ in prima transfretatione traduceretur. Hæc autem conſpicati barbari, ingenti tumultu relictis caſtris, paſſim temereq; in ripam concurrunt: ueluti nullo negotio tranſitum hoſtibus prohibituri. Annibal aliquandiu cómoratus, ubi appropinquare ſuos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexit: dat ſimul omnibus ſignum ad traijciendum. Quo uiſo, repente Carthaginenſes ingenti clamore facto traijcere amnem, atque impetum fluminis omni conatu perrumpere nituntur: certantq; inter ſeſe: qui primus ad ulteriorem ripam perueniat. ita cum iam utraq; ripa à Carthaginenſibus teneretur: omnesq; cũ ingenti uociferatione flumen traijcerent: Galli cum uarijs ululatibus more ſuo pæana canentes, arcere ſummo impetu hoſtem nitebantur. Terribilis aliquã diu tumultus, uiſuq; horrendum certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant. Mox Hanno cum ſuis aderat. horũ pars in caſtra impetum faciebat. reliqui à tergo pugnantes premebant. Galli noui=

tate rei obstupefacti, pars in castra, ut ea ab hostibus tutarentur, recurrunt: alij nihilo segnius pugnæ insistunt. Annibal ubi consilium sibi ex sententia successisse animaduertit: hortatur suos: ut pristinæ uirtutis memores, hostem forti animo propulsent. Ita omnes facto impetu in medium irrumpunt. Tandem Galli, & quia nullo ordine prælium inchoauerant: & improuisa Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos receperunt. Dux Carthaginensium uno tempore flumine, atq; hostibus superatis, reliquas copias per otium traijcit. Ita cum omnes breui tempore ad ulteriorem ripã peruenissent: spernens iã gallicos tumultus, castra locat. atq; ita per quietem in ripa fluminis eam noctem egit. Postrĩ die cum audisset consulem Romanorũ cum classe ostia Rhodani ingressum: numidas equites quingentos misit speculatum: ubi, & quantæ copiæ hostium essent: quid' ue pararent. Interim traijciendis elephantis per magistros dari operam iubet. ipse aduocata concione, regulos, qui ex Transpadana Gallia ad se uenerant: acciri fecit. hi per interpretem multitudinem allocuti, ad transitum Alpium hortantur: se, cæterosq; Galliarum incolas auxilio eis futuros pollicentur. iter fore tutum, & nulla re necessaria egens. nec difficilem sanè Alpium transitum esse: loca, ad quæ profecturi sint: omni genere rerum opulentissima habituros præterea eiusmodi socios: quorum uirtus non parum præteritis temporibus populo romano formidolosa fuerit. His, atq; alijs huiusmodi dictis, reguli discessere. Post quos Annibal ingressus, primum quidem præteritas res gestas multitudini commemorant. in quibus eos per tot discrimina bel-

lorum consilium, ac sententiam suam secutos, uictores sæpenumero fuisse refert: nunquam minus prospere rẽ gessisse. Dehinc hortatur: ut magno fortiq; animo sint, scientes maiorem partẽ laborum iam emensam esse, superato difficillimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde curam omnem gerendarum rerum sibi relinquant: ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto ducis obediẽtes sint, pristinæ uirtutis, rerumq; à se fortissime gestarum memores. His dictis cum multitudinem alacri uultu animi audaciã præ se ferentem uidisset: uniuersos laudauit. dehinc deos secundum morem precatus: abijt: indicto militibus, ut corpora curarent: seq; in posterum ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat: cum Numidæ, quos speculatum missos supra diximus: fusi, profligatiq; ab hostibus redeunt. etenim cum non longe à proprijs castris equitibus romanis, qui ex eadẽ causa missi à Scipione fuerant: occurrissent: tanto ardore utriq; conseruerunt manus: ut ex Romanis, & Gallis ad centum quadraginta equites ceciderint: ex Numidis plus quàm ducenti. Romani Carthaginenses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentissime omnibus, ad consulem reuersi sunt: præsentiamq; hostium, & certamen cum Numidis habitum indicarunt. Quibus auditis, P. Cornelius Scipio haud cunctandum ratus, impedimenta nauibus imposuit. ipse coactis copijs per Rhodani ripam profectus, ueluti cum hostibus conflicturus maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat: tum prima luce equitatum omnem uersus littus ueluti in præsidio disponit. peditum uero multitudinem è castris motam

paulatim procedere iubet: ipse ut elephanti otius traijciantur, omni solicitudine intendit. Eorum traijciendorum consilium huiusmodi fuit. Compluribus paratis ratibus, duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt, latas pedes quinquaginta. his alias duas à parte ripae adijciunt: quas, ne secunda aqua deferrentur: compluribus retinaculis ualidis ad arbores parti ripae superiori eminentes alligant. erat earum longitudo ad ducentos pedes. post haec alias duas rates, quae reliquis longe maiores erant: extremis illis leuiter adnectunt: quo haud difficulter solui possint. Ab his pendebant funes aliqui: quibus ab actuarijs nauibus, postquam dissolutae à caeteris ratibus essent: trahi in ulteriorem ripam ualerent. postremo eas omnes humo tegunt: ut beluae per eas sine pauore, ueluti per solum progrederentur. Hoc apparatu facto, elephanti, qui Indis ubiq;, praeterquam in undis, parere consueuerant: per stabilem ratem tanquam per uiam praegredientibus duabus foeminis aguntur. qui, ubi in extremas rates applicatas transgressi sunt: extemplo resolutis, quibus leuiter adnexae erant, uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahuntur, nihil sanè trepidantes, donec continenti agebantur. ubi uero soluta à caeteris rate in altum se uehi cernebant: undiq; formidine capti cedentibus ab aqua extremis, aliquantum turbationis edebant. quietem tamen timor ipse faciebat: omni ex parte aquam circunspicientibus feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidam timore saeuientes in flumen deciderunt: qui tamen peremptis rectoribus, incolumes euasere. siquidem & pondere ipso stabiles, & magnitudine prominen-

tium extra aquam narium, quibus emittere, si quid ebiberant, ac respirare poterant: pedetentim uadis progressi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Traiectis itaque elephantis, Annibal, cum his, atque omni equitatu aduersa Rhodani ripa mediterranea Galliæ petit. Rhodanus tribus fontibus surgit supra maris Adriatici intimum sinum. deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum: seq; per medium inter agens egreditur: & inde in Occidentem ablatus aliquandiu Gallias dirimit: post cursu uersus Meridiem adducto defluit in mare Sardoum. Eam partem fluminis, quæ ad Septentrionem uergit: incolunt Galli: quos Druentes uocant. Latus uero, quod Meridiem spectat: terminant Alpium saltus, qui ad Septentrionem eriguntur. Campos autem circa Padum, de quibus supra memorauimus: à Rhodano diuidunt Alpes, quæ à Massilia incipientes usque ad intimum maris Adriatici sinum protenduntur. Has tunc prætergressus Annibal à locis, qui circa Rhodanum sunt: in Italiam uenit. Hoc loco scriptores quidam, dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos student: non animaduertunt labi se in duo ab historiæ lege alienissima. Siquidem & falsa scribere, & planè inter se repugnantia coguntur. simul enim Annibalem, quem & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino inimitabilem uolunt: omnis prorsus consilij, atque rationes expertem ostendunt. simul nullum exitum mendacio reperientes, ad deos, & deorum filios confugiunt. nam cum iter Alpium adeo immensum, atq; asperum faciant:

ut non ſolum equitibus, impedimentis, atq; elephantis, uerumetiam ipſis leuis armaturæ peditibus inuium, inacceſſumq; ſit: præterea etiam tantam in eo ſolitudinem: ut, niſi quis deus, aut heros ducem ſe itineris præbeat, proculdubio omnes copiæ per loca prærupta eant perditum: apertiſſime in utrunq; labuntur errorem. Primum enim quis ducum Annibale imprudentior erit? qui tot copijs, taliq; exercitui præfectus, in quos ſpem omnem benegerendarum rerum repoſuerat: neq; uias, neq; loca, ut ipſi aſſerunt: nec quà iret omnino, nec ad quos tenderet, ſciebat? nam quod cæteri poſt maximos conflictus etiam in ſumma deſperatione rerum non faciunt: id iſti feciſſe Annibalem in tanta ſpe, ita florente exercitu uolunt. quo quid ineptius dici poteſt? At quod de ſolitudine, atq; aſperitate locorum dicunt: apertius etiam mendacium indicat. neq; enim referunt ut Galli Rheni accolæ, non ſemel, neq; bis ante id tempus in Italiam uenerint: neq; ut olim cum magno exercitu ſuperatis Alpibus in ſubſidium Ciſalpinorum contra populum romanum uires aduocarint: neq; ut ipſis etiam in Alpibus multorum hominum gens habitet: ſed hæc oĩa ignorantes, deum quendam inquiunt apparuiſſe Annibali: iterq; mõſtraſſe. Quo fit, ut tragœdis potius, quàm hiſtoricis ſimiles uideantur. nam ut illi frequenter dramata ſua aut dijs aliquibus, aut machinis terminant: quod falſa, irrationabiliaq; principia ſumpſerunt: ita hi rerum geſtarum ſcriptores ſimile quiddam patiuntur: &, dum falſa ſumunt exordia: tandem ad deos aliquos, ſiue herodas confugere coguntur. nam qui fieri poteſt: ut ex falſis initijs ueri fines ſequantur? Atqui An-

nibal non talem se, qualem hi tradunt: sed callidum simul, ac prudentem ducem præstitit. quippe & fertilitatem regionis, ad quam festinabat: & incolarum aduersus Romanos odium diligentissime scrutatus est: & in ascensu Alpium, quod asperum difficileq; iter erat: duces habuit accolas locorum: quos iam ad bellum contra Romanos in sententiam suam traxerat. Quibus de rebus nos quidem eo audacius scribimus: quod & ab his didicimus: qui ea tempestate rebus interfuerunt: & ea loca ipsi uidimus, ob eam solummodo causam eò profecti: ut Alpes conspicaremur. P. Scipio consul Romanus, triduo postq̃ Carthaginenses à ripa Rhodani mouerant, ad castra hostium animo præliandi profectus, ubi deserta munimenta uidet: obstupefactus aliquandiu constitit. quippe sibi persuaserat: hostem nunquam per ea loca in Italia facturũ iter, tum ob asperitatem uiarum, tum ob incolentium barbarorum multitudinem. At ubi audaciam Carthaginensium perspexit: extemplo ad mare, ac naues reuersus, conuocari copias iubet. & fratrem quidem in Hispaniam, ne ea pars nuda præsidio foret: cum parte copiarum mittit. ipse rursus in Italiam reuertitur: facilius per eum modum, tutiusq; descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. Annibal quartis castris ad Insulam peruenerat, locum & multitudine hominum, & feracitate regionis prædiuitem. Cui propterea Insulæ nomen inditum: quod ibi Arar, Rhodanusq; ex Alpibus decurrentes aliquantum agri amplexi defluunt in unum: faciuntq; insulam & figura, & magnitudine similem ei, quæ in Aegypto Delta appellatur: nisi quod illic latus unum mare efficit: cum

quo duo amnes coniunguntur: hic uero difficiles, atq; asperi montes, & planè inaccessi. Eò cum applicuisset Annibal: repperit duos fratres inuicem de regno dissidentes, & utrunq; iam alteri cum exercitu oppositum. uocatusq; ab eo, qui natu grandior erat: rogante ut sibi paternum Imperium restitueret: haud minus paruit, peropportunum id rebus suis fore arbitratus. Excluso igitur fratre minore, imperioq; maiori tradito, non solum commeatum, rerumq; omnium copiam ob id meritum tulit: uerumetiam arma omnia renouata: & additæ uestes: quas infames frigoribus Alpes præparare cogebat. præterea, quod maximum fuit: commutante cum exercitu rege per Allobrogum regionem integris oĩbus copiis ad Alpes usq; perductus est. Ita cum intra decem dierum spatium à Rhodano profectus circiter octingenta stadia confecisset: conscendere Alpes cœpit. ubi mox maxima pericula oblata sunt. nam quãdiu campestri itinere progressi Carthagnenses fuerãt: duces Allobrogum cum bona pace transire omnes permisere, partim equites ueriti, partim præsidium commutantiũ Gallorum. ubi uero & illi domum reuersi: & hi loca aspera, difficiliaq; conscendere cœperunt: congregata Allobrogum multitudo ingens opportuna præoccupat loca: per quæ necessario transire Annibalem oportebat. qui si in ualles occultiores insedissent: coorti repente in pugnam, magnam profecto stragem Carthaginensibus dedissent. Sed uisi procul ab Annibale non tam hostibus, q̃ sibiipsis obfuere. etenim cum aspexissent Annibal opportunissima quæq; loca tenere barbaros: consistere signa iussit: castrisq; inter confrago-

ſos, ac præruptos ſaltus locatis, quoſdam ex Gallis, quos ſecum habebat: ad uiſenda loca, explorandamq́ꝫ hoſtium intentionem, atq; omnem apparatum præmiſit. per quos cum comperiſſet: hoſtes interdiu tantum in his locis conſiſtere: nocte uero in propinquam urbem ad ſua quenq; tecta dilabi: tali conſilio uſus eſt. Prima luce aperte cum omnibus copijs ſubijt tumulos, tanquam ui interdiu per medios hoſtes erupturus. cum uero hoſtibus appropinquaſſet: caſtra eo in loco diligentiſſime muniuit. tum ubi primum facta nocte digreſſos tumulis montanos ſenſit: plurimis ignibus accenſis maiorem partem exercitus ibi reliquit. ipſe cum expeditis acerrimo quoq; milite raptim anguſtias euadit: & in ijs tumulis, quos hoſtes tenuerant: conſedit. Quo facto, ubi primum orta luce id conſpecti ſunt barbari: immobiles parumper conſtitere. deinde uidentes iumentorum, equitumq́; multitudinem in anguſtijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adiecißent, ſatis fore ad perniciem arbitrati, per inuias rupes diuerſis è locis concurrunt. Tum uero non tam ab hoſtibus, q̃ ab iniquitate locorum Carthaginenſes oppugnabantur: equis maxime, iumentisq́; ingentem ſtragem hominum, ac rerum facientibus. nam cum præcipites, & diruptæ utrinque anguſtiæ forent: multa iumenta ex immenſa altitudine cum ſarcinis inſtar maximæ ruinæ deciderunt. ſiquidem icti, aut uulnerati equi, partim terrore, partim dolore uulnerum conſternati incredibilem turbationem in tanta locorum anguſtia faciebant. Quæ conſpicatus Annibal, cum nullam in fuga ſpem ſa-

lutis repositam intelligeret, iumentis, qui sarcinas ferebant, ammissis: ex superiore loco cum his quos secum per noctem tenuerat: ingenti impetu decurrit. Quo facto etsi magnam partem hostium fuderit: tamen è suis quoq; multos interemit. siquidem auctus ex utrisq; tumultus multos passim præcipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus partim inter certandum interemptis, partim turpissime fugatis, Annibal quod reliquum fuit impedimentorum, atq; equitum, uix, & non sine graui labore traduxit: coactisq; copiarum suarum reliquijs, ad castellũ, unde Allobroges exierant, profectus, quod uacuum custode erat: nullo negotio cepit. Id ei magnam non solum in præsens tempus, sed etiam in futurum rerum necessarium commoditatem præstitit. nam in præsentia quidem magnam equorum, atq; iumentorum multitudinem, præterea etiam captiuorum tulit. in futurũ uero frumento ac pecoribus ꝑ triduũ exercitũ aluit. &, quod fuit pluris faciendum: cæteros Alpium accolas ꝑterruit: ne quid tale moliri in posterum auderent. Eo igitur in loco uno die quietem egit. deinde cum copijs profectus, reliquis duobus diebus aliquantum uiæ confecit. quarto dehinc die rursus in maximum periculum prolapsus est. Ventum erat ad frequentem cultoribus alium inter montana populum. hi ut dolo circũuenirent Pœnos: unà conspirauerant. Aduenienti igitur Annibali obuiam procedunt, florentes capiti corollas gestantes. quod ferè apud barbaros pacis, atq; amicitiæ signum est: quemadmodum apud Græcos caduceus. Annibal haud temere credendum barbaris arbitratus, uoluntatem intentionemq; eorum callide ꝑquirit. Hi pla-

cere sibi de captiuitate ciuitatis, & interitu aduersantium Gallorum responderunt: seq; obedienter posthac imperata facturos: ut qui nec facere, nec pati iniuriam uelint. & ad finem promissorum obsides se Annibali daturos pollicentur. Quod etsi diu Annibalem consilij dubium fecerit: suspicatus tamen hæc, si æquo animo accipiantur, mitiores fortasse barbarorum animos facere posse: si uero repudientur, eosdem aperte hostes sibi futuros, benigne illis respondendo accipere se eorum amicitiam simulauit. Illi, cum iam non solum obsides dedissent: uerum abunde subministrassent commeatum: & denique seipsos in Carthaginensium manibus posuissent: tantum fidei ab Annibale meruerunt: ut ijs ducibus per loca difficilia uti non dubitarit. Cum igitur biduo iter fecissent: uentum'q; esset in angustiorem uallem, et ex parte altera iugo subiectam: barbaris undiq; ex insidijs prorumpentibus, in tantum periculi Carthaginenses inciderunt: ut ad extremam penè perniciem peruẽturi fuerint: nisi Annibal nondum satis fidei Gallorum credens, ac futura planè prospiciens, elephantos, equites'q; in primo agmine collocasset: ipse post cum robore peditum circunspectans, sollicitus'q; omnia, à tergo secutus esset. his enim ita in præsidio dispositis, minorem contigit cladem fieri. Et tamen ingens hominum, & equorum, iumentorum'q; numerus perijt. quippe hostibus imminens iugum tenentibus, & nunc saxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidum manibus ipsis percutientibus, in tantum periculum uentum est: ut necesse fuerit Annibalem noctem unam cum medietate copiarum sine equitibus atq; impedimentis agere. Poste=

ro die iam segnius intercursantibus Gallis, cum equiti bus atq; impedimentis iunctus saltum superat: barbaris quidem iam aperto bello minime occursantibus: sed latronum more, modo primum, modo nouissimum agmen infestantibus: prout uel tempus, uel locus opportunitatem faciebat. Magnum Carthaginensibus usum elephanti præbebant. nam quacunq; incederent: quia insuetis adeundi propius metus erat: eum locum tutum ab hostibus faciebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est. Ibi biduo statiua habita: partim ut incolumes milites labore fessos reficeret: partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraq; iumenta, quæ delapsa rupibus in præceps ierant: sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Iam uix ea omnia oppleuerat loca: occidente uergiliarũ sydere: & fessos tedio tot malorũ militũ animos ueluti in desperationẽ adduxerat Annibal id cõspicatus, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eã rẽ unam tantum occasionem habebat: propinquitatem Italiæ, felicitatemq; ostendere. ea enim ita Alpibus subiacet: ut, siquis utrunq; consideret: ueluti arx totius Italiæ esse Alpes uideantur. Hanc igitur e promonrio, unde longe lateq; prospectus erat: ostentat: inde subiectos Alpibus circumpadanos campos. post hæc amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat. His uerbis recreatis paulisper militum animis postridie eius diei deducere agmen cœpit. nihil iam hostibus quidem, nisi per latrocinium tentantibus: sed nõ paucioribus ob locorum, niuiumq; asperitatem ammissis: q̃ in ascensu Alpium propter hostium incursiones fuissent. nam cum natura locus angustus, præcepsq; foret:

tum uero recenti niue omnia usqueadeo obruta: ut nullum prorsus uestigium callis appareret: neq; sustinere se à lapsu poterant: & qui parum titubassent: continuo in præceps ferebantur. Verum hanc quoq; difficultatem æquo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus assueti. Interea uentum ad rupem alteram: quá neq; elephanti, neque iumenta pertransire poterant. quippe angustam natura uiam recens terræ lapsus circiter ducentos passus angustiorem fecerat. Hic rursus turbari, affligiq; multitudo cœpit. Dux Carthaginensium principio per loca inuia, nec ante eum diem trita circunducere agmen conatus, quoniá iter id niues insuperabile faciebant: à proposito destitit. sanè supra ueterem niuem intactam. noua præsentis anni nix deciderat. in ea, quod recens lapsa permollis erat: & nullam ferè adhuc altitudinem habebat: facile ingredientium pedes insistebant. ubi uero tot hominum, iumentorumq; incessu dilapsa erat: per nudam infra glaciem, & fluentem liquescentis niuis labem ingressi, ambobus simul pedibus ruebant: quemadmodum in locis cœno lubricis, ac nullum recipientibus uestigium solet accidere. &, quod longe miserius erat: homines cum sistere in lubrico uestigium non possent: proni decidentes, ubi se uel manibus in assurgendo, uel genibus iuuare conarentur: tunc maiore impetu omnibus simul membris defecti per præcipitia uolutabantur. Iumenta uero interdum quidem prolapsa glaciem secabant. sed pressa oneris magnitudine, pedibus'que eorum indurata glacie perstrictis, moueri postea inde non poterant. Tum Annibal iumentis, atque homi-

nibus nequicquam fatigatis, omissa praesenti spe, castra in iugo montis collocat: aegerrime ad idipsum purgato loco. dehinc multitudinē ad eam rupem, qua una esse transitus poterat, mundandam hortatus, uix tandem cum maximo labore id peractum. Via igitur eqs, atq; iumentis uno die sufficienter parata, confestim eos traducit: & in locis iam niuibus uacuis castrametatus ad pascua dispo= nit. Numidas interim parare elephantis uiam iubet. Hi uix triduo cum omni conatu beluas reduxerunt: & eas quidem propè fame consumptas. nuda enim sunt iuga montium herbis, atq; arboribus: q continuis rigeant niuibus hyberno aestiuóq; tempore. Mediae uero conualles ab utroq; Alpium latere laeta pascua, atq; apricas arbores habent: & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copiis, prosequi iter coepit: & triduo post superatam, quam memorauimus, rupem in planum peruenit: magna parte exercitus amissa: partim ab hostibus fluminibusq; per totum iter direptis copiis: partim asperitate montium in transitu Alpium absumptis: neq; uiris solum, sed equis etiam, iumentisq; compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquā Carthagine Noua discesserat, ingressus, Alpibusq; quintodecimo die superatis, circumpadanos campos, & Insubrū gentē audacissime petit: ex afris militibus superstites habens pedites circiter decem millia et ducentos, ex hispanis ad octo millia: equitum ad summam sex millia. hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est: apud Lacinium testatur. Per eadem tempora (quemadmodum supra diximus) P. Cornelius consul, fratre in hispaniam cum exercitu ad re-

sistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis nauigauerat. Hic igitur facto per Tusciam itinere, & à Manlio, Attilioq; prætoribus accepto milite, quem aduersus Boios tenebant: ad Padum festinat: ut cum hoste nondum refecto manum consereret. Verum nos quidem, quando & narrationem nostram, & utriusq; populi duces, & bellum ipsum in Italiam traduximus: antequã ad res in ea prouincia gestas ueniamus: breuiter nõnulla haud aliena ab hoc scribendi genere referenda existimauimus. Erunt enim fortasse, qui à nobis quærant: quo modo, cũ libycas, hispanicasq; res pluribus superius uerbis attigerimus: nihil tamen dictum à nobis fuit, neque de columnis Herculis, & quod inter Africã, Europamq; interiacet paruo freto: neq; de exteriori Oceano, rebusq; ad eum pertinentibus: neq; de Britannicis insulis: neq; de stanni, auriq;, & argenti copia: quorum metallorum Hispaniæ feracissimæ sunt? his enim de rebus multa, uariaq; inter se dissidentes historici ueteres commemorãt. A' nobis autẽ non ideo hæc omissa sunt: quod ea ab historiæ lege aliena putaremus: sed eo consilio factum: ne in singulis partibus narratio nostra diuideretur: ne'ue audientes frequenter ab ipsa rerũ gestarũ serie auocaremus: iudicantes præterea huiusmodi res nõ diuisim, neq; præter propositũ, sed suo loco ac tempore quamuerissime fieri possit, cõmemorari oportere. Quamobrẽ nemo admirari debet: si etiã in sequentibus libris, cum ad eiusmodi locaueutũ fuerit: hanc partem prætermittemus. id enim consulto à nobis fit: et ob eas, quas diximus, rationes. Si quis autem id protinus in singulis locis, singulisq; partibus audire uelit: nescit se guloso conuiuæ merito compa-

rari posse. nam quemadmodum ille, ubi primum discu
bitū uenit: appositos singulos quosq; cibos degustans, neq;
in præsentia uoluptatis aliquid capere, neq; in futurum
utilitatis potest: quando nec saporem ullum perfecte sen
tit: & omnia simul congesta stomachum, digestionemq́;
impediunt: ita qui hoc ipsum legendis authoribus faci-
unt: nec præsentem aliquam percipiunt uoluptatem:
nec utilitatis quippiam retinent in posterū. Quod uero
hæc potissimum pars historiæ præter cæteras omnes ue
riori correctione egeat: cū ex pluribus alijs, tū ex eo ma
xime liquet: quod omnes ferè antiqui scriptores cona-
ti situs, et propietates extremarum orbis regionum re-
ferre, multis in locis longe abberrarunt à ueritate. Proin
de non casu, nec præter intentionem, sed consulto contra
eos dicendū: neq; reprehendendi ignorationem eorū gra
tia: sed potius laudandi, corrigendiq́;. quippe quos nō du-
bitamus, si hac tempestate fuissent: ipsos errorem suum
fuisse emendaturos. siquidem superiori ætate raro quispiā
inter Græcos reperiri potuit: q extremas orbis partes scru
tatum proficisci quiuerit, ob periculosum atq; insupera-
bile iter. multa enim, ac penè innumerabilia mari ter-
raq; pericula erant. quod si qs uel necessitate actus, uel
sponte extrema orbis petijsset: haud tamen facile erat lo
corū situm, resq́; in his partibus indagatione dignas p-
quirere: φ partim efferatis barbarorū nationibus occu
pabantur: partim loca deserta, & uastæ solitudines erāt.
Adde, φ rem longe ēt difficiliorem diuersitas linguarū
faciebat. neq; enim petere quippiam, neq; discere haud
se inuicem intelligentibus licebat. nec minus laborio-
sum erat res uisas modeste postea referre: singulis qui-

busq́; ut res nouas augendo mirabiliores facerent, nō parum à ueritate recedentibus. Quapropter si non solum difficile, sed pene impossibile fuit ante hoc tempus uerā huiuscemodi rerum historiam haberi posse: nequaquam succensendū est antiquis rerū gestarū scriptoribus: si quid uel omiserint, uel deliquerint. quin potius, q̄ inuestigare aliquid potuerint: laudandi sunt, atq; admirandi. Nostra uero ætate cum & Alexandri Macedonis uires in Asia, & in reliquis orbis partibus Romanorum imperium cuncta nobis terra mariq; accessu facilia fecerint: liberatis præsertim hominum animis bellorum cura, studioq́; atq; ambitione publicarū rerum: ex quo maxima scrutandæ, indagandæq́; in huiusmodi rebus ueritatis opportunitas accidit: profecto operæpretium foret diligentius, ueriusq́; ea inuestigare: quæ maiores nostri ignorauerunt. Quod nos quidem omni studio conabimur facere: cum primum opportunum huic rei locum nacti erimus. nihil enim nobis iucundius accidere potest: quàm si intellexerimus studiosos huiusmodi rerum nostra opera ueritatis compotes fieri: cum præsertim non aliam ob causam tot labores, atq; pericula in peragranda Africa, et Hispania, præterea ēt Gallis, et hæc omnia circueunte oceano, suscepimus: q̄ ut ueterū scriptorū ignorantiā emendantes, eas orbis partes hoībus nostris q̄notissimas faceremus. Nūc uero, propositi nostri memores ad prælia, quæ inter Romanos, Carthaginensesq́; in Italiam sunt: reuertamur. Quantæ igitur copiæ transgresso in Italiam fuerint Annibal, superius ostensum. post descensum Alpium in ipsis montium radicibus castrametatus, principio reficere exercitum cœpit. erat enim non

ſolum longo labore aſcendendi, deſcendendiq; præterea inauditis locorum difficultatibus fatigatus: uerumetiã ex inopia commeatus, & corporum illuuie ac tabe ſqualida diuturna maciem contraxerat. pleriq; ex inopia, et labore intolerabili prorſus defecerant. neq; enim per tot millia paſſuum, per'q; loca adeo aſpera ac difficilia uehere tanto exercitui neceſſariam ſtipem licuerat: &, ſi q̃d erat uectum: maiori ex parte cũ iumentis perierat. Quo factum erat, ut qui pauloante à Rhodano cum triginta octo millibus peditum, equitum uero circiter octo millibus diſceſſerat: ei nunc uix medietas eiuſmodi copiarum ſuperſtes foret. Horum corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod eum dux Carthaginenſium animaduertiſſet: peropportune in recreandis animis, corporibus'q; non ſolum militum, ſed etiam equorum reficiendis omne ſtudium adhibebat. Poſt hæc cum exercitu profectus, Taurinos proximæ gentis (hi tum forte aduerſus Inſubres bellũ mouerant: neq; ſatis credere fidei Carthaginenſium uidebantur) primo in amicitiam, ſocietatem'q; prouocare tentauit: deinde cum id parum Taurinos moueret: ualidiſſimam eorum ciuitatem aggreſſus, triduo expugnauit. interfectis'q; aduerſæ partis hominibus, tantũ propè ea loca habitantibus barbaris terrorẽ iniecit: ut mox omnes ſe ſponte Carthaginenſibus dediderint. Cæteri uero Galli Padi accolæ libẽter ſe, uti principio ſtatuerant, Annibali iunxiſſent: ni eos defectionis tempus operientes, ſubitus romani conſulis aduentus oppreſſiſſet. Porro ea re commoti, quietem agebant. Nõnulli ſe exercitui Romanorum comites addiderãt. Quæ conſpicatus Annibal, haud cunctandum amplius, ſed

procedendum audendumq; aliquod praeclarum facinus existimauit: quo reliquos ad sequendas Carthaginensium partes audaciores faceret. interea haec animo uersanti nuntiatur: P. Scipionem Padum iam cum exercitu transgressum, non longe abesse. Id principio ueluti parum credibile contempsit: ut qui meminerat: eum à se paucis ante diebus in Gallia propè Rhodani hostia relictum: à Massilia uero in Tusciam transitum longum, ac perdifficilem esse intelligebat: similiter à mari Tusco per Italiam usq; ad Alpes asperrimum, ac uix exercitui peruium iter. uerum cum id certius multis eandem rem nuntiantibus comperisset: industriam, ac celeritatem consulis maxime admiratus, obstupuit. Nec minori sanè admiratione affectus cõsul. nam cum Annibalem existimasset haud ausurum cum alienigenis copijs Alpibus iter facere: aut, si id foret ausus, manifeste in itinere periturum: postquam eum non solum transcendisse Alpes incolumem, uerum etiam aliquas Italiae ciuitates expugnasse comperit: uix satis admirari audaciã hominis potuit. Romani quoq; simile quiddam ea tempestate passi fuere. Hi ultimo loco de excidio Sagunti audiuerant. Quamobrem factis comitijs, duo consules creati. eorum alter in Africam ad inferendum Carthagini bellum, alter in Hispaniam aduersus Annibalem missus fuerat. Tum uero repente ad eos perlatum: adesse cum exercitu Annibalem: & iam ciuitates quasdam in Italia obsidere. Quo nuntio adeo obstupefacti perculsiq; sunt: ut statim Lilybaeum ad Sempronium miserint aliquos, qui aduentum hostium in Italiam significarent: hortarenturq;,

ut dimissis prouinciæ rebus, suis ferre suppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extemplo dimsit classem: & ut cursum in Italiam teneret, imperauit. pedestres uero copias tribunis militum dedit: præstituta die, qua omnes simul conuenire Arimini deberent. Ea est ciuitas in littore Adriatici sita: ubi Eridani planities terminat, ad Meridiem spectans. Per hunc modum rebus ex omni parte motis, cum omnia accidisse præter spē atq; opinionem omnium uiderentur: se quisq; ad futura omni studio præparabat. Iam propè in conspectu erant Annibalis, Scipionisq; exercitus: & dux uterq; adhortari suos pro conditione temporum nitebatur. Annibal principio circumduci ad spectaculum omnem multitudinem iubet. Tum captiuos omnes montanos in medij uinctos constituit. Hi partim diutino labore uiæ squalidi, & inculti erant: partim ducis opera macie supra modum confecti. is enim, ut quod animo conceperat, perficere melius posset: grauissimos eis compedes adhibuerat: tum fame propè ad extremum afflixerat: postremo detractis tunicis cædi loro miserabiliter fecerat. Positis igitur in medio captiuis, gallica arma ante pedes eorum proijcit: qualia se induere Gallici duces in singulari certamine consueuerunt. addit equos, sagosq; multiplici arte perfectos. hinc captiuos rogat: qui eorum singulari certamine contendere inuicem uelint? uictori præmium ea, quæ supra diximus, munera proponit: uicto: ut defunctus uitæ præsentium malorum liberetur angustijs. Cum omnes ad unum paratos se ad pugnam magna uoce proclamarent: Annibal deijci sortes facit: & quos sors tetige-

rat, armatos in pugnam iubet descendere. Id audientes captiui, eleuatis quisq; in cœlum manibus deos ut se in id certamen legerent, precari. Deiectis igitur sortibus ij, quos fortuna in id certamen legerat: incredibilẽ efferri lætitia: cæteri mœsti, soliciti q; esse. Vbi uero pugnatum erat: qui supererant ex captiuis: non minus morientis, quàm uictoris fortunam laudabant: ut qui multis eum maximisq; miserijs, quibus ipsi adhuc uiuentes premebantur: liberatum esse intelligebant. Idem habitus animorum inter Carthaginenses erat. facta nanq; comparatione inter uiuentium adhuc calamitatem, eosq;, qui alacriter dimicando bene occiderant: horum quidem miserabantur: illorum uero fortunam præcipue probabant. Cum igitur dux Carthaginensium Annibal eiusmodi spectaculo affectos multitudinis animos intellexisset: confestim contionem ingressus,

Icirco se inquit captiuorum eiusmodi spectaculum in præsentia præbuisse: ut alienæ sortis exemplo in extimanda fortuna sua uterentur. simile nanq; ipsis certamen, similia tempora fortunam attulisse: præmia etiã similia proposita. necesse enim uel uincere Carthaginenses, uel mori, uel uiuos in potestatem hostium uenire. Si uincerent: non equum, aut sagum præmia habituros: sed omnium mortalium beatissimos futuros esse: felicitate Romanorum adepta. si uero inter certandum fortiter mortem oppeterent: omnium eos malorum expertes. quod si uicti cupiditate fortassis diuturnioris uitæ fugæ se committerent: uel alio modo uiuendum sibi statuerent: omne genus miseriæ, & calamitatis experturos. Neminem esse adeo

rationis inopem: qui, si longitudinem emensi itineris, si multitudinem commissorum in uia præliorum reuocet in memoriam: tot præterea uiarum amphractus, tot fluminum insuperabiles meatus contempletur: speret se aliquo modo incolumem in patriam reuerti posse. Quã obrem oportere eos omni spe fugæ abscissa, quem animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuerant: eundem mox in rebus suis retinere. nam quemadmodum illic & uictoris, & morientis fortunam laudabant: superstitum uero conditionem putabant miserrimam: ita de seipsis iudicari censeant oportere. Omnes igitur magno fortiq; animo certamen debere ingredi, ueluti præclarissimam uictoriam adepturos: aut, si id infesta Carthaginensium rebus fortuna neget: in acie fortiter morituros. Victis spem ullam salutis repositam haudquaquam putandum esse. Si eo animo in prælium descenderint: proculdubio & uictoriam, & salutem cõsecuturos. quippe neminem unquam ea mente uel sponte, uel impulsum necessitate pugnasse: quin uictoriam ab hostibus reportarit. id uero tum maxime facile factu fore: cum hæc ipsa hostibus contraria eueniũt: uti nunc Romanis accidit. quibus non parua spes est rebus haud prospere gestis, suo agro suaq; terra per tuta ac pacata itinera fugiendi. His adhortationibus cum militum animi ad certamen accensi essent: & comparatio ducis grata omnibus fuisset: Annibal laudatos in præsentia milites dimittit: & ut sequenti die cum prima luce omnes adsint: iubet. At P. Scipio consul, cum iam traiecto Pado castra ad Ticinum amnem mouisset: quos ad opus faciendum aptos norat: construere pontem in-

bet. reliquos in contionem aduocatos pro tempore hortatur. Multa principio locutus est de maiestate populi romani, ac maiorum suorum rebus gestis: sed quæ in præsens tempus attinebant, fermè hæc fuere. Oportere eos inquit, etiam si nullam in præsentia cum hostibus uirtutis experientiam fecissent: tamen hoc ipso, quod cum Carthaginensibus bellaturi forent: spem uictoriæ certam habere: neq; putare ausuros illos cum Romanis congredi: à quibus totiens priori bello terra mariq; superati fuerant: quibus tanto tempore tributa pependerant: quorum imperium tot annis fuerant experti. Iam uero, quandoquidem præsentium etiã uirorũ periculũ fecissent: eos ne inspicere quidem ora Romanorum ausuros: quid in posterum sperandum foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanum Carthaginensium equitibus obuiassent: nõ solum discessisse incolumes: uerumetiam hostes turpi fugæ commissos usq; in castra persecutos esse: Annibalem, omnemq; Carthaginensium exercitum, simulac Romanorum præsentiam cognouerunt: in modum fugientium raptim discessisse: & secus, q̃ statuerant, trementes pauidosq; per Alpes fecisse iter. Atqui adesse nũc Annibalem, duabus partibus equitum peditumq; in transitu Alpium amissis, residuum adeo labore, fame, frigore, squalore contusos ac debilitatos: ut uix sustinere se possent. Eodem modo equos quoq; magna ex parte amissos. si qui superfuerant: labore atq; itinere confectos penitus inutiles esse. proinde satis fore Romanis: si se tantum hostibus ostendãt. quinetiam audaciores sua præsentia fieri non immerito debere: qui neq; classem,

& cómissas sibi res hispanicas reliquisset: neq; tanta cele ritate, tanto maris, terrarumq; circuitu eò se cótulisse: nisi & patriæ ꝑ necessarium id fore, & uictoriã sibi indubiæ partam intellexisset. Hac oratione excitatis militum animis, cum se omnes ad prælium alacri animo paratos ostenderent: Scipio solertiam, ac promptitudinem eorum laudans, dimittit, hortatus: ut corpora curarent: &, simulac uocarẽtur, præsto cum armis essent. Postridie eius diei uterq; dux per ripam fluminis ad partem Alpium cum exercitu procedit. Romani amnem ad læuam habebant: ad dexteram Carthaginenses. Cum uero insequenti die per exploratores proximos esse exercitus cognouissent: utrunq; agmen constitit. tertio die ambo imperatores cum omni equitatu, Scipio etiam cum iaculatoribus, aduersum se proficiscuntur: quo ex propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent, specularentur. Simulac uero appropinquare inuicem cœperunt: & ex incessu tot hominum equorumq; ingens in altum puluis euectus: repente prælio se expediunt. Scipio iaculatores, & gallos equites in fronte locat: reliquos in subsidiis dispo-nit. Annibal uero firmatos equites in medium accipit: utrunque cornu Numidis firmat. Ita cum exercitus uterque alacri animo prælium inire cœpisset: uix sublato clamore, iaculatores ne uno quidem emisso telo fugiunt: & inter subsidia ad secundam perueniunt aciem. Inde equitum certamen erat. utrinque magnis animus agebatur. pugna aliquandiu anceps extitit. erãt
* equitibus interempti pedites militis uel equo lapsi, uel inter ea tantum, ubi suos primi circumuentos uide-

rant, ex equis desilientibus. Inter hæc Numidæ perio *
circuitu à tergo egrediuntur. iaculatores, qui principio impetum equitum effugerant: nunc à Numidis undique circumuenti funduntur: prosternunturq; cateruatim. Ii quoque, qui in prima acie aduersus Carthaginenses dimicabant: multis ex suis, pluribus è Carthaginensium numero interfectis, tandem occursantibus à tergo Numidis referunt gressum: plerique eorum passim fugiunt. Alij uulneratum consulem in medium agminis accipientes, confertis equitibus se reducunt in castra. Hinc confestim Scipio iussis militibus silentio insequi, castra ad pontem, quem supra Padum fecerat, ducit: ut sine tumultu atque periculo traijceret copias. nam cum cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosq; esse: Pœnum longe equitatu meliorem: se uero uulnere, quod acceperat, grauatum: tutius fore existimauit: si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. Annibal aliquandiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs duxerat. ubi uero eos relictis castris ad ripam Padi, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit: haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant: custodes uero loci adhuc in ripa morabantur. his numero circiter sexcentis extemplo captis, Annibal, cum reliquam multitudinem longius processisse intelligeret: conuersus rursum in castra redijt, mature perquirens locum, qui faciendo ponti aptus uideretur. quo uix post biduum comperto, iungendo ratem flumini pontem fecit. Tum traijciendi exercitus curam Asdrubali tra-

dit. ipse interea dat operam audiendis Gallorum legationibus: quæ uariæ è locis propinquis ad eum confluxerant. Quippe simulac uulgari fama cœpit, fusos à Carthaginensibus Romanos; propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerãt, iungere se Annibali maturabant. Quos Pœnus humane amplexus, traiectis omnibus copijs per ripam fluminis diuerso, quam antea, itinere procedit, sperans se per hunc modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Romanorum colonia) traductis copijs, simul curandis uulneratorum corporibus intendere: simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare. Annibal tertio postquam Padum traiecerat die, sex millia passuum à Placentia castra communiuit: & in conspectu hostium directa acie, potestatem pugnandi fecit. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erant: potiores Carthaginensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis consilium iniunt: & nocte intempesta, cum omnes sopore detentos animaduertissent: in suisq; tentorijs armati, ubi præstitutum tempus aduenit: exeunt: obuiosq; sibi Romanos magna ex parte cædunt: reliquos obtruncant: ad extremum cæsorum ceruicibus abscissis Carthaginenses adeunt, numero ad duo millia pedium, equites ferè ducenti. Quos Annibal benigne susceptos, & spe ingentium donorum accensos in suas quenq; ciuitates dimisit: quo res hactenus gestas indicarent: suosq; ad societatem cum Carthaginensibus ineundam hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessario fore defectionem: tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Ad hæc & Boiorum legati aduenerant dedentes Annibali triumui-

ros: quos à Romanis ad diuidendos agros missos ab his pro scelus captos supra memorauimus. Annibal eorum beneuolentia laudata, dat simul, accipitq; societatis, atq; amicitiæ fidem: triumuiros restituit: ut per eos, sicuti statuerant, suos recipere obsides ualerent. Scipio non tam proditione supradictorum Gallorum ac militum suorum cæde turbatus, quàm quod ex eo defectionem totius gallicæ gentis iandiu populo Ro. infensæ secuturam augurabatur: consulendum rebus suis opportune iudicauit. Igitur quarta uigilia insequentis noctis tacito agmine ad Trebeiam amnem, eminentioresq; eo in loco colles castra mouet, fretus tum loci situ, tum frequentibus circa fluuium habitantibus socijs. Annibal cognita hostium fuga, primo Numidas, deinde etiam equitatum omnem insequi iubet. nec longe post ipse cum reliquis copijs sequitur. Numidæ in uacua romana castra statim diuertentes, cuncta igni absumunt. quæ res non parũ Romanis profuit. nam si continuo dimissis castris secuti nouissimum agmen fuissent: magna romani exercitus clades erat futura. nunc, dum incendendis castris tempus terunt: milites magna ex parte Trebiam incolumes trãsgressi: pauci moratorum intercepti à Carthaginensibus, partim cæsi sunt: partim uiui in potestatem hostium uenêre. Scipio propinquos flumini colles, qui statiuis tutissimi uidebantur: delegit: quibus uallo fossáq; diligenter munitis, anxie collegam ex Sicilia cum copijs expectabat. & uulneri quo maiore studio poterat, medebatur: ut imminenti periculo rerum gerendarum particeps belli fieri posset. Annibal prope castra hostium ad quinq; millia passuum consedit: uicinis Gallis abunde non solum

commeatum, uerumetiam cætera necessaria subministrantibus: & pericula quæcunq; cum Carthaginensibus subire paratis. Iam fama profligati romani exercitus peruenerat Romam. quod quanquam præter spem omnium acciderat: ob id tamen haud minori spe esse populus uidebatur. dissimulabantq; equites romanos nõ tam uiribus à Carthaginensibus uictos: quàm uel temeritate ducis, uel Gallorum, qui ad Annibalem transfugerãt, proditione. deniq; integris pedestribus copijs, spes quoq; suas de rebus omnibus integras esse rebantur. Quamobrem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbẽ Romam transeunte, omnes eum, palàm ad suscipiendũ cum Carthaginensibus prælium hortati fuere. Sempronius Ariminum profectus, copias omnes, quæ ibi, uti fuerat iussum, ex Sicilia conuenerant: accipit. inde facto ad Trebiam itinere, cum collega coniungitur. Hic exercitum longo labore itineris fessum, ut qui è Lilybæo quadraginta continuis diebus pedestri itinere Ariminum peruenerat: reficit: necessaria ad prælium capessendum omni studio parat. ipse anxie Scipioni assistit: discendo quæ hactenus acta essent: quid postea agendum foret, consulendo. Per idem tempus Annibal Clastidium oppidum, quò magnum frumenti numerum congesserant Romani: per insidias capit: brundusino præfecto præsidij pecunia corrupto. Vbi militibus, qui præsidio præerant: frumentoq; omni potitus, hoc quidem in præsentem necessitatem utitur: illos uero secum incolumes ducit: ut fama clementiæ uulgata, cæteri se in posterum liberius Carthaginensibus dederent. proditorem quoq; summis honoribus efficit. Post hæc cum comperisset Gal

los, qui parum id quod inter Trebiam, Padumq; agri est, incolebant: secum societate iunctos, missis ad duces Romanorum legatis, ab his quoq; amicitiam petisse: ut in duorum potentum populorum certamine per ambiguum fauorem utriusq; gratiam sibi conciliarent: ira simul, atq; indignatione percitus, duo millia peditum, & circiter mille equites numidas gallosq; inter se mistos grassari per eorum agrum populabundos iubet. quibus peractis, ingentiq; abacta præda, Galli è uestigio missis ad consules legatis, orant auxilium. Sempronius, qui iamdiu causam conserendi prælij dari sibi cupiebat: eā tunc occasionem nactus, magnam partem equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admistis, trans Trebiam mittit. hi Gallos incompositos, inopinatosq; adorti (quippe de diuisione prædæ ortum inter eos certamen erat) ingentem terrorem, cædemq; ac fugam usq; ad castra hostium fecere: unde effusa confestim eorum, qui castris præerant, multitudine, & instauratis Gallorum uiribus, dare terga coacti reuertebantur in castra. Quod cernens Sēpronius, equitatu omni ac iaculatoribus in subsidium suorum emissis, & rursus cedere Gallos, & in tutum se recipere coegit. Annibal, etsi continue erat ad dimicandum promptus: non tamen quacunq; etiam leui occasione sumpta sine maturiori consilio descendendum in prælium arbitrabatur. quamobrem prudentissimi ducis officio functus, receptui canere iussit: suosque in præsentia intra uallum continuit. Romani quoq; aliquandiu nequicquā lacessitis hostibus, in castra rediere: paucis ex suis amissis: Carthaginensium uero quāplurimis trucidatis. At Sempronius re prospere gesta hi-

laris, atq; elatus animo, de summa totius rei simul decer nere cupiebat: occasione maxime uertendæ in se unum gloriæ: dum æger collega erat. igitur consilium suum Scipioni aperit. Illi nondum agendæ rei tempus uidebatur: uerum differendũ censebat esse prælium: ut nouus romanus miles interea exercitatior fieret: ut Galli protractis longius rebus, ut est gens leuis atq; infida, à Carthaginensibus deficerent: deniq; ut ipse, quem modo uulnus inutilem faciebat: interesse possit. Sempronius, etsi uera loqui Scipionem intelligebat: tamen ambitione stimulatus, ne uel ille interesset: uel bellum in nouos consules (erat enim comitiorum tempus) differretur: omnino solus committere prælium decreuit. Annibal (erat enim eiusdem, cuius Scipio, sententiæ) intentus, soliciatus'q;, occasionem prælij quærebat: dum fides Gallorum integra foret: dum tyro hostium miles: dum melior ex ducibus uulnere inutilis: dum suus exercitus ad res gerendas recens: nihil tantopere ueritus: quàm ne pugnam detrectã tibus hostibus, tempus terere cogeretur. nec iniuria. nam ducenti per alienam patriam exercitum, & magnas res molienti unus modus salutis erat: socios in fide retinere. Cum igitur Sempronij desyderium animaduerteret: aciẽ de se ad pugnam parabat. erat in medio duorum exercituum locus quidam planus, atq; campestris: sed ad struẽdas insidias aptissimus. habebat enim præaltum riuum utrinq; clausum ripis: & circa uirgultis, uepribus'q; obsitum. Eum cum primum circunuectus Annibal oculis perlustrauit: tendere hosti insidias statuit. Enimuero Romani syluas ob frequentes in ijs regionibus Gallorũ insidias suspectas habebant, campestribus tantum, atq;

apertis

apertis locis freti. ignorabant sanè planiciem ad tegendos, tutandosq; insidiatores interdum syluis oportuniorem esse. siquidem & de longe prospicere aduenientes hostes licet: & latebras interim necessarias habet. nam & inuentus riuus cum breuibus ripis, & calami, & herbæ palustres, & uepres, aliaq; huiusmodi multa non solum peditem tegere, uerumetiam equitem sæpenumero possunt: si quis fulgentia magis arma parumper supina ponat: & galeas, aut in ijs eminentes cristas capiti detractas contegat. Annibal igitur prædicto, quibus uidebatur futuro certamine, cum omnis alacres reperisset: cœnantibus cæteris militibus, uocari ad se facit Magonem fratrem, singulari uirtuti atq; audacia iuuenem, & ab ineunte æuo in rebus bellicis educatum. huic addit equites centum, & totidem pedites ex omni exercitu electos. quos, simulac refecti cœna essent, ad tentorium uocatus pro tempore hortatur: & quid facere eos uelit, ostendit. iubet præterea: ut singuli nouenos sibi ex turmis, manipulisq; similes sui eligant: & ad certum locum castrorum omnes conueniant. Hi sedulo mandata ducis pegere. Ita Mago cum mille equitibus, ac totidem peditibus accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce numidas equites laboris apprime patientes uocari ad se iubet: quibus pro tempore adhortatis, oblatisq;, si fortiter fecissent, muneribus, consilium aperit. transgressos Trebiam flumen, obequitare iubet hostium portis: iaculandoq; lacessere ad pugnam hostem: cupiens eum imparatum, improuidumq;, &, quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Cæteris dein

de ducibus similiter ad prælium hortatis præceptum: ut prandere omnis suos iuberent: armisq;,atq; equis instructos prælij signum expectare. Sempronius simulac appropinquare hostes aspexit: primum omnem equitatum, deinde sex millia iaculatorum, postremo omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tempore certaturus: ut qui & multitudine copiarũ, & pridie initi certaminis felici exitu fretus, uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumæ tempus: & niualis, ac præfrigidus dies. adhæc tumultuarie eductis militibus, atque equis, nullo capto ante cibo parum caloris inierat. Itaq; milites romani, qui principio prompti, atq; alacres erant: ubi flumen ingressi ob auctam nocturno imbri aquam pectoribus tenus madidi exiuere: usqueadeo rigore primo, deinde procedente iam die fame affligi cœperunt: ut uix tenendorum armorum potentia militibus foret. Carthaginenses interim ignibus ante tentoria factis uncti, ciboq; per ocium refecti, instructos paratosq; equos habentes, mandatum ducis expectabãt. Annibal uero ad omnia intentus, & peruigil, ubi transgressos flumen respexit hostes: locatis ante signa Balearibus, ac leuis armaturæ militibus numero ferme octo millibus, copias in aciem educit: prægressusq; à castris circiter mille passus, pedites, qui numero ad uiginti millia inter Hispanos atq; Afros mixtis Gallis erant: in cornibus circunfundit: equites etiam in utrunq; cornu distribuit. ij cum socijs, quos propinquæ Galliæ ciuitates miserant: ultra X mil. erant. Hinc elephanti à cornibus in utranq; partem constituti. Tum Sempronius signo recepti dato, equites reuocat: ne incaute persequentes à

resistentibus subito Numidis exciperentur. est enim hic Numidarum mos: ut primo statim congressu dantes terga passim fugiant: mox uero, ubi uisum fuerit, sistant rursus: hostemq; incredibili audacia ac robore aggrediantur. hinc pedites secundum Romanorum morem dispo nit. hi ex Romanis quidem circiter XVI millia, ex socijs uero latini nominis ad XX millia erant. quippe perfectus apud eos numerus copiarum, ubi de summa rerũ agebatur: conueniebantq; simul duo consules: ex tot millibus constabat. post hæc ad tria millia equitum ĩ utroq; ponit cornu. His ita dispositis, in hostem graui, ac penè immota acie ferebatur. Iam uero appropinquatis inuicem exercitibus, leuis armaturæ milites inierãt præliũ. Quo facto, extemplo Romani multis modis premi cœpere: Carthaginensibus uero omnia secunda, prosperáq; succedere. Quippe peditibus romanis ieiuna, fessáq; corpora, & rigentia gelu torpebant: præterea multitudine iaculorum à Numidis coniecta obruebantur. Id equites quoq; cum uniuerso exercitu patiebantur. Contra, Carthaginenses integris uiribus, ut qui pauloante curatis corporibus recentes, nouiq; erant: incredibili robore pugnæ insistebant. Itaq; cum primum facto interuallo grauioris armaturæ milites concurrere inuicẽ cœpere: carthaginensiũ equites ex utroq; cornu ruentes fundunt passim, prosternuntq; hostem. nam & numero equitum inferior Romanus erat: & uires militibus ob laborem, inediamq; defecerant. Iamq; uersis in fugam equitibus, pedites animis magis, quàm uiribus pares resistebant. cum Numidæ, quorum latebras improuida præterlata acies erat: exorti à tergo ingentem tumultum ac

terrorem fecere. Tamen tot undiq; circunstantibus malis immota aliquandiu acies mansit. tandem uero, cum utrunq; cornu premeretur, à fronte quidem ab elephantis, in orbem uero à leuis armaturæ militibus: uerterũt se in fugam, ad propinquũ flumen directo cursu. Quo facto, Romani, qui in medio pugnabant: ut fusa auxilia sua uiderunt: partim ab ijs, qui in latebris fuerant, circunuenti cæsi, profligatiq; sunt: alij media Gallorum acie, ubi Afri quoq; permulti erant: cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neq; suis subsidium ferre, neq; in castra reuerti possent, tum multitudine hostiliũ equitum, tum fluminis atq; imbris magnitudine impediti, Placentiã conferto agmine contenderunt, numero ad X mil. hominum. reliqui magna ex parte circa flumen ab elephãtis, equitibusq; oppressi. pauci expeditibus, equitibusq;, qui passim fugiendo sparsi per agros erant: uestigia agminis secuti, Placentiam perrexere. Penè usq; ad flumen Trebiam hostes persecuti, cum magnitudine imbrium progredi ulterius nequirent: in castra redire, uictoria quidem læti: quod pauci ex Afris, Hispanisq;, plurimi ex gallis perierant: sed usqueadeo imbre & intolerabili ui frigoris afflicti: ut elephanti omnes uno excepto, iumenta magna ex parte, hominum quoq; atq; equorum ingens numerus perierit. His peractis, Sempronius tegere apud populũ Ro. tantam cladem cupiens, misit Romam qui nunciarent: uictoriam sibi è manibus imbris magnitudinem sustulisse. Id statim Romani credidere. interiectis uero diebus, ubi copertum est, teneri à Carthaginensibus suorum castra: Gallosq; omnis ad eos defecisse: Romanis copias, quod non satis tutæ in

castris uiderentur mœnibus contineri: commeatumq; per Padum ex mari quærere: tantus terror, tantaq; admiratio inuasit animos: ut iam ad urbem Romam uictorem Pœnum crederent uenturum. Igitur parare nouas copias: auxilia in Siciliam, ac Sardiniam mittere: Tarentum, & cætera Italiæ oppida munire: L quinqueremium classem ædificare: omni deniq; studio ad bellum intenti esse. Per id tempus Cn. Seruilius, & C. Flaminius consules creati, nouo delectu habito, excitisq; sociorum auxilijs, alter Ariminum, alter in Tusciam cóuenire suos iubet. in ijs locis, in Galliam decreuerant copias traducere. Præter hæc legati ad Hieronem, qui præsidiũ peterent: missi. Hiero quingentos Cretenses, & mille scutatos ad eos misit. tum quicquid Romanorum uirium erat, aduersus Annibalem parabatur. nec publice tantum, sed priuatim quoq; terror omnium animos occuparat. Dum hæc in Italia geruntur: Cn. Cornelius, quem à fratre cum classe in Gallia relictũ supra memorauimus: ab ostio Rhodani profectus Emporijs appulit: orsusq; inde usq; ad Iberum flumen maritimam omnem oram partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, ditionis populi Ro. fecit. Post hæc maritimis rebus compositis, &, ubi erat necessarium, relicto præsidio, ad mediterranea loca ducit exercitum. iam enim aliquot auxiliorum cohortes ex socijs ciuitatibus contraxerat. urbes igitur partim deditione partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quem Annibal ad eius regionis præsidium reliquerat: obuiam eundum hostibus ratus, castra in conspectu hostium posuit, iuxta oppidum, quod Cissam incolæ uocant. Nec

Scipioni differendum certamen uisum. Quamobrem uictoria potitus, castrisq; hostium captis, ingentem pecuniam cepit. qui enim cum Annibale in Italia militabant: suas res omnes ne grauia impedimenta ferentibus essent: apud hos reliquerant. dehinc omnes intra Iberum habitantes, socios atq; amicos facit. Duces duo, alter Carthaginensium Hanno, alter Hispanorum Andubal uiui capti. Andubal mediterraneæ regionis eius tyrannus erat, semper tamen cum Carthaginensibus sentiens. Hac re comperta Asdrubal, Iberum trangressus exercitum aduersus Romanos mouit. Eunti nuntiatur: milites, naualesq; socios insolentia adeptæ uictoriæ securos, & negligentes per agros sparsim uagari. quamobrem cum octo millibus peditum, & mille equitibus citato gradu eo profectus, magnam partem eorum cæcidit: reliquos recipere se ad naues compulit. nec diutius his locis permanere ausus, trans Iberum rediit. Hic diligenter dispositis, ubi opus erat, præsidiis, Carthagini Nouæ in hibernis mansit. Cn. Cornelius hoc nuntio accepto, raptim facto agmine classem petit: in eos, qui causa cladis fuerant: iuxta morem patrium animaduertit. dehinc pedestribus, naualibusq; copiis coactis, Taraconem in Hiberna proficiscitur. Illic diuisa inter milites præda, omnium beneuolentiã sibi conciliat: & ad res futuras promptiores reddit. Hic erat rerum Hispanarum status. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tusciam profectus paucis diebus Arretium p̄uenit. Seruilius uero copiis Ariminum traductis, motũ hostilis exercitus opperiebatur. Annibal, cum in Gallia hiemaret: Romanos captiuos uinculis custoditos tenebat,

uix præbens necessaria ad uictum. socios autem primo quidem tractauit humane. post uero in concionem uocatos pluribus uerbis hortatus est: uenisse se inquiens, non ut bellum Gallis inferret: sed ut cum Romanis pro libertate eorum pugnaret. quamobrem debere eos, si sapiant, amicitiam ac societatem cum Carthaginensibus inire. adesse se: ut in libertatem Italiæ populos uindicet: ut ijs, q per iniuriam à Romanis domo pulsi essent: patriam, ciuitatesq; restituat. His atq; alijs huiusmodi dictis, oẽs sine pretio dimittit, cupiens per hunc modum simul Italiæ populos sibi conciliare, simul alienos à populo Ro. facere: tum siqui oppidis, aut portibus priuati à Romanis fuerant: contra eos irritare. Verum enim uero dũ in hibernis ageret: insidijs sæpenumero à Gallis petitus, eadem leuitate, qua consenserant, crimen indicantibus, punico ingenio se defenderat crines diuersarum ætatum artificiose compositos parari iussit. his assidue mutatis, uarijs ẽt uestibus utebatur: adeo, ut non solum his, q raro eũ uiderant: sed ẽt familiaribus ignotus eẽt. ita demũ oĩbus quẽ pro Annibale peterẽt ignaris, tutus erat. Ad hæc ægre ferẽtibus Gallis terras suas sedẽ belli esse, ob idq; uti exercitus in alienũ agrũ trãsferretur, cupidos se certaminis ostendẽtibus, maturius mouendũ ex hibernis iudicauit. Iã uer appetebat: cũ uocatis, q docti itinerũ erãt, uias, quæ in agrũ hostilem tenderẽt, pquirit, cũ cæteras & longas, & notas hostibus ĩtellexisset: unã, quæ p paludes ĩ Tusciã duceret: tametsi difficilẽ, p breuẽ tñ cognouit eẽ: et qua haud opinãtibus hostibus traduci exercitus posset. Hãc igitur cũ oĩbus copijs ĩgressus, Hispanos, et Afros, et qcqd robustioris exer

natus erat, primos ire iussit: admixtis ipsorum impedimentis: ne alicubi consistere coactis necessaria ad usus deessent. nam post id tempus nulla omnino impedimenta ducere statuerat: quod intelligeret Carthaginensibus, si uincerentur, omnia superuacua fore: si uero campos obtinerent: nihil prorsus defuturum. post eos collocauit Gallos: nouissimo loco equites posuit: quibus præfecit Magonem fratrem: ob id maxime: ut Gallos, si tedio laboris, ut sunt molles & effœminati, referrent gradum: præsidio equitum cohiberent. Hispani igitur, atque Afri per integras paludis uoragines præeuntes, mediocri labore loci iniquitatem superabant, homines iamdudum huiuscemodi malis assueti. Galli uero neque substinere se prolapsi, neque ex uoraginibus assurgere poterant. dolorem laborum inexperientia maiorem faciebat: referre gradum insequentes equites prohibebant. omnes itaque anxii & soliciti fatigata ægre trahebant corpora. mœrorem uigiliæ augebant, per quatriduum iam, & tres noctes tolleratæ. sed inter cæteros Galli maxime angebantur. iumenta passim per argillam prostrata magna ex parte defecere: utrum duntaxat fessis militibus usum præbentes: quod iis, sarcinisque extarent aqua super incumbentes. per exiguam noctis partem necessarium quieti locum dabant. equi plerique ob continuatum per argillam iter, ungues amisere. Ipse Annibal elephanto, qui unus superfuerat: quod altius ab aqua extaret, uectus, ægre tamen emergebat paludes: præsertim morbo oculorum, quem ex intemperie aeris contraxerat: non parum grauāte. ex quo tandem, cum nec tempus, nec locus medendi foret: altero oculo captus est. Superatis ad

extremum præter omnium opinionem paludibus, cum certum per exploratores habuisset: Flaminium circa Arretij mœnia esse: castra propter ipsas paludes posuit: partim ut fessum tot laboribus exercitum reficeret: partim ut consilia, & uires hostium, & regionis situm, & itinera scrutaretur. Postquam uero compertum habuit: eam regionem in primis Italiæ fertilem esse: camposq;, qui Fesulas inter, atq; Arretium iacent, frumento, & omni copia rerum opulentos: præterea consulem ferocem quidem, & popularem, sed rerum bellicarum inexpertum, & rebus suis nimis confidentem: cogitauit optimum fore: si à læua relicto hoste, Fesulas peteret: ac prædabundus per Hetruriæ agros grassaretur: ratus consulem ob insitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatem, haud passurum uastitatem per prouinciam fieri: &, ut neminem bene gestæ rei socium haberet: nequaquam expectaturum collegam: sed ipsum suis uiribus dimicandi animo quacunq; intrepide secuturum. Quibus ex rebus optimas sibi ad capessendum prælium oblatum iri opportunitates præuidebat: prudenter sanè, & callide de rebus futuris ratiocinatus. Errat enim: si quis putat aliquod magis proprium optimi ducis officium esse: q̃ consilia, & naturam hostis intelligere. nam quemadmodum in singulari certamine oportet locum, ubi aduersarium ferias, speculari: & quæ pars corporis nuda, quæ inermus sit, diligenter animaduertere: ita, ubi de summa rerum agitur: inuestigandum est, non ubi nudæ sint corporis partes: sed unde natura, seu mores ducis hostium detegi queant. Multi siquidem per ignauiam, atq; socordiam non so-

lum cõmunes actiones, sed etiã quæ ad priuatam uitam spectant, sæpe prætereunt. alij uino dediti, nisi ebrij ac temulenti sint, somnum capere non possunt. nonnulli res uenereas præter modum sectantes, nonmodo ciuitates, atq; resp. euertunt: uerumetiam dedecore uitam peragunt. Ad hæc timiditas, atq; formido in priuatis quidem hominibus opprobrij, ac turpitudinis plena: at in duce exercitus maximarum aliquando iacturarũ causa est. Petulantia uero, & temeritas, & iracundia, præterea etiam fastus atq; iactantia, ut hostibus pcommoda, ita suis exitio sunt. facile enim huiusmodi homines ad omnes machinas, atq; insidias hostium patent. Quamobrem si quis inuestigatis aduersariorum uitijs occasionẽ aliquam præstiterit: qua postmodum ducis hostium compos fieri ualeat: è uestigio rerum potietur. quemadmodum enim nauis sublato gubernatore facile in potestatẽ hostium uenit: eodẽ modo, si quis in bello rationibus atq; consilijs ducem è medio sustulerit: statim reliqui quoq; exercitus compos fiet. Hæc igitur cum diligenter Annibal de consule Romano ratiocinatus foret: nequaquam opinione sua frustratus est. Quanta enim potuit celeritate, per fesulanum agrum profectus, relicto post se hoste, campos Hetruriæ cædibus, atq; incendijs uastare cœpit. Quibus rebus accensus consul, simul contemni se ab hostibus putans, simul res sociorum in conspectu suo ferri, agiq; sibi dedecus ratus, nullum quietis locum capere poterat. Quocirca multis suadentibus, neq; insequi Pœnum oportere, neq; manus cum hostibus conferere, sed equitatum, peditatumq; omnem integrum seruare, expectare collegam, ut coniunctis exercitibus omnia

cõmuni consilio gererentur: nequaq̃ persuasus est: neq; ad id quippiam respondit: sed tantummodo est hortatus: ut mentibus considerarent q̃d populus Ro. diceret, intuens Pœnum per mediam iam Italiam uagari: & obsistente nullo ad ipsa romana mœnia contendere: ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Post hæc ferè concilio proripuit: coactisq; repente copijs, insequi hostem cœpit, nullam aut temporis, aut loci rationem habens: sed dũtaxat conferendi prælij auidus: tanquam uictoria in manibus eius foret. usqueadeo enim spe bene gerẽdæ rei animos multitudinis accenderat: ut plures essent, q̃ uincula, & compedes, aliumq; huiusmodi apparatũ, quàm qui apta ad dimicandum ferrent arma Annibal uersus urbem Romam cum exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbẽ, Thrasimenumq; lacum, omni genere cladis peruastat. Simulac uero insequi Flaminium cum exercitu intellexit: peropportuna esse insidijs ea loca conspicatus, parare se ad prælium cœpit. Est eo in loco latior, atq; undiq; circũseptus campus: qui ab utroq; latere per longum altissimis, perpetuisq; cingitur montibus. in latum uero ad interiorem partem colles assurgunt, asperi atq; difficiles. partem posteriorem alluit Thrasimenus lacus: inter quem, & montes uia perangusta: per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus, in his castra locat: ubi ipse cum Afris modo, atq; Hispanis consideret. Baleares, omnemq; leuem armaturam post montes circumducit. equites cum Gallis in ipsis angustijs locat: ut, simulac intrassent Romani: obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus forent. His ita

per noctem dispositis, Annibal quietem agit. Flaminius hostem summo studio insecutus, cum pridie propè solis occasum ad lacum peruenisset: postero die cum prima luce ducere per angustias exercitum cœpit. Erat hic dies orta ex lacu proximisq; montibus nebula caliginosus ualde, ac perobscurus. Annibal, ubi maiorem partem copiarum campos ingressum, & iam propinquantes sibi primos animaduertit: dat simul omnibus inuadendi signum. quo facto undiq;, ut proximi quiq; erant, decurrerunt. Romani subito ac improuiso malo perterriti, densissima caligne impediente prospectum, hostibusq; ex pluribus locis eodem tempore concurrentibus, neq; acies instruere, neq; expedire arma, & uix quid actũ foret, intelligere poterant: aliis à fronte, aliis à tergo, aliis ab utroq; latere prorumpentibus. Quibus rebus factum est: ut multi in ipsa profectionis specie, cum opẽ sibi inuicem ferre nequirent: instar pecudum trucidati fuerint: ante oppressi ab hostibus, q̃ quid agendum esset, consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione à Gallis quibusdam circumuentus occiditur. Desyderata sunt in eo prælio quindecim millia hominum: qui magna ex parte immota acie ad extremum, ut romani moris est, perstiterunt. Alij fuga ad ipsas fauces, quibus ingressi fuerant, facta, fœde ac turpiter ab hostibus oppressi: ac in prima uada paludis se præcipitantes, partim acriter insistendo mox interficiuntur: partim se capitibus tenus aquæ immergentes, aliquandiu ita permansere. tandem uero ingressis aquam equitibus, cum uitam suppliciter eleuatis in cœlum manibus precantes non exaudirentur: uel trucidati sunt ab ho-

stibus: uel ipsi se inuicem hortati manus sibi adhibue-
re. Sex millia fermè primi agminis per medios hostes er
ruptione facta, & si suppetias ferre suis, & circumueni
re hostes poterant: ignari tamen omnium, quæ post se age
rentur: ac continue ut alicui obuiarent procedentes, è sal
tu euasere. cumq; in tumulo quodam constitissent: ac de
pulsa iam nebula stragem suorum indicaret: omni spe
salutis destituti, quod omnia esse hostium conspicarentur:
citato cursu in propinquum uicum se recepere. Anni-
bal confecto prælio, Maharbalem persequi eos iubet.
Hic cum Hispanis, ac leuis armaturæ militibus profe-
ctus, uicum obsidet. Romani, cũ extremis omnibus pre
merentur: tandem depositis armis, ac salute pacta, Pœno
sed idderunt. Hæc fuit Romanorum, Carthaginen-
siũq; apud Thrasimenum lacum memorabilis pugna.
His peractis Annibal, uocatis, quos Maharbal in de-
ditionem acceperat: cæterisq; captiuis, qui numero su-
pra quindecim millia erant: primo non potuisse Mahar
balem inquit, se inconsulto salutem paciscentibus pollice
ri. deinde grauiter in Romanos inuectus, eorum capti-
uos omnis inter milites diligenter in uinculis asseruan-
dos distribuit: socijs omnibus sine precio dimissis: uenisse
se inquiens, sicuti in Gallia dixerat, non ut populus lati
ni nominis, sed ut pro eorum libertate Romanis bellum
inferret. Post hæc milites corpora curare, & cadauera
interfectorum, qui clariores fuerant: mandare sepultu-
ræ iubet. hæc circiter triginta erant. nam ex uniuerso
exercitu duntaxat mille & quingenti, atq; hi magna
ex parte Galli ceciderant. Ipse interea cum fratre, atq;
amicis de rebus gerendis consultat: usqueadeo elatis præ

senti uictoria animis: ut nihil iam Carthaginensibus difficile factu fore uideretur. Iam nuntius tantæ cladis peruenerat Romam. patres occultare id diutius, aut minuere apud populum ob magnitudinem facinoris nō poterant: sed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid esset cogebantur. Cum primum igitur prætor è rostris, pugna, inquit, magna uicti sumus: tantus terror, ac tumultus ortus est: ut qui in utroq; loco fuerunt: maiorem dixerint hoc tempore Romæ, quàm paulo ante in prælio, fuisse consternationem animorum. Neq; id quidem dissimile ueri est. nam qui longo iam tempore non solum non re, sed ne uerbo quidem insignem aliquam cladem experti fuerant: moderate ferre tantam iacturam non poterant. Senatus tamen, ut par erat, dignitatem seruauit, consultando de rebus futuris: quónam duce, aut quibus copijs resistendum Carthaginensibus foret. Dum hæc, quæ supra memorauimus: in Tuscia gerebantur: Seruilius consul, cognito Annibalis in Hetruriam transitu, iungere se cum copijs collegæ decreuerat. sed quia difficile erat tantam hominum multitudinem simul traducere: C. Centronium proprætorē cum quatuor millibus equitum præmisit: ut, si ante aduentum eius aliqua necessitas urgeret: mandatis collegæ præsto esset. Annibal iam tum uictoria potitus, cognito per exploratores hostium aduentu, Maharbalem cum expeditis, & parte equitum procedere obuiam iubet. Hi, simulac ad eos peruenere: primo statim congressu maiorem partem occiderunt. reliqui fuga in proximum collem recepti, postridie uiui in potestatem hostis peruenere. Hac clade triduo post primam Romæ

nunciata, mœstis adhuc cunctorum animis, usque-adeo iam non populus modo, uerumetiam senatus afflictus est: ut, tota ciuitas ueluti quædam imago luctus uideretur. quapropter dimissis annuis magistratibus, ad creationem dictatoris confugerunt: quod temporis, ac præsentium rerum conditio imperatorem, cui amplissima potestas esset: requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis elatus animo, non dum tamen adeundi Romam adesse tempus putabat. Quo circa passim uastata ferro igniq; prouincia, per Vmbriam, & Picenum profectus, decimo die peruenit in propinquam Adriatico mari regionem, adeo omni genere prædæ refertus: ut neque uehendo, neque ferrendo oneri exercitus sufficeret. in itinere uero ingentem hominum multitudinem interfecit. iusserat enim militibus per præconem, ut obuium quenque idoneæ ad res bellicas ætatis non secus, atque in expugnatis ciuitatibus fecerant, obtruncarent. tantum enim aduersus Romanos genitum erat odium: ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locum in littore Adriatici maris omni generis frugum copia abundantem, ibi per aliquot dies statiua habuit, omni studio intentus, ut militum corpora reficeret, curaretq;: nec minus etiam equorum. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem sub diuo contraxerāt: & ex assiduis laboribus, quos proxime in transeundis paludibus durauerant: diuturno præterea situ ac squalore armorum, in morbum, ac ueluti scabiem quandam & equi, & homines inciderant. interea etiam Afros militaribus ar-

mis iuxta Romanorum consuetudinem instruit: quorum copiam ex tot hostium spolijs maximam adeptus erat. Misit praeterea mari Carthaginem, qui res feliciter gestas populo nunciaret. nam tum primum post ingressum Italiae littus attigerat. Hoc nuncio Carthaginenses laetitia affecti, ardentiori studio Italicis, hispanisq; rebus incubuere. Romani dictatorem crearunt Q. Fabium, singulari uirtute ac prudentia uirum: qui ob res egregie gestas Maximi cognomentum adeptus est: & usq; in hunc diem in familia eius durat. Dictator autem eo differt à consule: quod consulem duodecim secures praecedunt: dictatorem uero quatuor et uiginti. praeterea, illos necesse est multa referre ad senatum: at huius est summũ liberumq; imperium: sub quo mox caeteri magistratus cessant: exceptis tribunis. Sed de his aliâs latius. Dictatori quoq; addiderunt M. Minutium Ruffum magistrũ equitum: qui magistratus imperio dictatoris subiectus est: tenetq; in exercitu eius locum: si quando abesse illum necessitas reip. cogit. Annibal breuibus itineribus per littus Adriatici motis castris, opulenta ac fertili prouincia exercitum alebat: ueteribus uinis, quorum per magna est copia, pedes equorum abluens: quo facilius scabie liberarentur. ex militibus quoq; si qui uulnerati erãt: curari diligenter iubebat: caeteros instaurari uiribus, parariq; ad res futuras. Hinc per brucianum, atq; adrianum agrum profectus, Marsos, Marrucinos, & Pelignos deuastat: praeterea Arpos, & Luceriam Romanorum Coloniam, atq; omnem Apuliae regionem. Per id tempus Q. Fabius magistratu inito, peractisq; rite sacrificijs, cum magistro equitum, & quatuor ex tempore

conscriptis

conscriptis legionibus urbe proficiscitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit. ubi accepto à Cn. Seruilio consule, qui eò ex Arimino uenerat, exercitu, ipsum Romam cum præsidio remisit, iussum, ut parata Ostiæ classe, si quid interim Carthaginenses mari tentarent, littora Italiæ ab hostibus tutaretur. ipse cum omnibus copijs profectus, castra haud procul Arpis in conspectu hostium posuit. Annibal, cognito dictatoris aduentu, nulla mora facta educit in aciem exercitum: copiamq; pugnandi hostibus facit. sed ubi aliquantum commoratus neminem prodire in certamen uidet: in castra reuertitur. Enimuero ab initio Fabius statuerat haud tentare fortunam belli: neq; manus cum hostibus conserere: id tantummodo salutiferum populo romano ratus: si oppida ab hostium uiribus tueretur. & in hac sententia usq; ad extremum constanter permansit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidolosi hominis nomen habere cœpit: ut qui ignauia, atq; socordia detrectare periculum uideretur. Interiectis uero temporibus coëgit omnes fateri: neminem potuisse uel constantiorem, uel sapientiorem rebus gerendis imperatorem præfici. quod non longe post res ipsæ ostendêre. Intelligebat profecto prudentissimus dictator quantum inter Carthaginensium, ac Romanorum exercitus interesset: cum illi ab ineunte ætate continue in rebus bellicis alti, educatiq; essent: & ducem haberent unà cum ipsis in castris, ac sub diuo nutritum, ac rem militarem à teneris annis edoctum: præterea tot præliorum in Hispania uictores fuissent: in Italia aduersus Romanos, sociosq; bis hostium potiti essent: &, quod maius momentum habebat

in tanta rerum extremitate: nullam, nisi in uicto-ria repositam spem haberent: Romanis uero contra hæc omnia accideret. Igitur abstinendum omnino prælio Numidarum decreuerat: atq; in proposito perseuerandum. Id erat: ut exercitus populi romani & multitudine hominum, & copia commeatuum assidue refertus esset. quapropter per loca alta continue agmen ducere: exercitum hostium paruo interuallo quacunque iret, sequi: opportunos semper colles præoccupare: neque relinquere unquam hostes: neq; copiam pugnandi facere: commeatum abunde post se habere: milites ne semel quidem permittere ab exercitu diuidi: sed confertos semper, conglobatosq; tenere. per hũc modum suis quidem tuta omnia: hostibus uero, si quando populandi gratia ab exercitu diuiderentur: infesta præbuit: multis sæpenumero captis: pluribus etiam interfectis. Id autem eo consilio faciebat: ut simul paulatim imminueret hostium uires: simul exiguis uictorijs territum pristinis cladibus militem assuefaceret minus iam uirtutis, aut fortunæ suæ pœnitere. cæterũ ut in aciem descenderet, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius hãc Fabij cunctationem ægre ferens, timiditatis eum, atque socordiæ arguebat: homo ferox, atq; in consilijs rapidus: & cui nihil longius, quàm pugnæ tempus uidebatur.
Pœni, deuastatis prædictis locis, superatoq; Apennino, Samnium transeunt, infœcundissimam Italiæ oram, & longo iam tempore bellorum expertem. ubi tantam commeatus, rerumq; necessariã copiã nacti sunt: ut nec quotidiano usu, nec continua deuastatione absumere prædam possent. hinc & Beneuentum Romanorum colo-

niam depopulantur. Telesiam urbem capiunt, & moenibus & commeatu, cæterisq; necessarijs rebus munitissimam. Romani continue hostes unius aut duorum dierum interuallo sequebantur. Annibal, cum animaduerteret Fabium aperte præliandi occasionem fugitare: neq; tamen excedere campis: sed per edita, atq; opportuna loca continue insequi: citato cursu proficisci Capuam, et in falernum agrum descendere decreuit: ratus alterum è duobus necessarium fore: uel ut Romani in prælium descenderent: uel ut mox uniuersis appareret: Carthaginenses castra obtinere: Romanis se in munimenta recipiẽtibus. quo facto perterritas prouinciæ ciuitates confestim se Carthaginensibus dedituras sperabat. nam usq; in eũ diem, quanquã duobus maximis prælijs profligatis Romanis, nullum omnino oppidum ad Carthaginenses defecerat: multis alioquin existentibus: quibus graue romani imperij iugum uidebatur. Quibus ex rebus facile coniectari licet: quantæ apud socios authoritatis foret romanæ reip. maiestas. Nec sanè imprudens Annibalis consilium fuit. est enim campanus ager & copia rerum, & fertilitate regionis, & amoenitate ac pulchritudine loci excellentissimus. nam & in littore maris positus est: et eò ex uniuerso terrarum orbe uenientes in Italiã innumeræ gentes confluunt. sunt præterea in eo sitæ nobiliores Italiæ ciuitates. siquidem oram maritimam incolunt Suessani, Cumani, Dicearchitæ, Neapolitani, et ad extremum Nucerini: mediterraneã uero à Septentrione Calatini, & Calleni, ab Oriente & Meridie Daunij, & Nolani. in medijs autem campis sita est omnium olim felicissima ciuitas Capua: cuius campi fabulosis

etiam poetarum carminibus inclyti sunt: quos illi Phlegræos appellant. præterea situs ipse natura munitissimus, ac ferè insuperabilis est. hinc mari, illinc maximis, perpetuisq; montibus cinguntur. tris tantum aditus habent perangustos, atq; difficiles: unum à Samnio: reliquos ab Arpis. Igitur in hos campos ueluti in theatrum quendam descensuri Carthaginenses uidebantur: ex quo fugientes hostes spectarent: soliq; de cætero castra obtinerent. His itaque rationibus motus Annibal, exercitum Samnio per angustias Eribiani collis deducit: castra ad Vulturnum amnem ponit. Exurebatur amœnissimus Italiæ ager: uillæq; passim ferro, atq; incendijs uastabantur. Quibus rebus etsi non mediocriter turbabatur Fabius: nihilominus in proposito perseuerabat. At M. Minutius, omnesq; tribuni equitum amputandam omnem moram iudicabant: factoq; impetu totis uiribus ruendum in Carthaginenses: neq; permittendũ, ut sub oculis romani exercitus felicissima regio deuastaretur. Fabius per paucos dies celerius solito motis castris, festinare ad prohibendam populationibus Campaniam uisus erat. ut uero Falerno appropinquauit: tantummodo in iugis montis ostendit exercitum: ne socij reliquisse eum castra existimaret. in equum uero educere copias noluit, ueritus prælium cum Pœnis committere, tum propter supradictas causas: tum quia equitatu longe impar erat Romanus exercitus. Annibal, cum sæpius hostem nequicquam tentasset: tandem deuastata passim regione, abductaq; ingenti præda, hibernis locum spectabat. Fabius, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat, rediturum: ratus ea loca peropportu

na esse Romanis (sed quid aduersus Poenum moliri uellet?) circiter quatuor millia hominum in ipsis angustijs ponit, hortatos, ut magno fortiq; animo, cum res ferret: opportunitate loci uterentur. ipse cum reliquis copijs collem ijsdem angustijs imminentem occupat, quid quaq; in re agendum esset, consultans: unde primum, uel a quibus in hostem ruendum: haud dubius, se uel profligaturum omnino hostium exercitum: uel saltem quicquid uehebant prædæ, ablaturum. Verum non fefellit Annibalem suis se artibus a Fabio premi. sed his omnibus ante consideratis, singulari astutia hostis conatum frustratus est. Collectis undiq; sarmentorum fasciculis, & omni genere materiæ aridæ alligari boum cornua, quos domitos indomitosq; multos abegerat: iussit. ad duo millia ferè boum parata. Datum Asdrubali negotium: ut statuto tempore pecudum cornibus accensis, armentum per ministros ageret in propinquum saltum: qui medius inter castra, atq; angustias, quels futurum erat iter: eminebat. inde cũ primum illi dari a se signum animaduerterent: rapide, factoq; impetu boues in aduersum montem concitarent: donec ad iugum actum foret armentum. His paratis, cœnare omnes, & quiescere aliquantum iubet. nocte intempesta, quibus datum erat negotium, quamcelerrime exeunt. boum cornua, uti præceptum erat, accendunt. quo facto Annibal mature educi armentum, atq; ad iugum montis agi nunciat. Expeditos usq; ad certum locum sequi iubet, admonitos, cum primum facto impetu discurrere per montes pecus cœpisset: opportuna loca occuparent: unde transeuntibus suis opem ferre, hostemq;, sicubi obuius fieret, infesta-

re possent. inter hæc ipse omnem exercitum educit: positisq; primo grauioris armaturæ militibus, postea equitibus deinde præda, postremo Gallis, atq; Hispanis, ad angustias tendit. Romani, qui ad eos transitus insidendos locati fuerant: ubi in summis montibus ignes conspexere: uenire per ea loca Annibalem rati, præsidio excesserunt, iuga montium petentes. & primo cum in quosdam boues se paratos à cæteris incidissent: micantes eorum capitibus flammas aspicientes, ueluti miraculo attoniti, ac maius aliquid existimantes, constiterunt. deinde ubi milites quoq; apparuere: iaculatis aliquandiu aduersus se inuicem telis, cum tandem boues interuenirent: utriq; in iugo montis perstitere, auide lucem, ut rem omnem apertius cognoscerent, expectantes. Fabius cognito tumultu, insidias esse ratus, tum à certamine, sicuti statuerat, abhorrens, suos munimento tenuit. Iterea Annibal rebus ex sententia succedentibus, per saltum traducit agmen: prædamq; omnem nemine iam impediente integram conuehit. Luce prima conspicatus Romanos in iugo montis suis oppositos & numero hominum, & genere armaturæ ualidiores esse, Hispanorum cohortem suppetias mittit. hi primo statim congressu circiter mille hostium cæsis, suos in castra saluos reduxere. Annibal hoc astu angustijs falernî agri liberatus, tutioribus in posterum ad castrametandum locis electis, hibernis locum quærebat. Inter hæc pleriq; dictatorem timiditatis arguere: ꝙ hostem intra angustias clausum euadere tam facile permisisset. ille nihilominus constanter in proposito perseuerare. Interiectis uero diebus, Romam sacrorum causa reuocatus,

curam exercitus, rerumq; cæterarum magistro equitum reliquit, pluribus eum hortatus, ne tam hostes offendere, q̃ suos tutari studeret. At Minutius nequicquam hæc à dictatore præmonitus, omni studio intentus erat in prælium. Dum hæc in Italia gerebantur: Asdrubal refectis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre supra memorauimus: decemq; huic numero adiectis, principio æstatis ex hibernis Carthagine mouit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit. Eo propè terram nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tempore cum terrestribus naualibusq; copijs ad Iberi ostia futurum. Cn. Scipio, ubi mouisse ex hibernis Asdrubalem audiuit: primo idem consilij habuit: deinde propter famam nouorum auxiliorum, ac bellica apparatus, mari potius, q̃ terra concurrendum statuit. Parata itaq; quinq; & triginta nauium classe, ex omni exercitu optimum quenq; militem, & ad naualem usum aptissimum delegit. quibus in naues impositis, ire obuiam hosti pgit. ac postridie Taraconem ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantem ab hostibus puenit. inde duæ Massiliensium naues speculatum missæ. nam ea gens societate astricta erat populo romano: & cum sæpe aliâs, tum maxime tempore secundi belli punica aperte cum Romanis sentiebat. Renunciantibus speculatorijs classem punicam stare in ostio fluminis, sublatis anchoris in hostem ruit, cupiens ex tempore improuidum, atq; imparatum offendere. Verum Asdrubali datum è specula signum aduentum romanæ classis indicauerat. quamobrem repente dispositis in lit-

tore terrestribus copijs, remigibus uero conscendere naues iussis, arma capere omnes iubet. Iamq; Romanis non appropinquantibus modo, sed dirigentibus in pugnam naues, bellicum cecinere. Carthaginenses impetu in Romanos facto, aliquandiu proximi uictoriæ sunt uisi. postea inclinare res cœpit. nam qui in littore erant: non tam audatiam pugnantibus, quàm spem salutis fie gere uolentibus præbebant. duabus igitur nauibus captis, quatuor suppressis, agere in littus classem Pœni cœpere. Tum uero insequentibus atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere: relictisq; nauibus, ad paratam in terra aciem concurrerunt. Romani haud cunctanter insecuti, naues omnes, quæ moueri poterant: ualidis religatas funibus, extraxere. atq; ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, læti decessererunt. Ad quinq; & uiginti naues hostium ex quadraginta captæ. Romani, auctis ex uictoria animis, acrius iam Hispaniæ rebus incumbebant. Carthaginenses accepta suorum clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere: haud ignari quantum momenti ad omnem rem imperium æquoris afferret. Hæ primo in Sardiniam, deinde Pisas in Italiam delatæ: uti cum Annibale, si fieri posset, coniungerentur. Romani, simul ac aduentum punicæ classis intellexere: centum & uiginti quinqueremibus missis, tantum Carthaginensibus terrorem iniecerunt: ut confestim in Sardiniam, deinde Carthaginem redierint. Cn. Seruilius, qui romanæ classi præerat: ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spem animaduertit: classem Lilybæo appulit: hinc non longe post ad propinquas Africæ insu-

las nauigauit. acceptaq; ab incolis, ne prouinciam deuastaret, pecunia, iter conuertit: & capta inter nauigandum Coßyro insula, oppidoq; præsidio firmato, Lilybæum reuersus est. hic posita in statione classe, post paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea senatus, cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria, nonmodo utile, uerumetiam necessarium iudicauit: bellum in Hispania prosequi: & quàm maximus possent uiribus, Carthaginenses terra mariq; infestare. quamobrẽ paratis extẽplo uiginti longis nauibus, P. Scipionẽ prorogato post consulatum imperio, in Hispaniã mittunt: ut unà cum Cn. Scipione fratre coniunctis uiribus oĩa communi consilio tractarentur. nihil enim magis uerebantur Romani: quàm ne potiti hispanarum rerum Carthaginenses imperiũ maris obtinerent: propter quod & nauigare eis in Italiam liceret: & commeatum, pecuniamq; libere Annibali subministrare. Profectus itaq; in Hispaniam P. Scipio Cn. Scipioni fratri coniungitur: ac deinde communi consilio gerebant bellũ. Quãobrem, quod ante eum diem non fuerant ausi: Iberum haud cunctanter transgrediuntur. Hic statim fortuna fauere Romanis cœpit. Superatis, qui circa Iberi transitum habitabant: nemine deinde obuio, Saguntum uenẽre. ubi distantes à fano Veneris quinq; millibus passuum castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad commeatum ex mari habendum opportuno. accidit ut eodem non longo post classis quoq; appelleretur. Enimuero quo tempore Annibal in Italiam uenit: obsides ex singuli Hispaniæ ciuitatibus nobiliorum filios acceperat: eosq; omnis Sagunti iusserat custodiri: quod & muni-

tissimus erat hic locus: & qui custodiæ relinquebãtur, Carthaginensibus fidi. Erat tum igitur Sagunti Hispanus quidam nomine Acedux claritate generis, ac uitæ splendore nemini Hispanorum secundus, Carthaginensibus uero inter primos fidus. sed tum, ut sunt pleraq; barbarorum ingenia: cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispania animaduerteret: de obsidibus tradendis cogitauit: eam potissimum rem conciliaturam sibi Romanorum beneuolentiam ratus. Circunspectis igitur omnibus, quæ desyderij sui compotem possent facere: tandem Bostarem præfectum Carthaginensium adit. Hic ab Asdrubale in Hispaniam missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret: cum id non fuisset ausus: castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter consuetudinem Pœnorum haud satis callidus. Eum itaque nihil prorsus de fide sua erga Carthaginenses uerentem, in secretum adducit. quo in statu res sint: admonet. Carthaginenses, inquit, metu ad eam diem continuisse in fide Hispaniarum populos: quod Romani procul abessent. nunc uero castra Romanorum Iberum transisse: datam unicuiq; moliendarum nouarum rerum opportunitatem. quamobrem oportere, quos metu non liceat, eosdem beneficio, & gratia deuinctos facere. Appropinquasse Sagunti Romanos instructos, paratosq; terrestribus & naualibus copijs: urbem periclitare. censere se: obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fecerit: frustraturum se primo Romanorum spem: qui nulla re magis oppugnare Saguntum nitebãtur: q̃ ut obsidibus potirentur: deinde fidem, ac beneuolentiam Hispa

norum Carthaginensibus conciliaturum. Proinde rem consideret: & obsidum saluti consulat. Si eorum reducendorum curam sibi tradiderit: non parum se quoq; gratiam aucturum: neq; solum remissis ad parentes filijs obligaturum illorum animos: uerumetiam uniuersis positurum ante oculos quanti facienda sit benignitas, & clementia Carthaginensium. Post hæc expectare eum iubet munera quãplurima ab ijs, quos filiorũ cõpotes fecisset. neminẽ tanti beneficij immemorem futurum. Hæc, atq; alia complura in hunc sensum locutus, ubi quod cupiebat, Bostarim persuasit: Saguntum reuersus est: statuto die, quo adesse cum ijs deberet, qui nobilium filios reducerent. Sequenti nocte clàm profectus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, ad duces perducitur. His effatus pluribus uerbis quanta hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur: tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animis, dant simul, accipiunt'q; fidem: munera præterea amplissima pollicentur. constituto deinde loco, ac tempore, quo expectare ad recipiendos obsides deberent: domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur: ad Bostarem uenit: acceptis'q; obsidibus nocte, perinde ac hostium custodias fallere uellet: Saguntum proficiscitur: cum'q; castra hostium paululum pertransisset: ueluti ignarus eius rei omnes in præparatas insidias perduxit. Romani maximis honoribus Acceduci exhibitis, eo usi sunt ad reducendos in ciuitates, sicuti cum Bostare statuerat, obsides: missis cum eo, qui ad eã rem aptiores uidebantur. Accedux cum no-

biliorum filijs profectus, & per eam restitutionem humanitatem ac magnitudinem animi Romanorũ omnibus ante oculos ponens, contra uero Carthaginensium suspitiones atq; superbiam detestans, ac sui ipsius exemplum praebens, plures Hispaniae populos ad societatem Romanorum hortatus est. Bostarẽ, puerili consilio amissis obsidibus, sero facti poenituit. Verũ iã instans anni tẽpus utrunq; exercitũ prodire hyematum coëgit. Haec in Hispania secunda aestate belli punici gesta. Annibal, ut eò reuertamur, unde discessimus: cum per exploratores cognouisset: maximam frumenti copiam esse Luceriae, ac Geryone: praeterea Geryonem commodissimum stationi locum esse: eò traducere exercitum in hiberna decreuit. facto itaq; p Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cum Geryonem uenisset, urbẽ quinq; & uiginti millibus passuum Nuceria distantem: primo uerbis hortari ad deditionem populum coepit: multis pollicitationibus adhibitis: data etiam fide. postea cum id frustra à se fieri intelligeret: urbem obsedit. qua mox potitus, ciues atq; habitatores omnes interfecit: aedificia uero ad usum horreorum magna ex parte integra seruauit: castra ante oppidum posuit: loco uallo, fossáq; munito. His pactis, duas exercitus partes frumentatum mittebat. cum tertia expedita ipse in statione erat: simul ut castris praesidio foret: simul ne impetum in frumentatores fieri pateretur. Cũ igitur lata, & fertilis ea regio eẽt: & multitudo hoĩum penè innumerabilis: praeterea tẽpus messis instaret: ingẽs quotidie frumenti multitudo in urbẽ couehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorũ praeerat: principio p saltus ac iuga

montiũ Carthaginẽses sequebatur, sperans se aliquãdo in locis difficilibus hosti occursurum. postquam uero expugnato Geryone, castris'q; ante oppidum positis, frumentationi dari operam cognouit: in planum defertur: imminentem uiæ tumulum occupat. ubi castrametatus, callidioribus consilijs agitat, quomodo aut in frumentatores, aut in stationes hostium relictas impetus fieret. Annibal, cum Romanis propius iam adesset: tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit. deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferè à Geryone passuum millia: ut intentum se ostenderet ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. Interea eminentior inter utrunq; exercitum tumulus apparuit, peropportunus Carthaginensibus, si caperetur, et ipsis Romanorum imminens castris. Hunc igitur missis per noctem Numidis occupat. Quos orto iam die cũ tenentes locum Minutius uidisset: eductis leuis armaturæ militibus, tumulum aggreditur. Acriter aliquandiu certatum est. tandem uictores Romani collem obtinuerunt. in eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, q̃ aduersa semper erant hostium castra: apud se militem continuit. interiecto uero tempore adegit eum necessitas alios cum iumentis in pascua, alios frumentatum per agros transmittere: ut, sicuti initio constituerat, neq; absumeret iam partam prædam: et frumenti multitudinem ad usum hibernorum colligeret: sollicitus uehementer, nequid per hyemem exercitui deesset: ac præsertim equis, iumentis'q;: quod maximam semper in equitatu repositam spem habuerat. Minutius uagos, palautes'q; per agrum hostes conspicatus, me

dio diei tempore copias educit: profectusq; aduersus hostium castra, grauiorem armaturam in aciem disponit: equites cum expeditis in frumentatores dimittit, iussos, ne quem caperent uiuum: sed omnes passim interficerent. Annibal repentino malo circumuentus, neq; pugnare acie ob paucitatem suorum, neq; sparsis per agros militibus opem ferre poterat. Romani equites, expeditiq; late cædem ac fugam palatorum hostium fecere. Qui uero cum Minutio erant: tantum ea re audaciæ concepe runt: ut & prorumpere in castra hostium, & ferè Carthaginenses obsidere auderent. Annibal consilij atq; auxilij inops, intra uallum se continebat, ægre iam castra ipse custodiens: cum Asdrubal collectis militibus, qui se in priora castra pro Geryonis mœnibus fuga receperāt, numero ad quatuor millia hominum: Annibali suppetias tulit. Tunc Annibal erectis parumper animis egressus castris uix tandem præsenti periculo exercitum liberauit. Minutius maxima cæde ante hostium stationem, minori etiam in agris facta, in præsentia abijt: ingenti spe de rebus futuris animo concepta. postridie uero deserta hostium castra occupauit. nam Annibal ueritus ne Romani occupatis per noctem castris, quæ uacua pro Geryonis mœnibus erant: totius prædæ potirentur: citato itinere eò cum omni exercitu redierat. Post id tempus Carthaginenses in pascuis, ac frumentationibus moderatiores fuere. contra, Romani ad omnem euentum audatiores facti. Interea uictoria Romæ (ut fit) longe maiore, quam fuisset, nunciata, magna omnium animos lætitia cœpit: primo ꝙ post tot clades hoc ueluti initium melioris fortunæ arbitrabantur esse: tum ꝙ segnitiem, ac

timiditatem, quæ hactenus in romano exercitu appa-
ruerat: non militum, sed dictatoris culpa euenisse ex eo
ratiocinabantur. Quamobrem omnes Fabium sperne
re: eum ut socordem, formidolosumq; reprehendere. Con
tra Minutium usqueadeo extollere in cœlum laudibus:
ut, quod ante eum diem factum fuisse nulla memoria
habebat: dictatoris imperio eius imperio æquauerint,
sperantes eum quamcelerrime finem bellis Italiæ impo
siturum. Iam duo dictatores uno tempore uno exerci-
tu erant: res ante eum diem inaudita. Minutius secundis
rebus ac fauore uulgi plusquam credibile est, animo ela
tus, iam ueluti deuictis prostratisq; hostibus gloriaba-
tur. Fabius nihil prorsus ob acceptam contumeliam di-
minuto animo, & eodem tenore consiliorum obstinatus
ad exercitum rediit. Hic, cum animaduerteret collegam
anxie occasionem certandi quærere: ueritus nequid teme
re committeret: dedit ei optionem: ut uel partitis tempo-
ribus, diebus alternis, aut maiore etiam interuallo sum-
mum ius atq; imperium unius esset: uel legiones, sicuti
consulibus mos erat, inter se diuiderent: suoq; uterq; ar-
bitratu proprio exercitu uteretur. Minutio diuisio legio
num magis placuit. Igitur partitis copiis, castra quoq;
separata sunt mille & quingentorum passuum inter
uallo. Annibal, cum nonmodo per fugitiuos, sed ex
ipsis quoq; rebus & simultatem ducum, & Minutii te-
meritatem intellexisset: optimum id intentioni suæ fo-
re ratus, causam certaminis cum Minutio quærebat,
sperans se facile impetum atque audaciam eius pos-
se comprimere. Tumulus erat inter Minutii, ac Pœno
rum castra: quem qui occupasset: haud dubie iniquio-

rem hosti locum facturus uidebatur. Eum cum capere Poenus properaret, certus Minutium, sicuti alibi fecerat, sibi ad obsistendum occursurum tali consilio usus est. Ager omnis medius prima specie, q nudus arbustis uepribusq; esset: inutilis insidijs uidebatur. erant tamen in amphractibus plures & cauæ rupes: queis facile celari milites poterant. In has latebras, ut quenq; locum maxime aptum intelligebat: ducentos simul, & trecentos, & quingentos equites noctu misit: pedites uero ad qnq; millia. qui ne forte mane à discurrentibus per pascua hostibus conspicerentur: cum primum lucescere dies cœpit expeditos ad capiendum, quem diximus, tumulum misit. Quod ubi primũ Minutius uidit: contempta hominũ paucitate, ad pellendos inde hostes exercitum eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iussos, ut manus cum hoste consererent: deinde mittit equites. postremo ipse cum grauiore armatura sequitur, haud mutato ordine, quem superioribus certaminibus tenuerat. Iam sol terram radijs illustrauerat: omnibusq; animo atque oculis tumulo intentis, insidiæ latebant. Annibal laborantibus suis continue mittebat auxilia: hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Totis itaque utrinq; uiribus certabatur. tandem oppressi multitudine equitum expediti romani milites, refugere ad grauiorem armaturã cœperant. Tum uero exorti repente insidiatores: & circũquaq; cum clamore, & tumultu ruentes noniam expeditos solum, sed uniuersum Romanum exercitum in summum discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret Fabius: ueritus ne omnino romana acies profligaretur: motis repente castris, collegæ suppetias tulit. Cuius aduentu

recreati

recreati Romanorum animi, quanquam solutis ordini bus uage dissipati erant: confestim ad signa refugerunt: multis expeditorum cæsis: pluribus etiam legionarijs strenuis, ac fortissimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recenti subsidio hostium uires, & iam aduersus se signa inferentes conspicatus, receptui cecinit. Tunc demum Romani omnes, qui bello interfuerunt: temeritate Minutij prostratum, deletum'q; romanum imperium, Fabij uirtute ac prudentia seruatum palàm profitebantur. Romæ quoq; ut est perlata rei gestæ fama: manifeste omnes intellexere, quantum inter temeritatem atq; inscitiam militum, & prudentissimi ducis consilium ac rationem interesset. Romani posthac unis castris contenti fuere: omnes'q; unius Fabij imperio paruerunt. Carthaginenses loco, qui inter tumulum & castra medius erat, fossa circundato, tumuli'q; ipsius uertice uallo præsidio'q; munito, parare hibernis locum cogitabant. Cum interea comitiorum dies aduenisset: consulibus L. Aemylio, & C. Terentio creatis, dictatores magistratum deposuerunt. Prioris anni consules Cn. Seruilius, & M. Attilius Regulus, qui in Flaminij locum suffectus fuerat: proconsules ab Aemylio facti, accepta copiarum, quæ in castris erant, potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito, exercitum instaurant: proconsules per literas admonent: ne acie pugnare cum Carthaginensibus audeant: breuibus tantum modo, assiduis'q; certaminibus exerceant militem: tyronem'q; ad res futuras uiribus atq; audacia instruant: quod præteritarum cladiũ causam magna ex parte inscitiam, atque socordiam militum fuisse existimarent. L. Posthumus prætor crea-

tus cum exercitu in Galliam mittitur: ut Gallis, quĩ cum Annibale militabant: uices redderet. Classis, quæ Lilybæi per hyemẽ steterat: instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erant: necessaria mittuntur. Dũ hæc Romæ agitantur: Cn. Seruilius, & collega eius Atilius, acceptis consulum mandatis, nihil præter particularia certamina committunt. Itaq; scribere de his in præsentia supersedebimus. nihil enim splendidum, aut memoratu dignum, iussu consulum, & anni tempestate uetiti gessere: prudenter alioquin, callidéq; quotidianis rebus administratis. Per hunc modum uterq; exercitus aduersis semper castris hiberna transegit. Ineunte uere, cum primum pabulum suppeditare agri cœperunt: Annibal ex hibernis mouit. relictóq; Geryone, cum statuisset usqueadeo premere Romanos: ut necessario in prælium descendere cogerentur: Neapolitanam arcem occupat, frumento & omni commeatus genere munitissimam. nam in eam Romani ex Cannusio, alijsq; circunstantibus locis frumenti multitudinem reposuerant: qua deinde ad quotidianos castrorum usus utebãtur. Quo facto, ingens solicitudo Romanos cepit, non tã ob amissam commeatus copiam: quàm quod iam tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romam nuntij: qui id senatui significent: quid agendum sit consulant. statuisse se, si hostes appropinquarint: ablata spe fugæ, prouinciáq; passim deuastata, & nutantibus sociorum mentibus, in prælium descendere. Senatus, nequid adhuc noui moliantur, renuntiat: sed aduentum consulum expectent. post hæc parari ad discessum consules iubet. Omnes Aemylium Paulum respicere: in eo spem omnem

situm habere, tum ob uitæ probitatem: tum quod antea-
ctis temporibus aduersus Illyrios strenue ac fortiter
se gessisset. decretum præterea: ut octo legionibus rem ge
rerent: quod ante eum diem inusitatum erat: legiones sin
gulæ hominum V millia haberent. Romani enim, si-
cuti supra memorauimus: IIII legionibus exercitum
complent. singulæ quæq; legiones quaternis millibus pedi-
tum constant, equitibus ducentenis: aut, si quando ingens
aliqua necessitas urget: quinis millibus peditum, trecen-
tenis equitibus. his ex socijs totidem pedites adduntur:
equites ferè triplicati. copiæ omnes æque inter consules
diuiduntur. in prælium frequenter unus duntaxat con
sulum descendit cum duabus legionibus, & auxilijs so-
ciorũ. raro simul omnes congrediuntur. At ea tempestate
tanta omnes formido, tantus terror Carthaginensium ce
perat: ut non quatuor, sed octo simul legionibus romanis
dimicandum iudicarint. Quapropter hortatis consulũ
animis, et magnitudine rerũ, in q̃cunq; partem fortuna
inclinaret, ante oculos posita, maturare iter in castra iu-
bent: precati, ut magno fortiq; animo, et sicuti maiestatẽ
populi Ro. decebat, res bellicas administrarent. Consules
cum in castra peruenissent: permixto nouo ac ueteri exer
citu, copias coniungunt. Senatus uoluntatem pluribus
exponunt. multitudinis animos pro conditione temporis
hortantur, Aemylio Paulo orationẽ habente. cuius hæc
ferè sententia fuit. Ne recentibus cladibus perterriti
animis deficerent. quippe superioribus bellis non unã,
aut alteram, sed plures causas fuisse rerum infelici-
ter gestarum. nunc autem, si uiri sint: nihil obsta-
re, quin pulcherrima uictoria potiantur. Nunquã ante

eum diem utrunq; consulem cum omnibus simul legionibus dimicasse: neq; ueteranis exercitatisq; militibus, sed ignaris inexpertisq; rei militaris tyronibus usos fuisse. &, quod maximi momenti, est usqueadeo consiliorũ hostilium, locorum situs, & naturæ regionis ignaros extitisse: ut sæpe uixdum ferè conspectis hostibus oppositi, maximum discrimen subierint. nam qui apud Trebiam fluuium in Gallia profligati fuerant: postridie quàm ex Sicilia uenissent, temere, nullis consilijs hostium exploratis, in aciem descendisse. qui iuxta Thrasimenum cecide rant: ante oppressos ab hostibus fuisse: quàm eos cernere ob densam caliginem potuissent. Nunc contra, inquit, omnia nobis adsunt, ò milites. nam & duo consules uobis adsumus animis atq; copijs iuncti: & præteriti anni consules nobiscum retinemus. Vos uero nonmodo quotidiana certamina, & militares ordines, & hostiles copias uidistis: sed hæc omnia experti continue exercendo, pugnandóq; secundum iam annum agitis. Quo circa cum omnia contraria nobis adsint, q̃ superioribus prælij acciderunt: uerisimile est: exitum quoq; pugnæ nobis contrarium futurum. Neq; credibile est: immo prorsus impossibile: qui totiens particularibus certaminibus cum hostibus æquali numero militum congressi uictores discessistis: nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitũ habeatis: ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriam paratis ò milites, duntaxat consilio ac promptitudine nostra opus est. Qui de rebus pluribus uos hortarer: nisi id alienum huic loco intelligerem. quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent: qui aut mercede conducti, aut ex socijs ac-

nti exercitui præsunt: quibus nihil grauius, q̃ ipsius prælij tempus euenire potest. Apud eos uero, quales nos sumus: quorum non solum uita, sed & patria, & uxores, & liberi periclitantur: commemoratio fortasse, adhortatio uero nequaquam necessaria est. quis est enim, qui non malit uel pugnando uincere? uel, si id fieri non possit, prælio occumbere? q̃ miserrimam trahendo uitã, tantam contumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortissimi milites: uosmet uobis ipsis ante oculos ponite: quid inter uincere, uinciq; intersit, & quæ ex utroq; sequantur, uobiscum cogitate. ita uos ad prælium parate: ut non exercitum populi romani, sed patriam, atq; adeo caput ipsum orbis terrarum periclitari intelligatis. quid enim superest populo romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit: spem omnem salutis in uobis repositam habet. qua nolite p deos immortales eum fraudare. Reddite patriæ quas decet gratias. manifestum omnibus facite: anteactas clades non iccirco accidisse, q Romanis præstarent Carthaginenses: sed q tunc romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc, atq; alia huiuscemodi locutus L. Aemylius, contionem dimisit. Postridie uersus stationem hostium eduxerunt exercitum. Ac tertio die circiter sex millia passuum ab illis distantes castrametati sunt. Aemylius, cum circum ea loca animaduerteret planos, ac latos esse campos: quod superiores equitatu hostes erant: haud conserendum in his prælium existimabat: sed eo præuertendum hostem: ubi peditatus utilior foret. Contra Varro, inexpertus rerum bellicarum, haud differendum putabat certamen: ne ho

stes è manibus elaberentur. Itaq; duo consules dissimiles discordesq; erant. quo nihil accidere in exercitu perniciosius potest. Ea die (nam alternis imperitabant) Varronis imperium erat. Hic motis castris appropinquare hostibus maturat: indignante, ac reclamante Aemylio.

Annibal cum expeditis, equitibusq; obuiam profectus, tumultuario prælio ac præcursu magis militum, q̃ ex præparato eos aggreditur. Romani primum impetum acerrime sustinuere. nox prælium diremit. Carthaginenses, cum non prospere dimicatio successisset: in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemylius cũ & abstinere pugna decreuisset: & tuto traducere exercitum neq̃ret: trifariã castra diuisit. duas partes citra Aufidũ amnem cõmuniit: q solus diuidit Appenninum: oriẽsq; in parte, quæ mare Tyrrhenum respicit: in Adriaticum defluit sinum. tertiam partem trans Aufidum posuit, distantem à reliquis castris circiter mille & ducentos passus, à statione uero hostium ferè tantundem. Annibal spẽ nactus loci ad equestrem pugnam aptissimi, & facturos copiam pugnandi consules ratus, dirigere aciẽ cœpit. ueritus autẽ ne superiori casu timidior facta multitudo esset: hortari milites statuit. Aduocata igitur contione, aspicere omnes circunstantia loca iussit: rogauitq; qd maius optare à dijs immortalibus potuissent: q̃ oblatum sibi in ijs locis cum hostibus certamen: ubi equitatu, qua parte uirium inuicti essent: uti libere ualerent. quod cum uniuersi alacres approbarẽt: Proinde, inqt, primo dijs immortalibus gratias agite. illi enim præparantes nobis uictoriam hostes in eiusmodi locum adduxerunt: secundo nobis: qui nostra industria pugnare ho

stem compulimus. neq; enim fugere amplius, neq; detrectare certamen Romanus potest. & pugna, & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in praesentia, ut strenui ac fortes sitis: superuacuũ mihi uidetur. id enim tum factu necessarium erat: cum Romanorum uirium expertes eratis: quo tempore nos saepenumero id uerbis, exemplis'q; praestitimus. nunc uero cum tribus continuis praelijs tales à Romanis uictorias reportaueritis: quae tandem oratio magis incendere animos uestros poterit, q̃ ipsae res gestae? Superioribus praelijs regione potiti estis, & copia rerum omnium: sicuti uobis polliciti fueramus. neq; enim fraudati à nobis hactenus promissis estis. praesens uero certamen pro ciuitatibus est: eorum'q; fortunis. Hac uictoria potiti, statim totius Italiae domini eritis: tandem'q; tot laboribus, ac periculis unica pugna liberati, adipiscemini Romanorum felicitatem: omnium duces, atque imperatores eritis. Quas ob res non uerbis, sed factis opus est. Dijs uolentibus non longe post seruata à me promissa omnes experiemini.

His, atq; alijs huiusmodi dictis militum animos hortatus, ac laudata omnium promptitudine, castra ad id latus fluminis posuit: ubi maiora hostium castra erant. sequenti die curare corpora omnes iubet: & ad priuilegium in proximum diem parari. Igitur tertio die luce prima flumen trãsgressus, copias acie locat. L. Aemylius, q͏ animaduertebat in ijs locis haud aequas esse suorum uires: & Annibalem ob penuriam rerum necessario moturum castra intelligebat: suos intra stationem continuit. Annibal parua protracta mora, cum frustra lacessere se hostem intelligeret: in castra caeteras

recepit copias: Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanos aquatores dimittit. quibus impedita aquatione, usq; ad uallum cum tumultu ac clamore prosecutis, indignatus Varro, ab tumultuario auxilio romana castra turbari, longe magis ad prælium capessendum inflammatus est. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat. adeo omnibus in rebus molesta semper expectatio est. Cum interea Romæ nunciatum esset: exercitus, q̃q̃ non æquis locis, tamen aduersus se inuicem oppositos esse: & singulis quibusq; diebus unà congredi: ingens mœror ac solicitudo animos omniũ cepit. Affectus enim grauibus, ac recentibus cladibus populus Ro. nimium in futura uerebatur. unusquisq; intra se, quæ futura ciuium romanorum fortuna esset, deleto profligatoq; exercitu, cogitabat. quæ libri sibyllini minabantur, in ore omnium erant. prodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuatæ etiam ædes scatebant. Quamobrem precibus, sacrificijs deorum, cærimonijs uniuersa urbs erat intenta. obseruantissimi nanq; eiusmodi temporibus sunt Romani publicarum, ac priuatarum religionum: nec quicquam, quod ad ius fasq; pertineat, prætermittunt. Varro, cui postero die sors imperij obuenerat: cum prima luce inconsulto collega ex utrisq; castris copias educit. ipse cum ijs, quæ in maioribus castris erant: flumen transgressus, eas quoq;, quas in castris minoribus habuerat: suis adiungit. Atque ita instructa acie, romanos equites in dextro cornu (id erat flumini propius) locat. post hos continuato agmine pedites ponit. sociorum equites ad læuum cornu, ante omnes leuiorem armaturam in acie

collocat . erant autem adnumeratis socijs octuaginta millia peditum, equitum circiter sex millia. Annibal eodem tempore transgressus fluuium, Baleares, leuemq; armaturam præmittit. hinc duplici transitu reliquis copijs traiectis, hosti opponitur. gallos, hispanosq; equites propè ripam læuo in cornu aduersus Romanorum equitatum disponit: post hos pedites inter grauiorem Afrorum armaturam medios collocat: deinde Gallos, atq; Hispanos. postremo reliquam Afrorum multitudinem. ad dextrum uero cornu numidas equites constituit. Afri ita planè armati erant: ut Romanorum aciem crederes: armis ad Trebiam, & Thrasimenũ captis. Gallis, hispanisq; scuta eiusdem formæ erant: dispares ac dissimiles gladij. nam Hispani quidem breuitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim, q̃ cæsim feriebant. gallici uero prælongi, ac sine mucronibus erant. Harum gentium aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicum nudi pugnabãt. Hispani linteis purpura prætextis, & candidissimis tunicis præliabãtur. Equitũ ad decem millia, peditum supra XL millia cũ auxiliaribus Gallis constiterant. Dextrũ Romanorum cornu L. Aemylius, sinistrum Terentius Varro regebat. medijs prioris anni consules M. Attilius, & Cn. Seruilius præerant. Carthaginensium uero duces erant, in læuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. hic secum Magonem fratrem habebat. Romanis in Meridiem, Carthaginensibus in Septentrionem uersis, neutris sol prospectum offendebat. Clamore orto, & leuibus primum armis incœpta pugna, par aliquandiu periculum fuit. postea facto à Gallis atq; hi-

spanis equitibus ex sinistro cornu in Romanos impetu, non solum fortiter, uerumetiam crudeliter dimicabatur. neq; enim equestris moræ pugnæ conuertere se, atq; iterum in hostem procurrere licebat: sed aduersis frontibus pugnare omnes cogebantur: nullo circa ad agendum spatio relicto: hinc amne, illinc peditibus claudentibus. Acrius tamen, q̃ diutius pugnatum. Victi Romani: magna ex parte in acie cæsi: reliqui in flumen proiecti, obrutiq; sunt. Sub equestris finem certaminis pugna inter pedites orta. Galli, atq; Hispani primo acriter uiribus, atq; animis hosti restiterunt. postea densitate romanæ aciei oppressi, dissolutis cuneis referebant pedem. Romani tum cupidius insecuti facile mediam aciẽ, q tenuis inualidaq; de industria erat instructa: perruperunt. Ita audacius insistentes, nullo resistente ad subsidia Afrorum ꝑuenere. hi utrinq; deductis alis constiterant. Galli interim dispositis rursus in sinum militibus, & quasi lunari specie facta, nitendo agmen refecerunt. Quo factum est, ut Romani calliditate Annibalis à fronte simul, atq; à tergo clauderẽtur: hinc Afris, illinc Hispanis, Gallisq; prementibus. L. Aemylius, quanquam primo statim prælio grauiter ictus fuerat: adhuc tamen integris uiribus confertis equis in mediã aciem discurrit, partim premendo hostes, partim suos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à sinistro in dextrum Romanorum cornu irruentes, insigne aliquid neq; fecerunt: neq; passi sunt: tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraq; acies propugnabat. Romanos tamen diuisos, atq; undiq; circũdatos milites ad præliũ reddiderunt. Inter hæc Asdru-

bal emissis, qui propè ripam erant, equitibus, à læuo cornu subsidium Afris ferebat: quod conspicati Romanorum sociorum equites repente terga uerterunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentissimi ducis exercuit officium. Numidas, quos & numero plures, & rei militaris expertos, & semel uersis in fugam terribiles esse sciebat: ad persequendos passim fugientes misit. ipse pedestribus copijs citato cursu in subsidium Afrorum perrexit: aggressusq; à tergo Romanos, simul suorum confirmauit uires: simul ingentem hostibus stragem dedit. L. Aemylius pluribus uulneribus confossus in prælio cecidit: uir omni officio usq; ad extremum diem in patriam functus. Romani longa, atq; acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidantur. Inter quos M. Attilius, & Cn. Seruilius prioris anni consules interfecti: uiri præstantes, & romano nomine digni, Eodem tempore Numidæ quoq; fugientem equitatum nacti, maiorem partem interficiunt: reliquos equis deijciunt. pauci Cannusium incolumes peruenere: inter quos Varro consul: cui detestanda anima ac exitiosum patriæ imperium fuit. Hunc tandem cannensis pugna habuit finem, strenuis uiris uictoribus simul, ac uictis nobilitata. Cuius rei argumentum est: ꝙ ex sex millibus equitum romanorum duntaxat septuaginta cum Varrone Venusiam euaserunt. è socijs circiter trecenti palantes, uagiq; in proximas ciuitates profugere. ex pedestribus autem copijs circiter decem millia in potestatē hostium uiui ꝑuenere: uix tria millia fugerunt. reliqui numero ad septuaginta millia in prælio cecidere. Nec sanè incruenta Carthaginensium uictoria fuit. Ex his

Galli circiter quatuor millia desiderati: Afri, atq; Hispani ferè mille & quingenti: equites ducenti. Qui uiui capti sunt ex Romanis: extra periculum fuere. Varro decem millia in castris dimiserat, hoc consilio: ut, si Annibal omnes suos in prælium educeret: facto impetu castra hostium diriperent: omnibusq; in pugna occupatis impedimenta, atq; omnem apparatum Carthaginensiũ depopularentur. si uero præsidium necessarium in castris dimitteret: tunc longe minores essent Carthaginensium uires: Romanis numero militum multo præstantibus. Capti autem hoc modo fuere. Annibal quantum satis erat præsidij, in castris reliquerat. Romani, ubi primum exarsisse prælium intellexere: eò, uti statuerant, ueniunt: castra obsident. haud segniter Carthaginenses resistunt. uerum iam acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnantes castra impetum facit: Romanos fugat: ad uallum usq; persequitur: duo millia eorum interficit: reliquos uiuos capit. Eodem modo Numidæ equites romanos, qui sparsi fuga per agros fuerant: ad Annibalem perduxerunt. Ita tandem finito prælio, neuter expectatione sua fraudatus est. Siquidem Carthaginenses statim omni prouincia sunt potiti: Tarentinis, Campanis, Neapolitanis in deditionem acceptis: cæteris uero omnibus populis iam ad Annibalem respicientibus. nec deerat spes ipsa urbe Roma mox potiundi. Romani uero in summam rerum desperationem adducti, nonmodo de suo, sed de totius patriæ interitu dubitabãt, iamiam ferocissimũ hostem ad ipsa romana mœnia expectantes. Cũ ciuitas in hoc tumultu esset: ut oĩa ad Ro-

manorum calamitatem quadrarent: nuncius ex Gallia peruenit: L. Posthumum prætorẽ, qui exercitui præerat: in insidias lapsum, fusum profligatumq; fuisse. Senatus tamen tot undiq; circumuentus malis, dignitatem suam seruare: hortari populum: munire præsidijs urbem: de rebus præsentibus magno ac forti animo consultare. quod non longe post res ipsæ manifestum fecerunt. nam qui modo uicti à Carthaginensibus fuerant: & rerum bellicarum gloria cessisse illis uidebantur: non multo interiecto tempore uirtute, ac constantia reipublicæ, & consilio sapientiaq; senatus, in id euasere: ut uictis, prostratisq; Carthaginensibus, nonmodo Italiæ, sed totius orbis imperio potirentur. Quamobrem huic libro simul cum rebus hispanis, atq; italis, quæ centesima & quadragesima olympiade gestæ fuerunt: extremam imponemus manum. Cum uero ad res sub eadem olympiade in Græcia gestas uentum erit: latius de Romanorum rep. disseremus. id enim nonmodo ad cognitionem historiæ necessarium, uerumetiam ad emendandas, instituendasq; res publicas utile studiosis futurum arbitramur.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVARTVS, NICOLAO EROTTO INTERPRETE.

ABVNDE (VT nobis quidem uidetur) secundi belli punici causas secundo libro ostendimus. tum Annibalis in Italiam aduentum, uariaq; Romanorum, ac Carthaginensium certamina usq; ad cannẽsem pugnã sumus executi. nunc res eadem tempestatate in Græcia gestas aggrediemur: repetitis primo breuiter ijs, quæ in secundo præparationis nostræ libro à nobis relata fuere: præsertim de rep. Achæorum: ꝙ eam non parum momenti rebus nostri temporis attulisse arbitramur. Igitur à Tisamene orsi, uno ex Horestis filijs, ab hoc usq; ad Gigi tempora uixisse Achæos sub eius familiæ regibus diximus: postea cum his expulsis gubernationem ciuitas ad populum transtulisset: non multis interiectis annis ducum Lacedæmoniorum opera dissidere inter se cœpisse. Post hæc narrauimus: ut rursus inter se idem Achæi conuenerint: qui primi eius rei authores fuerint: quomodo Peloponnesi omnes in Achæorum cognomen deuenerint. Commemoratæ præterea à nobis sunt particulares eorum res gestæ usq; ad Cleomenis Lacedæmoniorum regis conflictum. Hic præparationem nostram cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemæi morte con

clusimus. omnes siquidem (ut à nobis dictum est) sub eadem olympiade diem suum obierunt. Nunc superest: ut reliqua scripturi, hinc maxime primordium faciamus. optima enim hæc in primis nobis materia uidetur: primo, quod ea, quæ sunt ab Arato scripta: in hæc tempora desinunt: ut quasi continuata græcarum rerum narratio uideatur: deinde quod posteriora tempora ita inuicem connexa sunt: ut partim nostra, partim parentum nostrorum ætate fuerint. ex quo fit, ut partem ipsi uiderimus: partem ab ijs, qui uiderunt, audiuerimus. Enimuero altius res gestas repetere, & auditum (ut ita dicam) ex auditu referre, consilium non fuit: quod nullam ex ijs prouenturam legentibus utilitatem intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus: quibus fortuna quoque per uniuersum terrarum orbem renouasse omnia uidetur. Philippus igitur Demetrij filius adhuc puer iam Macedoniæ imperium susceperat. Achæus omni prouinciæ, quæ citra Taurum est, imperans, non modo nomen, sed uires quoque regias habebat. Antiochus, cui magno cognomen fuit: Seleuco fratri non multo ante tempore defuncto, in regno Syriæ quamuis adolescēs successerat Ariarates quoque Cappadociæ regnum inuaserat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater Aegypti erat imperium adeptus. Nec longe post Lycurgus rex à Lacedæmonijs appellatus fuerat. Carthaginenses Annibalem ad res, quas supra memorauimus, gerendas ducem elegerant. Cum in hunc modum omnium renouatum esset imperium: nouum quoque rerum initium futurum uidebatur: quod & natura frequenter accidit: & eo potissimum tempore euenit. nanque Romani, &

Carthaginenses id, quod supra memorauimus, bellum, Antiochus, & Ptolemæus syriacum gesserunt: Achæos uero, & Philippus aduersus Aetolos & Lacedæmonios contendêre. Cuius belli huiusmodi causæ feruntur. Aetoli iamdiu pacem, & necessarias rerum suarum impensas ægre ferebant: homines semper rapinis, & piratica uiuere assueti. auaritiam eorum augebat naturalis ambitio: cui seruientes crudelem semper, ac ferinam uitam degunt, nulla omnino amicitiæ aut societatis iura habentes, sed omnia hostilia putantes. Hi tamen, quandiu Antigonus uixit: Lacedæmonioru͂ uires ueriti, quietem egerunt. mortuo uero Antigono, cum Philippus in regno successisset: ætate pueri contempta, belli occasionem cum Peloponnesijs querere cœperunt: tum quod infestando ex ueteri consuetudine mari, & assiduis rapinis assueti erant: tum quod se multo potentiores Achæis in bello existimabant. Cum in ea cogitatione essent: non longe post fortuna quoq; conatui eorum fauente, huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichoneus Nicostrati filius erat. hic adhuc ferè adolescens ætolicæ insolentiæ ac temeritatis plenus, Phigaleam publicæ missus fuerat. ea est urbs in Peloponneso è conspectu Messeniorum montium sita. & tunc forte in societatem cum Aetolis iuncta erat. ostendebant autem hunc icirco à se missum: ut urbi, regioniq; præesset: uerum eo factum erat consilio: ut res Peloponnesiacas diligenter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleam ob res necessarias uenientibus, cum ex fœdere præbere commeatum non posset, durante adhuc pace, quæ sub

Antigono

Antigono firmata fuerat: tandem piratis persuasit: ut Messeniorum, qui amici, & socij Aetolorum erant: pecora diriperent. Illi primo è finibus eorum abigere armenta cœperunt: postea procedente paulatim peruicacia, sparsas quoque per agrum diripere: omnia populari, atq; uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachũ questum de piratarum iniurijs mittunt. ille principio id contemnere, partim suorum utilitati consulẽs, partim suæ: qui prædæ omnis particeps erat. postea uero frequentantibus sæpius legatis ob continuationem iniuriarum, se inquit propediem Messenem uenturum: ut expostulátibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cum igitur eò uenisset: multis, quibus illatæ iniuriæ fuerant, se adeuntibus, alios per derisum reijcere: insultare alijs: nonnullos iurgijs, conuitijsq; terrere. Dum hæc Messene agerentur: piratæ in suburbanum, quod Chironis nominát: noctu uenēre: & admotis scalis loco potiti, uastant, populanturq; omnia. homines partim propugnantes trucidant: reliquos nexos cum armentis abducunt. Messenij rursus ea re maxime ob Dorimachi præsentiam grauius indignati, ac tum demum derideri se putantes, eum accersiri ante magistratus iubent. Scyron tum forte urbi præerat, uir omni genere laudis apud Messenios clarus. hic haud dimittendum urbe Dorimachum consuluit: nisi prius prædam omnem à piratis abactam Messenijs restituat: domorum, agriq; uastationem instauret: pro ijs, qui interfecti fuerant: nocentes tradat. Id consilium cum omnes approbassent: profusus itaq; in iram Dorimachus stultos inquit eos esse: si talia facientes, Dorimacho se, & non Aetolis inferre iniuriam credant. se quidem per

summum scelus uexari: at illos non longe post dignas pœnas daturos. Erat tum Messene extremæ sortis homo, Babyrtas nomine, adeo Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce deniq; similis: ut si quis ei capitis ornatum, chlamydéq; illius addidisset: haud facile fuisset uter eorum foret, discernere. idq; haud Dorimachum latebat. Cum igitur superbe nimium, atq; insolenter in Messenios inueheretur: iratus Scyron putas'ne, inquit, nobis te, seu temeritatem tuam curæ esse Babyrthæ? Quæ cum dixisset: Dorimachus ipsi cædendum ratus, prædã omnem Messenijs restituit. Hinc Aetoliam profectus adeo grauiter, ac moleste Scyronis uerba tulit: ut non alia expectata occasione, ob id duntaxat bellum Messenijs excitarit. Per id tempus dux Aetolorum erat Ariston. Hic tum forte ob imbecillitatem corporis, quam ex longa ualitudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cum Scopæ, & Dorimacho affinitate iunctus esset: huic summam imperij tradidit. Dorimachus publice in bellum aduersus Messenios prouocare Aetolos non audebat: quod nullam eius rei satis dignam causam posset afferre. quippe indignatione tantummodo illatæ sibi contumeliæ mouebatur. quamobrem dimissa hac cogitatione, priuatim Scopam aggreditur. Suadet: ut sibi contra Messenios adesse uelit. se in præsentia à Macedonibus ostendit tutos esse, ob pueritiam regis: cum uix decimumseptimum ætatis annum Philippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Messenijs alienos esse. in amicitia præstare se cum Græcis. propter quod neminem sibi transitum Messenem impediturum. Post hæc quanta secutura sit uti-

litas, ante oculos ponit. quippe regionem omnem securam degere, solamq; omnium tempore cleomenici belli integram permansisse. Aetolos uero id tandem gratissimum habituros: seq; beneuolentia, & honore prosecuturos. Achæos autem, si profectionem suam impedierint: sponte occasionem bello daturos. si permiserint: libere se Messenem usque transituros. Atqui Messenios belli causam tandiu præstitisse: cum societatem inire cum Achæis, & Macedonibus polliciti fuissent. Hæc, et alia in hanc sententiã plura locutus, tantum Scopæ, amicisq; eius ardorẽ iniecit: ut neq; Aetolorum contione aduocata, neq; expectato magistratuum iussu, nec iure aliquo seruato, ipsi per se Messenijs, Epirotis, Achæis, Acarnanibus, Macedonibus bellũ intulerint. Statim igitur piratas emisere. Hi mox regiæ naui ex Macedonia obuij facti, onustam Aetoliam perduxerunt: nautas, uectoresq;, & nauem denique ipsam uendidere. Hinc per maritimam Epiri oram discurrere: obuium quenq; prædari: Cephaleniorum nauibus ad iniuriam uti: oppida per insidias capere. quippe in Acarnania Oreum ceperunt. postea quibusdam occulte in Peloponnesum missis, in media Megalopolitanorum regione, castello, quod Clarium uocant: potiti fuere. quo postea receptaculo usi, latissime piraticam exercebant. Ea tempestate Timoxenes Achæorum dux Taurionem oppidum, quod tempore peloponnesiaci belli Antigonus occupauerat: intra paucos dies expugnauit. Siquidem Antigonus rex Corinthum uoluntate Achæorum tenebat: secuti supra, cum de cleomenico bello tractaremus, ostendimus. Or-

chomenum uero ui captum non reddiderat Achæis: sed ditioni suæ subegerat: cupiens (ut mihi quidem uidetur) non solum aditum in Peloponnesum habere: uerum etiam mediterraneam oram, dispositis Orchomeni præsidijs, custodire. Dorimachus, & Scopas obseruato tempore, quo pauca dies magistratui Timoxeni supererant: & Aratus sequentis anni dux nondum inire magistratum debebat: congregatis iuxta Rhium montem Aetolis, ac paratis Cephalleniorum nauibus, in Peloponnesum transfretarunt: factoq; per Patrensium, & Pharensiũ, & Tritensium oram itinere, aduersus Messenios grassabantur. Edictum erat: ne qua intereundum Achæis iniuria inferretur. Sed quis multitudini statuat modum? Vastant, diripiuntq; omnia, tandem Phigaleam perueniunt. Hinc facto in Messenios impetu, nulla ratione ueteris amicitiæ habita, neglectoq; diuino & humano iure, populabundi per agrum discurrunt, omnia ferro, igniq; uastantes: Messenijs, ꝙ impares uiribus essent, se se intra mœnia continentibus. Achæi, instante iam concilij tempore, Egium conuenere. Hic congregatis omnibus, cum hinc Patrensium, & Pharensium legati de iniurijs Aetolorum quererentur: illinc Messenij præsidium miserabiliter peterent: Achæij partim indignatione illatæ socijs iniuriæ, partim commiseratione Messeniorum permoti, tum grauiter ferentes, ꝙ se inscijs Aetoli exercitum per Achæiam traduxissent: ferre Messenijs præsidium statuerunt. Timoxenes Achæorum dux (nondum enim magistratu excesserat) ꝙ Peloponnesij post cleomenicum bellum pacatis tranquillisq; rebus dedisse se ocio, & neglecta militari disciplina desides fa-

ctos esse intelligebat: moliri quicquam nulla spe, nisi multitudinis fretus uerebatur. Contra uero Aratus suorum iniurias grauiter & iniquo animo ferens, inflammatus præterea audacia Aetolorum, nec antiquæ simultatis immemor, quamprimum armare Achæos, & cum Aetolis congredi festinabat. Quamobrem ante diem quintum, quàm inire magistratum debebat: accepto à Timoxene publico signo, literas ciuitatibus scripsit: quibus cogi in arma iuuentutem, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio, antequam reliqua exequar: pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in rebus ciuilibus uir usquequaq; perfectus fuit. nam & facunde eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat: in tolerandis ciuilibus discordijs initis, in amicitijs societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uero fallere hostem, moliri insidias, machinas intendere, postremo hæc omnia perducere ad finem, idoneus erat: uir cum singulari audacia fretus: tum tolerandis laboribus, atque periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cum multa sunt testimonia: tum ea in primis: quod Sicionem, & Mantineam Achæis tradidit: Pællenem fugatis Aetolis cepit: Corinthi arce, quam Acrocorinthum uocant: potitus est. Hic ipse, si quando acie dimicare cogebatur: in consilijs segnis, in subeundis periculis timidus erat. Quamobrem triumphus de se omnem Peloponnesum expleuit. Vsqueadeo natura hominum non solum corpora, uerumetiam animos sui dissimiles finxit: ut sæpenumero unus idemq; homo nonmodo in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segniter se gerat: sed in simillimis quoq; rebus modo inauditam ce-

leritatem, aliâs incredibilem ignauiam ostendat. & aliquando quidem fortissimus, nonnunquam uero timidissimus uideatur. quippe multos in uenationibus cernimus aduersus sæuissimas feras audacissimos esse: quos si ad arma, hostesq; transtuleris: ignaui, socordesq; apparebunt. in rebus uero bellicis plerique singulari certamine acerrimi sunt: qui in acie nullius pretij forent. Thessalicos equites conferto prælio insuperabiles esse constat. eosdem, si per partes attentaueris: lacerare, carpereq; facillimum erit. De Aetolis uero contrarium euenit. At Cretenses terrestribus, ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimi sunt. in prælio uero dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. His Achæi, atq; Macedones planè contrarij. Hæc idcirco breuiter memorauimus: ne quis forte miretur: ac propterea historiæ detrahat fidem: siquando eosdem uiros in rebus similibus dissimiles fuisse ostendimus. Nunc eò, unde discessimus: reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus, quibus apta ad res bellicas ætas erat: Messenij rursus ad Achæos uenêre: rogantes, ne se contemnerent, ita palàm ab Aetolis iniuria affectos. uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat: inter socios eorum ascribi. nihil in posterum, quod ad cõmunem societatem pertineat, recusaturos. Achæorum principes, quatenus ad societatem attinet: nihil à se fieri posse respondent. neque enim sibi licere inconsulto Philippo, ac socijs quenquam in societatem admittere: durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenica belli duce Antigono inter Achæos, Epirotas, Pho

censes, Macedonas, Boeotios, Arcadas, Thessalosq; initum fuerat. Verum libenter illis præsidio futuros: si ipsi liberos suos obsides Lacedæmonijs tradant: spondeantq;, nunquam se cum Aetolis, nisi consentientibus Achæis fœdus, aut pacem facturos. Lacedæmonij quoque per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorum, q̃ ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenijs ita compositis, legatos ad Aetolos mittit: qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere: neque deinceps illos infestare: neque Achæorum agrum attingere. si secus fecerint: se eos pro hostibus habiturum. Scopas, & Dorimachus, auditis legatorum mandatis, & Achæorum apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerunt. Quamobrem missis statim Cyllenem, & ad Aristonem Aetolorum ducem literis, nauigia exposcunt. ipsi biduo post præmissa præda discessere: itinere uersus Elienses facto. quippe ea gens semper in fide Aetolorum permanserat. Aratus temere illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uero omnibus dimissis, in suam cuique domum abeundi potestatem fecit. ipse duntaxat cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est ijs, qui sub Taurione erant: Patras contendit: quo se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus ea re cognita, ueritus ne sibi profectio impediretur: prædam quidẽ addito sufficienti præsidio ad naues mittit: iussis, quos ad eam uehendam destinauerat: ut sibi ad Rhium, unde soluere statuerat: occurrerent. ipse prædam parumper comitatus,

non longe post conuerso itinere Olympiam uenit. Hic, cum per exploratores cognouisset: Taurionem cum ijs, quas supra diximus, copijs iuxta Clitoriam esse: ueritus ne propterea ex Rhio sine certamine, aut periculo solue re posset: optimum factum existimauit: si omni amputata mora cum Arato decerneret: quod Aratus & paucis admodum copijs stipatus, & futuræ rei ignarus erat. cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur: uastata undiq; prouincia tutum, quà decreuerat, discessum facere posse. si uero Achæi p formidinem pugna abstinerent: libere se, quà uellet, sine ullo discrimne transitum habiturum. His rationibus permotus, castra non longe à Megalopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeo imprudenter præsentibus rebus usi sunt: ut nihil ad cumulum stultitiæ reliquerint. primo enim Clitorio profecti iuxta Caphias castrametati sunt. postea, Aetolis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus, in Caphiensium agrum copias deduxere: præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli, tum propter loci iniquitatem (siquidem ante id flumen multæ, & profundissimæ fossæ erant) tum, ne forte inter hæc Achæorum copiæ cogerentur, relicto pugnandi proposito, Olygyrtum uersus eo, quo constiterant, ordine procedunt, callide omnia obseruantes: ne quo intereundum periculo afflictarentur. Aratus, cum Aetolorum pedestres copiæ ferè ad iugum montis peruenissent: nec longe post equitatus omnis per campos insequeretur: equites, ac leuioris armaturæ milites duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cum equitibus

congrederetur: & fortunam belli tentarent. quod sane imprudenter factum est. nam si capessendum praelium fuit: non cum posterioribus congredi oportebat: cum iam à montibus non longe abessent: sed cum primus: antequam ad summa conscenderent. sic enim futurum fuerat omne in campis certamen. quae res & Aetolis ob genus armaturae, atq; adeo omnem ordinem pugnandi, sine dubio cladem, & Achaeis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci, & temporis opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit. siquidem Aetoli, simulac uenientes Achaeos perspexere: omni, qua possunt, celeritate ad montem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis quid actum foret conspicatus, nec consilium hostium intelligens, cum primum currentes uersus montem equites animaduertit: fugere eos ratus, ferentarios ab utroq; cornu dimittit. hos expeditis, atq; equitibus ferre suppetias iubet. ipse cum reliquis copijs longo cornu facto eodem anxius festinat. Equites Aetolorum, ubi ad radices montium uentum est: remissius aliquanto procedere, peditesq; ingenti clamore reuocare coeperunt. quibus repente in subsidium suorum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt: in equitatum Achaeorum conuersi, cum & multitudine hominum, & loci opportunitate praestarent: impetum in eos faciunt. Maximis utrinq; uiribus certatur. uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uero Achaeorum equites repulsi. Quibus fugientibus, cum ferentarij, qui in eorum subsidium missi fuerant, obuiassent: partim nouitate rei perterriti, partim impetu

fugientium suorum reiecti, ipsi quoq; idem facere sunt coacti. Quibus ex rebus accidit: ut qui in acie uicti sunt, uix quingenti, qui uero fugæ se commisere: supra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendū foret ab ipsa re edocti, cum clamore atq; lætitia Achæos insequuntur. illi eodem in loco, atq; eo, quo dimiserant ordine, consistere suos rati, ad Aratum confugiunt. quare fuga eorum & honesta principio, & salutaris uidebatur. ubi uero illos etiam loco motos longo, ac perturbato ordine uenire conspexerunt: alij per diuersa itinera fugientes salutem quæsiuere: alij cursu in suos facto, ipsi se inuicem non expectatis hostibus profligarunt. itaq; tandem omnes in fugam uersi, in propinquas se urbes receperunt. siquidem Orchomenus, & Caphiæ non longe aberant. quod nisi accidisset: omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hostibus fuissent. Hæc igitur clades Achæorum propè Caphias fuit. Megalopolitani, cum eis nuntiatum esset: Aetolos iuxta Methydrium castrametatos esse: omnes una uoce congregati postridie eius diei, quo gestum id bellum fuerat: in subsidium Achæorum contendêre. & cum quibus uiuentibus pugnaturos se aduersus hostes sperabant: eosdem sepelire ab hostibus interfectos sunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda fossa, ac mortuorum corporibus congregatis, iusta eis more patrio persoluerunt. Aetoli præter spē uictoria potiti, libere iam per mediam Peloponnesum iter facere. Quo tempore tentata Pellenesium fide, & agro Sicyoniorum deuastato, tandem per Isthmi angustias abierunt. Causæ igitur socialis belli hæ, quas supra diximus: fuere. Initium uero ex de-

creto ortum: quod postea inter socios factum fuit: & Corinthi: quo omnes ob eam causam conuenerant: Philippo quoque Macedonum duce approbante confirmatum. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati publice, & priuatim Aratum detestabantur: ut qui tantæ cladis, ac iacturæ author fuisset. quapropter augentibus factum diuersæ in repu. factionis hominibus, longe magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primo uidebatur ab eo grauiter peccatum: q magistratu ante tempus suscepto, sublatisq; alterius partibus, res eat aggressus: quas antea quoque sæpenumero infeliciter gesserat. deinde etiam grauius: q commorantibus adhuc in medio Peloponneso Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiserat. tertio: q ita paucis stipatus copijs prælium susceperat: præsertim nulla urgente necessitate: cum tuto se in proximas ciuitates recipere potuisset: quousque denuo Achæi congregarentur: & tunc, si id omnino commodum foret: prælium inire. postremo: q ita imprudenter rebus bellicis usus fuerat: ut omissa per ignauiam camporum opportunitate, ubi sui sine dubio præualuissent: hostes in montibus per leuioris armaturæ milites esset aggressus. quo nihil accidere Aetolis utilius, aut opportunius potuerat. Veruntamen simulatque Aratus redijt: & concilium ingressus commemorare cœpit res ante eum diem a se pro salute reipu. gestas: ac proxime cladis rationes attulit: seq; non fuisse eius causam, ut falso inimici calumniarentur, exposuit: postremo etiam ueniam petijt: & si quid a se erratu esset: debere Achæos

ostendit non tam acriter & seuere, q̃ pie atq; humaniter euentum rei considerare: tanta repente mutatio animorum facta est: ut plebs, quæ modo ita infensa Arato uidebatur: mox omne odium in diuersæ factionis homines transtulerit: ac iam de cætero quibuscunq; in rebus Arati consilium, atq; sententiam secuta sit. Hæc igitur centesima & trigesimanona olympiade gesta sunt. quæ uero sequutur: centesima & quadragesima. Decretum igitur erat ab Achæis: ut legati ad Epirotas, Bœotios, Phocenses, Acarnânes, & Philippum Macedoniæ regem mitterētur: qui ostenderent: quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achæiam ingressi forent: peterentq; ab eis ex fœdere præsidium: præterea ut Messenios in societatem asciscerent: ut dux Achæorum peditum quinq; millia & quingentos: equites pararet: & Messeniis, si iterum ab Aetolis infestarentur: subsidium ferret. Præterea cum Lacedæmoniis, Messeniisq; componeret, quibus copiis pedestribus, atq; equestribus ad communes usus deberent esse instructi. Quæ postq̃ decreta sunt: Achæi memoratam cladem magno ac forti animo ferentes, neq; Messeniorum rem, neq; propositum suum destituere. Legati mandata diligenter prosequi: dux iuuentutem, uti iussum fuerat, cogere: cum Lacedæmoniis, Messeniisq; componere ut peditum utriq; duo millia & quingentos, ducentos & quinquaginta equites pararent: quo multitudo omnis ad bellum instructa ad duo millia peditum forent: equites mille. Aetoli, cum iam concilii tempus aduenisset: congregata multitudine, pacem agere cum Lacedæmoniis, ac Messeniis, cæterisq; propinquis populis statuerunt: partim angu-

ſtia rerum coacti: partim ut ſocios, atq; amicos Achæorum debilitarent. Cum Achæis uero ita rem componere decreuerunt: ſi à Meſſeniorum ſocietate deſiſterent. ſin uero in propoſito ꝑmanerent: bello aggrediendos iudicauere. Quo quid dici irrationabilius poteſt? nam cum Achæi cum Meſſenijs ſocietate iuncti eſſent: ſi quidem in ea perſiſterent: bellum Achæis indicebant: ſi uero Meſſeniorũ hoſtes fierent: pacem eis pollicebantur. Quã obrem aduerſantibus ſibi inuicem rebus, locum habere petitiones eorum nequiuere. Epirotæ, & Philippus rex auditis, quæ relata per legatos fuerant: Meſſenios in ſocietatem acceperunt. De iniurijs uero Aetolorum, etſi non nihil ſunt indignati: nullam tamen ſuſcipere admirationem uiſi: ꝙ illi huiuſmodi rebus aſſueti nihil noui moliti uidebantur. Itaq; non inuiti cum eis in pace perſeuerabant. Ita interdum inueteratæ ac cognitæ iniuriæ potius, quàm nouæ & inſolitæ ueniam conſequũtur. Aetoli igitur his modis uſi, deuaſtata frequentibus incurſionibus Græcia, et illatis ſæpenumero prius, quàm indictis bellis, ne reſpondere quidem de iniurijs quærentibus dignabantur: ſæpe etiam petentes à ſe geſtarum, ſiue gerendarum rerum rationem aſpernabantur, atq; irridebant Lacedæmonij, etſi nuper opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant reſtituti: Philippoq;, & Macedonibus promiſerant, nihil ſe aduerſum eos molituros: miſſis tamen clàm ad Aetolos legatis, ſecretam cum ijs amicitiam, ac ſocietatem firmauerunt. Congregato interea Achæorum exercitu, Lacedæmonijſq;, ac Meſſenijs, uti ſtatutum fuerat, ad ſubſidium paratis, Scerdilaidas, & Demetrius cum nonaginta lembis ex Illy-

rio nauigantes, præter fœdus cum Romanis percussum Lissum transgressi sunt. qui primo tentata Pylo, cum aliquandiu urbẽ oppugnauissent: tandem non sine dedecore sunt repulsi. Post hæc Demetrius cum quinquaginta lembis cursu in Cyclades facto, insulas populatur: nõnullas per proditionem capit. Scerdilaidas uero cum reliquis quinquaginta lembis Naupactum contendit, fretus amicitia Amynæ Athamanorum regis: cui affinitate coniunctus erat. Hic Agelao medio tentatum cum Aetolis fœdus, ut æque diuisa præda, unà cum eis in Achæiam proficisceretur. Quod postquam inter Scerdilaidam, & Agelaum, Dorimachum, ac Scopam conuenit: congregatis undiq; Aetolis unà cum Illyrijs in Achæiam irruerunt. Ariston Aetolorum dux, perinde ac si earum rerum ignarus esset: domi in quiete permanebat: pacem sibi, non bellum cum Achæis asserens esse: imprudenter sanè, ac planè pueriliter. quid enim stultius: quàm res claras, atq; euidentes putare uerbis dissimulatis posse celari? Posthæc Dorimachus cum suis incredibili celeritate Cynethã uenit. Cynethenses, ut qui longo iam tempore Arcades fuerant: maximis continue odijs, ac seditionibus uexabantur. uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, dilapidationes fiebant. Accidit tandem: ut qui Achæorum partes sequebantur: principatum in urbe obtinerent. quare & custodes murorum, & ducem ciuitatis ex Achæia habebant. Quæ cũ ita essent: non multis annis ante Aetolorum aduentum, cum exules ad eos, qui in urbe erant, transmisissent: & de receptione in gratiã, atq; concordia precati essent: præsides ciuitatis eorũ uerbis persuasi legatos ad Achæos misêre,

eam concordiam cum consilio atq; sententia eorum perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, ꝙ utriusq; fidem ac beneuolentiam constantem erga se futuram arbitrabantur: cum & hij, qui intra urbem erant: omnis spes suas in Achæis haberent: & illi beneficio Achæorum se conseruatos existimaturi forent: Cynethenses & præsidium, & ducem Achæorum ex urbe emisere. exules uero numero circiter trecentos intra urbem asciuerunt: recepta ab ijs fide, &, quibus religiosius astringi mortales possunt, adhibitis sacramentis. Verum illi, nulla causa, siue occasione moliendi res nouas expectata, simulatq; intra urbem admissi: consilium prodendæ ciuitatis, ulciscendiq; conseruatores suos inierunt: ut mihi uideantur inter uictimarum cædes, cum fidem ac iusiurandum inuicem præstabant: tunc maxime de impietate in deos, & crudelitate in conseruatores capitis sui cogitasse. uix enim intra mœnia recepti Aetolos, quibus urbem proderẽt: aduocauere. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex ijs, qui ab exilio fuerãt reuersi: Polemarchi sunt creati. qui magistratus claudẽdarum portarum urbis curam habebat: & claues noctu detinebat: & interdiu ad custodiam portarum commorabatur. Aetoli, paratis scalis, cæterisq; rebus necessarijs, tempus perficiendæ rei præstolabantur. Polemarchi, interfectis diuersæ factionis collegis, portam ciuitatis reclusere. Quo facto repente Aetoli alij per portam ingredi: alij admotis scalis mœnia conscendere. Tum turbata nouitate rei uniuersa ciuitas passim ruere. omnia terrore, tumultuq; compleri: cum neque portæ succurrere possent: hostibus certatim è muris prosi-

lientibus: neq; moenibus subuenire: eisdem per portam ca teruatim ingredientibus. Quamobrem Aetoli è uestigio urbe potiti, ex omnibus rebus à se per iniuriam perpetratis, hoc unum iustissime fecerunt: q̄ interfectis statim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuere. Idem tamen postea in cæteros quoq; patratum. siquidem substantia omnis ablata. homines, ut, si quid celatum esset, confiterentur, grauissimis affecti tormentis: multi etiam interfecti. Per hunc modum capta urbe, paucos post dies relicto in ea sufficienti præsidio, cum exercitu uersus Lusas discesserunt. Vbi, cum templo Dianæ appropinquassent: quod est inter Clitorium, et Cynethã: ac ueluti asylum à Græcis habetur: populari greges, atq; armenta deæ, ac omnis diuitias fani expilare uoluerunt. Sed Lusiatæ ad reprimendam gentis impietatem, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta Aetoli subito profecti, non longe à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorum legatos ad Philippum miserat: qui auxilia accersirent: delectus undiq; aduocarat: à Lacedæmonijs, atq; Messenijs eos, qui ex fœdere debebantur: petierat. Aetoli primo hortari Clitorienses cœperunt: ut dimissis Achæis secum inirent societatem. quos deinde abnuentis uarijs certaminibus infestabãt: & admotis scalis transcendere urbis mœnia nitebantur. Verum ciuibus magno ac forti animo propugnantibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremum destituti, obsidionem dissoluêre: ac rursus Cynethã reuersi, direptis deæ gregibus atq; armẽtis tradere urbem Eliensibus uoluêre. quibus donum respuentibus, ipsi per se custodire decreuerunt: Euripide duce in ea constituto.

ea constituto. Posthaec fama aduenientis è Macedonia præsidij, & apparatu Achæorum præterriti, urbem incenderunt: & uersus Rhium denuo profecti, illac facere trásitum statuêre. Taurion, intellecto Aetolorum progressu, & Cynethæ excidio cognito, cum nunciatum esset Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse: hortatus est eum ad ferendam Achæis opem, & Aetolorum transitum transportatis per Isthmum lembis impediendum. Demetrius utili quidem, sed minime honesta ab insulis profectione facta, quod Rhodij aduersus eum cum classe nauigarant: libenter Taurioni paruit, præsertim sumptus ad transportationem lemborum necessarios suppeditanti. Quamobrem transuectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo ante transisse intellexisset: maritima quædam eorum loca populatus, rursus Corinthum nauigauit. Lacedæmonij, rebus, sicuti supra diximus, cum Aetolis clàm compositis, auxilia, uti ex fœdere conuenerat, mittere differebant: paucis quibusdam equitibus, peditibusq; dissimulandi gratia missis. Aratus ut ciuium potius, quàm ducum officium exerceret: suos admonebat. tandiuq; in quiete permansit, ac ceptæ cladis memor: quoad Scopas, & Dorimachus deuastata passim prouincia, rebusq; omnibus ex sententia peractis domum sunt regressi. quanquam haud difficile fuisset per aspera interdum atq; angusta proficiscentes loca opprimere. Cynetenses, etsi ingentem passi sunt rerum omnium iacturam: & ferè ultimis affecti supplicijs: tamen merito luisse pœnas ab omnibus iudicati. Quoniam uero Arcadum gens quandam omnes uirtutis famam habet, non solum propter facilitatem mo-

rum & benignitatem naturæ, summamq; erga omnes hospitalitatẽ, uerumetiam ob pietatem atq; obseruantiã in deos: operæpretium existimauimus aliquid de feritate Cynethensium breuiter referre: & quo pacto, cum cõfessione omnium Arcades forent: tantum à reliquis Græcis ea tempestate scelere ac crudelitate differrent: exponere. Mihi profecto uidetur: ideo hoc eis accidisse: quia id, quod à maioribus suis sapientissime fuerat inuentum: & primi, & soli omnium Arcadum reliquerunt. Musicam enim (de uera nunc musica loquor) uniuersis hominibus utilem esse constat: Arcadibus uero etiam necessariam. Neq; uerum est: quod Ephorus in procemio historiarum scribit: musicam ad fallendos, ac deludendos homines inuentam esse. neque est existimandum: ueteres Cretenses, ac Lacedæmonios superuacuo tibiam, ac rhythmos pro tuba in bellum introduxisse: neq; antiquissimos Arcadas tanto in honore musicam in eorum rebus publicis habuisse: ut in ea non solum pueros, uerumetiam adolescentes, & iuuenes usq; ad trigesimum annum exerceri uellent: homines alioquin uitæ difficilis, atq; austeræ. haud enim est obscurum: apud solos ferè Arcadas pueros ab ineunte ætate in cantibus hymnorum, pæanum assuefieri. quibus singuli iuxta patriæ morem genia, & heroas, & deos laudare consue runt. Posthæc Philoxeni, & Timothei disciplinis instructi cum cantibus, & choreis annuos ludos Libero patri faciũt: pueri quidem, quos pueriles uocant: iuuenes, quos uiriles. Omnis deniq; eorum uita in huiusmodi cantionibus uersatur: non tam quod audiendis modulis delectentur: quàm ut se inuicem cantando exerceant. Ad

hæc, si quis aliquid in cæteris artibus ignoret: nulla apud eos ignominia habetur. musicam uero neque ignorare quisquam eorũ potest: quia necessario discitur: neq; fateri nescire: quia hoc apud eos turpissimum putatur. Postremo spectacula, ac ludos in theatris cum cantibus, & choreis singulis quibusq; annis adolescentes ciuibus præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorũ maioribus sapientissime fuisse institutæ, non delitiarum, aut lasciuiæ gratia: sed cum animaduerterent assiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atq; asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem: quæ ex frigiditate ac tristitia aëris prouenit: cui nos similes gigni necessario oportet: (non enim obscurum est: plagas cœli esse: quæ gentes moribus, & forma, & colore, & plerisq; disciplinis inter se dissimiles faciunt) uolentes mitem, atq; tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur: primo ea omnia, quæ supra memorauimus, introduxerunt: deinde conuentus communes, & sacrificia plurima: in quibus uiri, ac mulieres congregarentur: postremo uirginum ac puerorum choros. quæ omnia ad eum finem fecere: ut id, quod in animis hominum natura durius erat: consuetudine placaretur: ac mitius fieret. Verum Cynethenses, cum interiecto tempore hæc spernere cœpissent: quæ eis præter cæteros necessaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte commorantibus: ad cupiditatem, ambitionem'q; conuersi in tantam breui tempore feritatem deuenere: ut in nulla Græciæ ciuitate maiora scelera, aut frequentiores crudelitates committerentur. Est autem apertissimum testimonium peruersi-

tatis eorum: q cæteri omnes Arcadiæ populi mores, uitamq; eorum detestabantur. nam quo tempore Cynethenses post ingentem illam seditionem legatos Spartam misêre: in quancunq; ciuitatem Arcadiæ eundo sunt ingressi: ex ea mox per ignominiam fuerunt expulsi: & reditus ad eam interdictus. Mantinienses etiam post eorum discessum expiationibus, ac sacrificijs ciuitatem, & circunstantia quæcunq; loca purgauere. Hæc autem propterea à nobis commemorata sunt: ut ciuitates Arcadiæ admoneremus: ne à communi patriæ instituto discederent: tum, ne quis lasciuiæ gratia usqueadeo indulsisse musicæ eam gentem arbitraretur: & propterea consuetudinem eorum irrideret: postremo & Cynethensium causa: ut, siquando dij permiserint: ad disciplinam conuersi mores induant meliores: & musicam amplectantur: qua relicta, in eam rabiem ac feritatem deuenere. Nunc quoniam satis superq; de Cynethensium moribus, atq; interitu diximus: rursus ad id, unde discessimus, reuertamur. Aetoli igitur peragrata, ut supra diximus, Peloponneso, atq; omni regione ferro igniq; uastata, domum fuerant regressi. Philippus autem Macedoniæ rex cum exercitu in subsidiũ Achæorum Corinthum uenerat. Verum cum se peracta re uenisse intellexisset: missis ad socios tabellarijs, unumquenq; hortatus est: ut ad se Corinthum mitterent, qui de communibus rebus consulerent, quæ uiderentur. ipse Tegeã uersus mouit exercitũ: q Lacedæmonios intellexerat maximis inter se seditionibus uexari. Lacedæmonij enim, cum longo tempore sub regibus esse consueuissent: tunc recuperata duce Antigono libertate, neminem, cui omnes parerent, haben-

tes, dum æquam in repu. partem obtinere singuli cupiunt: in uarias dissensiones deuenere. Duo è præsidibus urbis consilium suum ita occultabant: ut à nemine posset intelligi. Reliqui tres aperte cum Aetolis sentiebant, existimantes Philippum nihil adhuc per ætatem in Peloponneso posse innouare. Postquam autem præter spem atq; expectationem suam nunciatum est de fuga Aetolorum è Peloponneso, & Philippi regis è Macedonia aduentu: tres urbis præsides, cum non satis fiderent alteri è duobus, cui Adimanto nomen erat: qꝫ consiliorum omnium conscius haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur: ueriti ne aduenienti Philippo omnia proderentur: consilium suum quibusdam iuuenibus aperuerunt: deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in Iunonis templum iussere: tanquam Macedonibus aduersus Spartanos uenie͂tibus. Quibus è uestigio ob nouitatem rei congregatis. Adimantus id grauiter ferens, in publicum processit. Atq; antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominum congregationes fieri oportebat: cum Aetolos hostes Lacædæmoniorum audiebamus montibus nostris appropinquare: non nunc: cum Macedonas benefactores, & conseruatores nostros cum rege suo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iue͂tus diuersis uulneribus eum confodit: & unà Sthenelaum, Alcamenem, Thyestem, Bionidem, aliosq; complures. Polyphontes autem cum suis, iamdiu præuisis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita essent: præsides Lacædæmoniorum legatos ad regem miserunt: qui culpam patrati facinoris in peremptos reijcirent.

præterea regem hortarentur: ne ultra progredi uellet: antequam res in urbe componerentur: Lacedæmonios fidem atq; amicitiam cum Macedonibus inuiolatam seruare ostenderẽt. Legati, cum Philippo obuiassent: iuxta Parthenium montem mandata peregere. Quæ cum audisset Philippus: eos hortatus est: ut quamcelerrime domum reuerterentur: nunciarentq; præsidibus: se mox Tegeã exercitum reducturum: debere ipsos ad se quamprimum uiros primarios Corinthum mittere: qui de præsentibus rebus consultarent. Per hunc modum reuersis oratoribus, & responso Philippi nunciato, præsides decem è præcipuis ciuitatis ad regem miserunt. qui Tegeam profecti: cum concilium regis ingressi forent: in Adimantum, ac sequaces eius grauissimis sunt uerbis inuecti: tanquam eius seditionis causa extitisset. deinde nihil prætermisere, quod ad conciliandam sibi regis beneuolentiam pertinere arbitrarentur: omnia se facturos polliciti: quibus manifestum fieret se in societate, atq; amicitia cum rege permanere. His, atq; aliis huiuscemodi expositis Lacedæmonij ex concilio abierunt. Macedonum uariæ de his rebus sententiæ fuere. Alij enim cognitis, quæ Spartani clàm cum Aetolis moliebantur: & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum existimantes, consulere regi cœperunt: ut de Lacedæmoniis exemplum cæteris præberet: quemadmodum Alexander non magno ante tempore de Thebanis fecerat. Alij seniores eam ultionem grauiorem esse dicebant: q̃ facta eorum mererentur. admonendos esse dũtaxat eiusmodi rerum authores: & ab administratione reip. remouendos: gubernationem ciuitatis amicis

ſuis tradendam. Poſt omnes rex ſententiam dixit: ſi tamen regis fuiſſe eam ſententiam putandum eſt. neque enim uériſimile uidetur: puerum, qui uix decimumſeptimum ætatis annum exceſſiſſet: de talibus, tantisq; rebus potuiſſe iudicare. Sed ſcriptorem hiſtoriæ decet firmatas in concilijs ſententias principibus tribuere: quorum nutu omnia gubernantur. Qui uero hiſtoriam aut legunt, aut audiunt: exiſtimare debent: eiuſmodi ſententias eorum eſſe: qui ſunt cum prudentiores, tum proximiores principibus. ut ſiquis hanc Arato tribuerit: cuius tum maxima erat apud regem authoritas. Philippus igitur, ſiquid aduerſus ſe priuatim ſocij molirentur: ſua inquit intereſſe: illos duntaxat uerbis, aut literis admonere. ſi quid uero publice in ſocios committerent: publica pœna, atque animaduerſione eſſe plectendos. A' Lacedæmonijs nihil contra communem ſocietatem patratum eſſe. immo ſponte ſeſe illos obtuliſſe omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil eſſe aduerſus ipſos grauius conſulendum: cum iniquum ſit: quibus hoſtibus pater pepercaſſet: eoſdem ſe leuiſſima ex cauſa ulciſci. Confirmata regis ſententia mox Petreus philippi amicus eligitur: qui Lacedæmonem cum legatis proficiſcatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiam Spartanos: & iuſiurandum de ſocietate fideq; ſeruanda dare ſimul, atq; accipere. Poſthæc Philippus motis caſtris rurſus Corinthum redijt: optima ſpe præſtantiſſimæ indolis ſocijs relicta: ꝙ tam beniguiter ſe erga Lacedæmonios habuiſſet. Compertis Corinthi ſociorum legatis, qui eò, uti iuſſum fuerat, omnes conuenerant: de

communibus Græciæ rebus consulere cœperunt. Hic omnibus uno ore Aetolorum facta execrantibus, Bœotijs, q pacis tempore Mineruæ templum depopulati essent: Phocensibus, q positis iuxta Ambrysum, & Daulium castris, de capiendis ciuitatibus consultassent: Epirotis, q omnem regionem ferro igniq; uastassent: Acarnanibus, q opulentissimum oppidum per insidias admotis noctu scalis occupare uoluissent: Postremo Achæis, q Carium cepissent: Patrensium, ac Pharensium fines populabundi percurrissent: Cynetham armis, atq; incendio deleuissent: Dianæ templum expilassent: Clitorienses obsedissent: deniq; Pilum mari, Megalopolim terra infestassent: ad extremum omnes una uoce mouendum esse Aetolis bellum iudicauere. Facto igitur concilio, sanxerunt: ut ij omnes in societatem admitterentur: quorum urbes, aut prouincias post mortem Demetrij, q pater Philippi fuerat: Aetoli occupassent. Præterea, si qui conditione temporum coacti societatem cum Aetolis inuiti fecissent: & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent permitteretur. Postremo ut Amphictyonibus templum, quod ablatum ab Aetolis fuerat: redderetur. Cum igitur hæc ita decreta essent, centesimæ & quadragesimæ olympiadis anno primo: subito sociale bellum exarsit, ex Aetolorum iniurijs, quas supra memorauimus, iustissime ortum. Qui in concilio fuerant: subito legatos ad socios mittunt: qui nunciarent: ut, sicuti decretum erat, ex sua quisq; regione bellum Aetolis moueret. Philippus quoq; literas ad Aetolos dedit: ut, siquid obiectis respondere uellent: ad se uenirent. quod si absq; consen

su sociorum propria authoritate moti, uastando ac populando omnia nemini se putent facere iniuriam: aut si, quibus iniuriam faciant: illos existiment diutius post se bello abstinere: profecto omnium esse stultissimos.
Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem sperantes, certum diem constituerunt, quo ad Rhium Philippo obuiarent. post uero cognitis, quae acta in concilio fuerant: tabellarios ad regem misêre: qui nunciarent: se antequam Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse decernere. Achaei congregato aegij, ut mos erat, concilio, simul decretum confirmarunt: simul Aetolis indixerunt bellum: & paruis illos infestare incursionibus coepere. Interea Philippus, Egium cum uenisset: & multa humaniter atque amice locutus esset: Achaei eius dicta summa beneuolentia sunt complexi: & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cum comitiorum dies aduenisset: ducem elegerunt Scopam: qui omnium superiorum motuũ princeps, atq; author fuerat. Philippus, accepta ab Achaeis pecunia, in Macedoniam cum copijs redijt: ut delectum militum haberet: pararetq; quae ad bellum opus essent. Maximam autem non solum socijs, uerumetiam uniuersae Graeciae clementiae ac magnanimitatis spem reliqt, ob decretum ex sententia omniũ firmatum. Haec eo tempore gesta sunt: quo Annibal dux Carthaginensium omnibus, quae ultra Iberum erant, in Hispania potitus, Saguntum obsidebat. Quod si principia rerum Annibalis in eorum tempora incidunt, quae sunt in Graecia gesta: manifestum est: nos

non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse: cum ordinem sequamur temporum. Cum autem res italicæ, & græcæ, & asiaticæ propria quidẽ principia haberent: exitus autem communes: necesse fuit narrationem quoq; earum tãdiu propriam uniuscuiusq; esse: quoad in ea tempora uentum foret: quibus res prædictæ unà implicatæ quasi ad unum finem dirigi cœperunt. sic enim & singularum expositio fit manifestior: & coaceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtæ, & ad unum conuersæ finem anno III centesimæ & quadragesimæ olympiadis. Quamobrem ea, quæ deinde secuta sunt: communiter exponemus. quæ uero ante id tempus fuere: priuatim suo quæq; loco superiori libro demonstrauimus: quo non solum tempora se inuicem sequerẽtur: sed etiã rerum omnium quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hibernis esset: nouum militum delectum habuit: quæ ad bellum necessaria erant, parauit. Oppida à barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant: communiuit. Posthæc ad Scerdilaidam profectus, agere de societate cœpit: pollicitusq; ei opem ad res illyricas componendas, & simul Aetolos calũniatus, facile quod cupiebat, Scerdilaidæ persuasit. est enim ita comparatum: ut etiam malorum societas, nisi æquitas, atq; iustitia fuerit seruata: facillime infringatur. quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit. Nam cũ ita cum Scerdilaida composuissent: ut æque inter utrosq; præda omnis diuideretur: si unà in Achæiam irrueret: persuasus eorum uerbis Scerdilaidas, simul Cynetham profectus est. qua capta, atq; direpta Aetoli ingentem

auri, pecudumq; multitudinem abduxere: & diuisa inter se præda, Scerdilaidam omnino excluserunt. Quãobrem ira, atq; indignatio inuasit animum. cuius memoriam cum renouasset Philippus: subito cum eo societatem firmauit, his legibus: ut uiginti talenta annua acciperet: cum triginta lembis nauigaret: Aetolos mari infestaret. Philippus igitur hæc, atq; alia huiusmodi moliebatur. Legati, qui ad socios missi fuerant: primo Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenue confirmarunt: & Aetolis mouerunt bellum. quanquam dari eis uenia poterat id præter cæteros differentibus: cum ob propinquitatem regionis iustam causam timoris habere uiderentur: experti præsertim nõ multo ante tempore quantum sibi obessent inimicitiæ Aetolorum. Sed mihi uidentur boni uiri, atq; præstantes nihil pluris facere debere: q̃ ut necubi officium prætermittatur. Quod Acarnanes præter cæteros Græcos ubiq; semper seruauere, quãuis ab exiguis profecti initijs. Quo fit: ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas. habet enim naturaliter nescio quid in animis erectum, atq; sublime, & libertatis appetens. Contra Epyrotæ auditis, quæ exposita per legatos fuerant: decretum quidem approbauere: bellum autem non prius se moturos Aetolis responderunt: q̃ id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde Aetoliam miserunt legatos: q nũciarent, se pacem cũ Aetolis seruare: timide sane: atq; inconstanter rebus usi. siquidem & ad Ptolemæum regem missi legati: qui precarentur: ne uel pecuniã, uel comeatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum

& socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat: legatis, cum ad eos uenissent, responderunt: non ante se bellum Aetolis moturos: quam Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant: opera sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita multitudine Oenes, & Nicippus urbis præsides tulerunt: paucis quibusdam ex optimatibus eam approbantibus. In quo mihi uidentur ignorasse quid se maxime deceret: & suæ reipublicæ conduceret. Equidem ita existimo: fugiendum quidem esse bellum: non tamen ita fugiendum: ut omnia, ne in id incidamus, sustinere, perpetiq; uelimus. quid enim uel æquabilitatem in republica, uel fidutiam, uel libertatis iucudissimum nomen laudaremus: si nihil omnino esset paci anteponendum? Sed neq; Thebanos laudamus: quod tempore medici belli, ut à communi Græciæ periculo essent immunes: ea per formidinem elegere: de quibus postea periclitati sunt. neq; Pindaro assentimur: qui in poëmatibus suis ciues hortatur: ut cæteris omnibus postpositis, pacem duntaxat, & tranquillitatem amplectantur. Pax enim, si iusta, & honesta sit: res est certe omnium rerum pulcherrima, atq; optima. nihil tamen est aut faciendum iniuste, aut patiendum turpiter: ut pace frui ualeamus. Atqui præsides Messeniorum, atq; optimates, habito mox ad priuata commoda respectu, affectatius semper, quàm decebat, animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas sæpe occasiones, atq; opportunitates temporum nacti, aliquando uero in pericula incidentes, eodem modo continue labebantur: semperq; idem propositum seruandæ

pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam ad ducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse: quod cum duabus præcipuis Græciæ ciuitatibus uicini essent: Arcadibus, ac Lacedæmonijs: quorum his semper inimici fuerant: illis fœdere, amicitiaq; coniuncti: nec Lacedæmoniorũ tamen se hostes aperte ostendebant: nec Arcadũ amicos. ex quo fiebat: ut cũ prædictæ ciuitates uel inuicẽ, uel aduersus alios bella gererent: Messenij pace fruerẽtur. Lacedæmonij uero pace cum cæteris facta, in Messenios ĩpetum facientibus, cũ neq; ipsi per se resistere illorũ potẽtiæ ualerẽt: neq; Arcadũ auxilio, quorũ amicitiam cõseruare nesciuerant, se tueri: uel seruire turpiter Lacedæmonijs cogebantur: uel, ut seruitutem euitarent: cum coniugibus, filijsq; patriã relinquere. Quod eis nõ multo ante hæc tempora sæpenumero accidit. utinamq; deorum uoluntate sit: ut hic status rerum, quo in præsentia fruimur: diutissime permaneat. Si qua tamen unquã præsentium rerum mutatio acciderit: unam uideo tuendæ patriæ spem Messenijs, ac Megalopolitanis fore: si iuxta Epaminondæ sententiam omnibus in rebus, atq; adeo omni tempore inuicem consenserint: consiliaq;, & res suas omnis unanimiter tractarint. Quod uerum esse, etiam uetustissima eorum monumenta indicant. Messenij enim tempore Aristomenis columnam, ut Calisthenes memorat, in templo Iouis Lycij posuere: in qua hoc epigramma erat inscriptum. Inuenit tandem tempus impio regi pœnam: Inuenere Messenij proditorem duce Ioue. Difficile est latere deos periurum hominem. Salue rex Iupiter: & Arcadiam serua. Nam quia proprijs sedibus expulsi erant: ueluti de secunda patria

precari deos uolentes, hoc epigramma inscripserunt. quod mihi quidem merito uidentur fecisse. Siquidem Arcades non solum hos exules, & bello aristomenico patrio solo eiectos intra urbem receperunt: & donatos ciuitate, concilio, opibusq; iuuerunt: uerumetiam eorum filias nubere adolescentibus suis permisere. Praeterea inuestigata Aristocratis regis proditione, nonmodo eum grauissimis affectum cruciatibus interfecere: sed ex omni eius genere impij sanguinis poenas sumpserunt. Verum omissis ueteribus, ea, quae recentiora sunt: & post eam duarum urbium coniunctionem acciderunt: satis magnam his, quae diximus, fidem praestare possunt. Nam quo tempore post magnam illam uictoriam, qua Graeci iuxta Mantiniam ob mortem Epaminondae potiti sunt: Lacedaemonij Messenijs à foedere exclusis, erigere spem ad res eorum occupandas coepere: usqueadeo Megalopolitani, atq; omnes sociae ciuitates in fauorem Messeniorum animos intenderunt: ut eos statim in societatem acceperint: Lacedaemonios uero solos ex omnibus Graecis à communi foedere excluserint. Quae cum ita sint: quis est, qui non recte à nobis dictum existimet, quod paulo ante memorauimus? Haec ideo pluribus uerbis de Arcadibus, ac Messenijs sumus prosecuti: ut hi memores cladium, quas ciuitatibus suis Lacedaemonij saepe intulerunt: in fide, amicitiaq; permaneant, nunquámq; uel timore alicuius rei, uel desyderio pacis ubi de salute agitur: se inuicem deserant. Nunc eò, unde discessimus, reuertamur. Lacedaemonij nunquam à moribus suis recedentes, legatos sociorum, nullo eis dato responso, dimiserunt. tantum apud eos inscitiae, ac temeritatis inua

lerat. Quo fit: ut ego id esse uerum existimem, quod dĩ ci solet: temeritatem sæpenumero hominis ad insaniã, & ad nihilum adducere solere. Posthæc tamen, cum noui magistratus essent creati: hi, qui principio seditionem in republica excitarant: & memoratarum cædium causa fuerant: missis ad Aetolos nuntijs, ut legatos ad se mitterent, petierunt. Quod cum facillime impetrassent: paucisq; interiectis diebus Machatas Aetolorum legatus Lacedæmona uenisset: subito ciuitatis præsides petunt, aduocandam esse concionem dicentes ad legatum Aetolorum audiendum: & regem iuxta institutum patriæ creandum: neque diutius patiendum, præter leges ciuitatis Heraclidarum imperium dissolui. Præsides, etsi hunc statum rerum ægre ferebant: tamen quia resistere illorum uiribus non poterant: & iuuentutem formidabant: responderunt: de regibus quidem se postea consulturos: ad audiendum uero Machatam concionem statim aduocaturos. Congregata igitur multitudine, ingredi Machatas iussus, pluribus hortari cœpit ad societatem cum Aetolis ineundam: acerbe nimium & iniuste criminatus Macedonas: multaq; in Aetolorum laudem falsò, & supra modum locutus. Quibus expositis, cum concionem iniuisset: diu res inter populum uersa. Sententiæ uariæ, atque ancipites fuere. Quidam enim Aetolorum partes sequi, & cum ijs ineundam esse societatem, affirmare. Alij his contradicere: & ad seruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uero seniorum quidam cum surrexissent: reuocatis in memoriam Antigoni, & Macedonum beneficijs, & clade, quam Charixeni, & Timæi tempore accepe-

rant, commemorata, quando Aetoli ſpartanum agrum ingreſſi omnia ferro igniq́; uaſtarant: & ui ac dolo reductis exulibus ciuitati inſidiati fuerant: plurimorum ſententiam mutauere: & ad extremum multitudini perſuaſum: ſeruandam eſſe cum Philippo, ac Macedonibus amicitiam. Quibus hunc in modum peractis, Machatas re, propter quam uenerat, infecta, Aetoliam rediјt. Principes eius, quam ſupra memorauimus, ſeditionis factum id ægre ferentes, rem denuo moliri cœperunt omnium crudeliſſimam. Congregari poſt aliquot dies armati iuuenes debebant ad ſacrificium annuum ex morę patriæ peragendum. id in templo Palladis fiebat. Præerant autem huic ſacrificio ciuitatis præſides: qui in eo templo per eos dies commorabantur. Quamobrem nonnullos ex his, qui armati intereſſe ludis debebant: præmijs corruperunt. Hi conſtituto inter ſe tempore, dũ præſides ſacrificijs intentos uident: repente eos aggreſſi, inſtar pecudum trucidant: & quamuis in templo erãt: quod ueluti aſylum Lacedæmonij uenerabantur: & in quo nocentes omnes etiam capitis damnati ſalui eſſe conſueuerant: eò tamen ſæuitiæ audacia hominum proceſſit: ut ante aras, & in ipſis deæ menſis magiſtratus omnes interfecerint. Poſt hæc de ſenioribus, qui cum Hyrida ſenſerant: ſimili modo ſupplicium ſumpſere. Et ијs, qui Aetolis aduerſabantur, urbe eiectis, nouos magiſtratus ex ſuis crearunt. præterea ſocietatem cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hoſtilem aduerſus Achæos animum, & aduerſus Macedonas ingratum oſtenderũt. Maximam autem ſpem habebant in Cleomenis beneuolentia. cuius aduentum incredibili deſyderio præſtolabantur.

bantur. tantum mansuetudo, atq; benignitas principum potest: ut non solum cum sunt præsentes, uerumetiam maximo interuallo disiuncti: quosdam quasi fomites amoris, & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominũ relinquant. Lacedæmonij enim triennio ferè post eiectum Cleomenem in administratione reipublicæ uersati, nunquam de creandis Lacedæmone regibus quicquam cogitauere. ubi uero de obitu Cleomenis nunciatum est: repente ad creationem regum animos intenderunt. Primi autem in hac re fuere hi, qui principes seditionis extiterant: nuperq; cum Aetolis societatem inierant. Quamobrem unum quidem regum legitime: & secundum instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agesipolim adhuc ætate puerum, filium autem Agesipolidis filij Cleombroti: huic tutorem dedêre Cleomenem, Cleombroti filium, Agesipolidis germanum. Ex altera uero familia, cum ex filia Hippomedontis duo filij Archidamo essent: qui Eudemidæ filius fuerat: Hippomedonte quoq; ipso adhuc uiuente, Agesilai filio, & Eudemidæ nepote, præterea alijs compluribus ex eadem familia extantibus, contempto eorũ genere, ijsq; omnibus posthabitis, Lycurgum elegerunt regem. ex cuius gente nemo unquam ad spem regni aspirauerat. Hic enim donato singulis magistratibus talento, ex familia Herculis appellatus, & rex Spartæ creatus est. Adeo semper mala omnia uendibilia fuere. Verum haud multo post tempore, non filij, aut nepotes eorũ: sed ipsimet huius criminis authores stultitiæ ac temeritatis suæ pœnas luerunt. Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant, edoctus, rursus Spartam rediit: magistratusq;, & reges hortatus

est ad bellum Achæis mouendum: per eum modum in quiens facile restingui posse Lacedæmoniorum ambitionem: qui diuersæ factionis forent: & Aetolorum societati aduersarentur. Quibus uerbis cum persuasi magistratus, ac reges essent: Machatas Aetoliam rediit: facile quod cupierat, ob Lacedæmoniorum inscitiam consecutus. Lycurgus, coactis mercenariis copiis, urbana quoque multitudine aduocata, Arguorum fines ingressus est: adortusq; improuisos, & nihil tale à Lacedæmoniis expectantes, repente Polichnam, Parsiam, Leucam, Cyphantem, & alia quædam eorum oppida cepit: agrum omnem argiuum ferro, igniq; uastauit. Quo facto, Lacedæmonii bellum Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus, idem quod Lacedæmoniis fecerat, persuasit. Per hunc modum Aetoli, cum sibi omnia prospere, atq; ex sententia accidissent: bellum magno ac forti animo sunt ingressi. Achæis uero contraria omnia euenere. Si quidem Philippus rex, in quo omnis spes suas habebant: adhuc in cogendis copiis uersabatur. Epyrotæ nondum bellum Aetolis mouerãt. Messenii quietem agebant. Aetoli tractis in sententiam suam Eliensibus, ac Lacedæmoniis, undiq; Achæos premebant. Per id tempus Aratus forte imperium deposuerat: duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorum uero exercitui præerat Scopas: qui tamen parum in magistratu erat permansurus. quippe Aetoli ea tempestate post autumnale æquinoctium comitia faciebant. Achæi uero circa ortum Vergiliarum. Peracta igitur æstate, cum Aratus Iunior imperium accepisset: uniuersæ res quasi unum principium sumpse-

re. Annibal enim per hæc tempora se ad obsidionem Sagunti accingere: Romani L. Aemylium in Illyrium cum copijs aduersus Demetrium Pharium mittere: de quibus superiori libro memorauimus: Antiochus, Theodoto Ptolemaidem, ac Tyrum per proditionem tradẽte, res Syriacas aggredi: Ptolemæus aduersus Antiochũ exercitum parare: Lycurgus, ut Cleomenem imitaretur: Athenæum Megalopolitanorum oppidum obsidere: Achæi equitum ac peditum multitudinem cogere: Philippus è Macedonia cum copijs proficisci: legionarios milites habens circiter decem millia: scutatos ad quinq; millia: præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tempore Rhodij aduersus Byzantios bellum mouere: ob tales quasdam causas. Byzantij urbem incolunt, cum natura loci munitissimam, tũ ad fertilitatem omniũ rerũ, quibus humana felicitas perficitur: opportunissimam. ita enim in ostio ipsius ponti sita est: ut neque ingredi negociator quisquam, neque egredi sine Byzantiorum consensu ualeat. Cum uero pontus multa ferat ad uitam hominum commodissima: eorum omnium domini sunt Byzantij. nam & ad necessarios usus coria, ac multitudinem ceruorum, quæ circa pontum sunt loca, eis abundatissime suppeditant: & ad delicatiorem uitam mel, ceram, salsamenta, aliáq; huiusmodi. ipsi uero negotiatoribus præbent oleum, & omne uini genus. frumentum interdum dant: interdum accipiunt. His omnibus rebus necesse est Græcos uel omnino priuari: uel in fide atque amicitia cum Byzantijs permanere. Siquidem Byzantijs malignari uolentibus, gallisq;, aut alijs circunstantibus bar-

baris adhærere, ob angustias loci, & multitudinem barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione ponti oporteret. Maximas igitur Byzantij ex situ loci habent commoditates: educendo, quæ apud eos abundant: quæ uero desunt, sine labore ac periculo inducendo. maximas etiam, ut diximus, præbent cæteris Græciæ ciuitatibus opportunitates. quamobrem ut communes omnium benefactores merito à Græcis coluntur: & digni existimantur, non solum quibus habeatur gratia, uerumetiam auxilia aduersus barbarorum impetum præstentur. Quoniam uero pleriq; sunt naturam eius loci ac proprietatem ignorantes: nostrumq; desyderium semper fuit: ut huiusmodi res in multorum notitiam deuenirent: &, si fieri posset, perspicerentur oculis: sin minus: quoad liceret, intellectu comprehenderentur: dicendum existimauimus quæ sit causa, quæ tantam huic urbi felicitatem pariat. Igitur qui appellatur Pontus: circiter XXII mil. stadia in circuitu patet, duo habens ostia sibi inuicem opposita: alterum ex Propontide defluens, alterum ex Meotide palude. Meotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitum continet. In utriusq; alueum cum multi, ac magni amnes ex Asia defluant: pluresq;, & maiores ex Europa: euenit, ut repleta Meotis per ostium suum in Pontum effundatur: Pontus ipse in Propontidem. Meotidis ostium Cimericus Bosphorus uocatur. latitudinem quidem XXX stadiorum, longitudinem LX habens. Ponti uero ostium Bosphorus Thracius appellatur. Huius longitudo ad CXX stadia extenditur. latitudo non est eadem ubique. nam à propontide quidem, quod

inter Calchedonem, ac Byzantium spatij est: XIIII continet stadia: à Ponto uero, quod Fanum appellatur: ubi primum Iason, cum ex Colcho rediret, XII dijs fertur sacrificasse: in Asia positum, X stadijs distat ab Europa. Quod uero Meotis, ac Pontus continue effluāt: duplices traduntur causæ: una quidem per se ipsam nota: quod scilicet permeantium in alueos fluminum multitudine, cum continue humor augeatur: nec aliunde exitum habeat: necesse est in tantum crescere: ut tandem efferri per ostia opus sit. Altera: quod multitudine harenarum, quas continue defluentes amnes in Pontum, atq; Meotidem uehunt: usqueadeo aluei replentur: ut superferri humorem, & per ostia exire sit necesse. Atq; hæ quidem ueræ causæ fluxus sunt, non ex mercatorum relatione fidem merentes: sed ex ratione naturali: qua uerior reperiri haud facile potest. Verum quoniam ad hunc locum uenimus: nihil omittendum: quod ad naturæ inuestigationem pertineat: ut pleriq; scriptores faciunt: sed quatenus fieri potest, demonstratiua narratione utendum: ne quid dubium discendi cupidis relinquatur. Hæc enim in primis est nostris temporibus conueniens: quibus cum nihil relictum sit innauigabile, atq; inaccessum: indecens est de rebus ambiguis à poetis, & fabularum scriptoribus testimonia quærere. quod superiores historiographi fecerunt. Dicimus igitur: Pontum harenis, quas amnes assidue deuehunt: continue adimpleri: uenturumq; aliquando tempus: quo eius alueus terræ prorsus æquetur. idem etiam de Meotide affirmamus: dummodo hic ordo locorum, quem in præsentia cernimus: permaneat: nec cessent causæ defluentium ha-

renarum. nam cum tempus infinitum sit: aluei uero, de quibus loquimur, certis claudantur terminis: manifestum est, quantulumcunq; materiæ deferatur, etiam si perexiguum esset: dum tamen id fiat assidue: longo temporum spatio futurum, ut omnino repleantur. quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas est: sed infinita penè multitudo: perspicuum est, hoc, quod dicimus, nó longe post futurum: quod etiam ex parte iam factum apparet. quippe Meotis iam ferè repleta est. nam profundissima pars eius quinque, uel ad summum septem ulnis extenditur. unde fit, ut maioribus lignis nauigari non possit: nisi nautis ui malum trahentibus. Cumq; à principio mare fuerit sapore quamsimillimum ponto: in quo ueteres omnes consentiunt: nunc palus est quamdulcissima: ut pote salo multitudine harenarum, & aquis decurrentium fluminum superato. quod olim de ponto quoque eueniet: & nunc fit, sed non facile perspici potest propter aluei profunditatem. si quis tamen diligentius inspexerit: perspicue id fieri animaduertet. Danubio enim multis ostijs ex Europa in pontum defluente, tumuli quidam fiunt ex colluuie deuectæ materiæ: quos nautæ pectora appellant: unius diei itinere à littore distantes: in quos sæpenumero delati per noctem nautæ periculum faciunt. Cur autem non propter littus, sed longius intra mare huiusmodi tumuli fiant: hæc traditur causa. quatenus enim impetus decurrentium fluminum præualet: & superatis fluctibus ingreditur mare: eatenus harenam, & omne genus materiæ ferri in altum necesse est. ubi uero profunditate maris im-

petus ipsi fluminum dissoluuntur: tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur: fundumq́;, quo consistat, inuenit. Ex quo fit: ut maiorum, ac rapidiorum fluminum aggeres magis protendantur in mare: maiorq́; profunditas iuxta terram appareat: minorum uero, ac mitius fluentium tumuli non longe distent ab ostijs. De multitudine autem defluentes materiæ, lignisq́;, & lapidibus, & harena, quæ in Pontum uehuntur: nulla admiratio est: cum sæpenumero intra breuissimum tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, & omne genus materiæ, & terræ, & lapidum ferentes. qua ex re tanta interdum locorum commutatio fit: ut non longe post ea uidentes, uix agnoscamus. Quamobrem non est mirandum: si tot, ac tanti amnes continuo in Pontum fluxu aliquid ex ijs faciant, quæ supra memorauimus: tandemq́; impleant Pontum. hoc enim non solum uerisimile, uerumetiam necessarium uidetur: si quis eius rei rationem diligenter inquirat. Verum futuri argumentum est: ꝙ quanto Meotis Pontico mari dulcior est: tanto Pontus ipse à mari nostro differt. Ex quo palàm fit: cum Pontus tanto plus temporis, q̄ Meotis peregerit: quanto eius alueus illius alueo maior est, futurum, ut instar Meotidis & dulcis sit, & palustris: quin eo celerius, quo plures, maioresq́; in Pontum amnes defluunt. Hæc à nobis dicta sunt eorum gratia, qui repleri Pontum non posse arbitrantur: nec futuram paludem existimant: ubi nunc pelagus est: præterea nauigantium etiam gratia, multa ac diuersa mendacia referentium: ne

illis passim more puerorum habere fidem cogamur, ob inexperientiam locorum: sed cognitionem quandam ueri habentes, discernere possimus quid uere, quid falsò narretur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzantiorũ reuertamur. Cum eius freti, quod Pontum, Propontidemq; coniungit: longitudo, ut supra memorauimus, ad centum & uiginti stadia extendatur: Fanumq; eam partem terminet: quæ est à Ponto: eam uero, quæ à Propontide est, Byzantium: inter utrũq; locum templũ est, quod Hermeum Europæ uocant: in promontorio supra ostium Ponti situm: quod ab Asia distat circiter qnq; stadia. est autem in angustissima parte freti: ubi Darium memorant pontem struxisse: quo tempore aduersus Scythas profectus est. A' Ponto usq; in hunc locum unda æqualiter fluit: ut pote locis, q freto imminent ab utroq; latere æque inter se distantibus. Vbi autem ad Hermeum Europæ uentum est: quo in loco angustissimum esse fretum memorauimus: ruens ex Ponto in oppositam partem cum impetu aqua uiolenter reflectitur: agiturq; in opposita Asiæ loca: inde rursus uersus Europæ promontorium cursum tenet. huc denuo acta fertur in eum locum, quem incolæ Bouem uocant. est autem in Asia: ubi primum constitisse idea in fabulis memoratur. Ad extremum tamen à Boue quoq; repulsa Byzantium fluit: ubi circa urbem diffusa partim dissoluitur: diuiditq; eum locum, quod Cornu appellatur: partim rursus retrogreditur. Neq; tamen agi hic impetus potest in oppositam regionem: ubi est Calchedon. nam cum totiens huc, atq; illuc flectatur: sinusq; non mediocris latitudo sit: iam propè hoc loco deficiens haud am-

plius ad rectum angulum in oppositum pergit: sed potius ad obtusum. ex quo fit: ut relicta Calchedone per sinum fluat. Atq; hoc quidem est, quod Byzantijs, maximas præbet commoditates: Calchedonensibus uero è cõtrario. licet enim, quatenus ad oculos spectat, utriusq; urbis situs pæque cómodus uideatur eẽ: tamen nauigare uolentibus, ad hãc quidé difficilis transfretatio est: ad illam uero undarũ uiolentia etiam nolẽtes feruntur. Cuius rei argumentũ est: quod à Calchedone proficisci Byzantiũ uolẽtes nequeunt rectà cursum tenere, ob interfluentis impetũ aquæ: sed & ad Bouẽ contendũt: & ad eam urbem, quam Chrysopolim uocant: Ex qua deinde per uim Byzantium feruntur. Par etiam commoditas ad alterutrum locum nauigandi Byzantijs adest: siue austro ab Hellesponto ferantur: seu ex Ponto in Hellespontum nauigent. ex Byzantio enim rectus, ac frequens cursus est ad Propontidis angustias per Abydum, & Sestum, indeq; byzantium similiter. Calchedonensibus autem omnia è contrario accidunt, ob eas, quas memorauimus, rationes, & distantiam regionis Cysicensorum. quippe ab Hellesponto Calchedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca cursum tenere, ac deinde locis, quæ circa Byzantium sunt, appropinquantes Calchedonem declinare ob felicitatem currentium undarum difficile est. Rursus uero ex eodem loco in Thraciam proficisci, omnino impossibile: tum propter impetum interfluentium undarum: tum uentis utrinq; sibi inuicem repugnantibus. ingredientibus enim Pontum Auster fauet: egredientibus Aquilo. atq; his duntaxat uentis ad utrunq; cursum uti necesse est. Quæ

igitur a mari tales tantasq; Byzantio commoditates praebent: haec sunt, quae supra memorauimus. quas uero a parte mediterranea ea urbs incommoditates patiatur: sequentia indicabunt. Thracia ita circuit Byzantiorum agrum: ut omnem eorum regionem a mari ad mare amplectatur. Ex quo fit: ut Byzantij graui ac perpetuo bello a Thracibus infestentur. nam si semel, atque iterum immanem gentem ac barbaram uincant: non tamen propterea restinguere bellum possunt. tanta est & priuatorum hominum, & dominantium apud eos multitudo. uno siquidem eorum superato, tres alij potentiores insurgunt: & populabūdi per eorum prouinciam grassantur. ac ne inito quidem foedere, aut rebus pace compositis, aliquid agunt. mox enim quadruplicatos inueniunt hostes. Itaque difficili, atq; aspero bello assidue conficiuntur. quid enim magis infidum: q̃ uicinus hostis? aut quid barbarico bello periculosius? Praeterea ad tot mala, quibus undique a mediterranea parte premuntur: id accedit: quod Tantali poena cruciantur: ut Poëta inquit. nam cum regionem habeant omnium fertilissimam: postquam agros diligentissime coluerunt: paratiq; sunt fructus pulchritudine, copiaq; mirandi: tum uenientes in prouinciam barbari, populantur, deuastantq; omnia. Byzantij amissis laboribus atque impensis, tantam stragem rerum suarum uidentes, grauiter & iniquo animo ferunt. nihilominus bellum cum Thracibus ob consuetudinem tolerantes, in antiquo foedere cum Graecis permanebant. Appropinquantibus uero ad eas partes Gallis, in maximum discrimen deuenere. Galli enim,

qui sub Brenno duce militauerant: ingenti periculo apud Delphos liberati, cum in Hellespontum uenissent: nequaquam in Asiá transiuerunt: sed opportunitate locorum pellecti, circa ByZantium constitere. Vbi deuictis Thracibus, & Tyle rege constituto, ByZantijs intulerunt bellum. Hi principio muneribus lenire illorum animos cœpere: datis modo tribus, modo quinq;, interdum decem millibus aureorum: ne eorum prouinciam deuastarent. ad extremum octuaginta talenta singulis annis pendere coacti, usq; ad Clyari tempora. quibus Gallorum imperium defecit: omnisq; ea gens uicissim à Thracibus superata funditus extincta est. Ea igitur tempestate magnitudine tributorum exhausti, primo legatos in Græciam misêre: qui in præsens tempus subsidium peterent. Græcis uero magna ex parte id contemnentibus, ByZantij decreuere: ut ab omnibus, qui in Pontum nauigarent: uectigalia exigerentur. quod cum graue ob nouitatem facti omnibus uideretur: uniuersi eius rei culpam, quod id paterentur: in Rhodios refundebant: utpote maris principatum eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quasi seminarium fuit eius belli, de quo in præsentia scripturi sumus. Rhodij enim cum proprijs, tum uicinorum damnis commoti, primo aduocatis socijs, legatos ByZantium misêre: qui dimissionem uectigalium peterent. Hi eò, uti iussum fuerat, profecti, cum id persuadere multitudini nequiuissent: Hecatondoro, & Olympiodoro contradicentibus: qui tum in republica ByZantiorum principatum obtinebant: re infecta discesserunt. nec longe post eodem reuersi ByZantijs indixerunt bellum

ob causas, quas supra memorauimus. Mox igitur Rhodij legatos ad Prusiam mittere: qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur. sciebant enim regem certis ex causis Byzantijs infensum. Byzantij similiter Attalum, & Achæum crebris legationibus precari: ut sibi aduersus Rhodios auxilio essent. Attalus ad eam rem promptus quidem erat: sed summis rerum angustijs premebatur: quippe quem Achæus intra paterni imperij limites redegerat. Achæus autem omnium, quæ sunt citra Taurum, dominus, & se palàm regem appellans, auxiliaturum se Byzantijs pollicebatur. Quæ res his quidem spem maximam, Rhodijs uero, & Prusiæ non paruum terrorem addidit. erat enim Achæus Antiochi propinquus: qui regnum in Syria obtinuerat: fueratq; eum principatum consecutus ex talibus quibusdam causis. Mortuo Seleuco patre Antiochi, cum regnum ad Seleucum filium, qui cæteris fratribus maior natu erat, peruenisset: Achæus cum hoc propter generis propinquitatem Taurum transcendit, biennio ferè ante hæc, de quibus scribimus, tempora. Seleucus enim simulac regnum ingressus fuit: cum audisset Attalum loca oĩa, quæ sunt citra Taurum montem, occupasse: rebus suis consulendum ratus, maximis uiribus Taurum transcendit. ubi paucis interiectis diebus, ab Apaturio Gallo, & Nicanore dolo circũuentus, atq; extinctus est. Achæus propinqui mortem ulciscendã ratus, extemplo Apaturium, atq; Nicanorẽ interfecit. Tum copijs, reliquisq; omnibus rebus prudenti ac magno animo usus est. nam cum & opportunitas temporis & unanimus militum cõsensus eum ad suscipiendum diadema hortaretur: id fa-

cere noluit: sed, tanquam regnũ Antiocho iuniori fratrĩ seruaret: diligenter omnia administrans, omnem, quæ citra Taurum est, regionem subigere decreuit. Rebus autem feliciter succedẽtibus, cum ad extremum Attalo nihil præter Pergamum reliquisset: insperatis uictorijs elatus, repente consilium mutauit: seq; regem salutari iussit. Ex quo factum est: ut eius nomen longe magis, quàm cæterorum regum, seu principum, qui citra Taurum sunt: terrori omnibus, ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantij haud inuiti bellum aduersus Rhodios, ac Prusiam susceperunt. Prusias accusare primo Byzantios: quod, cum decreuissent imagines eius erigere: rem postea segniter obliuioni tradidissent. deinde longe magis indignari: quod ijdem omni studio bellum, quod inter Achæum, Attalumq; exarserat: dirimere contendissent: cum neminem lateret: pacem illorum rebus suis diuersis rationibus periculosam esse. postremo illis obijcere: quod, cum ad Attalum in ludis, quos in honorem Mineruæ fecerat, legatos misissent: ad se in gratulationibus deorum neminem transmiserant. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzantios sentiebat. Itaq; cum legatis composuit: ut illi mari Byzantios aggrederentur: se idem terra non minoribus uiribus facturum pollicitus. Belli igitur, quod Rhodij aduersus Byzantios gesserunt: hoc principium, atq; hæ causæ fuere. Byzantij principio incredibili audacia inierunt bellum sperantes Achæum, uti erat pollicitus, sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Tibete, eum Prusiæ opposuerunt: quo huic ad defendenda sua occu-

pato aliena infestandi facultatem auferrent. At Prusias eo, quo diximus, impetu in Byzantios profectus, è uestigio Fanum cœpit, locum natura munitissimum, & supra ipsum Ponti hostium situm: quod Byzantij non multo ante tempore ingenti pecunia mercati fuerant, opportunitate loci pellecti: ne quam alicui commoditatem relinquerent in pontum, uel ex ponto nauigandi: nisi id cum Byzantiorum uoluntate facerent. Prætereà eam omnem partem Asiæ, quam Byzantij multis ante annis tenuerant: ferro, igniq; uastauit. Rhodij, ædificatis sex nauibus, quatuorq; à socijs acceptis, & Xenophanto duce constituto, cum decem nauium classe in Hellespontum nauigarunt. ubi nouem ex his iuxta Sestum constitutis, quo uniuersis aditum in pontum prohiberent: cum reliqua dux secundante uento Byzantium aduolauit, tentandi gratia illorum animos: an exardescente iam bello consilij pœniteret. quos cum eodem animo reperisset: ad suos reuersus, cum omni simul classe Rhodum rediјt. Inter hæc Byzantij legationibus agebant: alios ad Achæum mittentes rogatum, ut succurrere rebus suis maturaret: alios in Macedoniam: qui Thibetem adducerent. uidebatur enim Bithyniæ regnum non minus ad Thibetem, quàm ad Prusiam spectare: quod Thibetes Prusiæ patruus foret. Rhodij obstinatione Byzantiorum cognita, callide ac prudenter se gesserunt. cum enim Byzantios intellexissent omnem spem suam in Achæo sitam habere: patremq; Achæi scirent à Ptolemæo in Alexandria in uinculis teneri: Achæum autem saluti patris cæteris omnibus posthabitis intentum esse: de mittendis ad Ptolemæũ

legatis, & Andromacho petendo agere cœperunt: quo Achæum sibi hoc tanto beneficio facerent obnoxium. Ptolemæus auditis, quæ relata per legatos fuere: haud facile inclinari ad liberationem Andromachi uidebatur: sperans se illo uti in tempore posse: quod nondum compositæ res cum Antiocho erant: & Achæus iam sine controuersia regnum adeptus longe lateq; uires suas extenderat. erat enim Andromachus Achæi pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Verumtamen ut Rhodijs gratificaretur: Andromachum eis tradidit: quo eum, si uideretur, filio restituerent. Rhodij per hunc modum uoti compotes facti, & simul alijs rationibus conciliato sibi Achæo, præcipuam spem ByZantijs abstulerunt. Accidit præterea aliud quoq;, quod non parum ByZantios afflixit. Thibetes enim, quem ex Macedonia aduocatum supra memorauimus: repente morbo correptus diem suum obijt. Quæ cum accidissent: ByZantij omnino animis cecidere. Prusias contra, aucta spe rei bene gerendæ, simul ipse bellum ex Asia mouit: simul conductis in Thraci mercenarijs militibus, usqueadeo ByZantios oppressit: ut ne exire quidem portas urbis, quæ in Europam aspiciūt, auderent. ByZantij omni spe nudati, bellumq; undique asperrimum patientes, exitum aliquem rerum honestum quærebant. Quamobrem appropinquante ad urbem Cauaro Gallorum rege, & dirimere id bellum omni studio conante, Prusias simul, & ByZantij rem omnem in manibus eius posuerunt. Quod cū intellexissent Rhodij: propositum suum perducere ad finem cupientes, Legatū ad ByZantios Aridicen misêre: & cum eo Polemoclen

cum tribus triremibus, uolentes (id, quod in prouerbio est) hastam simul, & caduceum Byzantijs mittere. Cum igitur Legati Byzantium uenissent: percussum est foedus cum Rhodijs quidem simpliciter: ut Byzantij à nemine in pontum nauigante uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij socijq; eorum pacem cum Byzantijs agerent: cũ Prusia uero his uerbis. Esse Prusiæ, atq; Byzantijs pacem atq; amicitiam perpetuam. Neq; Byzantios aduersus Prusiam aliquo modo exercitum ducere: neque Prusiam aduersus Byzantios. Restituere Prusiam Byzantijs oẽs prouincias, oppida, populos, mancipia absq; mercede aliqua. Prætereanaues, sagittas, ac reliquam prædam, quã principio eius belli Byzantijs abstulerat: item ligna, tegulas, laquearia, quæ ex Fano abduxerat. siquidem Prusias aduentum Thibetis formidans, oppida omnia è medio sustulerat: in quibus se recipere hostes potuissent. Postremo obligari Prusiam, cæterosq; Bythiniæ milites, quicquid ex Misia abstulissent: quæ sub ditione Byzantiorum erat: incolis restituere. Belli igitur Prusiæ, ac Rhodiorum aduersus Byzantios hoc principium, atque hæc finis fuit. Sub idem tempus Gnosij, missis ad Rhodios legatis, triremes, cum quibus Polemocles nauigarat: & tris cataphractas naues petiere aduersus eos, qui nuper à se defecerant. Quo facto, cum classis in Cretam appulisset: Eleuternei eam rem suspectam habentes, quod paucis ante diebus Polemocles, ut Gnosijs gratificaretur, Timarchum eorum ciuem occiderat: primo de iniurijs questi, mox Rhodijs intulerunt bellum. Non multo ante hæc tempora Lyttij quoq; uarijs cœperant affligi difficultatibus. Deniq; omnis Creta in motu

ta in motu erat. Gnosij, Gortinijq; inito inter se fœdere, & omnia communi consilio agentes, omnem insulam subiugarunt: urbe Lyttiorum excepta. Hanc, quoniam sola iugum abnuerat: omnibus uiribus oppugnare nitebantur: æquare eam tandem solo cogitantes: ut hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur. principio igitur Cretenses omnes bellum aduersus Lyttios gerebant. mox orta inter eos ex leui causa contentione, quod huic genti frequentissime accidit: dissidere inuicem cœperunt. Et Polyrenei, Ceretæ, Lampei, præterea Horij, atq; Arcades, relicta Gnosiorum amicitia, cum Lyttijs sentiebant. Gortiniorum uariæ erant sententiæ. antiquiores enim Gnosiorum, iuniores uero Lyttiorum partes sequebantur. Gnosij, mutatis repente sociorum uoluntatibus, cum res præter opinionem accidisset: mille homines societatis iure ex Aetolia accersiuere. Quo facto, seniores Gortiniorum extemplo occupata arce Gnosios simul, atq; Aetolos introduxerunt: iuuenibusq; partim in exilium missis, partim crudelissime interfectis, urbem Gnosijs dedidere. Eodem tempore cum forte Lyttij in hostilem agrum uniuersi irrupissent, nullo domi præsidio relicto, Gnosij re per exploratores cognita, urbem custode uacuam occuparunt: puerosq;, & mulieres Gnoson misere. dehinc incensa per iram, ac funditus euersa urbe, domum remearunt. Lyttij ab expeditione ad urbem reuersi, ubi omnia incensa, ac diruta conspexere: adeo animis consternati sunt: ut ne ingredi quidem urbem quisquam ausus fuerit: sed omnes eam alternatim circumeuntes, gemitu ac lamentis & patriam, & fortunam suam sunt prosecuti. Post hæc

conuerso itinere se ad Lampeorum urbem receperunt. à quibus humaniter, & summo studio suscepti fuere. ac iam pro ciuibus profugi, atq; hospites intra unius diei spatium facti, bellum cum socijs aduersus Gnosios gerebant. Lyttos Lacedæmoniorum colonia, & omniū Cretæ urbium antiquissima ita repente, & miserabiliter extincta est. Pollyrenei, & Lampei, cæteriq; omnes eorum socij uidentes Gnosios quidem Aetolorum socios esse: Aetolos uero Philippi, & Achæorum hostes: legatos ad regem, atq; Achæos mittunt: qui de ineunda societate, & auxilijs mittendis agerent. Achæi, & Philippus in communem illos societatem accepere. deinde suppetias eis miserunt Illyrios circiter quadringentos: quorum dux erat Plator: Phocenses uero circiter centum. Qui cum uenissent: maximum momentum Pollyreneis Achæorum socijs attulere. Siquidem intra breue tempus auctis illorum uiribus, Eleuterneos, Cydoniatas, Aptereos, aliosq; complures à Gnosiorū societate deficere, sibiq; adhærere cōpulerunt. Quibus peractis Pollyrenei, socijq; qngentos Cretenses Philippo, & Achæis miserunt. Gnosij non multo ante tempore circiter mille Aetolis miserant. Ita utriq; alterius gratia bellum inuicem gerebant. Gortiniorum exules Phcastiorum portum per insidias ceperant: ex quo eos, qui erant in urbe, crebris incursionibus infestabant. Hic igitur erat cretensium rerum status. Sub idem tempus Mithridates rex bellum Sinopēsibus intulit. In quo cum Sinopenses subsidium per legatos à Rhodijs petiissent: Rhodij tris uiros ad eam rē elegere. His ad CXXXX mil. drachmarum tradita: ut Sinopensibus de rebus ad bellum necessarijs prouide-

rent. Igitur quibus datum hoc onus fuit: utres uini pararunt circiter X millia: crinium laboratorũ CCC talenta: neruorum laboratorum C talenta: armaturas integras mille: aureorum signatorum III millia: naues onerarias IIII: balistas præterea, ac tormenta omnium generum magno numero. Legati his acceptis Sinopem remearunt. Ingens inuaserat Sinopenses timor: ne Mithridates terra mariq; urbis oppugnationem aggrederetur. Sinope sita est in parte dextra Ponti: ubi Phasis fluuius ingreditur mare. Est autem in quadam Cheronneso protendente in pelagus: cuius collum Asiam contingens, & longitudinis ferè duorum stadiorũ prædicta urbs claudit. reliqua pars Cheronnesi in pelagus protenditur: estq; plana, & ad ambulandum in urbem commodissima: à mari uero uenientibus difficilis, ac ferè inaccessa, aditus habens quampaucissimos. Quãobrem ueriti Sinopenses ne Mithridates tormentis, machinisq; non solum ab ea parte, quæ Asiam contingit: uerumetiam ab alijs lateribus, dimissis in terram copijs, urbem oppugnaret: omnem eam partem, quæ mari clauditur: uallo diligentissime munierunt: constitutis militibus: qui hostes, si uenirent, sagittis à terra arcerent. quippe circuitus loci mediocris est, nec magno præsidio indigens. Hæc tum Sinope gerebantur. Philippus rex è Macedonia cum copijs profectus (hinc enim superius digressionem fecaramus) in Thessaliam, atque Epirum exercitum ducebat, maturans per eas regiones transitum in Aetoliam facere. Alexander autem, & Dorimachus eodem tempore de capienda per proditionem Aegi-

ra cogitantes, congregatis Oeanthiæ mille & ducentis Aetolis (quippe ea urbs Aetolorum est huic, de qua loquimur, opposita) nauibusq; ad transfretandũ paratis, opportunitatem perficiendæ rei præstolabantur. Perfuga quidam ex Aetolia iamdiu apud Egiratas moram traxerat. Hic cum sæpenumero animaduertisset custodes eius portæ, qua iter est Aegium, per ebrietatem negligentius se habentes: eam rem Dorimacho retulit: et ad urbem noctu capiendam hortatus est: hominem alioquin huiusmodi rebus assuctum. Est autem Egira urbs Peloponnesi iuxta Corinthiacum sinum inter Aegium, & Sicyonem sita in quodam colle aspero atq; difficili, ad Parnassum uergens, distansq; à mari circiter septem stadia. Cum igitur transfretationis tempus aduenisset: Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strennue prouisis, antequam dilucesceret, ad amnem peruenit, propter eum collem, in quo urbs sita est, defluentem. Hinc ipse, & Alexander, atq; Archidamus Pantaleonis filius maxima multitudine Aetolorũ comitati ad urbem feruntur ea uia, quæ ab Aegio ducit. Perfuga cum XX aptioribus militibus aliquanto cæteros ob experientiam loci præcesserat: ac per saltus penè inuios peruenerat ad mœnia. ubi per cloacam urbẽ ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. qbus interfectis, uectibusq; securi abscissis, nemine sentiẽte portã Aetolis reclusit. Quod conspicientes Aetoli magno impetu in urbẽ ferũtur, temere nimiũ, atq; inconsyderate se gerentes. Quæ res Egiratis quidẽ uictoriam, ipsis uero cladem simul, atq; ignominiam peperit. Etenim Aetoli actum de Egiratis existimantes, cum primũ ipsi intra mœnia consisterent: hunc

in modum se gessere. Congregati aliquandiu in foro constiterunt: mox dilucescente die ad priuatas utilitates omnes conuersi, palatiq; per urbem alij alias domos aggredi: fortunas ciuium diripere: urbem totam populari: deniq; nulli rei, præterquam prædæ, intenti esse. Egiratæ magnitudine, ac nouitate facti commoti, hi quidem, ad quorum domos grassati hostes fuerant: timore perculsi, extra ciuitatem fugere: Aetolis iam manifeste urbem tenentibus. qui uero auditis tubarum clangoribus adhuc integra re familiari in subsidium ciuitatis exiuerant: omnes sese in arcem recipere. quamobrem hi quidem continue plures ac fortiores fieri. Aetoli contra rariores, debilioresq;: illis se iugiter ad defensionem urbis in arcem congregantibus: his se per domos prædandi gratia diuidentibus. Dorimachus, etsi immnens periculum animaduertebat: nihil tamen ob eam rem commotus, incredibili audacia in arcem impetum facit: ratus qui eò conuenerant, aduentu suo perterritos mox se Aetolis dedituros. Sed nó defuit Aegiratis animus in propulsando periculo. quin incredibili constantia, ac fortitudine animi persistentes hostem arcebant. Vtrinq; igitur acerrime pugnabatur. & quoniam arx nullis erat circundata mœnibus: pugna singulari certamini quamsimillima committebatur. Aliquandiu atrociter. atq; æquo marte pugnatum est: his de patria ac liberis, illis de propria salute dimicantibus. Ad extremum tamen Aetoli fugere turpiter cœperunt. qua capta occasione Aegiratæ, auctis animis eos insequebantur. Ex quo accidit: ut plurimi Aetolorum, dum præ timore tumultuarie fugerent: in ipso exitu portæ à se inuicem

oppressi extinguerentur. Alexander in prælio strennue dimicans, occisus est. Dorimachus in tumultu, dum portam egredi contenderet: occubuit. reliqui aut in eodem loco oppressi: aut per præcipitia ruentes occiderunt. pauci admodum salui, armis tamen turpiter in bello ammissis, ad naues peruenere. Per hunc modum Aegiratæ perditam ferè per segnitiem patriam incredibili animi magnitudine recuperarunt. Sub idẽ tempus Euripides, qui dux ab Aetolis missus Eliensibus fuerat: peragratis Dymensium, & Pharensium, & Tritensium agris, ingentem abigens prædam, iter in Eliensem terram tenebat. Quod cum Micus Dymensis audisset: qui forte ea tempestate in locum ducis Achæorum suffectus fuerat: auxiliantibus Dymensibus, ac Pharensibus, & Tritensibus, abeuntes hostes insecutus, dum inconsultius ruit: in hostium insidias lapsus profligatus est: multosq; ex suis amisit. siquidem quadraginta pedites desiderati: capti uero ducenti. Euripides re feliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus eductis copiis, castellum quoddam Dymensium opportunissimum cepit: quod incolæ Murum appellant: ferunt q; ab Hercule olim, cum aduersus Elienses bellum gereret: ædificatum fuisse: quo ueluti munimento, ac receptaculo belli uteretur. Dymenses, Pharenses, & Tritenses supradicta clade affecti, & futura propter captũ ab Euripide castellum formidantes, primo literas ad ducem Achæorũ dedêre: quibus eum de rebus gestis certiorem facerent: peterent q; aduersus Aetolos subsidium. Post hæc nonnullos ex principibus ciuitatum suarum legatos ad eundẽ miserunt. Aratus neq; mercenarium militem contra-

bere poterat, ob non solutum ab Achæis tempore Cleomenici belli militibus suis stipendium: & rebus omnibus timide, atq; imprudenter utebatur. Quamobrem & Lycurgus Athenium Megalopolitarum oppidum cepit: & Euripides præter id, quod supra memorauimus, alijs quoq; circũstantibus oppidis potitus est. Dymenses, Pharenses, & Tritenses spe, quam in duce Achæorum habuerant, frustrati, inter se decreuere: ne qua deinceps pecunia in bellicos usus Achæis solueretur: sed ipsi per se mercenarios contraherent: pedites circiter trecentos: equites quinquaginta: quibus se, patriamq; tuerentur. Quo facto priuatis quidem rebus satis uisi sunt consulere: nullam autem rerum publicarum rationem habuisse. pessimum enim cæteris exemplũ dederunt quantulacunq; ex causa res nouas moliendi. Cuius rei culpam merito quis in ducem transtulerit, per segnitiem atq; ignauiam expectationem suorum fraudantem. Est enim ita comparatum: ut omnes, qui in periculo sunt: quandiu spem subsidij in amicis, ac socijs habent: tãdiu cum ijs amicitiam putent seruandam. ubi uero spes omnis sublata est: tunc ipsi per se proprijs rebus consulere coguntur. Quamobrem danda quidem uenia est Dymensibus, Pharensibus, & Tritensibus: q in summo ciuitatum suarum discrimine mercenarios conducerent: duce Achæorum segniter se habente. quod uero erogare in communes usus pecuniam noluerint: haud quaquam ignoscendum. ut enim decebat non prætermittere proprias necessitates: ita erat turpissimum ea relinquere: quæ ad salutem communis reipublicæ ptinerẽt.

Hic igitur erat peloponesiacarũ rerũ status. Rex Phi

lippus, peragrata iam Thessalia, in Epiro aderat. hinc accepta multitudine Epirotarum unà cum Macedonibus, quos secum duxerat: & trecentis funditoribus, quos ex Achæia habuerat: item trecentis Cretensibus, qui missi à Messenijs fuerant: in Ambraciotarum regionem peruenit. ubi si statim facto impetu in mediterranea Aetoliæ loca grassatus fuisset: hic finis totius belli erat futurus. Verum persuasus ab Epirotis, ut primo Ambracum expugnaret: occasionem Aetolis præbuit ad resistendum, & quicquid necessarium foret ad res suas tuendas, prouidendum, atq; parandum. Epirotæ enim priuatum commodum publicæ sociorum utilitati præferentes, affectantesq; summo studio Ambracum suæ ditionis facere, Philippum hortati sunt ad eum locum obsidendum, & antequam ulterius progrederentur, capiendum. percommodum enim futurum rebus suis arbitrabantur: si Ambracia Aetolos priuarent. uenturam autē eam urbem q̄facillime in potestatem suam: si prius hoc loco potirentur. Est enim Ambracus locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus: ita undiq; paludibus clausus: ut unum duntaxat à terra aditum habeat: eumq; arctissimum, ac manu factum: præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarum quasi supra caput imminet. Philippus igitur ab Epirotis persuasus, positis circa Ambracum castris, necessaria ad obsidionem parabat. Eodem tempore Scopas, congregata Aetolorum multitudine, per Thessaliam profectus in Macedoniam irruit: omnemq; regionem iuxta Pieriam montem ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda uersus Dium abijt. Vnde cum ij, qui locum in-

colebant, aufugissent: uicenia, domos, gymnasium funditus diruit: nec his contentus, porticus quoq; ingenti sumptu circa templum instructas, incendit. praeterea omnia, quaecunq; uel ad ornatum, uel ad usum ibi erant posita: uastauit. postremo regum imagines omnes euertit. Hic igitur statim initio belli, & quasi primo impetu non solum homines, uerumetiam deos aggressus discessit: reuersusq; in Aetoliam non ut impius, ac nepharius in deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de repu. meritus atq; honoratus est: magna spe futurarũ rerũ Aetolis addita. ex hoc enim rebantur, ut nemo quidem in posterum appropinquare regioni suae hostiliter auderet: ipsi uero populabundi non solum in Peloponnesum grassari, ut consueuerant: uerumetiam in Thessaliam, & Macedoniam libere possent. Philippus auditis, quae in Macedonia gesta erant: statimq; ignorantiae, atq; auiditatis Epirotarum poenas luens, Ambraciam obsidebat. ubi omni genere machinarum, ac tormentorum usus intra quadraginta dierum spatium eo loco potitus est: dimissoq; ibi, fide prius ab ijs accepta, Aetolorum praesidio, desiderio Epirotarum satisfecit: Ambraco eis quasi per manus tradito. Post haec motis castris iter per propinquam uallem direxit: festinans Ambrachaeum sinum quamcelerrime transfretare: qui arctissimus est iuxta Acarnanum templum: quod Antium appellatur. Fluit autem is sinus ex mari Siculo inter Epirum, & Acarnaniam, faucibus quamarctissimus. uix enim ad sexcentos passus in latitudinem patet. ubi uero in mediterraneam partem diffunditur: latitudinem habet ferè centum stadiorum: longitudinem incipiendo à mari

Siculo trecentorum stadiorum: diuiditq; Epirum ab Acarnania, à Septentrione Epirum habens, Acarnaniam à Meridie. Traiecto igitur cum copijs sinu, Acarnaniam ingressus ad urbem Aetoliæ peruenit: quam Poëtiam uocant: ductis secum ex Acarnania duobus millibus peditum, equitibus ducentis. Hic dispositus circa urbem castris, post multa acriaq; certamina, perendie q̃ eò uenerat, urbem pactionibus cepit: relicta in eo post fidem ab ijs acceptam Aetolorum præsidio. Sequenti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimantes, in suorum subsidium ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisq; in itinere insidijs, magnam partem illorum occidit: reliquos cepit. pauci fuga salutem quæsiuere. Posthæc distributo inter milites triginta dierum frumento (maximam enim ea urbs frumenti copiam habebat) in stratensem profectus est agrum: castraq; iuxta Acheloum amnem posuit, procul ab urbe circiter decem stadia. Hinc per omnem prouinciam grassatus, nemine exire obuiam audente, omnia ferro igniq; uastauit. Sub idem tempus Achæi bello præter cæteros afflicti, nec longe iam abesse regem audientes, missis ad eum legatis auxilium poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidum occurrunt: expositisq;, uti mandatum fuerat, necessitatibus suis, subsidium precantur: & regi, ut transfretato Rhio iter in terram Eliensem teneat, multis suadent rationibus. Quibus auditis Philippus, legatos quidem in præsentia dimisit: consulturum se de rebus huiusmodi pollicitus. ipse uero motis castris uersus Metropolim profectus est. Quod

ſentientes Aetoli, relicta urbe omnes in arcem confugerunt. Philippus incenſa Metropoli, iter proſecutus Conopen tendit. Vbi cum congregati Aetoli equites in tranſitu fluuij ei occurrere ſtatuiſſent, loco ad XX ſtadia ab urbe remoto: & aut omnino prohibere eum tranſitu, aut, ſi tranſiret, cum eo confligere: Philippus, intellecto eorum conſilio, mandat ſcutatis: ut primi omnium flumen ingrediantur: collectiq; in unum immota acie exitum tentent. qui cum dicto paruiſſent: Aetoli primis ordinibus, quia conferti erant, fruſtra tentatis, item poſtea ſecundis, & tertijs, tandem deſperatis rebus, in urbem reuerſi ſunt: ac iam de cætero Aetolorum exercitus intra oppida commorabatur. Philippus uero libere per omnem prouinciam diſcurrens populabatur, uaſtabatq; omnia: compluribus ditioni ſuæ ſubactis oppidis & ſitu, & mœnibus munitiſſimis: caſtelliſq; omnibus, quæ in ea regione plurima erant: funditus demolitis. Poſt hæc remiſſius, ac placidius faciebat iter: facta ſuis poteſtate in priuatas utilitates, qua uellent, diuertendi. Affluentem deinde copia omnium rerum exercitum uerſus Eniadas mouit: poſitiſq; iuxta Peanium caſtris, id primum decreuit expugnare: nec longe poſt multis commiſſis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam: quippe quæ minus mille paſſibus in circuitu patet: ſed omni apparatu murorum, turrium, domorumq; haud cæteris inferiorem. Huius mœnia euertit funditus: domos deuaſtauit: ligna, tegulaſq; ratibus tranſuehi per flumen ad Eniadas iuſſit. Aetoli primo ad

defendendam Ceniadarum arcem accingere se cœperunt, muro ac fossa, præterea rebus ad propugnandum necessarijs eam munientes. postquam uero appropinquare Philippum intellexerunt: timore perculsi fugam omnes arripuere. Philippus, nemine iam resistente, hoc quoque oppido potitus exercitum in Calydoniam duxit ad oppidum quoddam munitissimum, cui Claos nomen est: & mœnibus, & omni apparatus genere tutissimum. Macedones hoc quoque oppido per uim potiti, passim deuastando Calydoniam discurrunt: deinde rursus ad Eniadas reuertuntur. Philippus considerata loci opportunitate cum ad alias res gerendas, tum uel maxime ad transeundum in Peloponnesum, instaurare urbem mœnibus decreuit. Primo igitur arcem separatim muniuit: deinde portu naualibusq; muro circundatis, hæc quoque cum arce coniunxit: usus ad id opus peragendum materia, quam ex Peanio uectam supra memorauimus. Cum in his uersaretur Philippus: literæ è Macedonia afferuntur, significantes, Dardanios, quia de transitu eius in Peloponnesum dubitarent: summo studio delectum habere: parareq; ad bellum necessaria: ut mox in Macedoniam transirent. Quæ cum rex intellexisset: extemplo succurrendum Macedoniæ ratus legatos Achæorum remisit: dato eis responso, ꝙ cum primum macedonicas res collocare in tuto potuisset: nihil sibi magis curæ foret: q̃ cum omnibus uiribus in Achæorum subsidium uenire. Posthæc motis castris summa celeritate per ea, per quæ uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambracium sinum ex Acarnania in Epirum in una

lembo Demetrius Pharius occurrit: quem Illyrio expulsum à Romanis supra memorauimus. Hunc rex benigne, atq; humaniter amplexũ iussit in Corinthum nauigare: deinde per Thessaliam in Macedoniam proficisci. Demetrius igitur in Epirum profectus mox, uti iussum fuerat, se in Macedoniam contulit ad urbem Pellá.

Dardani, cum per Thraces quosdam perfugas aduentum regis intellexissent: timore perculsi subito exercitum dissoluère: quanquam non longe iam aberant à Macedonia. Philippus cognita Dardanorum pœnitentia, potestatem suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suam cuiq; regionem abeundi. ipse in Thessaliam profectus, reliquam partẽ æstatis Larißæ egit. Sub idem tẽpus Aemylius Paulus ex Illyrijs reuersus Romam, triũphauit. Annibal Sagunto per uim potitus in hiberna copias dimiserat. Romani nuntio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendum Annibalem Carthaginensem mittebant: simulq; necessaria ad bellú parabant: P. Cornelio, & Ti. Sempronio creatis consulibus. quibus de rebus, quæ particulatim dicenda erant, superioribus libris exposuimus. nunc autem summatim memoriæ gratia repetimus: ut, quod polliciti fuimus, omnia, & simul ante oculos legentibus ponantur. Primus igitur eius olympiadis annus perfectus est. Aetoli, cum tempus comitiorũ adesset: Dorimachum ducem belli elegerunt. Hic subito magistratum ingressus, collecto armatorũ numero in superiorem partẽ Epiri impetum fecit: omnemq; eam regionem fœde nimiũ, atq; hostiliter depopulatus est: ut nó tam utilitatis suæ, quàm excidij Epirotarũ gratia id facere uideretur. Tum ad templum Dodonæi Iouis profectus

porticus incendit: ornatum oẽm templi deuastauit: ipsam deniq; ædem euertit. adeo nullum uel pacis, uel belli modum seruare Aetoli sciunt: sed in utroq; communem hominum morem, & quasi naturalem legem transgrediũtur. Hæc tot, taliaq; cum Dorimachus patrasset: domum reuersus est. Durante autem adhuc hyeme, omnibusq; & aduentum Philippi ob tempestatem anni desperantĩbus, rex acceptis tribus millibus clipeatorum, & scutatorum duobus millibus, Cretensibus item trecentis, præterea quadringentis fere equitibus, Larissa profectus est: & facto per Thessaliam itinere, in Eubœam penetrauit. inde per Bœotiam, & Magaridam tempore æquinoctij hyemalis Corinthum uenit, ita clam facto itinere: ut nemo Peloponnesiorũ id senserit. clausis deinde Corinthij portis, et custodijs itineri adhibitis, sequenti die Aratũ seniorem ex Sycione ad se uocauit. Tũ literis ad ducem Achæorum, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quando, & quo loco conuenire armati deberent. His rebus hunc in modum constitutis, iter cœptum prosecutus, castra iuxta Dioscorium Philiasiæ oppidum posuit. Per idem tempus Euripides cum duabus legionibus Eliensium, & Piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad duo millia & ducenti essent: præterea cum equitibus fere centum Psophide discedens, per Pheniciam, & Stymphaliam terram iter faciebat, ignarus progressus Philippi, & uastari ac depopulari Sicyniorum agrum cupiens. Accidit: ut, qua nocte Philippus iuxta Dioscorium castrametatus est: Euripides cum prima luce eum locum prætergressus Sicyoniorum agrum intrauerit. Cretenses quidam ex ijs, qui cum Philippo erant: cum forte reli-

ctis ordinibus pabulatum proficiscerentur: in eum incidêre. ex quibus cum præsentiam Macedonum cognouisset: nihil cuiquam locutus, eadem, qua uenerat, uia domum copias reduxit: intendens, sperans'q; se facile, postquam Stymphaliam terram prætergressus fuisset, in locis iniquis fundere Macedonas posse. Philippus hac re minime intellecta cum prima luce, uti statuerat, exercitum mouit, iter sub ipso Stymphalo uersus Caphyras facturus. eò enim conuenire in armis Achæos per literas iusserat. Cum primi milites Macedonum ad summitatem eius collis peruenissent: quem incolæ Apeaurum uocant: distat'q; à Stymphaliorum urbe circiter decem stadia: forte fortuna accidit: ut Eliensium quoq; primi ad eandem summitatem peruenirent. Qua re cognita Euripides, iniquitate loci ac temporis perterritus, fugam cum paucis arripuit: & per saltus penè inuios Psophidem peruenit. Reliqua multitudo Eliensium simul deserta à duce, simul nouitate rei perculsa, aliquandiu quid agendum foret, dubitauit. post hæc ex genere armaturæ (galeati enim Macedones procedebant) Megalopolitanos eos esse rati, conserta acie, & seruatis ordinibus aliquantum processere, salute haud quaquam desperata. ubi uero propinquiores facti sunt Macedones: ueritatem rei iam planè intelligentes, omnes se abiectis armis in fugam uerterunt. Ex his ferè mille & ducenti uiui in potestatem hostium peruenere. reliqui aut à Macedonibus instar pecudum trucidati: aut per præcipitia lapsi mortem obiere. pauciores centum fuga seruauit. Philippus, præda, & captiuis Corinthum missis, iter prosequitur.

Peloponnesijs id factum mirabile uisum: fama eodem tẽpore & aduentum regis, & uictoriam nunciante. Cum per Arcadiam iter rex faceret: multis in itinere niuiũ, ac locorum difficultatibus fatigatus, tertio die intempesta nocte Caphyas peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs, quas habebat, secum accepto, ita ut esset exercitus omnis ad decem millia hominum: Psophidem per Cletoriam uenit: congregata ex ciuitatibus, per quas transiuit, telorũ ac scalarum multitudine. Est autem Psophis antiquissimum Arcadũ oppidũ in medio Peloponnesi situm, eam partem Achaeiae cõtingens: quae ad occidentem uergit: & Eliensium regioni peropportune imminens: per quos tum forte regebatur. Ad hanc Philippus, tertio postquam Caphyis discesserat die, profectus, castra in oppositis urbi collibus collocauit: ex quibus urbem, & circunstantia omnia loca tutò cernere poterat. Hinc igitur cum monumenta urbis animaduerteret: aliquandiu anceps consilij fuit. Ab occidente enim iuxta moenia urbis uelocissimus torrens defluit: qui, cum magna hyemis parte intransfretabilis sit: aditum ad urbem ex eo latere prohibet. ab oriente uero Erimanthum habet, magnum ac praecipitem fluuium: de quo multa à poetis, atq; historias narrantur. Torrẽs ipse, de quo supra diximus: in Erimanthum defluens, tertium quoq; à meridie latus tutissimum reddit. quarto autem, quod ad Septentrionem uergit: collis superstat asper, atq; difficilis: & quasi opportunissimae arcis locum tenẽs. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta redditur colle. praeterea ex omni parte moenibus clauditur, magnitudine atq; opere excellentibus. Postremo erat

in ea

in ea Eliensium præsidium: & Euripides fuga seruatus proxime se eò receperat. His omnibus consideratis Philippus, partim ab expugnatione urbis retrahebatur, ob difficultatem rei: partim ob loci opportunitatem ad eam obsidendam inflammabatur. nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis, atq; Arcadibus afferebat: cum munimentum quoddam, & quasi receptaculum belli tutissimum Eliensibus foret: tantum è contrario, si caperetur, allaturam Eliensibus detrimenti, & munimentum ac receptaculum belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quamobrem in hanc tandem sententiam inclinatus, Macedonibus nunciauit: ut cum prima luce refectis cibo corporibus omnes instructi, ac parati forent. post hæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitatem ac magnitudinem rei iter eius impediente, sub ipsa urbis mœnia intrepidus uenit. Euripidem, cæterosq;, qui in ciuitate erant, factum id ancipites consilij fecit. nam neque ui expugnari à se posse urbem adeo munitam existimare Macedones putabant: neq; diutius ea anni tempestate obsidionem tolerari. Quamobrem ne proditionem uocati essent ab aliquo intra urbem habitantium, uerebantur. ubi uero nihil eiusmodi in ciuitate tentari uident: magna pars ad defendenda mœnia concurrit. Mercenarij Eliensium per portam castris superemnentem eruptione facta, in hostes feruntur. Philippus tribus in locis, qui scalas mœnibus admouerent, constitutis, & sufficiēti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signum iubet. Quo facto incredibili ardore omnes pugnam capescunt. Obsessi principio acerrime propugnantes resi-

stebant: multis ex scalis, cum transcendere mœnia conarentur, deiectis. ubi uero & tela, & omnis necessarium rerum apparatus propugnantibus defuit: utpote qui ex improuiso ad mœnia concurrerant: nec perterriti Macedones retrahebant gressum: sed in deiecti locum proximus quisq; scalas ascendebat: conuersi tandem in fugam obsessi, omnes se in arcem recepere. Ex ijs, qui cum rege erant: Macedones quidem mœnia transgrediuntur. Cirtenses uero cum his, qui ex superiore urbis parte eruptionem fecerant, congressi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis capesserent fugam. quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unà in urbē irruēre. Ex quo accidit: ut eodem ferè tempore undiq; capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs, & uxoribus in arcem confugēre. Idem ab Euripide factum: reliquisq;, qui id periculum euaserant. Macedones urbem ingressi publica, priuataq; omnia diripuere. dehinc quietem agentes in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebant: cum & commeatu, & omnibus necessarijs carerent: prospicientes futurum, de ditione agere cœperunt. Misso igitur ad regem caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum his Euripidem ad Philippum mittunt. hi cum rege composuere: ut dedita arce liceret ciuibus simul, atque aduenis libere abire. Quo facto rursus in arcem redierunt, iussi à rege, ne prius inde discederent: quàm ipse ex urbe copias eduxisset: ne forte in milites suos incidentes præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessario in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus

uocatis in contionem Achæis, qui in exercitu erant: multa locutus est de situ, atque opportunitate eius urbis ad præsens bellum gerendum. & fidem, ac beneuolentiam suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremo tradere se inquit eam urbem Achæis: quo palàm intelligerent hoc sibi propositum esse: omnibus in rebus gratificari Achæis: nihilque in rebus illorum studij ac próptitudinis omittere. Quæ cum dixisset: agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiam regis amplexantibus, Philippus contionem dissoluit. nec multo post iussis conuenire militibus, Lassionem uersus exercitum mouit. Psophidij relicta arce, in ciuitatem uenêre: omnesq; in suas quisque domos reuersi sunt. Euripides cum suis primo Corinthum, deinde Aetoliam abijt. Duces Achæorum præsentes Proslaũ Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere: urbi Pythiam Pellenensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Lassioni erat: perspecta Macedonum præsentia, & his, quæ Psophidi gesta erant, per nuntios cognitis, magnitudine rerum deterriti urbem deseruerunt. Quo factum est: ut Philippus simul & uiderit eam, & ceperit. Hanc quoq; Achæis in eadem beneuolentia permanens dono dedit. Similiter Straton ab Eliensibus captum Telphusijs tradidit. His gestis post eius diei diem quintum Olympiam uenit. Hic peractis deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus facto, recreatisq; triduo militibus, postridie educit copias: & in eliensem agrum profectus prædandi copiam militibus facit. ipse iuxta Artemisum castrame-

tatus, non longe post abducta inde præda rursus Dioscorium rediit. Ubi crebris per prouinciam incursionibus factis, ingens hominum multitudo capta. plurimi in propinquas uillas, ac locos natura munitos recepere.

Est enim Eliensium regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter cæteras Peloponnesi regiones refertissima. quippe magna pars habitantium ita agriculturæ dediti sunt: ut secundam, & tertiam ætatem ruri agentes, multis alioquin diuitiis præditi, nunquam ciuitatem ingrediantur. Quod ideo accidit: quia optimates ciuitates cultores agrorum curare habent: magnaq́; diligentia, ac studio obseruant: ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant: uel per iniuriam ab aliquo patiantur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse: tum ut allicerent homines ad hãc regionem habitandam: tum potius, quod olim sacram uitam uiuebant: cum Græcorum omnium propter certamen olympicum concessione, sacram & tutissimam regionem habebant, omnium malorum, & omnis belli ca tumultus expertes. postquam uero orta inter Arcades de Lasione, & Pisa contentione coacti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere: ac pristinam uitæ rationem mutare: nullam amplius curam habuerunt consequendi ueterem illam, & quasi hæreditariam à Græcis libertatem: sed in eodem statu permansere, haud rectam futurarum rerum prouidentiam facientes. nam si quod omnes à diis immortalibus precamur: quodq́; ut assequamur, omnia sustinemus: & quod omnium confessione indubitatum est apud homines bonum: pacem uidelicet, atque concordiam: si hoc, inquam, ser-

uato officio, atq; iustitia, consequi a Græcis aliqui in perpetuum possint: & uel contemnant id, ac pro nihilo habeant: uel aliquid pluris æstiment: non'ne stultissimi sint, & omni ratione carentes? Sed per Iouem, dicet aliquis: si q hanc uiuendi rationem custodiant: inutiles erunt ad resistendum: siquando bello, aut alio iniuriarum genere infestabuntur. At hoc certo prarum est. quod si aliquando acciderit: communi Græciæ auxilio defendi poterunt. aut, si priuatim ab aliquo offendentur: haud difficile erit per se ipsos mercenarios cogere ex pecuniis, quas longa pace ac tranquillitate rerum comparauerint. Nunc autem id timentes, quod rarissimum est, & præter omnium opinionem accidit: continuis bellis, ac turbationibus se'q;, & regionem suam conficiunt. Hæc quidem libenter de Eliensibus memorauimus: quoniam nulla unquam tempora maiorem eis, q̃ hæc nostra, opportunitatem præstitere consequendi eam, de qua locuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine passim, ac secure populi habitabant. Quamobrem innumerabilis multitudo hominum a Macedonibus capta: multis alioquin in tutiora se recipientibus. quippe ingens hominum, & beluarum, ac plurimarum deniq; rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla: quæ uulgo Thalamus dicitur: ꝙ regio, quæ eam amplectitur: arctissima est, ac perdifficilis aditu: & uilla ipsa aspera, ac fere inaccessa. Philippus cum nunciatum esset, magnam multitudinem eo conuenisse: nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenariis militibus loca præoccupat, in aditum eius peropportuna. ipse relictis castris, impe-

dimentis, ac magna parte copiarũ, cum scutatis & leuioris armaturæ militibus per loca angustias procedit: ac nemine iter impediente, ad uillam peruenit. Cuius rei magnitudine, qui eò confugerant, deterriti, & simul imparati ad bellicos usus atq; insueti, præterea multos per ætatem inutiles ad bellum secum habentes, confestim se dediderunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs generibus ferè ducenti: qbus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinq; millibus hominum potitus, præterea quadrupedum infinita penè multitudine, in præsentia quidem in castra redijt. postea uero, cum honustus præda miles inutilis ad res gerendas uideretur: motis castris rursus Olympiam remeauit. Appelles unus erat ex tutoribus ab Antigono puero relictis: & tunc authoritate ac gratia plurimum apud regem pollebat. Hic cum agitare animo cœpisset, quo pacto Achæorum gentem in eum statum posset adducere: in quo Thessali erant: nefandum orsus est facinus. Thessali quippe secundum leges suas uiuere, multumq; differre à Macedonibus uidebantur. tantum autem aberat ut ab his quicquam differrent: ut omnia instar Macedonum paterentur: atq; ea omnia facerent: quæ regibus uiderentur. Quamobrem ad hoc intentus Appelles, eorum, q in castris erant, tentare animos cœpit. Primo igitur Macedonibus mandauit: ut semper Achæos, si qui forte loca præoccupassent, ex stationibus expellerent: item prædam ab his auferrent. post hæc quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat. si quis uero aut de huiusmodi iniurijs quererentur: aut auxilium uapulantibus ferrent:

ipse eos in uincula ducebat, sperans tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achæis ex consuetudine uideretur: quod regi libitum esset. Cæterum cum congregati quidam Achæici iuuenes ad Aratum uenissent: & consilium Appellis patefecissent: Aratus ei rei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit: ductisq; secum iuuenibus rem ordine regi exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iussit: ut pote quibus nihil tale in posterum contingeret. Appelli in mandatis dedit: ne quid amplius sine ducis sententia de Achæis statueret. Philippus quidem certe & eloquentia ac suauitate orationis in militum concionibus, & in rebus bellicis calliditate atq; audatia, non solum militum, sed omnium Peloponnesiorum iudicio pre stabat. nec facile fuisset regem reperire pluribus naturæ dotibus ornatum. Solertia qdem, & memoria, & gratia erat in hoc homine insignis: præterea aspectus imperio dignus, regia potētia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantisq; uirtutibus cum imperij fundamenta iecisset: quæ tandem causa naturam eius peruerterit: & ex iusto ac pio rege impium ac sceleratum tyrannum fecerit: haud facile esset differere. quamobrē hoc in aliud tēpus reseruandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex Olympia castris, primo Phariam uenit: deinde Ereā: ubi uēdita præda, de qua supra memorauimus: pontē supra Alphiū struxit: uolēs illac iter in Triphaliā facere. Per idē tēpus Dorimachus Aetolorū dux petētibus subsidiū Eliēbus, cū ager eorū deuastaretur: circiter sexcētos Aetolos, & ducē Philidā misit. Hic

in eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs numero fere quingentis, praeterea urbanis mille, item una Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliam uenit: quae à Triphalo Arcade nomen habens in Peloponneso sita est inter Eliensium, ac Messeniorum regiones. uertitur autem in Lybicum pelagus, Achaeiã contingens ad occidentem hyemalem: continetq; has urbes: Samicon, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phryxan. Quas cum paucis ante temporibus Elienses tenerent: Alphirensium quoq; urbem acceperant: quae antea Arcadiae erat: Alliado Megalopolitano, quo tempore tyrannidem exercebat, hanc illis per permutationem tradente. Simulac autem Triphaliam ingressus est Philidas: Elenses quidẽ Lepreon, mercenarios Alphiram misit. ipse Aetolos secum habens Typaneis morabatur. Philippus, relictis impedimentis, & flumine Alphio per pontem traiecto, quod iuxta Ereae urbis fluit moenia: Alphiram uenit. quae in colle quodam sita ex omni parte praerupto plusquam X stadiorum iter in ascensu continet. habet aũt in summitate collis arcem, & aeneam Mineruae statuam, longe à caeteris specie ac magnitudine differentem. Quae à quo. aut cuius sumptibus, quo'ue tempore erecta fuerit: etiam apud eius loci incolas dubitatur. Hoc inter omnes constat: opus esse inter omnia opera Hecatodori, & Sostrati excellentissimum. Cum igitur clarus, ac serenus aduenisset dies: Philippus dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant: & ante eos mercenariorum ordinibus, ac inde Macedonum collocatis, cum primum ortus est sol, omnibus mandat: ut

facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbẽ maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit ut Alphirenses ad eum semper locum omnes concurrerent: in quo magis eniti Macedonas uidebant. Sub idem tempus Philippus delectos ex omni numero milites secum habens clàm per prærupta quædam loca ad arcis mœnia deuenerat. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undiq; mœnibus admouentibus, Philippus quoq; receptaculum, quod circa arcẽ erat, aggredi cœpit: eoq; statim, quia uacuum militibus erat: potitus est. Quod ubi Alphirenses ex mœnibus perspexere: recenti periculo deterriti, timentesq; ut occupata à Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur: confestim omnes desertis mœnibus ad arcẽ confugere. quo facto Macedones subito & mœnia, & urbem occuparunt, Posthæc qui arcem tenebant, missis ad Philippum legatis salutem pacti, arcem quoq; dedidere. His rebus peractis, perterriti Triphaliæ populi de sua ac patriæ salute consultabant. Philidas Typaneis profectus, direptis quibusdam domibus, Lopirum fugit. Talis tunc merces Aetolorum socijs persoluebatur: ut non solum in summo rerum discrimine destituerentur: uerumetiam ea paterentur à socijs: quæ uix perpeti ab hostibus debuissent. Typaneatæ urbem è uestigio Philippo dediderunt. Idem Hippanan habitantes fecere. Inter hæc Phialenses auditis quæ gesta in Triphalia fuerant: Aetolorum societatem detestantes, locum iuxta polemarchum armati cepere. Piratæ Aetolorum, qui tum forte Messeniorum gratia in ea urbe morabantur: principio resistere Phialensibus conati sunt. postea

cum animaduerterent uniuersam ciuitatem unanimiter conuenire: à proposito destiterunt: & collectis sarcinis suis, ex urbe sunt profecti. Phialenses missis ad Philippum legatis, seq; & urbem in potestatem regis posuere. Quibus peractis, Lepreatæ occupato urbis peropportuno loco, de eijciendo ex urbe Eliensiũ, & Aetolorũ, & Lacedæmoniorũ præsidio consilium inierunt. Philiadas principio nihil ob eam motus, in ciuitate pmanebat. cum uero in terra rex Taurionem cum parte copiarũ in Philidam misisset: ipse autem reliquo cũ exercitu Lepreon ueniens iam non longe abesset: Philidas, cæteriq;, qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreatæ è contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt. quippe mille Eliensibus in urbe existentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedæmonijs CC, præterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere: ut minime deserendam in tam aspera rerum conditione patriæ salutẽ existimauerint. Cum igitur Philidas animaduerteret Lepreatas forti animo incœptum prosequentes: & iam appropinquãtes urbi Macedonas intueretur: nulla amplius salutis spe relicta, cum Eliensibus, & Lacedæmonijs arripuit fugam. Lacedæmonij quidem facto per Messenen itinere domum redierunt. Aetoli uero cum duce Philida Samnicum uersus profecti. Lepreatæ ciuitate in potestatem accepta, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Quibus auditis, rex exercitus sui partem Lepreon misit. ipse cum scutatis, & leuioris armaturæ militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimentis omnibus potitus est.

Philidas se intra castellum recepit. Hoc in loco rex castrametatus, aduocatis Lepreo cæteris copijs, obsidendæ urbis consilium simulat. Quare perterriti Aetoli, atq; Elienses, ut qui nullum ad obsidionem remedium, præter manus habebant: agere cum rege de salute cœperunt. A quo accepta fide, inde profecti Elim abiere. rex Samico e uestigio potitus est. Post hæc alijs quoque ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgon, Epicalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit: uniuersa Triphalia intra sex dierum spatium ditioni suæ subiecta. Hic Lepreatas pro tempore hortatus, ac sufficienti præsidio in arce collocato, Heream exercitum duxit: Ladico Acarnane duce in Triphalia relicto. Cum autem ad eam urbem peruenisset: prædam omnẽ inter milites distribuit: postea accepto inde commeatu iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur: Chilon Lacedæmonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam magistratuum in eligendo Lycurgo grauiter ferens, nouarum rerum consilium agitare animo cœpit. Ratus autem facillime se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorum denuo faciendæ spem inijceret: se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio, participes eius rei ducentos accepit. Verum cum animaduerteret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum afferre Lycurgum, & magistratus, per quos rex fuerat creatus: huic primum rei prouidendum existima-

uit. Magistratus igitur, cum forte omnes cœnarent : ex improuiso aggressus, crudelissime interfecit. fortuna illis dignam rebus à se patratis pœnam subministrante. Etenim à quo, & cuius rei gratia hoc sunt passi: merito quis illos dicet perpessos esse. Chilon hoc facinore patrato confestim se ad Lycurgi domum contulit: & q̃q̃ ille domi erat: fieri tamen eius compos non potuit. nam per domesticos quosdam, & uicinos clàm abductus occultis, ac penè inuijs locis Pellenẽ migrauit. Chilon tanta rei opportunitate frustratus, rem grauiter & acerbe ferens, quod consequens erat, facere coactus est. profectus enim in forum inimicis omnibus manus iniecit. amicos, ac familiares hortatus est: reliquos in spẽ nouarum rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante, sed potius irritatis in se ciuium animis timens quod futurum erat, clàm ex urbe abijt: solusq; in Achæiam exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedæmonij, cognito Philippi regis aduentu, omnia, quæ dispersa per prouinciam erant : in oppida reduxerunt. Oppida ipsa præsidijs, ac reliquis necessarijs rebus muniuere: Athenæo Megalopolitanorum, quia peropportunus locus hostibus uidebatur: funditus diruto. Philippus Megalopoli cum exercitu profectus, Argos per tegetanum agrum contendit: & in ea urbe residuum hyemis commoratus est: cum reliquæ uitæ genere, tum maxime rebus in hac expeditione supra ætatis fidem gestis maximum apud omnes nomen consecutus. Apelles nequaquam iussu regis à proposito retractus, agere paulatim sub iugum Achæos nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac cæteros, qui cum eo

erant, animaduerteret: regemq́; his, & præsertim seniori plurimum tribuere: q plurimum apud Achæos authoritatis haberet: uirtuteq́; & prudentia præstaret: hos primum aggredi iniurijs cœpit. Scrutatus quinam diuersæ Arato factionis in Achæia forent: singulos quoq; uocari ad se iussit. Hos benigne atq; humaniter amplexus, suadendo atq; hortando ad amicitiam suam prouocabat. deinde singulos regi commendans, ostendebat eũ, si Arati partes foueret: secundum scriptum societatis fœdus Achæis usurum: si uero consilio suo usus illos in amicitiam reciperet: de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurum. Ad hæc, cum comitiorum tempus appropinquaret: de eligendo ex hac factione duce cogitabat. Quamobrẽ hortari regem cœpit: ut ad cõmune Achæorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in eliensem agrum iter facturus. Quibus uerbis persuasus rex, constituto tẽpore Egij affuit: et partim p seipsum hortand, partim p suos deterrendo, uix tandem uoti cõpos euasit. Itaque dux electus est Eperatus. Timoxenus uero, quem Aratus nominauerat: repulsam habuit. Post hæc Philippus motis Egio castris, factoq́; per Patras, et Dymen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolæ uocant: in Dymensium agro situm, & non multo ante tempore, ut supra memorauimus, ab Euripide captum. Quod dum cupide reddere Dymensibus festinat: instructo, paratoq́; exercitu aggressus, usqueadeo præsidium Eliensium terruit: ut confestim seq́;, & castellum dediderint: haud magnum qdem situ, sed et natura loci, & mœnibus munitissimum. quippe minorem quam quatuor stadiorum circuitum continet: mœnia uero in

altum plus XXX ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto Philippus, per prouinciam prædabundus discurrit. Qua passim ferro igniq; deuastata, omni genere prædæ onustus Dymen remeauit. Appelles assecutum se propositi partem existimans, quod dux ex sententia sua fuerat electus: rursus se ad Aratum uertit: cupiens regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autem est calumniā ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium dux in uilla, quam Thalamum uocant: sicuti supra memorauimus: captus simul, atque in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit. tentare per quosdam regis colloquium cœpit. Ad quem cum delatus fuisset: posse se inquit Elienses in amicitiam, ac societatem eius asciscere. Quibus uerbis persuasus rex sine mercede Amphidamum dimisit, iussum nunciare Eliensibus: si inire secum societatem uellent: omnis se captiuos gratis dimissurum: prouinciam ab omni periculo tutam seruaturum: permissurum præterea, ut in libertate uiuerent: nullum præsidium apud eos positurum: nullum tributum exacturum: potestatem conducendi mercenarios, cum res suæ ferrent, illis permissurum. Ea cum audiuissent Elienses: quanquam magna, atq; utilia offerebantur: conditionem tamen renuerunt. Ex quo Appelles sumpta occasione calumniæ ad Philippū profectus, Aratum inquit, cæterosq; eiusdē factionis Achæos ueram amicitiam cū Macedonibus nequaquam seruare: nec in uera societate cum eo permanere. siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent. nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympia olim miserat:

priuatim hominem allocutos suasisse: nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret. ob eam causam Elienses spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare: bellumq; Macedonum pati. His auditis Philippus, accersiri Aratum cũ Achæis iubet: & in eorum conspectu Appellem eadem omnia referre. Qui cum ad præsentiã regis uenissent: Appelles ea omnia audacter, atq; intrepide locutus est. ac postremo rege adhuc tacente, talia quædam subiunxit. Quandoquidem uos ita ingratos rex O Arate, ac fraudulentos reperit: statuit conuocatis Achæis, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuerti. Ad hæc Aratus senior, debere inquit regem nemini quicquam temere credere. sed, cum aduersus socios, atque amicos aliquid narratur: rem omnem prius discurrere, quàm calumniæ fidem adhibeat. hoc enim regium esse: & in omni genere rerum utile. Quamobrem in præsentiarum in hac calumnia Appellis uocandos esse, qui rem audiuerunt: ipsum Appellem unà introducendum: nihil deniq; omittendum, quod ad inuestigandam ueritatem pertineat: antequam conuocati Achæis rem illis detegat. Quæ dicta cum regi placuissent: & se respondisset diligenter rem uestigaturum: in præsentia quidem abierunt. Paucis uero interiectis diebus, cum Appelles nullam rerum à se dictarum probationem fecisset: fortuna optimum innocentiæ testimonium Arato subministrauit. Etenim Elienses, quo tempore Philippus prouinciam deuastabat: Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant: ligatumq; Aetoliam mittere. quod sentiens Amphidamus fuga clàm facta,

primo Olympiam uenit: deinde factus certior, Philippum Dyme ad dispensandam praedam commorari: summa celeritate ad eum profectus est. Aratus, cum primum nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamum adesse: laetitia affectus, ut qui à se sciebat nihil aduersus Macedonas commissum: regem adit: & ut Amphidamũ uocet, precatur. hunc enim optime reddere rationem posse de ijs, quae sibi ascribebantur: ut pote cui haec fuissent dicta. Praeterea hunc uera facile elocuturum: cum Philippi gratia exul, atq; extorris patria sit: omnemq; in eo spem repositam habeat. Quibus uerbis motus rex, cum Amphidamum ad se uocasset: inuenit Aratum falsò ab Apelle calumniatum fuisse. quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione, & gratia habuit: Apellis uero factum tulit molestissime: sed propter summam uiri authoritatem hoc, ut alia pleraq;, pati aequo animo cogebatur. Apelles nequaquam ob hanc causam mutato consilio, Taurionem, qui peloponnesiacis rebus praefectus fuerat, magistratum sub laudis specie id
* consecutus. hunc enim dicebat aptissimum esse: qui cum rege in castris uersaretur: uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs praeficere. nouus quippe modus calumniae inuentus est, non uituperando, sed laudando, famae ac commodis hominum insidiari. Quod uitium in aulis principum ortum usqueadeo inoleuit: ut ea loca tanquã proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat: remouere ab eius officio nitebatur: uolens custodiam corporis regij ipse habere: ac omnem deniq; ordinem à Philippo relictum peruertere. Siquidem Antigonus optime, dum uixit,

dum uixit, de filio & de regno meritus, optime et moriens futuris rebus prouidit. etenim reliquit testamentum: in quo Macedonibus iussit, quid quisq; facere, cuius rei habere curam deberet: studens omnis causas ambitionis, ac discordiæ, quæ in eius aula oriri potuissent: è medio tollere. Ex his igitur, qui secum militabant: Appellem filij tutorem constituit: Leontium scutatis militibus præposuit: Mægaleam scribis præfecit: Taurioni Peloponnesiorum, Alexandro regij corporis curam reliqt. Leontiũ quidem, et Megaleam prorsus iam sub se Appelles habebat. Alexandrum uero, & Taurionem mouere locis suis constituerat: quo per se, & suos amicos administrarentur. quod profecto facillime perfecisset: nisi ab Arato fuisset impeditus. nunc autem imprudentiæ, & cupiditatis suæ pœnas luit. nam quod in alios patrare totis uiribus nitebatur: id ipse ab illis breui post tempore passus est. Quæ res quomodo acciderit, dicere in præsentia supersedebimus, finem huic libro imponentes. in sequentibus uero singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas supra memorauimus, rebus, Argos uenit. ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est: copias uero in Macedoniam remisit.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVINTVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

ANNVS IMPERII Arati circa ortum pliadis perfectus est: ita enim tempora Achæi dimetiuntur. Quamobrem hic quidem dimisit, Epyratus uero suscepit imperiũ. dux Aetolorum erat Dorimachus. Eodem tempore, ineunte iam æstate, Annibal exardescẽte iam inter Romanos, & Carthaginenses bello copias è noua Carthagine deduxerat: & traiecto Ibero festinabat in Italiam transire. Romani Titum Sempronium cum exercitu in Africam, P. Cornelium in Hispaniam mittebant. Antiochus, & Ptolemæus Syriacum bellum incœperant. Philippus rex, cum summa egestate commeatus & pecuniarum eius exercitus premeretur: uocari Achæos ad concilium per magistratus iussit. Postquam multitudo omnis secundum patriæ ritum Egium conuenerat: uidẽs rex Aratum ob iniuriam, quam in comitijs passus ab Appelle fuerat: grauiter esse afflictum: Eperatum uero hominem natura ignauum, ac desidiosum contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi: intellecta ex hoc imprudentia Appellis, & Leontij, inclinare rursus ad Aratum animum cœpit. Persuasis igitur magistratibus ut Sicyonem concilium transferrent: seniorem, ac iuniorem Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Appellem refundens, hortatus est eos: ut in ea,

qua primo erant, uoluntate permaneret. Quibus assentientibus, confestim ingressus concilium, cum prædictorum fauore quæcunq; ad res præsentes necessaria uidebantur: peregit. siquidē decretum est ab Achæis: ut mox quinquaginta talenta, hoc est trium mensium militibus stipendium regi persoluerentur: modij frumenti ad decem millia: post hac uero quandiu in Peloponneso Philippus cum exercitu moraretur: X & VII talenta. Quibus peractis, Achæi in suas quisq; ciuitates reuersi. Regi autem postquam copiæ ex hibernis redierunt: optimum factu uisum: si maritimo itinere hostes aggrederetur. uidebat enim hoc modo se quidem ex improuiso undecunque irrumpere in hostilem terram posse: hostes uero minime sibi inuicem posse opitulari, simul magno spacio inter se distantes, simul nouitate naualis belli, & repentino hostium aduentu perterritos. cum Aetolis enim, & Lacedæmonijs, & Eliensibus bellum eodem tempore gerebat. Cum igitur in hanc sententiam inclinasset animum: naues Achæorum, & suas in Lechæo Corinthiorum portu congregabat: iubens, ut interea temporis remigio milites exercerentur. Enimuero Achæi & in terrestribus prælijs, cum instructa acie dimicant: præstantissimi sunt: & in bellis naualibus ad repentina certamina paratissimi: præterea uallis, ac fossis faciendis nemini secundi, nullum in his rebus laborem formidantes: ac denique tales: quales Hesiodus Aeacidas introducit bello potius, quàm conuiuio gaudentes. Rex itaque cum Macedonibus Corinthi morabatur, in apparatu rei naualis occupatus. Apelles cum neque mutare regis animum posset: impa-

tiensq; superioris foret: coniurationem cum Leontio, & Megalia facit: ut hi duo praesentes, cum temporis opportunitatem nacti forent: consilia, & progressus regios impedirent: ipse Caladem profectus, undiq; regio exercitui commeatum intercluderet. Quibus ordinatis, extemplo Chalcidem proficiscitur. ubi adeo constanter iuramentum seruauit: ut tandem coegerit regem propter inopiã rerum necessariarum uasa argentea, & reliquam supellectilem pignori deponere. Congregata autem classe, et Macedonibus remigio instructis, Philippus frumento stipendioq; militibus dato, Corintho soluit: ac tertio post die Patras appulit, habens Macedonum sex millia, mercenarios mil. & CC. Sub idem tempus Dorimachus Aetolorum dux Agelaum, & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses ueriti, ne ad obsidionem Cyllenes Philippus ueniret: conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorum delectui habendo operá dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniebant. Quibus cognitis Philippus mercenarios Achaeorum, & Cretenses, quos secum habebat: praeterea gallorum equitum aliquos, & delectorum ex Achaeia circiter duo millia peditum Dyme reliquit: ut eum locum tutum à conatu Eliensium seruaret. ipse, cum pauloante Messenijs, & Epyrotis scripsisset, item Acarnanibus, et Scerdilaidae: ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephalenia occurrerent: patris profectus, in Cephaleniam ad castellum Pronnos nauigauit. Hic cum et castellũ ipsum obsidionis impatiens, & regionis angustias animaduertisset: cum classe progressus, Paleam appulit. uidensq; eã regionem refertam frumento, & ad nutriendum exer-

citum opportunissimam, demissis in terram copijs, circa urbis mœnia castrametatus est. naues in terram subduxit: valloq;, & fossa circudedit. Macedones frumentatum dimisit. ipse circum urbem profectus, de erigendis machinis, parandisq; rebus ad expugnationem loci necessarijs cogitabat: uolens simul & præstolari aduentum sociorum: & urbem hanc ditionis suæ facere: tum ut præcipua commoditas, quam e mari habebant: Aetolis eriperetur: (siquidem Cephaleniorum nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant: & Epyrotarum, & Acarnanensiũ littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephalenia enim in littore Corinthiaci sinus posita Siculum aspicit pelagus: imminetq; ijs partibus Peloponnesi, quæ ad Septentrionem, & Occidentem uergunt: & præsertim Eliensium prouinciæ: Epyri uero & Aetoliæ, & Acarnaniæ, ijs partibus, quæ ad Meridiem, & Orientem spectant. Ob quam rem cum hic locus & ad congregationem sociorum esset commodissimus: & ad offendendas hostiũ ciuitates, ac sociorum tuendas peropportune positus: omni studio subijcere ditioni suæ insulam decreuit. cum autem animaduertisset, omnis alias partes ciuitatis partim mari, partim præcipitijs esse circũdatas: breuem uero quendam locum, qui Zacynthum aspicit: planum esse: hic erigere machinas decreuit: omniaq; ad obsidionem necessaria parare. Philippus itaq; in huiusmodi rebus uersabatur. Interea XV lembi à Scerdilaida uenerunt. plures enim missurum se in præsentia negauit, ob recentes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas.

Venit & ab Epyrotis, & Acarnanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorum. Rex, paratis rebus ad obsidionem necessarijs, & telis ac balistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admouet. per quas factis cuniculis, e uestigio non parua pars muri fracta: & adhibitis trabibus sustentata est. tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos cœpit. Quibus conditionem respuentibus, repente iniecto igni omnem eam partem muri funditus euertit. Quo facto primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant: iussos, ut per eum locum facto impetu in urbem irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragendæ rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui cæteros in ingressu urbis præcedebant: admonuit: ut urbis captiuitatem impedirent, partim priuatos duces corrumpentes, partim ipsi ueluti ex formidine ignauiter se habentes. Ita tandem ex urbe turpiter eiecti sunt: multis uulneribus acceptis: quanquam facillime consequi uictoriam potuissent. Rex & formidinem ducum, & sauciorum multitudinem conspicatus, obsidionem dissoluit. Posthæc uocatis ad se amicis, quid in posterum agendum foret, consulebat. Interea Lycurgus Messenem cum exercitu uenit. Dorimachus medietatem Aetolorum habens, in Thessaliam copias deduxit. Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus, & a Messenijs uenêre: ab Acarnanibus quidem precantes, ut in Aetolorum terram exercitum duceret: quo & Dorimachum accepto itinere reuocaret: & omnem hostilem agrum depopularetur, atque ua

staret: a Messenijs uero praesidium petentes, & simul docentes, flante tunc borea, unius diei iter è Cephalenia Messenem esse. Quamobrem Gorgon Messenius repentinam, atq; ob id summe utilem fore profectionem dicebat. Leontius nequaquam immemor coniurationis factae, Gorgoni assentiebatur: manifeste uidens per hunc modum futurum, ut toto ueris tempore nil à Philippo fieret. siquidem transitus Messenem q̃ facillimus erat: digressio uero ab ea urbe, adhuc durãtibus uentis, omnino impossibilis. ex quo manifestum fiebat: Philippum, si eò cum exercitu transfretaret: reliquam ueris partem ociosum futurum: Aetolos uero interea Thessaliam, atq; Epirum pagrantes, omnia ferro igniq; uastaturos. Hic ergo haec, & alia huiusmodi consulebant. Aratus uero sententiae erat planè diuersae. quippe in Aetoliam nauigandum esse existimabat: & illis primum rebus incumbendum. nam cum Aetoli in expeditionem cum Dorimacho essent profecti: optimum esse tempus rebatur ad populandã, deuastandamq; prouinciã. Rex partim nihil iam Leontio credẽs ob rẽ male in superiori obsidione gestam, partim Arati prudentiã expertus, huius sequi consilium decreuit. Quamobrẽ Epato Achaeorum duci scripsit. ut subitarijs legionibus paratis, Messenijs suppetias ferret. ipse è Cephalenia profectus, pendie nocte Leucadem cum classe appulit. inde iter tenuit per Ambracium sinum: q, ut supra diximus, è Siculo mari defluens in mediterraneã Aetoliae partẽ extẽditur. Cum autẽ ad paludes appulisset. paululũ ibi ante lucẽ cõmoratus, refici cibo milites, & depositis sarcinis expeditos imposterũ esse iussit. ipse conuocatis ducibus uiarum,

de locis, ac ciuitatibus, quæcunq; necessaria erant, scrutatus est. Sub idem tempus Aristophantus cum multitudine Acarnânum uenit. quippe Acarnânes multa, ac difficilia superioribus temporibus ab Aetolis perpessi, ulcisci iniurias suas cupiebant. Quamobrem libenter susceptis hoc tempore Macedonibus, armati conuenere, non solum quibus lex iubebat: uerumetiam seniorum pleriq;. Nec minori studio ad hoc ipsum moliẽdum erant Epirotæ, ob similes causas: sed propter magnitudinem prouinciæ, & repentinum Philippi aduentum mouere se in tempore nequiuerant. Aetolorum mediam partem, ut supra diximus, Dorimachus habebat: reliquos in prouincia dimiserat: ut siquid noui accideret, præstò essent. Rex relicto ad custodiam impedimentorum sufficienti præsidio, à palude post Meridiem profectus, progressusq; ad LX stadia, castra ponit. Vbi cum aliquantulum constitisset: refectis cœna militum corporibus, iter prosequitur: continuatóq; per noctem labore ante diluculum ad flumen Acheloum uenit, inter Cenopem, & Straton, studens repentino atq; improuiso itinere Thermum aduenire. Leontius, & Megalias duabus rationibus præuidebant regem uoticompotem futurũ: Aetolos uero peiores partes habituros: una: quod repentinus foret & omni spe celerior Macedonum aduentus: altera: ꝙ Aetoli minime unquam existimantes Philippum per loca adeo aspera ac difficilia iter facturum, improuidi, atq; imparati manebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ, Philippum hortabantur: ut positis iuxta Acheloum castris, exercitum à nocturno labore reficeret:

futurum hoc modo putantes, ut interea Aetoli spatium aduocandi auxilia haberent. At Aratus id tempus opportunissimum esse ad exequendum consilium regis existimans, Leontium uero, & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philippum obtestatur, ne tantam temporis opportunitatem amittat. A quo persuasus rex, & iam Leontium, ac Megaliam stomachari incipiens, iter prosequitur: & Acheloo flumine traiecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro igniq; inter eundum prouinciam deuastans. A sinistra quidem urbes relinquit, Straton, Agrinium, Thestiam: a dextra uero Conopem, Lysimachiam, Trichonium, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapam: quae est inter Trichonium, & paludem: distatq; a Thermo circiter LX stadia: uersis repente in fugam Aetolis, locum occupat: & CCCCC militum praesidium intus ponit: ut hac urbe ueluti quodã receptaculo in adeũdis, atq; egrediẽdis angustijs uti posset. est enim oĩs circa paludẽ locus montuosus, atq; difficilis & densissimis syluis undiq; circundatus: quamobrẽ & uiam habet asperam, ac pene inuiam. Posthaec mercenarios in fronte collocat: postea Illyrios: deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit: sequentibus a tergo Cretensibus, & a dextra Thracibus, praesidij gratia collocatis. nam a sinistra tutos palus faciebat fere per spatium XXX stadiorum. Superatis breui tempore angustijs, adhuc magna nocte Thermum uenit. ubi castris positis, copiam suis facit grassandi in habitatores, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi refertas non solum frumento,

& omni genere commeatus, uerumetiam preciosissima Aetolorum supellectile. nam quia singulis quibusq; annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabant: unusquisq; ad huiusmodi apparatum preciosiores res suas deferebat: tum etiam quia eum locum præter cæteros tutissimum arbitrabantur: quippe quem nemo unquam ingredi fuisset ausus: & natura talis erat: ut quasi quædam arx totius Aetoliæ uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plenæ erant bonorum omnium non solum propinquæ templo domus: uerumetiam circunstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere prædæ referti ibi quietem egerunt. sequenti die preciosissima quæq; bona eligentes asportauere: reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quæ è porticibus pendebant: optima quæq; sustulerunt: nonnulla permutauere: reliqua incendio consumpserunt. erant autem ultra quindecim millia. Et hucusq; quidem omnia secundum leges belli iuste, integreq; sunt gesta. quæ uero sequuntur: quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum, quæ Aetoli in templo Iouis Dodonæi gesserant: porticus omnes demoliti sunt: ornamenta, quæ maximo studio, atq; impensa adhibita fuerant: deiecerunt: neq; solum superiorem partem incendio concremarunt: uerumetiam mœnia ipsa funditus eruêre. euerterunt statuas numero ultra duo millia: quamplurimas etiam fregerunt: ab his duntaxat abstinentes, quæ uel figuras, uel inscriptiones deorum habebant. Quæ quibusdam recte, meritoq; Philippus, & cæteri facere uidebantur. ego autem contra existimo. quod an recte sentiam: facile est unicuiq;

considerare: non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiæ regibus repetitis exemplis. Antigonus, cum bello Cleomonem Lacedæmoniorum regem fugasset: Spartæ dominium consecutus, tantum abfuit ut quicquam sæuius in populum committeret: ut non moderatus solum: uerumetiam mitis aduersus hostes fuerit: restitutaq; Lacedæmonijs patriæ libertate, ac multis beneficijs & publice, & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in præsens tempus beneficijs: uerumetiam post mortem saluator appellatus est: nec apud Lacedæmonios tantum, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. Atqui Philippus, qui primus Macedoniæ regnum auxit: nomenq; familiæ suæ longe lateq; propagauit: cum prælio Athenienses in Cheronia uicisset: non tantum armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturæ benignitate consecutus est. armis enim eos tantummodo superauit: qui sibi in prælio obstiterunt: mansuetudine uero, atque clementia omnes Athenienses, atque adeo ciuitatem ipsam sui iuris fecit: non ira, aut indignatione aliqua prosecutus uictos: sed tamdiu cum hoste dimicans, quoad oblata ei occasio foret ostendendæ benignitatis, ac uirtutis suæ. enimuero Atheniensibus, quos passus fuerat infestissimos: & captiuos gratis remisit: & bello consumptorum corpora sepulturæ tradidit: reliquiasq; funerum, ut ad sepulchra maiorum deferrent, ultro hortatus est. posthæc Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum ijs, amicitiamq; iungeret: Athenas misit. ex quo consecutus est:

ut elati Atheniensium animi magnanimitate eius uicti sibi in posterum obsequentissimi fuerint, semperq; ad * omnia regis iussa promptissimi. Quid Ale. Hius ira adeo in The. incruduerat: ut habitatores omnes in seruitutem adegerit: urbem funditus euerterit: principes ciuitatis alios in seruitutem, alios in exilium redegerit: bona omnium occuparit: non tamen usqueadeo indignatio eius processit: ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur: quin omnem curam, studiumq; adhibuit: ne qui uel inuiti aliquomodo fana uiolarent. Idem cum in Asiam transisset: ut Persas male de Græcis meritos ulcisceretur: de hominibus quidem dignas rebus ab ijs patratis pœnas sumpsit: à templis uero deorum prorsus abstinuit: quanquam Persæ circa hãc partem maxime in Græcia deliquerant. Hæc tunc considerare Philippus debebat: ne tam principatus, q̃ uitæ ac morum prædictorum regum æmulus, atq; hæres existimaretur. hic uero ut Alexandri, ac Philippi affinis uideretur: summum per omnem uitam studium, industriamq; adhibebat: ut uero æmulus, atq; imitator haberetur: ne minimam quidem habebat curam. Quamobrem diuerso uitæ genere à supradictis regibus recedens, diuersam de se apud omnes gentes opinionem relinquebat. sicuti hoc tempore fecit. nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur: ueluti malum malo curaturus, nihil se delinquere existimabat. obijciensq; Scopæ, & Dorimacho impietatem, qua usi in templo Dodonæi Iouis fuerant: in eodem uersari se crimine non uidebat, longe profecto à ueritate aberrans. etenim sæuire quidem in hostes, & eorum castella, ortus, ciui-

tates, uillas, naues, fructus deuastare, aliáq; his similia facere, per quæ hostium uires debilitentur, confirmentur, atq; augeantur: suæ unicuiq; leges, ac iura belli permittunt: ea uero destruere, quæ nec propriis rebus emolumenti aliquid afferunt: nec hostibus detrimenti: ut sunt templa, porticus, statuæ, aliáq; huiusmodi: rabiosi hominis est, ac planè furentis. neque enim ad internitionem usq; pugnare cum hostibus bonum uirum decet: sed quo ad eorum, qui delinquerunt, malefacta purgata sint, atq; correcta. quippe tyranni opus est, malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis uersantis: regis uero contra, benefaciendo uniuersis cum liberalitate atq; clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolẽtia ac charitate cum ciuibus uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnoscet: si ante oculos posuerit, quod de ipso iudicium uerisimile erant habituri Aetoli: si contraria fecisset: & neq; porticus, neq; statuas deiecisset: neq; ornamenta è templo sustulisset. Equidem optimum, ac sincerissimum puto: ut qui conscij essent, quæ in templo Iouis Dodonæi gessissent: & aperte intuerentur Philippum facere quid é, quæ uellet, potuisse: etsi crudelissime fecisset, merito id uideri fecisse: tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluisse illorum impietatem imitari: manifestum est eos errorem suum damnaturos fuisse: Philippum uero laude, atq; admiratione prosecuturos: q̃ regie ac magnanimiter & pietate erga deos, & ira aduersus se usus fuisset. enimuero benignitate atq; clementia hostem uincere, quàm armis præstat. hic enim necessitate ut pareant homines, inducuntur: illic uoluntate: & hic q-

ſæpe iactura errata corriguntur : illic ſine aliquo detrimento emendantur delinquentes. præterea, quod maius eſt, hic magnam laudis partem commilitones ſibi uendicant: illic omnis uictoria tribuitur duci. Ex quo fit: ut non deſint fortaſſis, qui magnam partem rerum à Philippo geſtarum non illi propter ætatem tribuant: ſed ijs, qui unà militabant. è quorũ numero erat Aratus, & Demetrius Pharius. de quibus non difficile eſſet affirmare, etiam ſi quis tunc non interfuiſſent: hoc, de quo loquimur: impietatis conſilium alterius illorum fuiſſe. nam præter totius uitæ inſtitutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter feciſſe cognoſcitur: Demetrius uero ferè omnia è contrario : multa quoq; ſunt particularia hoc ipſum indicantia: de quibus ſuo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo ante digreſſi ſumus) omni genere prædæ onuſtus Thermo proficiſcitur: & per eam per quam uenerat, uiam iter facit: præmiſſis impedimentis, & grauioris armaturæ militibus: Acarnanibus uero, & mercenarijs in extremo ordine collocatis: feſtinans anguſtias loci celeriter pertranſire. ſiquidem uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, ſuos à tergo aggrederentur: quod mox factum eſt. etenim Aetoli ferè ad tria millia in unum congregati, quandiu Philippus in altiori parte fuit: minime illi appropinquarunt: ſed in quibuſdam locis occultis Alexandro duce permanſere. ſimulac uero extremi moueri cœperunt: repente impetu facto, ultimos aggrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum ſpem habentes, audacius illos perſequebantur. Philippus, cum callide futura præuidiſſet: ſub quo-

dam colle Illyrios, & plerosq; scutatorum occulte reliquerat. Ii insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruperunt: ut ex illis repente centum & triginta desiderati fuerint: totidem fere capti: reliqui fœda ac turpi fuga salutem quæsierint. Acarnanes, & mercenarij, re feliciter gesta, mox Paphium incenderunt: deinde angustias summa celeritate prætergressi ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Metapam castrametatus, aduentum suorum expectabat. sequenti die destructa Metapa, castra mouit: peruenitq; ad urbem, quam Atras uocant. postridie iter prosecutus, omnem regionem deuastauit: positisq; iuxta Conopem castris, omnẽ sequentem diem ibi permansit. adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit: traiectoq; Acheloo castra per iactum sagittæ, procul ab urbe posuit: crebris certaminibus alliciens oppidanos. audierat enim Strati esse Aetolorum peditum ad tria millia: equites fere quadringentos: Cretenses circiter quingentos. Nemine autem exire urbem audente, motis rursus castris, primo ueluti ad paludem, & naues iter facturus conuertit. cum deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent: pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos aggrediuntur: mox concurrente ex urbe Cretensium multitudine, & plerisque Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret: in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capessunt. Diu uaria uictoria fuit. ad extremum Illyrijs a Philippo in subsidium mercenariorum missis, Aetoli uicti passim fugêre. magnam partem eorum regij milites usque ad portas

urbis, & ad mœnia sunt persecuti: centum ex his inter sequendum interfectis. reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiæ tuto ad naues peruenere. Philippus positis castris, gratias dijs egit: q res prospere atque ex sententia successissent. parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuium iussit. Megaleas, & Leontius regiam felicitatem grauiter & iniquo animo ferebant: ut qui Appelli iurauerant se omnis regios progressus impedituros. tantum aūt aberat ut id efficere possent: ut continue omnia Philippo magis secundarent. Venerūt igitur ad cœnam adeo tristes, & soliciti: ut facile regi, & cæteris, qui aderant: animum suum ostenderent. soluto uero conuiuio, cum crebris poculis uterq; incaluisset: Aratum querentes, ad tentoria reuertebantur. quē cum forte in itinere offendissent: primo maximis conuitijs eum affecere: deinde lapidibus aggredi cœperunt. Multis autem in utriusq; partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus, audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent: tumultum'q; inter milites sedarent. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens, & eorum, qui intererant, testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clàm se è tumultu subtraxit. Megaleā, et Crinonem uocatos ad se Philippus grauiter, atq; acerbe allocutus est. qui cum superbe regi respondissent, dicentes se non prius ab incœpto destitutos, quàm dignam mercedem Arato persoluissent: indignatus rex subito uiginti talentis mulctatos custodiri in uinculis iussit. postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset, rogauit: opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontius, ubi nuntiatum

est: Megaleam

est: Megaleam in uinculis esse: armata manu ad regis tentorium uenit, ratus adhuc penè adolescentem regem timore perculsum è uestigio sententiam mutaturũ. ubi ante regis conspectum fuit: rogat: quisnam Megaleæ manus inijcere præsumpsisset? & quis eum in uinculis posuisset? rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius, & quasi gemens abijt. Rex inde cũ classe profectus, extemplo Leucadem uenit. ubi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent: ipse conuocatis amicis, de Megalea sententiam rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repetente, cladem, quam tempore Antigoni intulerat: item coniurationem, quam cum Appelle fecerat: & impedimentum, quod Paleæ præstiterat, commemorante, & adhæc omnia testes adducente, cum Megaleas, & Crinon nihil, quod responderi posset, haberẽt: omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uero fide iussione Leontij dimissus est. Appellis igitur, & sociorum conditio hæc erat: longe secus, quàm sperauerant, succedentibus rebus. nam qui iniecturos se regi formidinem putabant: & per eũ modum facile, quicquid uellent, consecuturos: omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebãtur: Lycurgus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit. posthæc rursus Lacedæmona cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit. cuius ciues cum in arcem omnes confugissent: hanc obsidione cinxit. ubi aliquandiu commoratus, cum tandem nihil se proficere intelligeret: rursus Spartam reuersus est. Elienses, cum ꝑ Dimensium agrum grassarentur: in insidijs dispositi eq-tes, qui subsidij gratia uenerant: facile in fugam uerterũt:

& Gallorum quidem non paucos interfecere: ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus principio in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut supra memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse: ac Philippum propterea Paleæ obsidionem soluturum. ubi uero Chrysogonum, & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse: nequaquam est ausus descendere in campos: sed per summitates montiũ exercitum ductabat. postquam autem allatus est nuntius de Macedonum profectione in Aetoliam: motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidiũ uenit. ubi cum discessisse iam ex Aetolia regem comperisset: consilij, inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, solicitudineq; permãsit. Rex Leucade cũ classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis loca, Corinthum descendit: nauibus in Lecheo relictis, copias eduxit. tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit: significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis, nihil Corinthi commoratus, cum copijs abijt: factoq; per Argium agrũ itinere, postridie q̃ discesserat, Thegeã uenit. ubi acceptis, q eò conuenerant Achæis, iter prosecutus, clàm p montes procedebat: studens spartanum agrũ prius ingredi, q̃ quicq̃ Lacedæmonij sentirent. Cum per deserta quatridui iter fecisset: in oppositos urbi colles peruenit. ideq; Menelaium ad dextram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti

manebant ob ea, quæ pauloante à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur: & nescio quis rumor apud eos increuerat: Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti. de aduentu uero eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino nemo adhuc quicquam cogitarat: præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quaproter rebus ita præter opinionem succedentibus, merito omnes dubitabant. etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat. quippe è media, uti supra diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambraciũ sinum traiecit: ac Leucadem uenit. Hic biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit. posthæc continuato itinere die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menelaiũ: ut uix id cernentes crederẽt. Lacedæmonij igitur magnitudine ac nouitate rerum perterriti, consilij atq; auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est ĩ agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus: distatq; à Lacedæmone ad uiginti stadia: ubi est Apollinis templum inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitijsq; præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit mare. Postridie omnem prouinciam depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit. ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinqs locis, ac ferro igniq; deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est. unde mox profectus iuit Assinem. quem locum cum frustra aliquot certaminibus tentasset: obsidionem dissoluit.

ac reliquũ iam recta uia progressus prouinciam omnẽ usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere gressum uersus nauale Lacedæmoniorum tenuit: quod Gythium appellatur: habetq; portum tutissimum: et ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dextram relicto, iuxta Eleam castrametatus est. quæ est, siquis separatim consideret: maxima atq; optima pars spartani agri. hinc dimissis prædatoribus, regionem omnem ferro igniq; uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere. quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosq; ad regem miserunt: pedites circiter duo millia, equites ducentos. uerum lõginquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam rex inde discesserat, peruenerint. quamobrẽ principio quid agerent ancipites, ueritiq; ne de industria tardiores fuisse uiderentur: ob suspitiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in spartanum agrum decreuere: ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cum ad Clympes castellum appropinquassent: quod est iuxta Arguorum, ac Lacedæmoniorum montes situm: stulte, ac negligenter castra in eo loco posuere. nam nec fossa, nec uallo circundederunt: neq; locum ad id aptum elegere: sed incolarum beneuolentia freti, temere se iuta mœnia collocarunt. Lycurgus, nuntiato Messeniorum aduentu, mercenarios secum, & partem Lacedæmoniorum accipiens, aduersus hostem procedit. cumq; ad eum locum diluculo peruenisset: instructa acie in Messenios fertur. Messenij simulatq; apparentes hostes conspexere: relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellum receperunt. Lycurgus equis, atq; impedimentis magna ex parte potitus

est: militem uiuum neminem cœpit: duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus feliciter gestis elatus, cum Spartam reduxisset: delectui habendo, parandisq; rebus, quæ ad bellum opus essent: operam dabat: omni studio enitens, ne Philippus per spartanum agrum prælij. atq; periculi expers reuerti posset. Rex motis Elia castris, populabundus per prouinciam grassari: ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus, facta cum ducibus atq; amicis deliberatione de capessendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, omnes, qui circa Melelaium locum erant: secum accipit: ut essent circiter duo millia hominum. his uero, q in urbe erant: mandat: ut tempus diligenter obseruent: &, quamprimum erectum à se signum conspexerint: summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educant: iterq; uersus Eurotam teneant: qui fluuius parum ab urbe distat. Lacedæmon, etsi in planicie sita esse uideatur: habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos: nec procul uersus Orientem defluit flumen: quod Eurotas appellatur: & maiori parte anni propter profunditatem intransfretabile est. colles, in quibus est Menelaium: trans flumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hibernum. sunt autem asperi atq; difficiles, & præter modum alti: imminentq; ei spatio, quod est à flumine ad urbem: per quod flumen ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessario transire rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atq; instructos:

a dextra flumen, & eos, qui in collibus cum Lycurgo erant. Quae cum ita essent: Lacedæmonij tale quiddam machinati sunt. Rupto aggere in supiori parte fluminis, adeo imbribus id spacium, quod est inter urbem, & colles, impleuere: ut nec equites transire, nec pedites possent. sic enim necessario futurum uidebant, ut rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur. quod non sine periculo facere poterat: cum necessarium esset exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatim'q; procedere. Quae cum animaduerteret Philippus: uocatis in consilium amicis, necessarium iudicauit: Lycurgum primo ex his locis, in quibus erat, expellere. Quamobrem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles cœpit, flumen traiecturus. Lycurgus, intellecto regis consilio, milites, quos secum habebat, paratos esse iussit: & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanis uero signum, uti conuenerat, ostendit. quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus, cum Lycurgo appropinquasset: primo mercenarios in eum emittit. quare factum est, ut principio melior esset Lacedæmoniorum conditio: ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præstabant. postquam uero scutatos, atque Illyrios in mercenariorum subsidium dimisit: tanta rerum mutatio facta est: ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur: Lacedæmonij uero impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites circiter centum:

paulo plures sunt capti: reliqui se in urbem recepe-re. Lycurgus, itinere per saltus penè inuios facto, sequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Phi-lippus, Illyriorum præsidio firmatis collibus, ipse cum expeditis atque scutatis ad exercitum reuersus est.

Sub idem tempus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. rex igitur transfretato fluuio cum ijs se coniungit. in equitum subsidium gra uis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lace-dæmonij equites, cum facto in Macedonas impetu pu gnam conseruissent: scutatis fortissime dimicantibus, & rege ipso strenue se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Posthæc rex cum omnibus copijs tuto Europam traiecit. mox nocte su-perueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, & Spartano agro im-minenti. ubi breui tempore commoratus, paulo post Thegeam uersus exercitum mouit. cumq; ad ea lo-ca uentum esset, quibus Antigonus, & Cleomenes memorabile illud prælium fecerunt: ibi castrametа-tus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant: iter prosecutus est. cum deinde Thegeam appulisset: aliquantum ibi ad diuisionem prædæ commoratus, mox cum co-pijs Corinthum remeauit. Venerunt eo ad regem le gati Rhodiorum, & Chiensium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex beni-gne, atque humaniter allocutus, paratum se ad id inquit iandiu fuisse: & in præsentia esse: si id Aeto-

lis libuerit. proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi. ipse Lecheum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias quasdam rex in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Megaleas, & Ptolemæus, adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant: commemorare eis cœperunt: quomodo semper in summis periculis uersantes, nullũ unquam præmium consequantur: nec prædæ partem ex ueteri, & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quæ hortati sunt iuuentutem: ut impetu facto, domos præcipuorum regis amicorum depopularentur: quin & regiã ipsam aggressi, deijcerent portas: & tecta undiq; deuastarent. Quæ cum illi fecissent: ingens seditio in ciuitate orta. Philippus, audito tumultu, ex portu in urbem properat: uocatisq; in contionem Macedonibus, partim ut bono animo sint, hortatur: partim de anteactis rebus increpat. Incrudescente deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant: alijs mulcenda esse multitudinis pectora, nec seuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus, rex dissimulato in præsentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, aperte quidem principes eius facinoris intelligens: sed rem in aliud tempus differendã ratus. Leontius, & socij, desperatis rebus, quod nullum sibi è tot cõsilijs prospere succederet: ad Appellem confugêre: eumq; ex Chalcide aduocarunt: nihil se absq; eo facere posse significantes: ꝙ rex á se in omnibus dissentiret. Appelles

liberius forte, q̃ officium eius decebat, in Chalcide se habuerat. siquidem regem adhuc adolescentem eẽ, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat: dominium atq; administrationem omnium rerum duntaxat sibi attribuebat. Quamobrem Macedoniæ, atq; Thessaliæ principes omnia iam ad hunc unum referebant. & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti regis erant. solus Apelles omnia administrabat. Quæ cum iam diu rex intellexisset: grauiter & iniquo animo ferebat: præsertim Arato eum ad hoc continue stimulante. adeo tamen prudenter factum dissimulabat: ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Appelles regiæ intentionis ignarus, putansq; quamprimum ante regis conspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cum urbi appropinquasset: Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis, & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant: magno studio eum accepere: hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium ducum, & militum pompa commitatus recto itinere in regiam uenit. Cum autem ingredi statim, uti consueuerat, uellet: ianitor quidam expectare eum iussit: occupatum esse in præsentia regem dicens. Appelles nouitatem rei admiratus, hæsitabundus aliquandiu constitit. mox mœstus, atq; inops consilij, inde profectus est. reliqui omnes repente ab eo discesserunt: ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quam parua temporis interualla homines in excelso fastigio collocant.· & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem

redigunt? atq; eos maxime, qui in aulis principum uitam agunt? Hi enim similes sunt suffragijs, quæ in publicis consilijs dari solent. nam ut illic pro eorum, qui consulunt, uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur: ita qui regias principum sequuntur: pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiunt. Megaleas, cum frustra se Appellis opem quæsisse intelligeret: timore plenus, ad fugam se parabat. Appelles post eum diem ad contiones, & alios huiusmodi honores uocabatur: in consilia uero, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis post diebus rex in Phocidem ducto secum Appelle reuersus est: ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Megaleas Athenas fugit: relicto Leontio uiginti talentorum fideiussore. Inde ducibus, qui Athenis erant, recipere eũ
* nolentibus, Thebas reuersus est. Rex circa cum classe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit. ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus est ut bono animo essent: ipse apud Aratum diuertit: continueq; posthac moram cum eo traxit. Appellem nauigare Corinthum iussit. Cum interea de fuga Megaleæ nuntiatum esset. scutatos, quibus Leontius præerat: in Triphaliam cum Taurione misit: tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente. mox cum discessissent: duci Leontium in uincula iussit. Quod cum scutati per nuntios cognouissent: misere ad regem legatos precatum: ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset: non prius iudicium de eo ferret: q̃ ipsi uenissent: aliter existimaturos se contẽni à rege, ac pro nihilo haberi. si uero propter fideiussionem, qua pro Megalea se astrinxerat: ex publico sti-

pendio sese regi satisfacturos. Rex importunitate militum stimulatus celerius, quàm statuerat, Leontium interfecit. Inter hæc Rhodiorum, & Chiensium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti: & paratos esse illos dicentes ad pacem cum rege componendam: constituto præterea die, quo rex occurrere eis iuxta Rhium deberet: polliciti'q; Aetolos omnia libenter facturos: ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus ut Patras legatos mitterent: qui secum agerent de conditionibus pacis. ipse ex Lecheo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatæ ad eum sunt ex Phocide literæ: quas Megaleas Aetolis scripserat. in quibus hortabatur eos: ut bono animo essent: acriter'q; in bello persisterent. regem enim propter inopiam commeatus, ac rerum necessariarum, non posse diutius bellum tolerare. multa præterea in regem maledicta, & contumeliæ in ijsdem literis continebantur. His lectis rex cum sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atque initium esse Appellem: capi eum statim iussit: ac Corinthum duci unà cum filio, & Exoleto, quem in delitijs habebat. ad Megaleam uero Thebas Alexandrum misit, iussum, ut eum ad se duceret: quo fideiussor eius liberaretur. Cum Alexander mandata regis exequi uellet: non expectauit id Megaleas: sed statim sibi ipsi manus intulit. Iisdem ferè diebus Appelles, & filius, & Exoletus extincti sunt: dignam tandem factis eorum pœnam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacē cupiebant, diuturno bello ue-

xati, rebusq; omnibus longe aliter, quam sperarant, euenientibus: (siquidem cum puero atq; infante pugnaturos se existimantes ob ætatem, atq; inexperientiam regis, uirum & consilio & opere præstantissimum experti fuerant) cognito tamen scutatorum tumultu, & Leontij, atq; Appellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, præstituta die non uenêre. Philippus hac occasione prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum, qui eò conuenerant: non ad pacem, quam ob rem fuerant uocati: sed ad bellum hortatus est. deinde cum classe discedens, Corinthum appulit: & Macedones quidem omnes per Thessaliam hyemandi gratia domum remisit. ipse è Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Appellis, & Leontij supererat: cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal, superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longe à Romanorum castris posuerat.

Antiochus, multis locis Syriæ subiugatis, in hiberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum rex timore magistratuum in Aetoliam fugerat. magistratus enim, cum falsus quidam rumor increbuisset: Lycurgum nouis rebus studere: congregata iuuentute ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset: cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset: Eperatus uero Achæorum dux simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur: nec iussis quispiam obtemperabat: nec aliquid

ad patriæ defensionem perabatur. Quod cum animaduerteret Pyrreas, dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos: ut essent omnes ad tria millia hominum: non solum Dymensium, ac Pharensium, uerũ etiam Patrensium agrum deuastabat. positisq; ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui Patris imminet: omnes circunstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & omnis auxilij inopes tributa pendere cogebantur. Cum in hoc statu res achæicæ forent: iamq; comitiorum tempus adesset: Eperatus principatũ deposuit. Achæi ineunte iam uere ducem elegerunt Aratum seniorem. Hæc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uero, postquam distinctionem temporũ, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum nacti sumus: ad res in Asia sub eadem olympiade gestas transeamus: & primo quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti: syriacum bellum referamus: quod Antiochus, & Ptolemæus inuicem gessere. Cum primum Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit: extincto patre, & fratre, ac se quacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit: ratus nullum amplius domi timorem esse, ob prædictũ facinus, forisq; omnia sibi fortunam tutissima præparasse, Antigono, & Seleuco uita functis, receptisq; in regna Antiocho, & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant: uelut rebus omnibus sibi felicissime succedentibus, luxuriæ se tradidit: regisq; morem omnis secuta est regia. quamobrem nulla eius inter suos autho-

ritas erat. externi reges contēnebant eum: ac pro nihilo habebant: de quibus ueteres non minorem semper solicitudinem habuerant, quàm de ijs, qui in Aegypto dominabantur. enimuero Syriæ regibus & à mari, & à terra inferioris Syriæ, & Cypri principes imminebāt. ijs uero, qui in Asia, atq; insulis dominabantur: adiacebant ij, qui nobiliores ciuitates & loca, & portus tenebant per uniuersum littus à Pamphilia usq; ad Hellespontum, & Lysimachiæ loca. Thraciæ uero, & Macedoniæ rebus incumbebant, qui Aeno, & Maroniæ, ac remotioribus etiam ciuitatibus præerant. Et per hunc modum extensis manibus procul à regno suo externos principes aggressi, nunquam de Aegypti imperio soliciti erant. propter quod non immerito præcipuam semper curam de externis rebus habebant. Hic uero, de quo loquimur, rex negligentius in his rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentissimas ebrietates uersatus, multos breui tempore uitæ simul, ac regno suo insidiantes inuenit. Quorū primus fuit Cleomenes Lacædæmonius. Hic enim, quādiu is uixit, cui cognomentum benefactor fuit: nihil noui tentauit: ut q sibi persuaserat, uiuente illo non defuturam sibi in recuperando paterno regno libertatem. mortuo uero illo, cum interiecto tempore Græci duntaxat Cleomenem uocitarent: Antigono quidem defuncto: Achæis autem bellum gerentibus: & Lacedæmonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam aduersus Achæos, atq; Macedones cum Aetolis sentiētibus: hoc maxime tēpore de discessu suo ex Alexandria solicitus esse cogebatur. Quamobrem primo regem hortari: ut se cum decenti commeatu, & copijs emitteret: deinde ob-

audiente rege, rogare eum, atq; precari: ut se duntaxat cū domesticis dimitteret. tempus enim maximas in praesentia prae se ferre opportunitates ad paternū regnū recuperandum. Rex igitur nec praesentia cogitans, nec futura propter supradictas causas praeuidens, temere sanè atq; imprudenter Cleomenē semper contempsit. Sosibius autem cum suis (hic enim potissimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quaedam inter consultandū de eo cogitabant: Dimittendū quidem cum classe, et commeatu Cleomenem non censebant: ueriti externa: ne scilicet defuncto pauloante Antigono facilis ad moliendas res nouas uia foret. Timebant praeterea: ne, cum mortuo Antigono nemo amplius Cleomeni obstaret: ciuitatibus Graeciae extemplo potiretur: ac mox sibi formidinē incuteret, praesentes res sibi ante oculos ponens: & uitā, ac mores regios expertus: uidens praeterea diuisas, lógéq; iter se distantes regni partes, et multas moliendarū nouarum rerū opportunitates habentes. erant enim circa Samum nó paucae naues: & militum iuxta Ephesum ingēs multitudo. quamobrē cū classe, et cómeatu mittendū Cleomenē ob supradictas cās nó putabāt. Solū uero, aut cum paucis, nó sine cótumelia talē uirū dimittendū haud tutū rebus suis arbitrabantur: ut q̄ sibi repente manifestus hostis esset futurus. Reliquū erat: ut inuitus retineretur. hoc itidem omnes damnabant: piculosum existimantes intra eosdē caules Leonē, atq; oues continere. Huius praecipue sententiae erat Sosibius, ob talem quandā cām. Quo tempore de Magna, atq; Beronicae capiendis agitabatur: * timentes ne coeptis frustarentur, maxime ob audatiā Beronices: coacti sunt uniuersos, qui regiam sequebantur: in

unum conuocare: omnibus'q; ingentem spem proponere: si res ex sententia succederet. Tunc Sosibius, intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore regis indigere, eundem'q; prudentem atq; astutum summis in rebus expertus, spe maximarum rerum proposita, totius consilij sui participem fecit. Cleomenes, quia subtristem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat: bono animo esse iussit. mercenarios enim non solum impedimenti nihil allaturos: sed potius ad perficiendam rem plurimum auxilij praestituros pollicebatur. Quod cum ille magis admiraretur: non'ne uides, inquit, ꝙ circiter tria millia sunt pelloponnesiorum militum? Cretenses ferè mille? quos omnes uno nutu, quocunq; libuerit, nos soli trahemus? his propitijs, quos times amplius? an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quae cum Sosibius libenter audisset: longe audacius id factum aggressus est. Posthaec uero, cum saepius ignauiam atq; segnitiem regis animaduerteret: continue dictum illud memoria repetebat: & audaciam Cleomenis, summa'q; mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quamobrem & hoc tempore id maxime considerans, de capiendo, tenendo'q; in uinculis Cleomene regem caeteros'q; amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidam Messenius Archidami Lacedaemoniorum regis paternus hospes. inter hos superiori tempore parua quaedam amicitia fuerat. quo'uero tempore Archidamus Sparta eiectus timore Cleomenis Messenem fugit: non solum domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepi: sed postea durante exilio ita cum eo

uersatus

uersatus est: ut summa quædam amicitia, ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & post hæc, cũ Cleomenes fidem reconciliationis cum Archidamo perseueraret: Nicagoras de conditionibus pacis agere cœpit. firmato itaq; fœdere, et fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat. cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit: Nicagorã autem, cæterosq;, qui eum comitabantur: dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat: quod saluti suæ pepercisset: intrinsecus autem grauiter & iniquo animo id factum ferebat: ꝙ ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui ante tẽpore equos uehens in Alexandriam nauigarat. ubi cum è naui egrederetur: inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unà Hippitam iuxta portum deambulantes. quem conspicatus Cleomenes, amice ac familiariter salutauit. percunctatus deinde quid eò uenisset? uexisse se equos respondit. Cui Cleomenes, mallem, inquit, cinædos, sambucasq; uexisses. his enim magis in præsentia rex delectatur. tunc subridens Nicagoras tacuit. Paucis uero interiectis diebus, cum forte equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset: rettulit id, quod Cleomenes petulanter de rege fuerat locutus. quod cum libenter audire Sosibium intellexisset: omnẽ deind causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat: commemorauit. Sosibius, postquam eum cognouit Cleomeni præter modum infensum: partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit: ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam inde nauigans relinqueret: quam post

discessum eius puer ad se afferret, tanquam a Nicagora missum. Quare a Nicagora diligenter peracta, literisq; per puerum Sosibio allatis, postridie quàm Nicagoras ex Alexandria discesserat: Sosibius puerum, atque epistolam secum habens, ad regem properat: asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tradidisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in literis: Cleomenem, nisi statim cum classe & commeatu dimitteretur: statum regis in periculo positurum. Qua occasione sumpta Sosibius, regi, atque amicis persuasit: haud contemnendam esse hanc rem: sed Cleomenem capiendum, in uinculisq; seruandum. Quo facto, amplissima domus ei tradita est: in qua custodiens diuersabatur, hoc a cæteris captiuis differens: q in ampliori carcere degebat uitam. Quæ animaduertens Cleomenes, & perexiguam de futuro spem habens, omnia experiri decreuit: nihil tamen ut in summa desperatione perficere se posse existimans: sed potius honestissimam mortem cupiens mori, nihilq; perpeti, quod magnitudine animi sui indignum uideretur. Obseruata igitur regis ad urbem Canobum profectione, famam inter custodes sparsit: se a rege propediem liberatum iri. quare suis quidem epulum parauit. custodibus autem uictimas, & coronas, & cum his simul uinum misit. Quibus id affatim assumentibus, cum tandem omnes ebrietas cœpisset: acceptis secum amicis, seruisq;, qui ei ministrabant: medio die nihil sentientibus custodibus cum strictis ensibus domum exiuit. procedentes itaq;, cum in platea Ptolemæum, qui tum relictus in urbe fuerat: offendissent:

omnibus, qui unà erant, magnitudine rei perterritis, Ptolemæum quidē quadriga deiectum interfecere: multitudinem uero ad libertatem hortati sunt. uerum nemine ob magnitudinem facinoris se mouente, referentes gressum, impetum in arcem fecere: tanquam deiecta porta proditione eorum, qui eam custodiebant, hoc loco confestim potituri. Sed hac quoque spe ad extremum frustrati, ꝙ hi, qui arci præerant, præuidentes periculum, portam diligenter muniuerant: adhibitis sibi manibus honestissimam mortem, & Spartanis animis dignam oppetiuere. Cleomenes igitur hunc exitum habuit: uir & eloquio apud multitudinem potens, & in gerendis rebus strenuus: cui nihil nunquam regium præter regnum deesse uisum fuit. Posthunc non longe postea Theodotus, qui inferioris Syriæ rebus præerat: natione Aetolus, partim regem ob incuriam, atq; segnitiem uitæ contemnens, partim ijs, qui regiam sequebantur, diffidens, ꝙ non multo ante tempore, cum rem perquam utilem regi proposuisset, cum ad alia, tum ad obsistendum Antigono Syriæ regnum perturbare uolenti: nonmodo nihil gratiæ consecutus erat: sed contra uocatus in Alexandriam, de uita fuerat periclitatus: conuenire Antiochum decreuit: eique inferioris Syriæ urbes tradere. Hoc igitur oblationem læto animo suscipiente, res quamprimum finem sortita est. Enimuero Antiochus iunior filius erat Seleuci: cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset: principio quidem in superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fra-

tre, qui Taurum montem cum copijs transcenderat, per dolum, ut supra memorauimus, interfecto, imperium ipse adeptus, regnauit: omni, quam citra Taurum tenebat, prouincia Achæo commendata: superioribus uero regni partibus præposito Molone, & fratre Molonis Alexandro: ut Molo quidem Mediæ, at frater uero Persidi præesset. hi regem ob ætatem contemnentes (uix enim quintumdecimum ætatis annum excesserat) & conspiraturum secum Achæum existimantes timentes præterea sæuitiam & crudelitatem Hermiæ, qui tum summam regni tenebat: deficere à rege, & statum prouinciæ, cui præerant, mutare decreuerunt. Hermias quidem è Caria erat. hunc regno præfecerat Seleucus frater: fide eius fretus, quo tempore cum exercitu Taurum pertransiuerat. Quamobrem in summo fastigio cõstitutus omnibus, qui in regia aliquid poterant: inuidebat: homo natura sæuus atq; crudelis. insontes, prout libido ferebat, acerrime damnabat: nocentes, ac facinorosos homines non solum patiebatur: uerumetiam fouebat: deniq; in iudicijs immanis, atq; asper erat. Præcipue uero insidiabatur uitæ Epigenis: qui Seleuci copijs præerat: ꝙ eum uirum cernebat & oratione, & operibus plurimum pollere: maximamq; habere in exercitu gratiam, & authoritatem. & quanquam hoc continue uersaret animo: continebat se tamen, aliquam ad patrandũ facinus occasionem quærens. Cæterum congregato concilio de defectione Molonis, & rege iubente, ut quisq; quo modo his rebus prouidendum uideretur, diceret: cum primus Epigenes sententiam dixisset: haud contemnendam sibi eam rem uideri: sed appropinquare regem ijs locis

oportere: paratumq́; in tempore esse: ita enim uel omnino destiturum ab incœpto Molonem, præsente rege, & non mediocri exercitu ante oculos posito: uel, si omnino perficere incœptum auderet: multitudinem ipsam coniuratores omnes in manibus regis positur am: tunc indignatus Hermias, cum longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris ó Epigenes: tandem perfidia tua detecta hoc concilio est: quod corpus regium cum paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quæ cum dixisset: perstitit in sententia sua: ut copias aduersus Molonem ducere ob inexperientiam militum, periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum: tutissimum esse hoc bellum existimans ob segnitiem, atq; ignauiam regis. Tunc igitur perterritis omnibus, qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit Xeonē, & Theodotum Hemiolium. Antiochum autem hortatus est: ut mox rex syriacas aggrederetur: ratus duntaxat hoc modo, si adolescens undiq; bello circumueniretur: neq; se præteritorum malefactorum luere pœnas posse: neque præsentem authoritatem amittere ob assiduos belli usus, continueq́; instantia regi pericula. Quamobrem conscriptam & ad extremum epistolam, & ueluti ab Achæo missam regi attulit. in qua significabatur: Ptolemæum hunc ad contentionem de principatu hortari: pecuniamq́;, & commeatum in omnes usus offerre: si diadema assumeret: & manifeste omnibus appareret de regno uelle contendere. Rex igitur scriptis fidem habens, paratus erat exercitum in Syriam ducere. Interea, dum in Seleucia moraretur: aduenit Diognetus dux

classis ex partibus Cappadociæ, quæ sunt iuxta Euxinum: uehens Laodicē Mithridatis regis filiam uirginem regi desponsam. Qua magnifico apparatu, & regia pompa suscepta, Antiochus repente nuptias pegit. dehinc subito in Antiochiam profectus, administratione regni uxori relicta, omni studio ad apparatum belli intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam ad quodcunq; facinus multitudinem cerneret, partim magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis & adulterinis à rege literis perterritis ducibus: haberet præterea concertatorem Alexandrum fratrem: & propinquas omnes ciuitates ob beneuolentiam præfectorum tutas reddidisset: educto ingenti exercitu, castra nō longe à castris ducum regis posuit. Xenon, & Theodotus aduentu eius perterriti, mox se in propinquas ciuitates receperunt. Molon totius agri Apolloniæ dominus factus, ac libere iam per omnem prouintiam discurrens, affatim omni genere commeatus potiebatur. omnes enim regiorum equorum greges in media erant: præterea frumenti, ac pecudum ingens ac penè innumerabilis multitudo. Rex audita Molonis profectione, & fuga ducum suorum cognita, paratus quidem erat relicto Ptolemæo exercitum aduersus Molonem ducere. sed Hermeas haud immemor propositi sui, ad Molonem quidē Xenœtam Achæum ducem cum copijs misit: dicens aduersus eos, qui defecerant, pugnare duces oportere: aduersus uero reges regem ipsum decertare. ipse igitur regem propter ætatem in manibus habens Apamiam proficiscitur: ubi coactis copijs, mox inde Laodiceam contendit. Hinc rex cum omnibus copijs profectus, transacta

heremo in locum uenit, quem Marsiam incolæ uocant: inter Libanum, & Antilibanum promontoria situm: qui locus & natura angustissimus est: & in angustiore sui parte uadosus, atq; palustris. imminet autem prædictis angustijs ex una quidem parte oppidum, quod Brochos appellant: ex altera uero Gerra. arduissimus inter utrunq; oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem Gerra peruenit. Vbi cum Theodotum Aetolum iam Gerris, & Brochijs po titum comperisset: quicquid uero penes paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum: præterea & sufficientes custodias adhibitas: primo quidem uim inferre conatus est. posthæc uero cum plus pati malorum, q̃ facere uideretur, ob difficultatem loci: & ꝙ Theodotus adhuc permanere in fide cum Ptolemæo uidebatur: ab incœpto destitit. Allato deinde de Xenœte conflictu, & Molonis uictoria nuntio, relictis supradictis locis, proprijs rebus succurrendum putauit. Xenœtas dux aduersus Molonem, ut supradiximus, missus, & maiorem opinione orationum licentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur: aduersus uero hostes audacius se gerebat. enimuero Seleuciam cum copijs profectus, Diogene, & Pythiade accersitis, quorum alter Susianæ regionis, alter Rubri maris præfectus erat: exercitum aduersus hostes eduxit: castráq; non longe ab eorum castris posuit: Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transnatantibus, significantibusq;, si flumen traijceret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram: ꝙ omnis ferè

multitudo huic quidem inuideret: regi uero amica, atq; beniuola esset: persuasus eorum uerbis Xenœtas, se ad traijciendum Tigrim accinxit. ostendens autem se per locum quendam, ubi diuisa aqua insulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat. ex quo accidit: ut Molo quidē inceptum eius contemneret: multitudo uero dedita opera id fieri existimans, pararet se, atq; instrueret. Xenœtas aptissimo quoque equite, ac pedite ex omni exercitu delecto, Zeuxiq;, & Pythiade ad custodiam castrorum relictis, per noctem circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus nauibus incolumē exercitum traiecit: & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est: qppe qui magna ex parte flumine claudebatur: quod superat: contiguæ paludes, ac stagna tutum faciebant. Molon, cum id nuntiatum interea foret: equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros: aut, si qui iam pertransissent, eos facile profligaturos. Hi, cum Xenœtæ appropinquassent: ob locorum ignorantiam plus ipsi a se ipsis, q̃ ab hostibus detrimenti sunt passi. siquidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt. multi & in ipsis stagnis periere. Xenœtas ratus, si hostibus appropinquaret, multos ad se ex ijs, qui cum Molone erant, transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molon, seu militari astu, siue q̄ copijs diffideret: relictis in castris impedimentis, noctu inde discessit: itinere uersus Mediam facto. Xenœtas terrore aduentus sui, & q̄ non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus, primo quidem occupatis hostium castris, equites

suos, omnemq; apparatum, quem cum Zeuxi reliquerat: auersiuit. deinde conuocata multitudine, uniuersos, ut bono animo essent, optimamq; de futuris spē haberent, hortatus est: ut pote conuerso iam in fugam, & in summa desperatione rerum constituto Molone. Quae cum dixisset: curare singulos corpora iussit: paratosq; in posterum diem ad insequendos hostes esse. Multitudo auctis huiusmodi rebus animis, & omni genere prædæ referta, ad crapulam se, ebrietatemq; conuertit: & eā, quæ ex huiusmodi rebus consequi solet: segnitiem, atq; ignauiam. Molon, cum oportunum quendam locum nactus cœna militem refecisset: conuerso mox itinere in hostes redit. quos cum somno uinoq; sepultos comperisset: summis uiribus castra eorum sub auroram inuadit. Xenœtas nouitate, ac magnitudine rei perterritus, nec suos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hostes facto profligatur. Dormientium magna pars in ipsis castris ceciderunt. reliq se in flumen proijcientes natare in ulteriorem ripam conati. uerum hi quoq; ad extremum magna ex parte periere. Miserabilis erat trepidantium aspectus. omnes enim se nullo respectu in undas proijcientes transnatare in ulteriorem partem nitebātur: iumenta, sarcinasq; in flumen agebant: tanquam tuto ferri in ulteriora castra aquis secundantibus possent. Ex quo accidit, ut uno tempore unà cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera per flumen ferrentur: res ut uisu horribilis, ita etiam dictu stupenda. Molon repente castris hostium potitus, & tuto deinde transportatis copijs, cum nemo impedire ei transitum posset: Zeuxi uix iam appropinquantibus hosti-

bus in fugam conuerso: ea quoq;, quae ultra flumen erant, castra occupat. His rebus feliciter gestis, Seleuciam cum exercitu uenit. qua mox potitus, quod ij, qui cum Zeuxi erant, aduentu eius perterriti unà cum Diomedonte Seleuciae praefecto urbem dereliquerant: peragrata prouincia, superiores omnes ciuitates nemine resistente in fidem accepit. Posthaec totius Babyloniae, & locorum omnium, qui sunt circa mare Rubrum, imperium consecutus, Susa uenit: & urbem quidem è uestigio debellauit. arcem uero, cum crebris certaminibus tentasset: quod Diogenes dux in eam se receperat: expugnare non ualens, ab incoepto destitit: solutaq; obsidione rursus Seleuciam cum copijs remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, & hortatis ad bellum militibus, exteras deinde res magno animo aggressus est: omnemq; citra & ultra Tigrim prouinciam usq; ad Europem, & Dura ciuitates intra breue tempus subegit. Antiochus, cum haec, ut supra diximus, nuntiata forent: relictis Syriacis rebus, summa celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rursus concilio cum dicere singulos sententiam suam de Molonis bello iussisset: insurgente Epigene, ac oportuisse olim huic rei prouideri dicente, antequam hostes tantis rerum successibus audaciores fierent: & nihilominus in praesentia quoque huiusmodi rebus totis uiribus incumbendum: indignatus rursum Hermeas ad iurgia, & contumelias se conuertere: temerarieq;, atq; insolenter nimium se efferens, falsas in Epigenem calumnias fingere. obtestari regem: ne tam imprudéter contemneret, ne'ue desereret Syriacum bellum. deniq; ita excandescere: ut

fiscale odium, quod in Epigenem conceperat: uniuersis ostenderet. Cum uero ad extremum melior omnibus Epigenis sententia uideretur: decretum in concilio fuit: ut copiæ aduersus Molonem ducerentur: omnisq; furor belli eo conuerteretur. Hermeas mutasse se statim sententiam simulans, & oportere inquiens decretum ab omnibus seruari, quæcunq; necessaria ad bellum uidebantur, strenue parabat. Congregatis tandem Epamiæ copiis, cum forte seditio quædam de diuisione frumenti orta inter milites fuisset: perculsum animo regem, & finem tumultus formidantem nactus, pacificaturum se militum animos, frumentumq; inter omnes concorditer diuisurum promisit: si rex data fide astringeretur nunquam se posthac Epigenem secum in expeditionem ducturum. nihil enim in exercitu dignum fieri posse, ipsis ita inter se dissidentibus atq; infestis. Rex, etsi id grauiter, & iniquo animo ferebat: quod Epigenem consilio atq; industria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat: circumuentus tamen Hermeæ promissionibus suæ spontis non erat. quamobrem præsentibus rebus medendum ratus, confestim Epigenem dimisit. Quo facto ingens repente omnes, qui de consilio regis erant, pauor cepit. copiæ autem id, quod concupiuerant, in diuisione frumenti adeptæ, mutata mox sententia Hermeæ adhæserunt: exceptis Cytrastis. hi enim numero circiter sex millia hominum facta seditione a rege defecerunt: nec paruum diuersis temporibus impedimentum rebus eius præbuere. tandem uero a quodam e ducibus regis bello superati, magna ex parte perierunt: reliqui se fidei regis commisere. Hermeas

amicis quidem terrore, copijs uero beneficio sibi conci-liatis, motis castris cum rege proficiscitur. aduersus uero Epigenem tale quiddam machinatus est: conscio, atq; adiutore Allexi: qui tum arci Epamiæ præerat. Conscriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterentur: puerum quendam Allexis subornauit, maximarum rerum spe proposita: qui ad Epigenem profectus huiusmodi literas clàm cum cæteris literis illius misceret. quo facto, repente Allexis ad Epigenem uenit: & an aliquas literas à Molone accepisset, percunctatus, cum ille pertinacius negaret: inuenturum se affirmauit. mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem interficit. Hæc cum accidissent: rex quidẽ merito hunc luisse pœnas arbitrabatur. cæteri uero, qui in aula regis erant: etsi graui animo ferebant id facinus: timore tamen langorem animi dissimulabant. Antiochus, cum usq; ad Euphratem uenisset: motis denuo castris, in Antiochiam profectus in Michdonia consistit: ubi circiter quadraginta dies commoratus mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum forte, quà iter esset aduersus Molonem faciendum, disputaretur: item quo modo, aut unde quærendi commeatus: (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim per ripam eius fluminis tenendum esse. Zeuxis uero sentẽtiæ erat planè diuersæ: sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudicium suum formidabat. Tamen cum manifesta omnibus Hermeæ ignorantia uideretur: uix ad extremum consulere ausus est: traijciendum esse Tigrim, cum pro-

pter reliquas difficultates uiæ, quæ est citra amnem: tum quod necesse erat, postquam certa loca pertransissent: sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionẽ, quæ Diorex dicitur: peruenire: quam cum iam hostes præoccupasset: tuto pertransiri non posse. quinetiam reditum per deserta non sine discrimine futurum, maxime ob inopiam commeatus. traiecto uero Tigri omnes Apolloniæ populos pœnitentia ductos regem aduocaturos esse: quippe qui in præsentia non sponte, sed necessitate atque formidine Moloni parerent. copiam præterea commeatus ob fertilitatẽ regionis maximam futuram: & quod maioris momenti erat: reditum Moloni in Mediam interclusum iri. ex quo necessario erat futurum: ut, uel Molon in prælium descenderet: uel hoc detrectante periculum, copiæ eius statim se fidei regis commendarent. Approbata igitur in concilio Zeuxidis sententia, mox copias tribus locis traijcientes multitudinem omnem, atque impedimenta transfretarũt. Post hæc uersus Dura cum copijs profecti, repente obsidionem eius urbis dissoluerunt. siquidem unus ex Molonis ducibus paucis ante diebus obsidere illam cœperat. continuato dein de itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, superato, Apolloniam descendêre. Sub idem tempus Molon, cognito regis aduentu, & populis susiani, ac babylonij agri diffidens, quippe quos recenter, inopinatéq; subegerat: timens præterea ne reditus sibi in Mediam intercluderetur: ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copijs transfretandum censuit, festinans, si posset, saltus, qui in apolloniatem agrum ducunt, præoccupare: ꝙ maximam in funditoribus, quos cyrtias uocant: spem habe-

ret. cum igitur iis locis appropinquasset: & rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus non longe abesset: accidit, ut leuioris armaturæ milites, qui præmissi ab utroq; fuerant: in quodam iugo unà concurrerint. Hi primo quidem tentare inter se fortunam belli cœperunt. postea appropinquantibus utrinq; copiis reuocarunt gressum: & ad suos utriq; reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicem distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnam interdiu cum rege conserere: utpote non satis fide suorum fretus, intempesta nocte aggredi Antiochũ decreuit. quamobrem optimo quoq; milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædam loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetum cogitans. sed cum in itinere intellexisset: decem iuuenes ex suis clàm noctu ad Antiochum iuisse: ab incœpto destitit: statimq; mutato itinere, in castra reuersus, cum surgente aurora eò peruenisset: ingenti tumultu exercitum compleuit. experrecti enim subitario aduentu suorum qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere: ut parũ abfuerit, quin turpi fuga è castris discesserint. at Molon patefacta re inualescentem in exercitu tumultum pro uiribus sedauit. Rex autem, cum instructus paratusq; esset ad prælium capescendum: cum prima luce omnis copias è castris educit. equites lanceas ferentes in dextro cornu locat. his præficit Ardym, uirum bellicarum rerum expertissimum: quibus addit socios Cretenses: post quos deinde Gallos: postea mercenarios milites: postremo equitum phalangem constituit. sinistrum uero cornu dat sociis. Hi omnes equites erant. ele-

phantos in fronte ponit, inter utrunq; cornu constitutos. hi numero decem tantummodo erant. Auxilia peditum equitumq; in utroq; cornu distributa circundare hostes iubet, simulatq; in prælium descenderetur. Post hæc hortatur milites, percurrens breuiter quæcunq; ei tempori conuenientia uidebantur. & Læuo quidem cornu Hermeam, & Zeuxim præficit: dextrum ipse tenet. Molon contra nec libenter educit copias: temereq; ob tumultum, qui nocte in exercitu fuerat: milites disponit. Veruntamen equites in utroq; cornu diuidit, ratus hostes eo ordine, quo fecerant, exercitum distribuisse. clipeatos uero, & Gallos, & reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit. sagittarios, et funditores, cæterosq; id genus, ab utroq; latere extra equitum ordines, falcarios, carpentariosq; ante omnes collocat. Et læuum quidem cornu Neolao fratri commendat: dextro ipse præest. Post hæc paulatim procedente utroq; exercitu, dextrum quidem Molonis cornu fidem seruauit: magno'que ac forti animo impetum in Zeuxim fecit. Læuum uero cornu, simulatque in conspectum regis uentum est: ad hostes transiuit. quo facto, repente qui cum Molone erant, animis cecidere: regiæ uero copiæ duplo audaciores factæ. Molon, postquam proditum se à suis, & circunclusum ab hostibus intellexit: agitans animo quas pœnas luere eum oporteret, si uiuus in manus hostium perueniret: mortem sibi consciuit. Itidem cæteri, quoque, qui à rege, defecerant, fecere. ad suos enim singuli quiq; ministros conuersi mortem exorarunt. Neolaus, cum è prælio incolumis fugisset: in Persidem ad Alexan-

drum Molonis fratrem profectus, matrem Molonis, & pignora interfecit. post quorum mortem idem factitasse. Rex castra hostium depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iussit. Post hæc copias longa oratione hortatus, & uenia data, misit, qui eos in Mediá reducerent, resq; eius prouinciæ componerent. ipse Seleuciam profectus, circunstantium ciuitatum res composuit: mansuete, ac prudenter in omnibus se gerens. Hermeas propositi sui memor, è uestigio Seleucensibus, quòd à fide defecissent: mille talentorum mulctam irrogauit: optimates quamplures in exilium misit: multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius se in ciues egit: & duntaxat centum quinquaginta talenta patrati facinoris pœnam à Seleucensibus exegit. His rebus moderatis, Diogenem quidem Mediæ, Apollodorum uero Susianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonem scribarum principem copijs præfectũ ad Rubri maris loca transmisit. Defectio igitur Molonis, & bellica motus, qui exinde sunt secuti: hunc finẽ habuere. Rex felici rerum successu elatus animo, & propinquos barbaros principes deterrere cupiens, ne in posterũ auxilijs aut commeatu adiuuare à se deficientes auderent: castra aduersus eos mouit: & primo aduersus Artabazanem: qui & principatu, ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus suis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas ascendere quidẽ in superiora loca ob imminens periculum formidabat: cupiebat autem, uti à principio statuerat, exercitum aduersus Ptolemæum ducere. Veruntamen cum nunciatum interea esset, ortum regi esse filium: cogitans secum, si forte Antiocho accideret, ut à

ret, ut à barbaris opprimeretur, se filio tutorem relictum facile totius regni dominum fore, utilem sibi tandem esse eam profectionem existimauit. Paratis igitur ad hoc omnium animis, profecti superato Zagro, Artabazanis prouinciam inuadunt. Artabazanes aduentu regis perterritus, maxime propter ætatem, ut qui iam fere senio confectus erat: tempori cedendum ratus, cum rege fœdus iniji: pactis conditionibus, quæ uisæ Antiocho fuerunt. Firmato fœdere, Apollophanes medicus, quem tum rex uehementer amabat: uidens Hermeam authoritate, quam habebat, nimis insolenter utentem, et de rege timere cogebatur: sed longe magis de his, q cum rege erant. Quamobrem expectata temporis opportunitate, regem adit. hunc precatur: ne Hermeæ audaciã contemnat: ne'ue illam tandiu ferat: quoad in fratris calamitates incidat. certe id periculũ iam non longe abesse. proinde debere eum celeriter suæ, amicorumq; saluti consulere. Antiocho consilium eius probante: quod & grauiter ferret, & formidaret Hermeam: magnas autem illi gratias agente, q de rebus, quæ ad salutem suam pertinerent, secum loqui non dubitasset: Apollophanes quidem audacior in posterũ factus est, uidens haud frau datum se opinione, quam de rege conceperat. Antiochus autem Apollophanem hortatus est: ut non modo uerbis, uerumetiam operibus suæ, amicorumq; saluti prouideret. Illo paratum se ad omnia afferente, tale quiddam machinati sunt. Dissimulantes regem morbo oculorum grauiter afflictum, curam eius in aliquot dies protendunt: quo spatium haberent rẽ interea componendi. Potestatem quoq; à rege accipiunt priuatim quibus uidere

tur, exhibendi pecuniam: ut facilius ad patrandum facinus accederent. subornatis igitur, qui apti ad eam rem uidebantur: ut pote nemine id propter odium in Hermeā non libenter faciente, tanto perficiendo opere incumbūt. Asserentibus igitur medicis oportere Antiochum cum prima luce ad captandum frigus deambulare, Hermeas constituto tempore ad eum uenit unà cum amicis, qui participes huius consilij erant. reliqui uero in castris remansere: ut qui nihil de profectione regis audiuerant. Illi igitur extractum è castris Antiochum in desertum quendam locum deduxere: ubi mox, rege id nutu significante, Hermeam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermeas occiditur: haud satis digna rebus à se gestis pœna affectus. Rex non paruo mœrore, ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur: omnibus per uniuersam prouinciam consilia, & res gestas eius in cœlū extollētibus: maxime postquam de Hermeæ morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermeæ interfecerunt. Cū domū peruenisset Antiochus: dimissis in hiberna copijs, legatos ad Achæū mittit, questum primo quidē, ꝙ diadema assumere, & se regem appellare ausus fuisset: deinde ꝙ palàm Ptolemæi partes sequeretur. Enimuero Achæus quo tempore rex aduersus Artabazanem exercitum duxit, ratus aut periturum in ea prouincia regem, aut, si non periret, se ante reditum eius propter longitudinem itineris impetum libere in Syriam facturum, & Cyrrastarum, qui nuper à rege defecerant, auxilio repente id regnū occupaturū, cū maximis uiribus è Lydia profectus est. cumq; Laodiceam in Phrygiam uenisset: diadema assumpsit: et tūc

primum se regem appellare, ac ad ciuitates scribere ausus est: Syniride exule eum ad hoc maxime hortante. Cum deinde cœptum iter continuaret: & iam non lõge à Lycaonia abesset: dissidere ab eo milites cœperũt, moleste ferentes aduersus primum eorum regem exercitum duci. Quamobrẽ Achæus uoluntatem illorũ cernens, à cœpto itinere deflexit: & uolens militibus psuadere, se ab initio quidem habuisse animum ducendi in Syriam exercitum, conuerso gressu Pisidicam omnem regionem depopulatus est: distributaq; inter milites innumerabili præda, omnium sibi beneuolentiam concilians domũ remeauit. Rex igitur optime omnia hæc edoctus, legatos, ut supra diximus, ad Achæum misit: omnia interea prouidens, quæ ad bellum aduersus Ptolemæum gerendum necessaria uidebantur. Congregatis tandem Apamiæ copiis, & iam ineunte uere, amicos in consilium uocat: et quomodo rebus bellicis utendum uideatur, dicere singulos iubet. Tunc multis uaria disserentibus, & de locis, & de apparatu, & de classe conficienda, insurgens tandem Apollophanes, de quo supra memorauimus: qui genere Seleucensis erat: omnes eorum, qui ante se dixerãt, sententias damnauit: stultum esse inquiens, in inferiorẽ Syriam exercitum ducere: Seleuciam autẽ pati à Ptolemæo teneri: quippe quæ origo, & causa esset principatus eorũ: quam præter dedecus, quod regno suo afferebat: regum Aegyptiorũ præsidio custoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas cõmoditates habere. etenim possidentibus hanc hostibus, maximum sibi ad omnes conatus impedimentum esse: cum non minorem curam adhiberi oporteat ad defendenda sua ob formidi-

nem eius urbis: quàm ad loca hostium offendenda: ipsis uero eam tenentibus, non solum tuto posse tueri sua: uerumetiam maximum quodq; facinus mari terráq; aggredi ob summam loci opportunitatem. Omnibus Apollophanis sententiam approbantibus, hanc primum urbẽ recipere decreuerunt. nam tum quoq; Seleucia regum Aegypti præsidio custodiebatur à tempore, quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactor cognomentũ fuit. Hic enim quo tempore propter casum Beronices, & iram, q̃ ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitum duxit: hac urbe potitus est. Antiochus igitur firmata Apollophanis sententia, Diogneto præfecto classis iubet: ut amputata mora Seleuciam nauiget. ipse Apamia cum exercitu profectus, circiter quinq; stadia distans ab urbe castra iuxta Hippodrorum ponit. Theodotum Hemiolium cum sufficienti exercitu in Syriam mittit: qui loca angustias præoccupet: & omni conatu rebus eius prouinciæ incumbat. Seleuciæ, & circunstantium locorũ situm huiusmodi esse contingit. Vrbs quidem, cum in littore maris posita sit, inter Ciliciam, & Phœnicem: altissimus mons eis subiacet: quem Corypheum uocant. cuius latus, qđ ad Occidentem uergit: abluit extremitas pelagi, quod est inter Cyprum, & Phœnicem: quod uero Orientem spectat: Antiochenorum, & Seleucensium regionibus imminet. Ad Meridiem Seleucia sita est, diuisa quadam ualle profundissima, & prorsus inaccessa. hæc ad mare usq; protenditur, compluribus in locis scopulis, ac præcipitijs circundata. Sub latere, quod mare aspĩcit: sunt emporia, & suburbia, altissimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutissimo muro septa est. præ

terea nauibus, & omni genere apparatus amplissime ornata. Aggressum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manufactum. siquidem per scalas conscendere oportet. Non longo ab hac Orontes fluuius in mare delabitur: qui à Libano, & Antilibano ortum habens in Antiochiam fertur: per quam iugiter defluens, & morbos ob multitudinem aquarum humanis corporibus deferens, tandem non longe ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principio ad eos, qui urbi præerant: misit pecuniam: & spes in futurum amplissimas pollicitus: si Seleuciam sibi sine prælio traderent. Cum autem principes urbis corrumpere non ualeret: quosdam è mediocribus ducibus subornauit: cum quibus re composita instruit acies: tanquam naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uero ab ea parte, quæ Epyrum aspiciat, aggressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militum oratione accensis, amplissimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Zeuxidi quidem, & his, qui cum eo erant, eum locum dedit: in quo est porta urbis in Antiochiam ferens: Hermogeni uero locum, per quem Dioscurium itur: Ardyi autem, & Diogneto suburbium, & maritimas partes. quippe ita cum proditoribus conuenerat: ut quamprimum ui suburbanum cepissent: urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem aggrediuntur: audacissime uero, qui cum Ardye, & Diogneto erant. nam cætera loca neq; inuadere quisquam poterat: neq; scalas mœnibus admouere: emporia uero, & suburbium facile & aggressionem hostium & scalas

recipiebãt. Quamobrem naualibus quidẽ copijs emporia, qui uero cum Ardye erant, suburbium aggredientibus, & frequentes mœnibus scalas admouentibus, cum ij, qui intra urbem erant, ferre suppetias non possent: q; urbs undiq; ab hostibus claudebatur: accidit ut suburbium repente in potestatem hostium peruenerit. Quo facto. mox priuati duces à rege corrupti ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat: concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicarunt: antequam ui ab hostibus expugnaretur. Leontius, etsi proditionis ignarus erat: trepidatione tamen suorum perterritus, repente ad Antiochum misit: qui pacta omnium, qui in ciuitate erant salute, urbem regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum se liberis salutem pollicitus est. hi circiter sex millia hominum erant. ingressus autem ciuitatem nonmodo liberis pepercit: uerum & reuocatis in urbem Seleucensium exulibus, & remp. & proprias fortunas omnibus restituit. portum, atq; arcem urbis sufficienti præsidio muniuit. Cum deinde adhuc Seleuciæ moraretur: literæ à Theodoto afferuntur. in qbus eum hortabatur: ut quamprimum in Syriam maturaret. Rex diu anceps consilij fuit: & quomodo his rebus utendum foret, anxius, atq; solicitus. Enimuero Theodotus, cum genere Aetolus esset: & maximos usus regno Ptolemæi, sicuti supra memorauimus, præstitisset: ac sæpenumero illius gratia de uita periclitatus fuisset: quo tempore Antiochus aduersus Molonem exercitum duxit: comtempto rege, & ijs, qui in aula erant, diffidens, per se quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uero Ty-

ro, Antiochum confestim accersiuit. Rex omni conatu aduersus Achæum intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans, eodem, quod prius fecerat, itinere copias mouit. cumq; ad eum locum peruenisset, quem Marsyam incolæ uocant: castra circa angustias, quæ sunt iuxta Gerra, posuit, non longe à palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuntios cognouisset. Nicolaum ducem Ptolemæi urbem Ptolemaidem, in qua Theodotus erat, obsideret: relictis grauioris armaturæ militibus, & iussis ducibus, ut Brochos oppidum supra paludem situm obsiderent: ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionem maturat. Nicolaus aduentu regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione mox inde abijt. Lagoram autem Cretensem, & Dorymenem Aetolum ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus rex congressus, cum statim eos in fugam uertisset: in ipsis angustijs castrametatus est. dehinc coactis eodem in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus, cum omni exercitu magno ac forti animo iter prosequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Panetolo cum eorum amicis, rex benigne atq; humaniter illos suscipiens, Tyrum, ac Ptolemaidem, omnemq;, qui in his erat, belli apparatum accepit. Erant autem in his ciuitatibus quadraginta naues: quarum XX erant cataphractæ, omniq; apparatu necessario diligentissime instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes: reliquæ uero triremes, aut biremes, aut actuariæ. Has Diogneto præfecto classis tradidit. Cum interea nuntiaretur: Pto-

lemæum latenter Memphim confugisse: omnes uero copias eius iuxta Pelusium congregari: & aquarum aditum ex omni parte intercludere: à proposito inuadendi Pelusium destitit: & per prouinciam grassatus, ciuitates partim ui, partim persuasionibus conciliare sibi nititur. Ciuitatum quidem aliæ præsidio uacuæ, in timore regiæ potentiæ confestim se hostibus dedidere: aliæ uel apparatu rerum necessariarum, uel situ locorum fretæ, impetum eorum tolerarunt. quas rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogebatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio ob impotentiam mentionem nullam faciebat. ita semper res omnes ad bellum pertinentes contempserat. Agathocles, & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant: non tam quid deceret, quàm quid fieri posset, considerandum in præsentia existimantes, legatos ad Antiochum de pacis conditionibus misêre: missis etiam ad Rhodios, & Byzantios, & Cyzicenos, & Aetolos nuntijs, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quæ cum è uestigio ad utrunq; regem missæ fuissent: maximam eis opportunitatem præbuerunt parandi interim, quæ ad bellum necessaria forent. Ptolemæus enim susceptis humanitir cùm cæterorum, tum præcipue Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat: Alexandriæ congregare: alios, qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciam mittere: commeatum abunde omnibus parare: deniq; dies noctesq; intentus ad bellicos apparatus esse: Alexandriam continue aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset: transmittere. Præ-

parandorum armorum, & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoridæ Melitensi dederat: item Eurylocho Magneti, & Socrati Bœotio: cum quibus etiam erat Cnopias Alorites. aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat: qui, quoniã cum Demetrio etiam, atq; Antigono militauerant: bellicarum rerum peritissimi habebantur. Hi ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenue prouidebant. primo enim pro generis, atq; ætatis cuiusq; differentia armaturas inter milites diuidebant, singulis aptissimas quoq; distribuentes, & eas, quibus prius utebantur, improbantes, posthæc peculiariter unumquenq; ad futuros usus ordinabant: milites continue exercebant: non solum præceptis, uerum & fictis certaminibus eos assuefacientes. deinde conciones armatorum aduocabant: & ad futurum bellum milites hortabantur: in quibus maximam uim habebant Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiuus: qui nuper è Græcia aduenerant: homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarissimi: Polycrates etiam antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hi copias publice ac priuatim hortantes ad futura certamina animos militum inflammabant. Singuli præterea proprios ducatus in exercitu habebant: prout quisq; maxime in ea re expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominum præerat: quos reges Agnema uocant. Socrates Bœotius circiter duo millia scutatorum sub se habebat. Phoxidas autẽ Achæus, ac Ptolemæus Thrasensis, & cum his Andromachus Aspondius phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant

autem phalangi Andromachus, & Ptolemæus: mercenarijs Phoxidas. Phalanx circiter uigintiquinque millia hominum continebat: mercenarij haud pauciores erant octo millibus. equites regios, qui ferè septingenti erant: Policrates instruxerat: item eos, qui acciti ex Libya fuerant: item qui ex prouincia delecti. horum omnium ipse dux erat, numero trium millium. græcos uero, ac mercenarios equites Echecrates Thessalus assuefaciebat. hi erant circiter duo millia hominum: quibus ipse præfectus non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerenda militum cura segnior erat Cnopias Allorites. Hic cretenses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum: in quibus erant tyrones mille: quibus Philonem Gnosium præfecerat, Armatæ præterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum: quibus Ammonius Barcæus præerat. Adhæc Aegyptiorum circiter duo millia sub Sosibio duce erant. Deniq; Thracum, & Gallorum multitudo ex his quidem, qui iamdiu militauerãt: ad quatuor millia: ex his uero, qui nuper fuerant congregati: duo millia, Dionysium Thracem habebant ducem. Hæ tum Ptolemæi copiæ erant. Antiochus autem, cum Duram urbem obsidione anxisset: nihilq; ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Nicolai subsidio impeditus: adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias concessit: & decessurum se à prouincia, omniáq;, quibus illi gratificari posset: sponte, libenterq; facturum promisit. quanquam longe hic animus à rege aberat. festinabat enim copias in hyberna Seleuciam ducere: quod Achæus esse quidem in societate

secum uideretur: sed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur inducijs Antiochus repente legatos emisit iussos, ut quid Ptolemæo uideretur, statim nuntiarent: sibiq; Seleuciæ occurrerent. ipse relicto in locis, quibus erat opus, sufficienti præsidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitum uersus Seleuciam mouit. Cum eo' peruenisset: copias in hiberna dimisit. curam exercendorum militum iam inde ab eo die negligere incœpit: ratus haud necessarium sibi posthac prælium fore: q iam pleraq; loca Syriæ, & Phœnicis occupasset: reliqua partim sponte, partim hortatu uentura in potestatem suam speraret: præsertim non audente Ptolemæo secum in prælium descendere. Accidit forte, ut legati eundem animi conceptum haberent: q Sosibius benigne, atque humaniter eos Memphi allocutus esset: apparatum uero, quẽ Alexandriæ fiebat: nemo unquam eorum, qui ad Antiochum mittebantur: cernere potuisset. Verum enim uero dimissis tunc legatis Sosibius quidem cum suis ad omnia gerenda paratissimus erat: Antiochus uero maximum adhibebat studium ut non tam armis, quàm iure ciuitates sibi asciscere uideretur. Cum tandem legati Seleuciam uenissent: & in particularem sermonem de pace secundum Sosibij mandata descendissent: rex quidem manifestam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriæ locis: minime grauem, aut iniustam existimabat: nihilque a' se non iure factum affirmabat esse. Antigonum enim Monoculum, & Seleucum, qui primi ea loca occupauerant: uerissimos, ac iustissimos dominos

fuisse aiebat. quamobrem ad se, non ad Ptolemæum Syriæ regnum quasi hæreditario iure pertinere. quippe Ptolemæum aduersus Antigonum pugnasse, non sibi, sed Seleuco eorum locorum imperium quærentem. Præterea communem omnium regum concessionem in medium afferebat. nam quo tempore superato Antigono diuidere inter se regna Cassander, & Lysimachus, & Seleucus uoluerunt: Seleuci esse omnem Syriam iudicauere. Hæc, atq; alia huiusmodi rex Antiochus. At legati Ptolemæi his contraria afferre conabantur. siquidem & præsentem iniuriam augebant: & rem longe, q̃ fuerat, grauiorem faciebant: uiolatum esse fœdus dicentes & in proditione Theodoti, & in hostili profectione Antiochi in Syriam. Addebant præterea Ptolemæi Lagi possessionem: dicentes idcirco Ptolemæum unà cum Seleuco aduersus Antigonum gessisse bellum: ut totius Asiæ imperium Seleuco uendicaret: Syriam uero, & Phœnicem sibi asciscere. Hæc, atq; alia huiusmodi sæpius ab utrisq; dicebãtur: tandem'q; nihil prorsus concludi poterat: quanquam res per communes amicos tractarentur. maximã quippe difficultatem utrisq; afferebant Achæi partes. nam Ptolemæus quidem includere eum in fœdere summopere studebat. Antiochus uero ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire: graue existimans, audere Ptolemæum de ijs facere mentionem, qui per proditionem à rege defecissent. Ad extremum igitur re infecta legati discessere. Appetente deinde uere, Antiochus omni studio copias cogit, ueluti terra mariq; Syriam aggressurus: & cætera eius prouinciæ loca subditurus. Ptolemæus uero haud segnius augere Nicolai uires co-

natur: commeatumq; in loca Gazae propinqua abundã tissime mittit: terrestres naualesq; copias, & caetera ad bellum necessaria suppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, forti animo in bellũ descendit: adiuuã te Perigene classis praefecto: quem cum naualibus copijs Ptolemaeus miserat, habentem cathafractas naues triginta, onerarias ultra quadringenta. Nicolaus quidem genere Aetolus erat, usu atq; audacia in rebus bellicis nemini eorum, qui cum Ptolemaeo erant, secundus. Hic, praeoccupatis cum parte copiarum angustijs, quae sunt circa Platanum: ipse cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingressum regi in prouinciam prohibet: naualibus copijs ad hoc eum adiuuantibus. Antiochus autem, cum Marachum uenisset: accedentibus ad eum de conditionibus ineundae societatis Aradibus, non solum societatem eorum libenter, cupideq; amplexus est: uerumetiam omnem, quae inter illos iamdiu fuerat, discordiam sedauit: reconciliatis Aradibus, qui insulam colebant: cum ijs, qui habitabant Epirum. Post haec in prouinciam per eum locum, quem incolae dei Prosopũ uocant, ingressus, Berytum uenit: Botra urbe in itinere capta: Triereq;, & Calamo incensis. Hinc Nicarchum, & Theodotũ permittit, iussos, ut angustias, quae sunt circa Dycum amnem: praeoccuparent. ipse cum reliquis copijs profectus, iuxta Damurã flumen castrametatus est: Diogneto praefecto classis haud procul nauigante. Hinc rursus acceptis leuioris armaturae militibus, quos cum Theodoto, & Nicarcho praemiserat: speculatum proficiscitur angustias, quae à Nicolao praeoccupatae fuerant. ubi notato diligenter locorum situ, in praesentia quidem

in castra reuertitur. Postridie uero relictis ibi grauioris armaturæ militibus, & Nicarcho eis præposito, ipse cũ reliquis copijs gressum aduersus hostes maturat. Cum Libanus mons in ijs forte locis littus intra breuem atq; angustum locum claudat: accidit ut ipse quoq; breuis sit, et difficilis, ac penè inaccessus: breuẽq; & diffilem iuxta mare relinquat uiam. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cum loca illa partim multitudine militum præoccupasset: partim machinis, ædificijsq; tumultuarie factis muniuisset facile arcere se posse Antiochum existimabat. Rex, diuisis in tris partes copijs, uni quidẽ Theodotum præficit, iussum, ut facto impetu hostes, qui callẽ montis tenebant, aggrederetur. aliam Menedemo assignat: pluribus eum uerbis hortatus, ut per mediũ montem iter facere conaretur. tertiam partem duce Diocle in littore collocat. ipse cum calonum multitudine medium locum tenet: quo & cuncta aspicere, & subuenire indigentibus posset. Eodem tempore Diognetus, & Perigenes instructi nauale prælium ingrediebantur, terræ, quantum fieri poterat, nauigijs appropinquantes: ut quasi unus aspectus foret terrestris, naualisq; certaminis. Cum igitur uno signo, & una uoce præconis præliũ omnes essent ingressi: in mari quidem diu æquis penè uiribus pugnatum est: nullam in partem inclinante uictoria: ꝙ & hominum multitudine, & apparatu belli pares utriusq; classis uires erant. In terra uero meliores principio Nicolai partes fuere: ꝙ nõ parũ opis ex situ locorum consequeretur. mox uero prorũpentibus ex supeperiore parte montis ijs, qui cũ Theodoto erant: & acerrime impetum in hostes facientibus: Nicolaus, cæteriq;, q

unà erant: turpissime se in fugam uertuntur. Circiter duo millia eorũ interfugiendũ sunt cæsa. reliqui se Sidonem receperũt. Perigenes, etsi de nauali bello optima spe esse uidebatur: conspecto tamen terrestriũ copiarũ conflictu, ipse quoq; eodẽ tuto confugit. Antiochus congregatis copijs profectus, castra iuxta Sidonem posuit. Veruntamẽ tentare in præsentia eã urbẽ inutile putauit, tum ob copiã commeatus, quæ intus maxima erat. tum propter hominum multitudinẽ partim incolentiũ prius hunc locũ, partim eorum, qui nuper accepta clade eò confugerant. Quamobrem motis castris ipse quidẽ uersus Philoteriã abijt. Diogneto uero præfecto classis mandauit: ut Tyrũ nauigaret. Philoteria quidem iuxta paludẽ sita est: in quã Iordanes fluuius defluens rursus in agrum eius urbis exit: quam Scytharũ uocant. His duabus urbibus è uestigio potitus, animum ad res futuras mirũ immodũ auxit: q ager illarum satis superq; esset ad præbendũ uniuerso exercitui commeatum, ac cætera bello necessaria suppeditanda. Imposito igitur his urbibus sufficienti præsidio, superatis mõtibus, Atabyrũ uenit: quæ urbs in Mastodie colle sita ferè XV stadiorũ ascensum habet. hic collocatis propè urbẽ insidijs, urbanos in certamẽ prouocat. quos cũ pugnando sui quasi cedentes longius protraxissent: rursus in eos conuersus, insurgentibus à tergo alijs, magna ex parte cæcidit: ac reliquos deinde persecutus, eos et unà eorum urbem cepit. Sub idem tempus Cereas, unus ex Ptolemæi præfectis, ab eo defecit. cuius opera usus Antiochus, plerosque ex illius ducibus sibi asciuit. quippe Hippolochus Thessalus non longe post cum trecentis equis ad eum uenit. Imposito Ata-

byrij quoq; præsidio, iter cœptum prosequitur: & in itinere Pella, & Camum, & Geprum occupat. Inter hæc Arabiæ populi in unum conuenientes unanimiter regi adhæsere. qua spe Antiocho addita, accepto ab ijs commeatu, in interiora loca progreditur: & mox Galatem capit, unà cum Abilitarum præsidio: quibus dux præerat Nicias Nemnei necessarius, atq; affinis. Cum adhuc Gadara superessent: quæ tum uidebantur natura loci inexpugnabilia esse: castris iuxta ea positis, & erectis machinis, hanc quoq; è uestigio ciuitatem occupat. Post hæc cum ei nunciatum esset, in urbẽ Arabiæ Rabbatamassanam magnam multitudine hostes conuenisse: omnemq́; agrum Arabum, qui ei adhæserant, depopulari, atq; uastare: eductis repente copijs eò uenit: castraq́; iuxta eos colles, in quibus ea urbs sita est, posuit. deinde circum collem profectus, cum animaduertisset, è duobus tantummodo locis impetum in urbem fieri posse: in his machinas, cæteraq́; ad expugnationẽ eius necessaria parauit: operum cura Nicarcho, & Theodoto data. ipse cætera exequitur. Nicarchus, & Theodorus expugnationi urbis intenti, uter prius partem aliquam murorum in terram deijceret, contendebant. ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. quo facto, assidua noctu & interdiu certamina committebantur: omnibus adhibitis uiribus, ne quid temporis uacuum permitteretur. Sed quanquam continuata diu urbis obsidio fuisset: nihil tamen ob multitudinem propugnãtium militum perfici potuit: donec ostenso per unum ex captiuis riuo, per quem aquatum obsessi proficiscebantur: eum clauserũt: lignisq́;, & lapidibus, & alijs huiusmodi rebus sepsere.

bus sepsere. tunc enim nulla amplius aquationis spe relicta, confestim se hostibus dediderunt. Per hunc tandē modum rex urbe potitus, Nicarchum cum sufficienti præsidio in ea collocat. Hippolochum autem, & Ceream, quos defecisse à rege diximus: cum quinq; millibus peditum Samariam mittit, iussos, ut ibi consisterent: ac omnis sibi subiectos populos tutos ab omni periculo seruarent. post hæc cum exercitu profectus, Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem æstate Pednelissenses, cum à Selgensibus obsiderentur: summoq; in discrimine res eorum essent: legatos ad Achæū de petendo subsidio miserunt. Quos cum Achæus libenter audisset: seq; omnia facturum esset pollicitus: hi quidem magno, ac forti animo obsidinem tolerabant, spe futuri præsidij audaciores facti. Achæus uero Garsyeri ducem cum sex millibus peditum & quingentis equitibus misit, iussos, ut amputata omni mora Pednelissensibus suppetias ferrent. Selgenses, aduentu illorum per exploratores cognito, angustias, quæ sunt circa locum, quem Scalam incolæ uocant: cum maiori parte copiarum præoccupant: uias, aditus omnes destruunt. Garsyeris facto impetu Milyadem ingressus, & castris circa urbē, quæ Cretensium dicitur, positis, quia ob præoccupatos à Selgensibus locos non posse se ulterius procedere animaduertebat: huiusmodi dolum machinatus est. Motis castris referre gessum cœpit, simulans se ablatam sibi omnino ferendi subsidij potestatem existimare: ꝙ præoccupatæ ab hostibus locorum angustiæ forent. Selgenses ueluti desperata ferendæ opis facultate abijsse eum rati, alij in castra redierunt: alij in urbem commeatus gratia migra-

uere. Garsyeris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cum locum hominibus uacuum reperisset: præsidium suorum imposuit: Phaylo duce illis præfecto: ipse cum exercitu Pergem uenit. Vbi aliquandiu cómoratus, legatos Pamphiliam, & ad alias ciuitates misit: qui insolentiam Selgensium ostenderent: & ad societatem Achæi, ac Pednelissensium subsidium hortarentur. Selgenses sub idem tempus duce cum copiis misso sperabant eiicere se ex angustiis Phaylum posse. cum autem id longe præter opinionem succederet: multosq; ex suis inter certandum amitterent: à proposito destiterunt: nihilominus tamen, immo longe magis, quàm prius, obsidioni, et erigendis machinis intenti. Garsyeri Etennenses, qui montanam regionem supra Siden incolunt: octo millia armatorum misêre: Aspendii quatuor. Sidetæ, tum quia in amicitia cum Antiocho erant: tum propter odium Aspendiorum, nullam de mittendis auxiliis mentionem fecerunt. Garsyeris suis, & sociorum copiis acceptis, Pednelissum uenit: ratus se primo aspectu obsidionem dissoluturum. uerum cum Selgenses aduentu suo nequaquam perterritos animaduertisset: castra non longe ab illorum posuit. Pednelissenses ob longam obsidionem adeo penuria commeatus affligebantur: ut diutius iam tolerare famem non possent. Quamobrem Garsyeris summa celeritate opus esse uidens, instructis duobus millibus hominum, & modio frumenti singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cum Selgenses intellexissent: repente illos aggressi, milites quidem magna ex parte interfecere: frumenti quantitatem omnem abstulerunt. quibus rebus animo præter modum elati, iam nonmodo ci

nitatem, uerumetiam castra hostium obsidere nitebantur. ita semper nimia audacia Selgenses efferri consueuere. Relicta itaq; in castris necessaria custodia, cum reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undiq; periculum immineret: & iam quibusdam in locis labefactari castra cœpissent: Garsyeris magnitudine rei obstupefactus, & perexiguam salutis spem habens, per quendam locum incustoditum equites emittit. quos Selgenses timore futuræ cladis arripuisse fugam rati, non solum non sunt persecuti: sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitantes, mox'q; à tergo hostes aggressi, acerrimo prælio eos inuadunt. Tum congregati Garsyeridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur: conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undiq; circumuenti Selgenses tandē se in fugam uerterunt. Pednelissenses uero ob hanc rem animis aucti, eruptione facta eos, qui ad custodiam castrorum relicti fuerát: expulere. Quos omnes Garsyeris longo itinere persecutus, non mediocri clade affecit. quippe ultra decem millia hominum desyderati. ex reliqs socij qdē omnes ad suā qsq; domū remearunt. Selgenses, itinere per montes facto, in patriā refugēre. Garsyeris postridie eius diei cū exercitu profectus, transcendere montes festinat: et, anteq̄ Selgenses recenti adhuc fuga soliciti aliqd prouiderent: urbi appropinquare. Selgenses tum paruā in auxilijs sociorū ob cōmunem cladem spem habentes, tum recenti casu deterriti, formidine & anxietate pleni de sua, patriæ'q; salute dubitabant. Quamobrem aduocata concione de mittendo legato consultabāt uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi: cui maxima

amicitia, ac familiaritas fuerat cum Antiocho: qui mortem in Thracia obierat: præterea Laodicem Achæi uxorem sibi in adolescentia traditam, tanquam filiam educauerat: & uirginem egregie istituerat. Hunc igitur propterea ad obeundum id officium aptissimum existimantes, legatum misêre. At is ad Garsyerim profectus, tantum abfuit ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat, exequeretur: ut è contrario Garsyerim hortatus sit: uti ad Achæum mitteret, dediturum se eis urbem pollicitus. Garsyeris spe consequendæ urbis erectus, confestim ad Achæum misit: qui eum prouocarent: ac de præsentibus rebus certiorem facerent. Cum Selgensibus uero factis inducijs, percutiendi fœderis tempus sub prætextu longioris considerationis continue differebat: quo interea expectaret Achæum: & Logbasi perficiendæ rei opportunitatem præberet. Inter hæc cum in sermonem frequenter inuicem conuenirent: paulatim quasi cõsuetudine quadã factum est, ut milites cõmeatus gratia libere in urbem proficiscerentur. quæ res multis sæpenumero internitionis causa fuit. Quo fit, ut mihi quidem uideatur ex omnibus animalibus nullum stolidius, aut magis expers rationis esse: quàm hominem, q̃ à plerisq; callidissimus omniũ iudicari solet. Quod enim castra? quot munimenta? quot arces? quot, et quales ciuitates per hunc modũ in manus hostiũ deuenêre? Quæ cũ quotidie accidant: cernanturq; ab omnibus: semper tamen nescio quomodo noui, ac rudes in huiusmodi rebus uidemur esse. quod ideo fit: quia ea, quæ superioribus sæculis maioribus nostris acciderunt: non consideramus: sed ad apparatum frumenti, & pecuniarum, & murorũ,

& sagittarum intenti, cum labore, & sumptu hæc dun taxat cóquirimus. quod uero facillimum est: maximosq; in periculosissimis temporibus usus affert: id omnes contemnimus: ac pro nihilo habemus: cum nobis alioquin liceat cum quiete, & tranquillitate in historijs, & commentarijs rerum gestarum ediscere, & quasi experiri. Sed ut eò reuertamur, unde discessimus: Achæus ad cóstitutam diem uenit. Selgenses unà congressi maximam de regis erga se humanitate spem habebant. Logbasis, congregato interea domi suæ ex ijs, qui commeatus gratia in urbem ueniebant, haud exiguo militum numero, hortari ciues cœpit: ne tempus per negligentiam contererent: sed præsentē Achæi erga se humanitatē animaduertentes rebus suis consulerent: conuocatoq; in concionem populo de fœderis conditionibus agerent. Quæ cū dixisset: congregata mox concione, consultare de rebus præsentibus cœperunt: conuocatis etiam ijs, qui deputati ad locorum custodiam fuerant. Logbasis dato hostibus, uti conuenerat, signo, repente quoscunq; domi habebat, instruit: seq; unà cum filijs armatum ad periculum parat. Ex hostibus Achæus quidem cum medietate copiarum ad urbem uenit: cum reliquis uero Garsyeris Cesbedium uersus proficiscitur. Id est templum Iouis adeo supra urbem opportune positum: ut quasi arcis locum tenere uideatur. Cum quidam forte fortuna appropinquantes urbi hostes prospexisset: idq; præcipiti cursu multitudini, quæ in concione erat, nuntiasset: tanta repente animorum commotio facta est: ut dissoluta concione alij ad Cesbedium, alij in loca, ad quorum custodiam positi fuerant: multitudo ad Logbasis domum

concurrerint. ubi detecta mox proditione, quidam tumultuario impetu tecta conscendentes, alij ui per portas ingressi, Logbasim, filiosq;, & cæteros facinoris conscios crudelissime trucidarunt. Posthæc, proclamata per præconem seruis libertate, se mutuo hortati in subsidiū urbis, ad loca necessaria concurrere. Garsyeris, cum præoccupatum iam à ciuibus Cesbedium conspicaretur: à proposito destitit. Achæo autem facere in portam impetum uolente, egressi Selgenses septingentos eorum ceperunt: reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Posthæc Achæus quidem, & Garsyeris non sine dedecore in castra remearunt. Selgenses autem & seditionem ciuitatis, & præsentiam hostium ueriti, seniores urbis supplicatum pacem miserunt. Hi, cum ad Achæū uenissent: fœdus his conditionibus percussere: ut pax Achæo, & Selgensibus foret: Selgenses subito trecenta talenta Achæo soluerent: Pednelissensium captiuos restituerent: post certum tempus alia quadraginta talenta persoluerent. Ita Selgenses, qui ob impietatem Logbasis de patria ac libertate periclitati fuerant: ob singularem animi magnitudinem & patriam tutati sunt: & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs habebant: labefactarunt. Achæus, Myliade, & magna Pamphiliæ parte subacta, cum Sardes exercitum duxisset: bellum aduersus Attalum gerebat. omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis, ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenses ducebat: Attalus Egosagis, & Galatas secum habens, omnem Aeolidem, & urbes ei regioni propinquas, quæ prius timore ad achæum de-

fecerant: peragrauit. quarum magna pars sponte, libenterq; se ei dedidere: pars uiribus expugnatæ sunt. Dediderunt se ei primo Cyme, Smyrna, Phocæa. Post has Egenses, & Lemnitæ timore obsidionis ad eum defecerunt. Venerunt præterea à Teijs, & Colophonijs legati, seq; & ciuitates suas dedentes. quibus in eodem, quo prius erant, fœdere susceptis, & acceptis obsidibus, Smyrnensium legatis perhumaniter usus est: quod hi magis erga se fidem seruassent. Continuato deinde itinere, Lycum flumen transgressus, primo ad Mysios, postea ad Carseas uenit: quibus perterrefactis, & una ijs, qui Dydima mœnia custodiebant: hæc quoq; loca occupauit: tradente ea per proditionem Themistocle: qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro, quem Apias incolæ uocant: Pelecantem montem transcendit: & iuxta Maximum flumen castrametatus est. Vbi cum defectus lunæ accidisset: Galatæ labores uiarum grauiter, & iniquo animo ferentes, ut qui sequentes in curribus uxores, ac paruos filios habebant: notato hoc signo, minime processuros se ultra affirmabant. Rex Attalus, etsi nullam omnino ex ea gente utilitatem habebat: ueritus tamen, ne, si à se ueluti contemptim relinquerentur: ad Achæum se conuerterent: & ipse non bonam ex hac re famam consequeretur: quasi per ingratitudinem dimitteret eos: qui ob egregiam erga se fidem transisse in Asiam uidebantur: hortatus est illos: ut paululum adhuc laborem itineris tolerarent. Daturum se mox per opportunum locum, in quo quiescerent; & omnia, quæ illi uel-

lent: quæq; ipse posset: & deceret: prompto animo effecturum. Attalus igitur, constitutis ad habitandũ Hellespontum Egosagis, & Lampsacenis, Alexandrinis atq; Iliensibus, q in fide erga se permansissent: benigne atq; humaniter tractatis, Pergamum cum exercitu est profectus. Antiochus, & Ptolemæus ineunte uere, & necessarijs ad bellum paratis, educere uterq; exercitum maturabant. Ptolemæus igitur Alexandria proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitum quinq; millia, tris & septuaginta elephantos. Antiochus, cognito eorum accessu, è uestigio copias cogit. Hæ autem copiæ eius fuere. Daæ quidem, & Carmanij, & Cilices in expeditorum modum armati, circiter quinq; millia. horum dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoto uero Aetolo proditionis authore erant ex omni regno delecti, & in Macedonum morem armati decem millia hominum: quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominum millia continebat. huic Nicarchus, & Theodotus cognomento Hemolius præerant. Præter hos Agriãnes, & Persæ sagittarij & funditores circiter duo millia hominum erant: cum quibus Thraces mille: quorum dux erat Menedemus Alabandeus. dehinc Medi, Cißij, Cadysij, Carmani, ad quinq; millia: quorum curam habebat Acuis Aspasiani Medi filius. Abares autem, & alij ijs finitimi ultra decem millia Zabdibellum ducem sequebantur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Thessalus numero quinq; millia hominum. Cretenses mille & quingentos Eurylochus habebat: Neocretenses mil-

le zelysgorgynius: cum quibus unà conuenerant funditores Lydii quingenti: Cardaces sub Lysimacho Gallo mille. Equitum omnis multitudo erat ad sex millia hominum: quorum quatuor millibus praeerat Antipater regii fratris filius: reliquis uero Themison. Ita Antiochi omnes copiae erant duo & sexaginta millia peditum: equitum sex millia: elephanti centum & duo. Ptolemaeus iter per Pelusium faciens, hanc primum urbem in potestatem recepit. ubi distributo affatim inter milites frumento, paulopost inde profectus, per Casium, & Bathragazam uenit. Hic receptis copiis, mox inde abiens paulatim procedit: ac quinto post die quinquaginta stadia distans ab urbe Rhaphia castrametatus est. quae urbs post Rhinocolura sita est: prima ciuitatum Syriae, quae Aegyptum aspiciunt. Eodem tempore Antiochus cum exercitu uenit: & hanc urbem praeteriens noctu, castra locat circiter decem stadia à castris hostium remota. Principio igitur hoc inter se spatio distantes utriq; morabantur. paucis uero interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locum occupare uolens, & animum militibus suis augere, castra propius hostibus admouit: ut uix quinq; stadia inuicem distarent. ubi, dum aquatum ac pabulatum quotidie proficiscuntur: crebra inter se certamina committunt. Similiter etiam inter utraq; castra modo pedites, nonnunquam equites se mutuo aggressi, fortunam belli experiuntur. Sub idem tempus Theodotus magna, ac planè aetolica audacia usus est. cum enim longa experientia uitam ac mores regios didicisset: sub auroram castra hostium ingreditur: & aspectu quidem propter tenebras

incognitus erat: genere uero uestimenti, & reliquo ornatu haud multum à cæteris differens. quippe uarijs illã uestibus utebantur. Notato autem præcedentibus diebus loco, in quo tentorium regis erat: q ante ipsa ferè castra sæpe inuicem fuerant congressi: recta ad illud contendit: cumq; incognitus omnes pertransisset: clàm in tentoriũ uenit: in quo rex uersari, ac cœnare consueuerat. Vbi cum omnia diligenter lustratus, regem minime comperisset: (nam in secretiori quodam loco quiescebat) duobus, qui ibi cubabant, uulneratis, & Andrea medico regis interfecto, tuto in propria castra reuersus est, audacia quidem propositum suum consecutus, sed deceptus prouidentia: q non recte locum, in quo cubare Ptolemæus consueuerat: inuestigarat. Reges, cum quinq; diebus aduersus se inuicem castra tenuissent: descendere tandem in prælium ambo decreuere. Cum igitur Ptolemæus mouere è castris exercitum cœpisset: extemplo Antiochus quoq; idem fecit. Phalanges uterq; rex, & delectos in macedonicum morem armatos aduersus se inuicem collocauit. Ptolemæus utrunq; cornu hunc in modum instituit. Polycrates cum equitibus sibi subiectis læuum cornu tenebat. inter hoc & phalangem cretensem erant iuxta ipsius equites collocati. Post hoc regum agema: deinde scutati, qui sub Socrate erant: postremo Lybici in macedonicum morem instructi. in dextro cornu erat Echecrates Thessalus, subiectos sibi equites secum habẽs: post quos erant Galatæ, & Thraces: post eos Phoxidas cum mercenarijs è Græcia militibus: deinde phalanx Aegyptiorum. Elephantorum in læuo cornu quadraginta posuerat: in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat:

tris & triginta ante dextrum cornu iuxta mercenarios equites collocarat. Antiochus uero sexaginta elephantos, qbus praeerat Philippus sodalis eius: ante dextrum cornu ponit: in quo certare ipse aduersus Ptolemaeum decreuerat. post hos duo millia eqtum, q sub duce Antipatro erant: collocat. penes eqtes a fronte Cretenses constituit. post quos mercenariũ e Graecia mlitẽ: deinde qnq; millia peditum: q in macedonicum morẽ armati Byttacum ducẽ habebant. In sinistro uero cornu ante oẽs duo millia eqtum ponit: qbus dux praeerat Themison: penes quos Cardaces, & Lydos sagittarios collocat: postea tria millia expeditorũ: q sub Menedemo erãt: deinde Cissios, Medos, & Carmanios: post quos Arabas phalangi iunctos. Reliquos deinde elephantos laeuo cornu praeponit: Myisco uno ex pueris regis illis praefecto. Hunc in modũ instructis utrinq; copiis, reges ordines suos una cũ ducibus, atq; amicis hortari: publice, priuatimq; fortitudinẽ mlitũ extollere: maximã in phalangibus spẽ habere. quae sint uictoriã subsecutura premia, uterq; proponere. Hortabãtur autẽ una cũ Ptolemaeo copias Andromachus, & Sosibius, & soror eius Laodice. cũ Antiocho uero Theodotus, et Nicarchus: quod hi apud eos phalãgibus praeerant. Post haec uterq; rex paulatim aduersus alterũ procedit. Ptolemaeus qdẽ, cũ sorore Laodice laeuũ cornu tenens, Antiochus cum phalange regia dextrũ. Hic igitur bellicum canentes, primum cum elephantis se mutuo inuadunt. Pauci ex iis, quos Ptolemaeus habebat: in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant mlites pugnam, iacentes hastas, & se inuicem crebris uulneribus afficientes. longe tamen melio-

rem feræ ipsæ faciebant ingenti impetu se inuicem impetentes, & faciẽ facie uerberantes. est enim hic elephantorum mos: ut inter se congressi, & mutuis se dentibus impetẽs, acerrime pugnent: simulatq; uero uulnus aliquod acceperint: non secus in omnes dentibus sæuiant: quàm tauri cornibus. Verum maxima pars elephantorum Ptolemæi prælium formidabat: quod plerũq; accidere lybicis elephantis consueuit, odorẽ enim & uocem non patiuntur: præterea magnitudinem ac uires, ut mihi uidetur, timentes, indicos statim fugiunt: uti eo tempore accidit. subito enim in fugam conuersi, & ordines suorum perturbantes, maximam in phalange Ptolemæi stragem fecere. Quod cernens Antiochus: extemplo cũ elephantis equites, qui sub Polycrate duce erant: aggreditur. similiter mercenarij milites, qui circa phalangem erant: in scutatos Ptolemæi feruntur. Quamobrem hos quoq; ordines dissipantibus feris, læuum cornu Ptolemæi declinauit. Echecrates uero, q̃ dextro cornu præerat: principio quidem ut prædicta cornua congrederentur, expectabat. ubi uero surgentem in aëra puluerem, & elephantos suos nequaquam ferri in aduersos audentes animaduertit: mandat Phoxide mercenarium militem habenti, ut à fronte oppositos hostes aggrediatur. ipse equites, elephantosq́; paulatim educens idem faciat. paribus igitur animis utrinq; congrediuntur. prælium diu atrox fuit. Ad extremum tamen, cum Echecrates ipse quidem extra periculum elephantorum esset: maximam uero stragem in hostiles equites faceret: Phoxide quoq; & cæteris, qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modum prementibus, læuum cornu Antiochi

in fugam uertitur. Ita cuius dextrum cornu superius erat: læuum fugabatur. Phalanges utriusq; integræ per manebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangem facta, cum in medium uenisset: seq; militibus ostendisset: tantum suis animi, hostibus uero terroris addidit: ut qui cum Andromacho, & Sosibio erant: abiectis repente armis fugæ se commiserint. At rex Antiochus ut iuuenis, & bellicarum rerum expers, ex sua uictoria reliquorum quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequebatur. Quodam uero è senioribus eum reuocante, & surgentem à Phalange ad eius castra puluerem ostendente, tunc demũ rem intelligens, conuerso itinere in castra conatur reuerti. Cum uero suos omnes fugæ expositos cõperisset: consilij inops ipse quoq; Raphiam fugit, putans non stetisse per se, quin pulcherrima atq; honestissima uictoria potitus esset: totiusq; cladis suæ causam tarditatem, atq; ignauiam militum fuisse. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uero cornu compluribus equitibus ac mercenarijs ammissis, in præsentiarum in castra reuertitur: & curandorum corporum potestatem militibus facit. Postridie eius diei electa suorum cadauera tradi sepulturæ iubet. deinde hostium corporibus spoliatis Raphiam cum exercitu contendit. Antiochus, etsi statim ex fuga reuocatis suis castrametari extra urbes cupiebat: tamen quia milites eius magna ex parte in urbem confugerant: ipse quoq; idem facere est coactus. Sequenti autem die eductis sub auroram, quæ ex tanta clade superfuerant, copijs, Gazam proficiscitur: ubi castris positis, missisq;, qui suorum cadauera re=

poscerent: mortuis parentauit. Desiderati autem fuerũt ex militibus Antiochi ultra decem millia peditum: equites plusquam trecenti. uiui circiter quatuor millia in potestatem hostium peruenerunt. elephantorũ tres in ipso prælio, duo postea ex uulneribus periere: complures eorum uiui capti. Hunc igitur finem habuit memorabile prælium: quo duo maximi reges propè Raphiam de imperio Syriæ certauere. Sepultis cadaueribus Antiochus, cum uniuerso exercitu domum remigrauit. Ptolemæus Raphia, & reliquis ciuitatibus repente potitus est: uniuersis populis inter se certantibus ut in dedendo se regi uicinum præuenirent. Antiochus, cum ad ciuitatem eius Eponymum peruenisset: subito Antipatrum fratris filium, & Theodotum Hemiolium legatos ad Ptolemæum misit: qui pacem à rege precarentur. timebat enim Ptolemæi uires: & perexiguam spem ob acceptam nuper cladem militibus habebat. formidabat præterea Achæum: ne opportunitate temporis motus, bello eum infestaret. Ptolemæus autem nihil horum cogitans, sed felici atque insperato successu rerum lætus, beneq; secum actum existimans, ꝙ iam omnem Syriam possideret: haud alienus à conditionibus pacis erat: sed plus etiã, quàm satis esset, pronum ad hoc animum habebat: allectus desidia uitæ: qua semper fuerat usus. Cum igitur ante eius conspectum legati uenissent: paululũ in Antiochum inuectus, pacem in annum concessit: ac Sosibium unà cum eis, qui fœdus firmaret, ad Antiochum misit. ipse in Syria, & Phœnice circiter tris menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorum omnium locorum Andromacho Aspendio tradita, Ale-

xandriam cum sorore, & amicis reuersus est. Antiochus firmato cum Sosibio fœdere, & rebus omnibus ex sententia compositis, ad apparatum belli aduersus Achæum, sicuti à principio statuerat: se conuertit. Hic igitur erat ea tempestate asiaticarum rerum status. Eodem tempore Rhodij, sumpta occasione ex terræmotu, qui paucis ante diebus apud eos fuerat: in quo & colossus magnus, & inalia, ac naualia quamplurima deciderant: ita prudenter, atque industrie se gesserunt: ut non detrimenti, sed potius summæ utilitatis causa hic casus fuisse uideretur. tantum apud homines ignorantia, atq; segnities à prudentia atque industria differt, non solum in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus: ut in his secundæ res detrimentum, in illis aduersæ emendationem quandam errorum afferre uideantur. Rhodij enim eam rem magnam ac grauem facientes, et in mittendis quotidie legationibus soliciti, in id ciuitates, & maxime reges inducebant: ut nõ solum ab ijs maxima munera consequerẽtur: uerũ ita cõsequerẽtur: ut dantes ipsi, accipere ab ijs gratiã se putareẽt. Hieron enim, & Gelon non solũ quinq; & LXX talenta ad gymnasij instaurationem eis dederunt, partim subito, partim breuissimo post tempore: uerumetiam lebetes argenteos, & eorum tripodes, & urnas: præterea ad sacrificia peragenda X talenta: ad ciuiũ usum alia X: ut omnia C talentorum munus facerent. post hæc omnibus, qui Rhodum nauigarent: immunitatem concessere. Catapultas trium brachiorum L, & ad extremum, tanquam à Rhodijs beneficium accepissent: statuas in celeberrimo totius urbis loco ere-

xerunt: coronatum Rhodium populum a populo Syracusano. Ptolemæus uero eisdem promisit talenta argenti CCC: frumenti artabas (ea est mensura medica) ultra decies centena millia: ligna ad faciendas quinqueremes sex, triremes X: buxi quadranguli brachia circiter XXXX millia: funium tria millia: uela item, atq; arbores ad tria millia: ad instaurationem Colossi talentorum tria millia: ædificatores C: operarios CCCL: & ad horum uictum singulis annis XIIII talenta: præter hæc ad certamina, & sacrificia artabas frumenti circiter XII millia: item ad commeatum X triremium artabarum XX millia. Quarum omnium re rerum magnam partem in præsentia dedit: argenti totius partem tertiam. Eodem modo Antigonus ligna a XV usq; ad octo brachia ultra decem millia: tabulas septem brachiorum ad V millia: ferri talenta tria millia: picis talenta mille: alterius picis mille modios. post hæc omnia centum argenti talenta pollicitus est. Chriseys autem mulier frumenti centena millia: plumbi talentorum tria millia. Seleucus Antiochi pater, præterquam q immunitatem nauigantibus Rhodum concessit: misit etiam quinqueremes instructas decem: frumenti biscentena millia, lignorum, retinæ, & capillorũ decem millia, brachiorum, & mille talenta. Similia his Prusias, & Mithridates fecerunt. Principes præterea omnes, qui in Asia sunt: ut Lysannias, Olympicus, Limneus, ac cæteri. Ciuitates uero, quæ Rhodijs pro suis quæq; uiribus gratificatæ sunt: nemo enumerare facile posset. Hæc in præsentia quidem recensenda existimauimus, primo Rhodiorum gratia: ut eorum industria ac uigilantia in rebus publicis

bus publicis manifesta omnibus foret: (sunt enim profecto & laude, & aemulatione digni) secundo auaritiae regum nostri temporis causa: & pusillanimitate gentium, ac ciuitatum: ne uel illi quatuor, aut quinque talenta largientes credant se grande aliquid atq; amplum facere: ac proinde eandem beneuolentiam, eosdemq; honores à Graecis quaerant, quos pristini reges habuere: uel ciuitates magnitudinem ueterū munerum memoria repetētes, existiment se exiguis nostri temporis muneribus maximos illis, atq; optimos honores debere: sed seruare dignitatem suam conentur: ut Graeciae populi longe à caeteris hominibus differant. Ineunte iam aestate, cum dux Aetolorum esset Agetas: Aratus autem Achaeorum dux imperium deposuisset: (nam hoc loco superius à sociali bello digressi sumus) Lycurgus Lacedaemonius ex Aetolia rediјt. magistratus enim, cum falsò iniectam ei calumniam, propter quam discesserat, comperissent: confestim eum in patriam reuocarunt. Hic igitur missus est ad Pyrriam Aetolum: qui tum Eliēsium dux aduersus Messenios erat. Aratus & mercenarium militem Achaeorum male instructum accepit: & ciuitates negligenter ad bellum dispositas: ꝙ Eperatus, qui ante eum dux fuerat: male, ut supradiximus, ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achaeos, & decreto eorum accepto, ad belli apparatum omni studio erat intentus. Decretum autem ab Achaeis hoc fuerat: ut mercenariј pedites cogerentur non pauciores octo millibus: equites quingenti: ex Achaeis uero deligerentur tria millia peditum, & trecenti equites: ex quibus Megalopolitani aeneum scu-

tum habentes essent pedites quidem quingenti, equites L: totidem etiam Argiui essent. præterea ut naues quoque pararentur, in litore, & argolico sinu tres, circa Patras, & Dymen totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem, & Pyrrias, constituto inter se tempore, quo egredi uterque deberet: uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorum, cognita eorum profectione, cum mercenarijs, & quibusdam delectorum Megalopolim uenit, opem Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorum agrum ingressus, mox Calamas oppidum per proditionem accepit. deinde iter prosecutus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrias, cum fermè nudus ex Elide aduenisset: statim à Cyparensibus reiectus iter conuertit. Quamobrem Lycurgus, cum neque iungere se cum Pyrria posset: neque ipse satis per se potens ad res gerendas foret: nulla re memorabili facta, Spartam reuersus est. Aratus, frustratis opinione sua hostibus, quod futurum erat, auguratus, iussit ut à Taurione pararentur equites quinquaginta, & quingenti pedites: Messenij totidem pedites, atque equites mitterent: uolens ijs copijs ab incursionibus hostium seruare Messeniorum, & Megalopolitanorum, & Tegeatarum, & Arguorum agros: (quippe omnes hæ regiones spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorum bello sunt expositæ) Achaicas uero, ac mercenarijs militibus ab Eliensium, atque Aetolorum periculo Achaiam custodire. His peractis, dissensionem, quæ orta inter Megalopolitanos fuerat: iuxta Ahæorum decretum composuit. Megalopolitani enim, cum

pauloante a Cleomene patrio solo eiecti fuissent: egebant quidem multis: sed rebus omnibus carebant. siquidem in dignitate sua permanentes, commeatum & sumptus necessarios nec publice, nec priuatim habebant. quamobrem seditione, ira, simultatibus omnia apud eos plena erant. hoc enim & in rebus publicis, & in priuata hominum uita accidere consueuit: quando necessarij sumptus desunt. Primo igitur inter se de mœnibus urbis dissidebant: dicentibus alijs, tantum facere eius circuitum oportere: quantum & præsentes eorum fortunæ paterentur: & custodire in tanta paucitate hominum possent: alijs autem plane contrarium asserentibus. Maxime autem de legibus a Pritanide scriptis inuicem contendebant: quem legum latorem eis Antigonus dederat: eratq; inter Peripateticos celeberrimus. Cum hæc in ciuitate dissensio esset: Aratus ciuiles omnes discordias sedauit: & exardescentem iam mutuo Megalopolitanorum iram publice, priuatimq; restinxit. Reconciliatis inuicem Megalopolitanis, repente Aratus inde profectus, ad Achæorum concilium uenit: mercenarijs Seleuco Phario duci relictis. Elienses Pyrriæ, quod negligenter se gessisse uideretur, infensi, Euripidem ducem ex urbe Aetolia accersiuerunt. Qui obseruato Achæorum concilio, & acceptis sexcentis equitibus, ac duobus millibus peditum, copias extemplo eduxit: omnemque regionem usque ad Egiadem depopulatus est: & capta ingenti præda, mox Leontium reuertebatur. Lycus ea re cognita obuiam eis profectus, e uestigio hostibus occurrit: & collatis uiribus circiter quadringentos corum

interfecit: ducentos uiuos cœpit. in quibus clariores erãt, Physsias, Antanor, Clearchus, Euanorides, Aristogiton, Nicasippus, Aspasius. armis uero, atque impedimentis omnibus potitus est. Sub idem tempus præfectus classis Achæorum Molicriã uenit. unde mox profectus, conuerso itinere Chalcæam nauigauit. ubi cum oppidani obuiam exiuissent: duas longas naues remigibus, & cæteris necessarijs rebus instructas cœpit: præterea nauigia quamplurima parua abduxit. collecta præterea eodem tempore terra marique ingenti præda, & commeatu ac rebus ad uictum necessarijs inde acceptis, milites quidem audaciores in posterum sunt facti: ciuitates uero meliorem spem animo conceperunt: quod necessaria ad uictum non cogerentur copijs suppeditare. Inter hæc Scerdilaidas iniuria se affectum à rege existimans, ꝙ integere sibi stipendium, sicuti ex fœdere cum Philippo conuenerat: solutum non fuisset: quindecim lembos cum dolo emisit. qui cum Leucadem appulissent: omnibus eos propter factam cum rege societatem tanquam amicos accipientibus, cum nihil aliud efficere mali possent: Agatinum, & Cassandrum Corinthios, qui tanquam amici eundem portum cum quatuor nauibus ingressi fuerant: uiolato fœderis iure, ipsosq;, & naues eorum cœperunt: ac ad Scerdilaidam subito misère. post hæc Leucade profecti, & cursu uersus Maleam directo, mercatores depopulabantur. Instante iam æstate, & his, qui cum Taurione erant, custodiam prædictarum urbium spernentibus, Aratus delectos milites secum habens, commeatus gratia in argiuum agrum uenit. Euripides autem cum

multitudine Aetolorum egressus, populabundus per Tritensium regionem grassabatur. Lycus, & Demodocus priuati Achæorum duces, ubi de aduentu Aetolorum intellexere: congregatis Dymensibus, & Patrensibus, ac Pharensibus, præterea etiam mercenarios secum habentes, in eliensem agrum impetum fecerunt. cumq; ad locum uenissent, quem incolæ Phyxium uocant: leuioris armaturæ milites unà cum equitibus discurrere per agrum iusserunt: grauiorem uero armaturam circa eum locum in insidijs posuere. Concursantibus mox passim, temereq; in subsidium suorum Eliensibus, cum insidiarum locum pertransissent: insurgentes, qui cum Lyco erant: magno impetu in Elienses irruêre. qui cum resistere eorum uiribus non possent: repente in fugam conuersi. ducenti ferè desiderati sunt: octuaginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus præfectus quoq; classis Achæorum, cum sæpenumero Calidonem, & Naupactum nauigasset: regionem omnem depopulatus est: & hostes bis in fugam uertit. cæpit etiam Cleonicum Naupactium. qui, quoniam hospes Achæorum erat: in præsentia quidem nihil mali passus est: paucis uero interiectis diebus sine precio liberatus fuit. Sub idem tempus Agetas Aetolorum dux, congregata multitudine Aetolorum, omnem Acarnânum regionem ferro igniq; uastauit. similiter uniuersam Epirum depopulatus est. quæ cum fecisset: in patriam reuersus: suam cuiq; domum abeundi potestatem fecit. Acarnânes deinde in straten sem agrum profecti statimq; ab hostibus repulsi, tur-

pem quidem, sed tamen incolumem fugam fecere: quod Stratenses insidias veriti, persequi illos non sunt ausi.
Apud Phanotenses eodem tempore rursus proditio facta est in hunc modum. Alexander Phocidi à Philippo praefectus, ordinavit proditionem adversus Aetolos per Iasonem quendam: qui à se Phanotensium urbi praepositus fuerat. Hic ad Agetam Aetolorum ducem missus, pollicitus est: se Phanotensium arcem illi traditurum. qua de re & pactum inter se firmarunt: & iusiurandum praestitere. Cum constitutus dies advenisset: Agetas noctu eò cum Aetolis venit: collocatisq; in occulto quodam loco iuxta urbem copijs, centum ex omni multitudine delectos in arcem mittit. Iason Alexandrum in urbe cum sufficienti numero militum paratum habens, iuventutem ex pacto intra arcem recipit. Alexander repente impetu in arcem cum suis facto, Aetolos omnes cepit. Exorta deinde luce Agetas, cum id factum cognovisset: exercitum domum reduxit: hac clade, ut alijs saepenumero, turpiter ab hostibus affectus. Per eosdem dies Philippus rex Bylazonem cepit, urbem in Pœonia maximam, & peropportune sitam ad ingressum Macedoniae ex Dardania: in qua sufficienti praesidio collocato, Chrysogonum summa celeritate in superiores Macedoniae partes misit: qui novum militum delectum haberet. ipse acceptis ex Bœotia, & Amphaxitide copijs, Edesam venit. ubi expectato cum Macedonibus Chrysogono mox inde cum omni exercitu discessit: & sexto post die Larissam venit. continuato deinde per noctem itinere, Meliteam appulit: & admotis mœnibus scalis capere urbem conatus

est: tantoq; terrore ob repentinum & inopinatum aduentum Melitenses affecit: ut parum absuerit, quin urbe sit potitus: & nisi scalæ aliquanto, quàm erat opus, breuiores extitissent: profecto compos desiderij fuisset. Verùmtamen hac spe fraudatus, & castris iuxta Enipem flumen positis, copias ex Larissa, & cæteris ciuitatibus coegit: quas per hyemem obsidionis gratia parauerat. omnis enim intentio eius erat Thebas capere. Hæc urbs non longe à mari sita est: distatq; ab urbe Larissa circiter trecenta stadia. adiacet autem peropportune Magnesiæ, & Thessaliæ: & maxime ei parti Magnesiæ, quam Demetriadem uocant: Thessaliæ uero ei parti, quam Pharsalij, & Pherenses incolunt. Ex qua, cum eam per id tempus Aetoli tenerent: maximum detrimentum Pharsaliensibus, ac Demetriensibus inferebatur: nec minus etiam Larißæis. quippe Aetoli crebras in eum agrum incursiones faciebant: quem Namyricum incolæ appellant. Quamobrem Philippus haud parui hanc rem faciendam existimans, omni studio ad urbis expugnationem incumbebat. Paratis igitur centum & quinquaginta catapultis, balistis uero quinq; & uiginti, Thebis cum copijs appropinquauit: diuisoq; in tris partes exercitu, urbem à tribus lateribus cinxit. unam quidem partem circa Scopium posuit: aliam circa Heliotropium: tertiam ipse iuxta montem, qui urbi imminet, tenuit. quod uero inter castra locorum supererat: fossa, ac duplici uallo diligentissime muniuit. addidit præterea ligneas turres in singulis iugeribus sufficienti præsidio refertas. posthæc omni bellico apparatu simul congregato, adijcere circa ma-

chinas cœpit. Verum per tres primos dies nullam partem operum admouere potuit. tanta audacia, ac fortitudine milites è mœnibus propugnabant. postquam uero propter continuationem certaminis, & multitudinem telorum alij ex ciuibus interfecti sunt: alij uulneribus affecti: tunc parua mora à propugnantibus facta. Macedones uix nono die substentacula, ac cæteras machinas mœnibus admouerunt. posthæc continue expugnationi urbis intenti, ita ut nec noctu, nec interdiu catapultæ, & balistæ cessarent: intra trium dierum spatium ad duo iugera muri confregerunt. uerum cum adhibita mœnibus substentacula magnitudinem ponderis sustinere non ualerent: in terram decadentes, murum quoq;, antequam ignis à Macedonibus inijceretur: secum traxerunt. quo facto cum animi omnium creuissent: séq; ad ingressum urbis pararent: ac iam incœpturi prælium uiderentur: perterriti Thebani, séq;, & urbem dediderunt. Philippus cum per hunc modum Magnesiæ, & Thessaliæ loca tuta reddidisset: preciosissima quæq; Aetolorum bona abstulit. Vrbem uero, eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitationem constitutis, mutato nomine pro Thebis Philippolim appellauit. Cum adhuc in ea urbe moraretur: rursus legati de pace à Chijs, & Rhodijs, & Byzantijs, & rege Ptolemæo uenêre. Quibus cum idem, quod ante, responsum dedisset: séq; haud alienum à pace animum habere respondisset: eos remisit: & ut Aetolorum quoq; animos tentarent, iussit. ipse contempta pace toto animo exteris rebus

incumbebat. Quamobrem cum ei nuntiatum fuisset, Scerdilaidæ lembos omnia circa Maleam depopulari: & mercatoribus omnibus non secus, q̃ hostibus uti: præterea quasdam naues ex suis in Leucade præter fœdus cepisse: armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, præterea onerarijs triginta, per Euripum nauigat, simul sperans Illyriorum lembis potiri: simul omnibus uiribus ad bellum aduersus Aetolos intentus: q nondum res in Italia gestas cognitas haberet. Nam quo tempore Philippus Thebas obsidebat: Romani ab Annibale profligati in Tuscia fuerant: sed nondum fama earum rerum in Græciam peruenerat. Philippus igitur parata classe, cum Cenchreas appulisset: cataphractas quidem nauigare circa Maleam uersus Egium, & Patras mandauit. reliquas uero in Lechæo positas, commorari in eo portu iussit: quamcelerrime ad Nemæos ludos profectus, Argos uenit. Hic cum spectaculo interesset: literæ ei ex Macedonia afferuntur, significantes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse: Annibalem ipsum campis potiri. Subito igitur Demetrio Phario duntaxat literas ostendit, iusso, ne quicquam alicui loqueretur: hic, ea occasione sumpta, hortari regem cœpit: ut expedito mox Aetolorum bello, illyricas res aggrederetur. omnem enim Græciam & in præsentia parere regi, & posthac idem facturam esse: cum præsertim Achæi sponte sua regi beneuoli forent: Aetoli uero tot cladibus præsenti bello affecti, potentiam eius formidarent. Italiam autem, inquit, transfre-

tationem in eam initium esse totius orbis principatum assequendi: quem nemini meliori iure, q̃ illi conuenire. tempus præterea in præsentiarum ad id peropportunum esse: Romanis ingenti clade ab Annibale profligatis. Huiusmodi rationibus usus Demetrius, statim id regi persuasit: ut pote adhuc & adolescenti, & natura audaci, ac præter modum imperij auido. Posthæc Philippus congregato amicorum concilio agere de pace Aetolorum cœpit. ad quod cum Aratus quoque libenter ueniret: rex haud expectatis legatis, qui publice de conditionibus pacis referrent: subito Cleonicum Naupactium ad Aetolos misit. hunc enim reperit adhuc ex captiuitate concilium Achæorum expectantem. ipse nauibus Corinthi cum pedestribus copijs acceptis, Egium uenit. deinde Lassionem profectus, & occupata in Perippijs turri, irrupturum se in eliensem agrum simulabat: ne forte nimis appetere pacem iudicaretur. Posthæc bis, aut ter reuerso Cleonico, & precantibus Aetolis ut rex ipse ad eos proficisceretur: libenter concessit. datisq; repente ad omnes socias ciuitates literis, ac bellico feruore restincto, singulos hortatus est ad mittendas pro componendis rebus, & pace cum Aetolis firmanda legationes. ipse transportatis copijs, & castris circa Panormum positis, qui Peloponnesi portus est è conspectu Naupacti situs: legatos sociorum præstolabatur. Inter hæc, dum illi congregarentur, in Zacynthum profectus, solus res eius insulæ composuit: ac mox inde ad eundem locum reuersus est. Congregatis tandem legatis, Aratum, & Taurionem cum quibusdam alijs ad Aetolos misit.

Qui cum ad eos uenissent: (erant enim in concilio Naupacti congregati) pauca quædam locuti, & intellecto eorum desiderio de pace facienda, è uestigio ad Philippum reuersi, omnia regi nunciarunt. Aetoli desiderio pacis flagrantes, unà cum ijs legatos ad regem misère oratum: ut ad se cum copijs ueniret. quo res melius ac celerius componerentur. Rex precibus eorum pellectus, in locum circiter uiginti stadia à Naupacto distantem cum copijs nauigauit. ubi educta multitudine, & castris nauibusq; uallo ac fossa circundatis, aduentum Aetolorum præstolabatur. Aetoli inermes uersus regem profecti duo stadia procul à castris regijs constitere: statimq; ad regem miserunt, qui de rebus præsentibus dissererent. Rex igitur primo omnes qui à socijs ciuitatibus conuenerant: ad eos transmisit, iussos, hac conditione pacem cum Aetolis firmarent: ut ea quisq; in posterum teneret: quæ in præsentia tenebat. quam conditionem cum libenter Aetoli acceptassent: pro particularibus deinde rebus frequentes hinc inde nuncij mittebantur. Quarum rerum maximam partem consulto prætermisimus: quod nihil in ijs memoratu dignum esse uidebatur. libuit autem adhortationem, qua apud regem, & socios principio usus est Agelaus Naupactius: paucis referre. Hic enim, cum facta esset dicendi copia: omnesq; ad audiendum parati forent: Oportere, inquit, maxime Græcos nunquam aduersus se inuicem bellum gerere: sed maximas dijs habere gratias: si omnes unius sententiæ, &, instar eorum, qui flumina traijciunt, mutuo nexu manuum colliga-

ti barbarorum impetum repellere, séq; , & ciuitates suas tutari queant. quod si fieri continue non possit: hoc saltem tempore omni studio seruandum: q nunquam in maiori periculo Græcia fuerit. prospicere enim se multitudinem copiarum, & magnitudinem instantis belli: neq; dubitare, seu Carthaginenses Romanos, siue Romani Carthaginenses in Italia superarint: neutros Siciliæ, atq; Italiæ imperio contentos fore. Cæterum statim uictores plus, quàm satis sit, manus extensuros: transitumq́; in Orientem facturos. proinde omnes prouidere huic rei opportere: & præsertim Philippum. prouidere autem hoc duntaxat modo posse: si restincto præsenti bello non solum Græciæ ciuitates cesset affligere: sed è contario omnium ipse quasi unius corporis curam habeat: & uniuersæ Græciæ saluti tanquam propriæ, & ditioni suæ subiectæ consulat. hoc enim si fecerit: & Græcos sibi beneuolos, ac ad futura bella optimos concertatores futuros esse: & barbaros fidem Græcorum erga regem timentes, minus imperio eius insidiaturos. Quod si ad propagandum imperium animum habeat: aspicere eum in Occidentem oportere: & quo in statu res Italiæ sint, considerare. esse enim in præsentia tempus: quo facile totius orbis principatum sperare possit, minus negocij habiturus: q Romani apud Thrasimenum lacum uicti ab Annibale fuissent. In summa regem hortatur: ut bella, atq; discordias totius Græciæ in pacem concordiamq́; conuertat: enitaturq́; omni studio conseruare sibi in posterum libertatem pro arbitrio suo bellum, aut pacem in pro-

uincia constituendi. Quod si semel nubem illam, quam consurgentem in occidente uidebant: truces, & cruenti belli Græciæ locis appropinquare permitteret: uereri se, inquit, ac uehementer solicitum esse. ne huiusmodi dissensiones & concordiæ, & ludi, quos inuicem committebant: ita ab eorum omnium potestate exciderentur: ut ne precari quidem deos liceret: hanc sibi facultatem adesse: ut bellari inuicem, ac pacem facere pro eorum arbitrio liceret. Hæc cum dixisset Agelaus: animos sociorum mirumimmodum ad pacem inflammauit. maxime autem permouit Philippum regem: q non mediocriter iam propter uerba Demetrij ad id mentem inclinauerat. quamobrem unanimi consensu pacem cum Aetolis fecere. Firmato igitur fœdere, omnes discesserunt, pacem in patriam pro bello reportantes. Hæc omnia gesta sunt anno tertio centesimæ & quadragesimæ olympiadis. Dico autem id prælium, quod Romani ? in Tuscia commiserunt: & bellum Antiochi in Syria gestum: & pacem ab Achæo, & Philippo cum Aetolis factam. Græcas igitur, atque italicas res, item etiam africanas hæc primum tempora coniunxere. neque enim post eum diem Philippus, nec cæteri Græciæ principes cogitationes suas ad Græciam referebant: neque bella, aut pacem inuicem moliebantur: sed omnes iam mentem, oculosq; ad Italia conuertebant. Paucis quoque interiectis diebus insularum, & locorum Asiæ cultores idem fecere. omnes enim, qui uel Philippo infensi erant: uel ab Attalo dissidebant: non iam ad Antiochum, & Ptole-

mæum, neque ad Meridiem, aut Orientem, sed ad Occasum omnes conuertebantur: Alij Carthaginenses, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. similiter Romani quoque Philippi uires atque audaciam ueriti, legatos in Græciam mittebant. Nos autem, quoniam, sicuti à principio statueramus, manifeste nobis (nisi nos opinio fallit) ostendimus, quando, & quomodo, & quibus ex causis res Græciæ cum italicis, & libycis quasi in unum corpus coaluerunt: superest: ut narrationem rerum in Græcia gestarum prosequamur: quousq; ad ea tempora uentum sit: in quibus Romani iuxta Cannas à Carthaginensibus uicti, ac profligati fuere. hinc enim à rebus Italicis digressi sumus: & de ijs, quæ in Græcia, & Asia ijsdem temporibus gesta sunt: hunc, & superiorem librum perscripsimus. Achæi, cum primum finis bello impositus fuit: Timoxeno duce electo ad instituta patriæ reuersi, similiter etiam reliquæ Peloponnesi ciuitates paulatim res publicas componebant: colebant agros: ludos, ac sacrificia deorum renouabant. quippe assiduo bellorum usu factum erat ut hæc omnia quasi è memoria excidissent. Athenienses timore Macedonum liberati, optima iam libertate frui uidebantur. uerum cum Euryclidam, & Micionem duces haberent: eorum imprudentiam secuti, omnium ferè regum, ac præcipue Ptolemæi tributarij erant. Ptolemæo statim post hæc tempora bellum aduersus Aegyptios subortum est. hic enim, cum Aegyptios in bello aduersus Antiochum secum habuisset: Aliquandiu opera eorum usus, mox ab eis relictus est. elati enim rebus circa Rhaphiam ge-

stis, haud amplius parere regi uoluerunt: sed ducem aliquem quærebant: tanquam ipsi iam gerendo bello per se sufficerent. quod etiam tandem non longe post tempore factum est. Antiochus, ingenti apparatu ad res bellicas per hyemem facto, proxima dehinc æstate Taurum transcendit: & inita cum Attalo rege societate, bellum aduersus Achæum renouauit. Aetoli, etsi pacem initio gratissimam habuere: quod bellum longe aliter quàm spes eorum fuerat, successisset: proinde Agelaum Naupactium ducem elegerunt: cuius præcipua opera pax fuerat secuta. procedente tamen tempore grauiter Agelaum accusare, ac de eo non mediocriter conqueri cœperunt: ꝙ eius causa omnes utilitates, quas extrinsecus permultas habebant: amisissent: quando quidem non aliquam prouinciæ partem, sed uniuersam planè Græciam pacificasset. Ueruntamen Agelaus æquo animo huiusmodi iniuriam ferens, impetum eorum reprimebat. ex quo illi quoque contra eorum naturam temperare iracundiam suam sunt coacti. Philipus rex, cum post factam pacem soluta classe in Macedoniam nauigaret: Scerdilaidæ in itinere obuians, qui sub prætextu debitæ sibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti supradiximus, ceperat: tunc Pelagoniæ quoque oppidum, nomine Pissæum in prædam uerterat: & complures Daretidis ciuitates, Antipatriam, Chrisondionem, Gertontem: præterea etiam non paruam Macedoniæ partem sibi partim hortatu, partim uiribus asciuerat: extemplo copias in terram posuit, omni studio ad prædictas ciuitates recuperandas intentus.

omnino autem bellum aduersus Scerdilaidam gerere decreuit: pernecessarium existimans Illyrium ditioni suæ subijcere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Quam opinionem Demetrius confirmare regi nitebatur: uidisse se in somnis inquiens, Philippum hæc omnia molientem. quod non tam Philippi gratia faciebat: quàm odio Romanorum: & quod per eum modum recuperaturum se loca, quibus circa Pharum spoliatus fuerat: arbitrabatur. Philippus itaque admotis copijs prædictas omnes ciuitates occupauit. in Dassaretide enim cepit Creonium, & Gerontem: circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationem, Boios: in Calœcinorum uero prouincia Bantiam: apud Pisantinos Orgyssum. Quibus peractis, copias in hiberna dimisit. Erat autem hæc hyems: qua Annibal præcipua Italiæ loca depopulatus in Daunia hyemabat: Romani uero C. Terentium, & L. Aemylium consules nouis comicijs creauerant. Philippus, dum in hibernis esset: ratus naues parare sibi opus fore, non tam ad naualem pugnam, (quippe impotentem se omnino mari esse aduersus Romanos arbitrabatur) quam ad transfretationem copiarum in Italiam, centum lembos parauit. quod ante eum nemo ferè regum Macedoniæ fecerat. adueniente deinde æstate, & Macedonibus remigio leuiter exercitatis, cum copijs soluit. Sub idem tempus Antiochus Taurum transcendit. Philippus, facto per Euripum, & Maleam itinere, ad loca, quæ sunt circa Cephaleniam, & Leucadem: uenit. ubi castris in terram positis, uallo ac fossa ea diligenter muniuit. si quidem

Romanorum

Romanorum classem mirumimmodum formidabat. ubi uero eam iuxta Libybæum esse, per exploratores didicit: animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Apolloniam uersus directo. Cumq; iam ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loium amnem iuxta Apolloniam præter fluentem: quidam ex lembis, qui ultimo loco sequebantur: delati in insulam, quæ Sason dicitur: estq; in ingressu Ionici sinus: noctu ad Philippum uenerunt, dicentes, allocutos se quosdam fuisse à Siculo freto nauigantes. hos nunciasse: quinqueremes Romanorum à se circa Rhegium relictas Apolloniam, & ad Scerdilaidam cursum tenere. Philippus, ratus ob id classem iam non longe abesse, subito terrore correptus, collectis ancoris inhibere remos, ac conuertere iter iussit: trepideq;, & nullo seruato ordine retrocedens, postridie Cephaleniam appulit: ne nocte quidem cursum dirimente. hic recreatis parumper animis, aliquandiu constitit: simulans se urgentibus certis peloponnesiacis rebus eò reuersum esse. Accidit autem omnem eum timorem esse falsum. etenim Scerdilaidas, cum audiuisset Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificasse: aduentum eius per mare ueritus, auxilium Romanorum per legatos implorauit. Romani decem naues ex classe, quæ Lilybæi erat: misêre. hæ iuxta Rhegium transeuntes fuerunt uisæ. Quarum timore nisi frustra correptus rex fugisset: & ijs potiri facile poterat: & peropportunum ad res illyricas tempus habere: Romanis rursus ingenti clade iuxta Cannas

ab Annibale affectis, & ferè ad internitionem usq; profligatis. nunc autem inani timore perculsus, tutam quidem, ueruntamen turpissimam fugam in Macedoniam fecit. Sub idem tempus Prusias quoque rem memoria dignissimam gessit. Galli, quos ex Europa rex Attalus bello aduersus Achæum in Asiam transfretauerat: cum ob memoratas à nobis superius suspitiones à prædicto rege discessissent: uniuersas Hellesponti ciuitates cupide nimium, ac crudeliter depopulabantur. Hi, cum ad extremum Eliensium quoq; urbem obsidione cinxissent: egregium sanè facinus commissum fuit ab his, qui Alexandriam colebant. siquidem Themiste duce cum quatuor millibus hominum aduersus illos misso, non solum Eliensium obsidionem dissoluerunt: uerumetiam Gallos ex omni Troade expulere: partim prohibentes eis commeatum: partim omnis eorum conatus impedientes. Galli, Arisba oppido in Abydenorum regione capto, reliquum iam uicinis ciuitatibus insidiabantur: bellumq; aduersus omnes gerebant. Contra quos Prusias cum copijs profectus, inito mox prælio exercitum eorum profligauit: filios ferè omnes, atque uxores passim, nulla sexus aut ætatis ratione habita, interfecit: castra diripi à militibus passus est. Quibus peractis maximo timore ac periculo Hellespontum liberauit: optimumq; posteris exemplum reliquit: ne barbari tam facile ex Europa in Asiam transfretarent. Hæc igitur ea tempestate in Græcia, atque Asia gerebantur. In Italia uero post

profligatum cannẽsi prælio Romanorũ exercitum quam plurimæ ciuitates ad Carthaginenses defecere: sicuti superioribus libris memorauimus. Verum nos quidem narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus. quandoquidẽ satis ostensum est: quo in statu res asiaticæ, & græcæ forent centesima & quadragesima olympiade. Quibus in sequenti libro breuiter, ac summatim repetitis, orationem deinceps ad Romanorum rem publicam, sicuti ab initio statuimus: conuertemus.

FINIS.

A A BB CC DD EE FF GG *aaaa bbbb cccc dddd eeee ffff gggg hhhh iiii* kkkk *llll mmmm nnnn oooo pppp qqqq rrrr ſſſſ tttt uuuu xxxx yyyy zzzz* A*a* B*b* C*c* D*d* E*e* F*f* G*g* H*h* I*i* K*k* L*l* M*m* N*n* O*o* P*p* Q*q* R*r* *Omnes Quaterniones præter iiii.* R*r duerniones.*

VENETIIS IN AEDIBVS

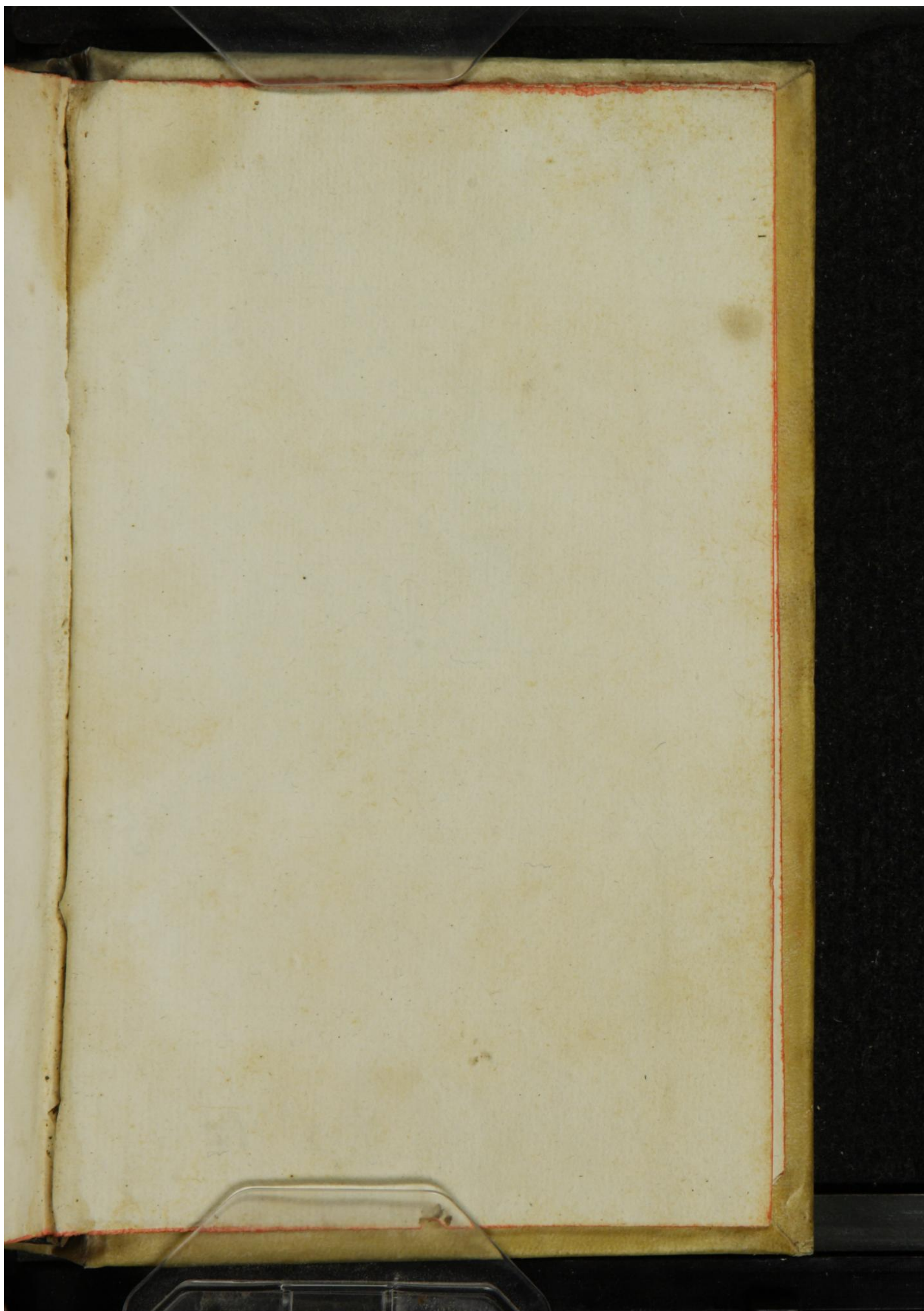
ALDI, ET ANDREAE

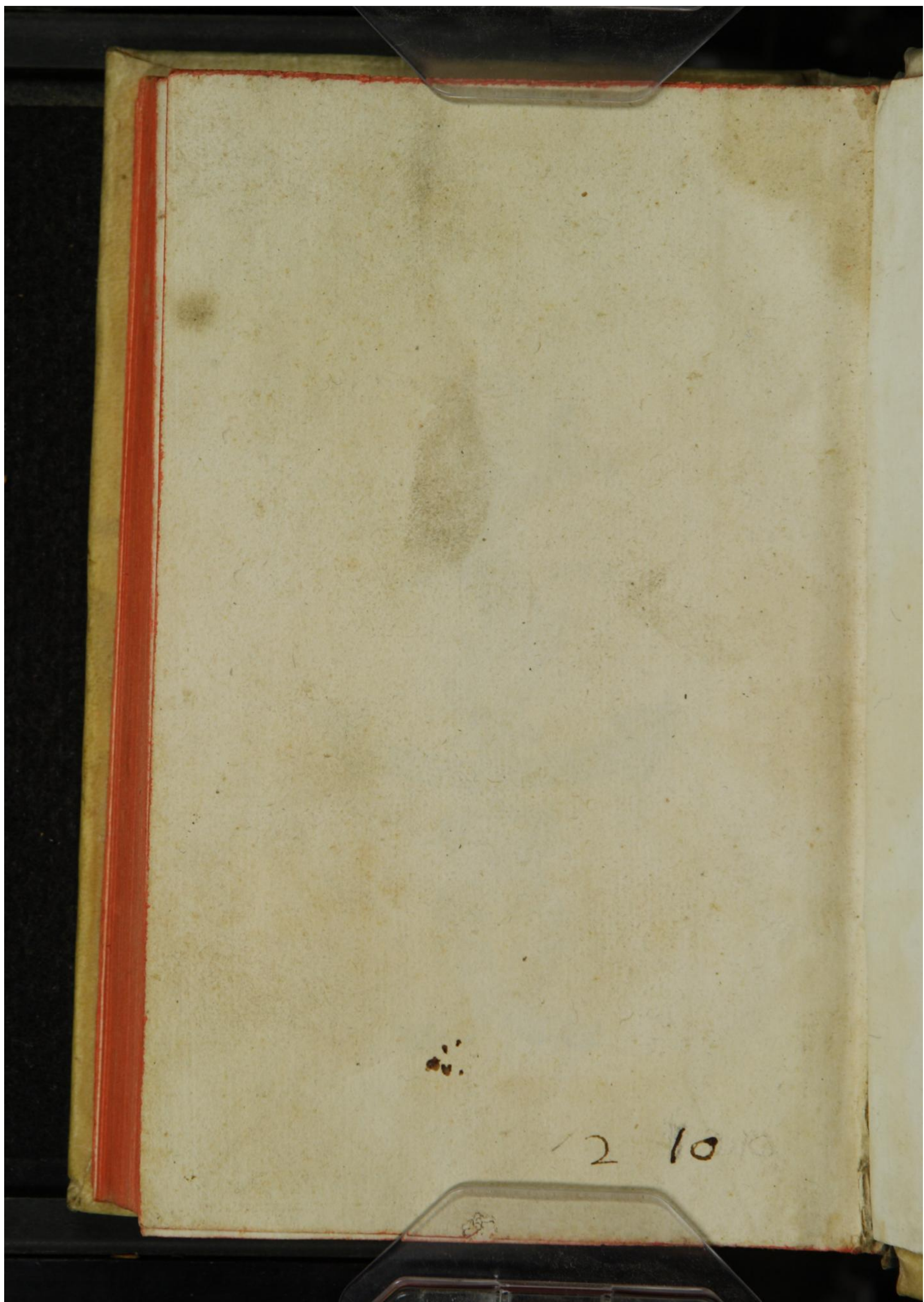
SOCERI, MENSE

MARTIO. M.

D. XXI.

AL DVS.
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

2 10

